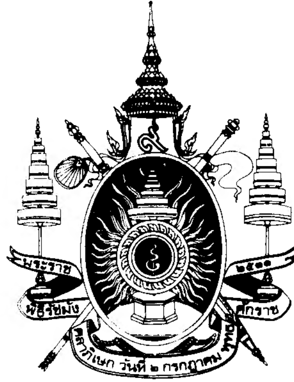

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

สมเด็จพระญาณสังวร
(เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

วัดบวรนิเวศวิหาร

ขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ

ในมหาอุดมมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

๒–๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

สถิติในการพิมพ์
ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

พิมพ์ครั้งที่	๑/๒๕๓๑	จำนวน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	
พิมพ์ครั้งที่	๒/๒๕๓๖	จำนวน	๒,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่	๓/๒๕๔๔	จำนวน	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่	๔/๒๕๕๕	จำนวน	๑,๐๐๐	เล่ม

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
วัดบวรนิเวศวิหาร
ทศบารมี ทศพิธราชธรรม
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555.
262 หน้า
I. ชื่อเรื่อง.

พิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๕๕ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นายจิรายนต์ สังฆสุวรรณ
พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา
อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐-๒๘๐๐-๒๓๗๓-๔

รชฺชมงฺคลาภิเสกชยาภิถุติคาถา

ภูมิพโล มหาราชา จิรํ รชฺเช ปติฏฺฐหิ
เทฺวจตฺตาฬีสวสฺสานิ เทฺววีสติทินานิ จ
ตสฺสาภิเสกกาโล หิ สมฺปตฺโต รชฺชมงฺคเล
สมาโน รชฺชกาเลน ปญฺจมจกฺกิราชิโน
เอโส ปิโย มหาราชา จุฬาลงฺกรโณ สุโภ
ตาวกาลํสิ รชฺชฏฺโฐ ทุลฺลโภ ตาทิโส สโม
อิทานิ นวโม ราชา เตน สโมว ตาทิโส
เทฺวสหสฺสานมุทฺธมฺปิ ปญฺจสเตกตึสเม
พุทฺธสเกว อาสาฬฺห— มาสสฺส ทุติเย ทิเน
ตโต จิรตรํ รชฺเช ปติฏฺฐาติ มหิสฺสโร
อิโต ติทิวเส สพฺพํ รฏฺฐํ อกา มหามหํ
จุฬาลงฺกรณินฺทสฺส มหาราชสฺส ทกฺขิณํ
ภูมิพโล มหาราชา อนุปฺปเทติ คารโว
จิรํ ชีวตุ ทีฆายุ วรมสฺสาภิปตฺถยํ
ราชสมฺปตฺติรชฺชสฺส อภิเสกํ สุมงฺคลํ
กโรติ มหกมฺเมน สุเขตฺเต รตนตฺตเย
อโถ อตีตราชูนํ มหายาคํ ปยุญฺชติ
จุฬาลงฺกรโณ เทฺวเม ภูมิพโล จ ภูมิปา
มหปฺปิยา มหปฺเปมา ปชาย สุสุเขสิโน
๒ รตนตฺตยานุภาเวน กตปุญฺญสฺส เตชสา
ภูมิพโล มหาราชา ชยตํ ชยมงฺคเล
อตีตราชเทเวหิ สพฺพรฏฺเฐหิ รกฺขโต
ทีฆายุตาทิสมฺปนฺโน ธาตุ รชฺเช ชยํ จิรํ
ราชินีวํสวิปุโล ธมฺมิโก สพฺพปูชิโต
ทยฺยรฏฺฐสฺส กาเรตุ รชฺชํ ธมฺเมน สพฺพทา
นาโถ สาเธตุ สพฺเพสํ ภิยฺโย อตฺถหิตํ สุขํ

คำแปลรัชมังคลาภิเษกชยาภิสดุดีคาถา

สมเด็จพระภูมิพลมหาราช เสด็จสถิตในสิริราชสมบัติมานานนับได้ ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสมอด้วยรัชกาลแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์รัชกาลที่ ๕ กาลแห่งรัชมังคลาภิเษกมาถึงแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ผู้ทรงคุณอันงาม รัชกาลที่ ๕ พระองค์นั้น ได้ทรงดำรงอยู่แล้วในสิริราชสมบัติตลอดกาลนานเท่านั้น พระมหากษัตริย์เสมอเช่นนั้นหาได้ยาก

บัดนี้สมเด็จพระมหาราชนวมรัชกาล ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาเช่นนั้นเสมอด้วยสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕

ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ สมเด็จพระมหิศรภูมิพลมหาราชทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัตินานกว่านั้น

แต่วันที่ ๒ นี้ไป ๓ วัน ทั่วประเทศได้ทำการฉลองใหญ่ สมเด็จพระภูมิพลมหาราชเจ้าทรงเคารพบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ทรงมีพระราชปรารถนาพระพรแห่งสมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์นั้น ว่าจงทรงมีพระชนมพรรษายืนยาวดำรงอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงกระทำมหกรรมสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษกในพระรัตนตรัยซึ่งเป็นเขตอันดีงาม

อนึ่ง ทรงประกอบพระราชพิธีสังเวยสมเด็จพระอดีตมหาราชทั้งหลาย พระภูมิบาลมหาราชทั้ง ๒ พระองค์นี้ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นที่รักมากของประชาชน ทรงมีรักมากในประชาชน ทรงมีปกติแสวงหาความสุขดียิ่งแก่ประชาชน

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ได้ทรงกระทำแล้ว

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระอดีตมหาราชและเทพทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งประชารัฐทั้งปวง

จงทรงถึงพร้อมด้วยพระสรรพพรชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษา

ยืนยาว เป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชวงศ์ ทรงตั้งอยู่ในธรรม อันปวงชนบูชาเทิดทูน

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหารประเทศชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประสาธน์ให้สำเร็จประโยชน์หิตสุขแก่ปวงชนทุกหมู่เหล่ายิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

คำนำ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงดำรงสิริราชสมบัติยืนนานเสมอรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิย-มหาราช พระบรมอัยกาธิราช คือ ๔๒ ปี ๒๒ วัน ในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ และยืนนานยิ่งกว่านับแต่วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นไป จึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติยิ่งยืนนานกว่าพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ที่มีปรากฏมาในพระราชพงศาวดาร กาลเช่นนี้จึงนับเป็นอภิลักขิตสมัยอันเป็นมหามงคลวโรกาสสำคัญของชาติ เพราะเป็นอภิลักขิตกาลที่ยากแก่การที่จะปรากฏมีขึ้น เมื่ออภิลักขิตสมัยเช่นนี้มาถึงเข้า รัฐบาลและพสกนิกรชาวไทยทั้งปวงซึ่งระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อแผ่นดินและประชาชนมาถึงปีที่ ๔๓ จึงพากันชื่นชมยินดี มีสมานฉันท์พร้อมกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติสนองพระเดชพระคุณ ทั้งขอพระราชทานให้ทรงกำหนดงานพระราชกุศลและพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกอนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกมีขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จ-พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงสิริราชสมบัติย่างเข้าปีที่ ๔๐ เมื่อปี ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) เสมอสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (รัชกาลที่ ๑๑) แห่งกรุงศรีอยุธยาซึ่งทรงดำรงสิริราชสมบัติเป็นที่ยืนยิ่งในยุคนั้น จัดว่าเป็นมหามงคลสมัยสำคัญของแผ่นดิน จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จ-พระรามาธิบดีที่ ๒ และสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในอดีตทั้งปวงที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ๓๕ พระองค์ ณ พระราชวังกรุงเก่า การพระราชพิธีครั้งนี้เรียกว่า พระราชพิธีรัชมงคล มีกำหนด ๓ วัน

ในปีถัดมา คือ ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) อันเป็นที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติครบ ๔๐ ปีบริบูรณ์ ยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาในแผ่นดินนี้ในอดีต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายแด่สมเด็จพระบรมบุรพบุรุษ ๔ พระองค์ ซึ่งได้ทรงดำรงกรุงรัตนโกสินทร์นี้ อีกคราวหนึ่ง เป็นบุรพกิจ

แล้ว ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อเป็นสิริมงคลแก่แผ่นดินอีกแผนกหนึ่ง การพระราชพิธีครั้งนี้เรียกว่า พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ซึ่งมีติดต่อกันเป็นเวลาถึง ๑๔ วัน

สำหรับการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ที่มีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (รัชกาลปัจจุบันนี้) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นอนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชกุศลทักษิณานุปทานและพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ย่อเข้าเพียง ๓ วัน คือวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ พระราชพิธีทักษิณานุปทาน วันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ พระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติ และวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ พระราชพิธีบวงสรวงสังเวยสมเด็จพระมหากษัตริย์ในอดีต นับเป็นพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ครั้งที่ ๒ ในประวัติศาสตร์ชาติไทย

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานแห่งรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาราษฎรด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้าโดยมิได้หยุดหย่อน จนเป็นที่เจนตาเจนใจของพสกนิกรทั่วไปตลอดมา นับแต่ต้นจนปัจจุบัน เฉพาะในส่วนการพระศาสนาก็ได้ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์และพระบรมราชานุเคราะห์แก่กิจการพระศาสนาและสังฆมณฑลตามควรแก่การณ์ ทั้งที่เป็นส่วนราชการตามราชประเพณีและส่วนพระองค์ตามพระราชอัธยาศัย เป็นอเนกประการ

เมื่อมหามงคลวโรกาส พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เช่นนี้มาถึงเข้า คณะสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหารจึงได้มีสมานฉันท์พร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม** นี้ขึ้นขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้พระราชทานแก่พระศาสนา สังฆมณฑล และวัดบวรนิเวศวิหารหาประมาณมิได้

เรื่อง **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม** นี้ เป็นธรรมบรรยายของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ได้บรรยายแก่พระนวกะภิกษุ ในพรรษกาล ๒๕๓๐ รวมทั้งสิ้น ๓๘ ครั้ง แสดงนำด้วยไตรสิกขา แล้วแสดงเรื่องบารมีและราชธรรมควบคู่กันไปจนครบทั้ง ๑๐ คู่ เหตุที่ได้เลือกเอาหัวข้อธรรมเรื่อง ทศบารมีและ

ทศพิธราชธรรม มาบรรยายในพรรษกาล ๒๕๓๐ นี้ ก็โดยที่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และ ๒๕๓๑ นี้เป็นอภิลักขิตกาลพิเศษที่นับว่ามีความสำคัญต่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทย คือเป็นอภิลักขิตสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ และพระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษกแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นมหามงคล-วโรกาสที่ยากแก่การที่จะปรากฏขึ้น ฉะนั้น การที่นำเอาหัวข้อธรรม ๒ หมวดนี้มาบรรยายเผยแพร่ในวโรกาสนี้ จึงนับเป็นส่วนหนึ่งแห่งการร่วมเฉลิมพระเกียรติและประกาศพระราชกิตติคุณตามจริงให้เป็นที่ปรากฏแพร่หลาย

ในตอนต้นของหนังสือนี้ ได้นำ **รชฺชมงฺคลาภิเสกชยาภิฏฺฐิคาถา** ที่สกลมหาสงฆ์ มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธานสวดถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และทั่วราชอาณาจักร และ **พระธรรมเทศนา ทุลลภกถา** ที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ถวายในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เมื่อวันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ มารวมพิมพ์ไว้ด้วย

ขอพระราชทานถวายพระราชกุศล ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย พระราชกุศลบารมีที่ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญ และพระบรมเดชานุภาพแห่งสมเด็จพระบรมราชบุรพการีทั้งหลาย จงอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระเจริญพระชนมพรรษายิ่งยืนนาน เสด็จสถิตในสิริราชสมบัติ ทรงชัยตลอดกาลนาน

วัดบวรนิเวศวิหาร
กรกฎาคม ๒๕๓๑

พระธรรมเทศนาทุลลภกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)

ถวาย

ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

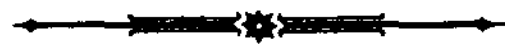
ทักษิณานุปทาน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ในพระบรมมหาราชวัง

ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก

วันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เทฺวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึ กตเม เทฺว โย จ ปุพฺพการี โย จ กตญฺญูกตเวที อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมินฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวาย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นพระราชพิธีเบื้องต้นแห่งพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก อนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงรัชยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์อันมีปรากฏในพระราชพงศาวดาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลรัชมงคลเมื่อปีที่ทรงครองราชย์ครบ ๔๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ เท่ากับปีครองราชย์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ทรงครองราชย์ยาวนานที่สุดในพระราชพงศาวดาร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกในปีถัดมา คือปีพุทธศักราช ๒๔๕๑ เฉลิมพระเกียรติ ทรงดำรงรัฐสีมายืนยาวยิ่งกว่า และต่อมาอีก ๒ ปี ได้เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ รวมเวลาที่ทรงครองราชย์ (ตามรายงานของกรมศิลปากร) ๔๒ ปี ๒๒ วัน ยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร

บัดนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงครองราชย์ยืนนาน ๔๒ ปี ๒๒ วัน เท่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ และจะยืนนานกว่า ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ คือวันนี้เป็นต้นไป เนื่องด้วยทรงตระหนักพระราชหฤทัย ในความจงรักภักดีของพระบรมวงศานุวงศ์ รัฐบาล ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน และพสกนิกรชาวไทยทั้งปวง ซึ่งระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเพื่อแผ่นดินและประชาชนมาถึงปีที่ ๔๓ พากันชื่นชมนิยมยินดีว่า เสด็จดำรงรัฐสีมายืนยาวยิ่งกว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในอดีตที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร หรือแม้ในตำนานหรือพงศาวดารอื่นที่มีหลักฐานแน่นอน และมีสมานฉันท์พร้อมกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติสนองพระเดชพระคุณ ทั้งขอพระราชทานให้ทรงกำหนดงานพระราชกุศลและพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกอนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชกุศลทักษิณานุปทานและพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ย่อเข้าเพียง ๓ วัน คือวันที่ ๒ กรกฎาคม พระราชพิธีทักษิณานุปทาน วันที่ ๓ กรกฎาคม พระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษก และวันที่ ๕ กรกฎาคม พระราชพิธีบวงสรวงสังเวยสมเด็จพระมหากษัตริย์ในอดีต

พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกมีขึ้นเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ ๒ พระองค์ ซึ่งได้เสด็จครองราชย์ยืนยาวที่สุดเสมอกัน ซึ่งได้มีขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา และในครั้งนี้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงครองราชย์ยืนยาวยิ่งกว่า จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จบรมอัยกาธิราช พระบรมราชบุพพการี เป็นการทรงแสดงพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม และทรงนอบน้อมถวายความเคารพเทิดทูนพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเจ้าพระองค์นั้น ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเจริญพระชนมพรรษายืนยาว ทรงชัยครองราชย์ตลอดกาลนาน

ก่อนที่จะทรงประกอบพิธีฉลองสมโภชสิริราชสมบัติ จึงทรงบำเพ็ญพระราช-

กุศลทักษิณานุปทานเป็นวาระแรกตามภูมิชั้นของสาธุชนคนดี มีความกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้เป็นบุพพการี ตามพระพุทธศาสโนวาทที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสยกย่อง และได้ตรัสเตือนไว้ว่า บุพพการีและกตัญญูกตเวทีเป็นบุคคลที่หาได้ยาก ตามพระพุทธภาษิตบทอุเทศแปลความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้หาได้ยากในโลก คือ บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อนหนึ่ง กตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว และประกาศอุปการะที่ท่านทำแล้ว คือตอบแทนคุณท่านหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้แลหาได้ยากในโลก ดังนี้

อันประชาชนชาวไทยกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่นับถือบุคคล ๒ จำพวก คือ บุพพการีและกตัญญูกตเวที ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาที่ได้นับถือมาตลอดเวลาช้านาน

บุพพการี คือบุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ส่วนกตัญญู คือบุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้ว กตเวที คือประกาศอุปการะที่ท่านทำแล้วให้ปรากฏ หมายความว่าปฏิบัติตอบแทน กตัญญูและกตเวทีเป็นคำที่ใช้รวมกัน หมายถึงบุคคลประเภทที่ ๒ บุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตาม เมื่อทำอุปการะก่อน โดยมิใช่เป็นการตอบแทน แต่เป็นผู้ให้ก่อนทีเดียว ชื่อว่าบุพพการี ส่วนบุคคลผู้ที่ได้รับอุปการะของท่าน แล้วรู้คุณของท่านและไม่ลบหลู่คุณของท่าน ประกาศให้ปรากฏในโอกาสอันควรประกาศ ตอบแทนคุณท่านด้วยการให้การทำสิ่งที่เป็นไปเพื่อสุขประโยชน์แก่ท่านเป็นการปฏิการ คือตอบแทน ชื่อว่ากตัญญูกตเวที สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่าบุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้ยาก ท่านอธิบายว่า บุคคลเป็นอันมากควรจะปฏิบัติตนเป็นบุพพการีแต่ไม่ปฏิบัติ เพราะจิตใจถูกครอบงำด้วยตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากแต่จะได้ ไม่ปรารถนาจะเป็นผู้ให้ ส่วนบุคคลที่ควรจะเป็นกตัญญูกตเวทีแต่ไม่เป็น เพราะจิตใจถูกครอบงำด้วยอวิชชา คือความไม่รู้ โดยตรงคือไม่รู้คุณท่าน ลบหลู่คุณท่าน อีกอย่างหนึ่งเพราะบุคคล ๒ จำพวกนี้ที่เกี่ยวข้องกันโดยฐานะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งมีจำนวนจำกัด เช่นมารดาบิดากับบุตรธิดา มารดาบิดาเป็นบุพพการีของบุตรธิดาก็มีเพียงหนึ่งเท่านั้น หรือจะกล่าวว่า มารดาก็มีเพียงหนึ่ง บิดาก็มีเพียงหนึ่งก็ได้ ส่วนบุตรธิดาก็มีจำนวนเท่าที่มีจึงหาได้ยาก เพราะจะหามารดาบิดาให้มากกว่าท่านละหนึ่งหาได้ไม่

โดยฐานะที่เกี่ยวข้องกันดังนี้ พึงจำแนกแสดงบุคคลทั้งสองจำพวกนี้ได้ ๔ คู่ คือ มารดาบิดากับบุตรธิดา คู่ ๑ ครูอาจารย์กับศิษย์ คู่ ๑ พระมหากษัตริย์กับพลกนิกร คู่ ๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพุทธศาสนิกชน คู่ ๑ มารดาบิดาเป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่บุตรธิดา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอุปถัมภ์ต่าง ๆ จึงชื่อว่าเป็นบุพพการีของบุตรธิดา ฝ่ายบุตรธิดาเมื่อระลึกรู้คุณของมารดาบิดา ไม่ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏ ปฏิบัติสนองคุณมารดาบิดา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่ศิษย์ เพราะได้ประสาธน์วิทยาให้และอบรมด้วยคุณงามความดีต่าง ๆ จึงชื่อว่าเป็นบุพพการีของศิษย์ ฝ่ายศิษย์เมื่อระลึกรู้คุณ ไม่ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏเคารพครูอาจารย์ปฏิบัติสนองคุณครูอาจารย์ ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ทรงทำอุปการะก่อนแก่พลกนิกร เพราะทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจโดยธรรม ยังให้เกิดความสุขความเจริญแก่พลกนิกร ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีของพลกนิกร แม้รัฐบาลและบุคคลผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองทุกระดับ ก็ชื่อว่าผู้ทำอุปการะก่อนแก่พลกนิกรตามระดับ ฝ่ายพลกนิกร เมื่อระลึกรู้คุณพระมหากรุณา ไม่ลบหลู่ ประกาศให้ปรากฏ มีความเคารพรักจงรักภักดี ปฏิบัติตอบแทนพระมหากรุณาตามฐานะ เช่นปฏิบัติตามกฎหมาย เสียส่วยสาอากร ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระมหากษัตริย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทำอุปการะก่อนแก่เวไนยนิกร เพราะได้ทรงมีพระมหากรุณาแสดงธรรมสั่งสอนโปรดให้พ้นความทุกข์ให้ได้รับสุขประโยชน์ตามภูมิชั้น ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีแห่งเวไนยนิกรพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฝ่ายพุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกรู้พระคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แสดงโดยสรุป บุคคลผู้ที่ให้ก่อนด้วยเมตตากรุณา ชื่อว่าบุพพการี ฝ่ายบุคคลผู้ที่รับแล้วให้ตอบแทนในภายหลัง ชื่อว่ากตัญญูกตเวที ผู้ที่ลุอำนาจแห่งตัณหาคือความอยากแต่ที่จะได้ หรืออยากแต่จะเป็นผู้แบมือรับ ไม่อาจจะสละให้ ย่อมเป็นบุพพการีไม่ได้ ถึงจะอยู่ในฐานะที่พึงเป็นบุพพการี ก็ปฏิบัติหน้าที่ของบุพพการีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณา เป็นต้น และสังคหวัตถุ คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้แก่ การให้

การเจรจาวาจาเป็นที่รัก ความประพฤติประโยชน์ และความวางตนสม่ำเสมอ ฝ่ายผู้ที่มีอวิชชาหนาแน่น รับอุปการะของท่านแล้วก็ไม่รู้คุณท่าน แทนที่จะสำนึกตนว่าคล้ายเป็นลูกหนี้ท่าน กลับคิดว่าเหมือนเป็นเจ้าหนี้ท่าน ต้องการที่จะทวงให้ได้ยิ่งขึ้น ครั้นไม่ได้ตามปรารถนา ก็กลับโกรธลบหลู่คุณของท่าน ดังนี้ ก็เป็นกตัญญูกตเวทีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมสติปัญญาให้สำนึกรู้จริงในคุณของท่านผู้มีคุณ และปฏิบัติตอบแทนตามหลักสังคหวัตถุนั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมหมู่ชนจึงดำเนินไปได้ด้วยดีมีความสุขความเจริญ เหมือนดังล้อรถที่มีเพลา ย่อมหมุนนำรถไปได้ฉะนั้น ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาและความรับปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน บุคคล ๒ จำพวกนี้จึงยังหาได้อยู่ในประชาชนชาวไทย อันอาจหาได้ยากในที่อื่น ธรรมนี้จึงรักษาชนผู้ประพฤติธรรมให้มีความสงบสุข ดังที่ปรากฏเห็นได้ชัด

ส่วนผู้ที่ลุอำนาจเป็นทาสตัณหาและอวิชชาโมหะ หากไม่มีธรรมะเป็นเครื่องยับยั้งใจย่อมปฏิบัติตรงกันข้ามคือเป็นเวรีและปฏิเวรีต่อกัน เวรีนั้นคือบุคคลผู้มีเวรได้แก่เป็นผู้ที่ก่อเวรขึ้น คือได้กระทำเบียดเบียนชีวิตบ้าง ร่างกายบ้าง ทรัพย์สมบัติบ้าง วงศ์สกุลบ้าง เบียดเบียนล่อลวงเพื่อประโยชน์ของตนบ้าง ดื่มน้ำเมาอันเป็นเหตุให้ก่อเวรดังนั้นบ้าง ดั่งนี้ เรียกว่าเวรี ส่วนผู้ที่ได้รับเบียดเบียนจากผู้ที่ก่อเวรขึ้นดังกล่าว และก่อเวรตอบแทน เช่นว่าเขาเบียดเบียนร่างกายมา ก็เบียดเบียนร่างกายเขาตอบแทน เขาเบียดเบียนชีวิตมา ก็เบียดเบียนชีวิตเขาตอบแทน เขาเบียดเบียนทรัพย์มา ก็เบียดเบียนทรัพย์เขาตอบแทน เป็นการแก้แค้น ดั่งนี้เรียกว่าปฏิเวรี เวรีนั้นภาษาไทยเรียกว่า ไพรี ที่มักแปลว่า ศัตรู ปฏิเวรีนั้นก็เท่ากับปฏิไพรี คือ เป็นศัตรูตอบ เวรีหรือไพรีก็ตรงกันข้ามกับบุพพการี ปฏิเวรีหรือปฏิไพรีก็ตรงกันข้ามกับกตัญญูกตเวที

กล่าวได้ว่าในโลกนี้คนเป็นไพรีและปฏิไพรีต่อกันมีมาก หรือเรียกว่าหาง่ายเพราะโดยมากเป็นผู้ลุอำนาจ เป็นทาสของตัณหาของอวิชชา พร้อมด้วยโลภโกรธหลงหาง่าย ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตนเป็นบุพพการีและกตัญญูกตเวทีต่อกัน คือประพฤติดีต่อกันมีเมตตากรุณาต่อกันมีน้อย ดังที่เรียกว่าหายากตามพระพุทธภาษิต และการที่ตรัสไว้ดังนี้ก็เพื่อสะกิดใจบุคคลทุกคนให้ได้สติมีความระลึกได้ถูกต้อง เป็นสัมมาสติคือความระลึกชอบ อันเป็นเหตุให้ปฏิบัติได้ถูกชอบ ไม่ลุอำนาจ ไม่เป็นทาสของตัณหาอวิชชา เมื่อมีสติก็จะได้ปัญญาเป็นแสงสว่างให้เห็นทางปฏิบัติที่ถูกชอบ คือที่เป็นความดี

ทั้งหลาย มีเมตตากรุณา ธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน มีทาน ปิยวาจา เป็นต้น อันจะนำให้อยู่ด้วยกันโดยสันติ มีความสุขความเจริญ

ทุกคนระลึกให้เป็นสัมมาสติได้ เพราะเป็นเรื่องของจิตใจ ที่อาจน้อมจิตใจให้คิดไปได้ จึงขอแต่เพียงว่า ให้น้อมจิตใจคิดไปในทางสงบเท่านั้น โดยพยายามระงับดับจิตใจที่เร่าร้อนไม่สงบลงเสีย แนวคิดที่จะนำไปสู่สัมมาสติ ดังเช่นคิดดูว่า

๑. เราทั้งหลายเป็นอะไรกัน ถ้าคิดด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่าเป็นศัตรูกัน โกรธเกลียดกัน ซึ่งจะต้องเอาชนะกันให้ได้แม้ด้วยการใช้กำลังประหัต-ประหารกัน แต่ถ้าคิดด้วยจิตใจที่สงบ ก็จะได้คำตอบว่า เราเป็นพี่น้องกัน ร่วมชาติศาสนา พระมหากษัตริย์เดียวกัน หรือแม้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน บรรพบุรุษสตรีของเราได้เสียสละทุกอย่าง รักษาสถาบันต่าง ๆ ของชาติไทยไว้ให้แก่เรา เราทั้งหลายจึงเหมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นเหมือนเป็นพ่อเป็นแม่เป็นตาเป็นยาย เป็นปู่เป็นย่า เป็นน้าเป็นอา ผู้ที่เป็นเด็กกว่าก็เป็นเหมือนอย่างเป็นลูกเป็นหลาน ที่เป็นชั้นเดียวกันก็เป็นเหมือนอย่างเป็นพี่เป็นน้องกันทั้งนั้น ไม่ใช่ใครที่ไหน ความระลึกได้อย่างนี้จะทำให้จิตใจอ่อนโยนลง จะทำให้เกิดความคิดที่จะปรอง-ดองกัน สมัครสมานกันขึ้น

๒. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังจะทำอะไรแก่กัน ถ้าตอบด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่า เราจะต้องไม่ยอมกันเด็ดขาด จะต้องบังคับเอาสิ่งที่เราต้องการ หรือจะไม่ยอมให้ทุกอย่าง แม้ด้วยการใช้กำลัง แต่ถ้าคิดด้วยใจที่สงบ ก็จะมองเห็นว่า เราทั้งหลายต่างเป็นญาติกันทั้งหมด มิใช่ใครอื่นที่ไหน ควรที่จะผ่อนปรนกัน สมมติว่าผ่อนความต้องการของตนบ้าง ทำใจเป็นกลางต่อกัน ฟังเหตุผลที่พึงเป็นไปได้ เพราะการที่ดึงดันเอาแต่ใจของตนฝ่ายเดียวนั้นยากที่จะตกลงกันได้ หลักของความสามัคคีประการหนึ่งก็คือ ความรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา หรือเอาใจเราไปใส่ใจเขา แต่จะต้องทำใจให้สงบเสียก่อนจึงจะเกิดความคิดผ่อนปรนประนีประนอมดังกล่าวได้

๓. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังมุ่งอะไรเพื่ออะไร สิ่งที่มุ่งนั้น ถ้าไม่ขัดกันก็ไม่เกิดปัญหาขัดแย้งกัน แต่ถ้าขัดกันก็เกิดปัญหาขัดแย้ง แต่ก็จะต้องมีจุดที่มุ่งหมายว่าเพื่ออะไร เมื่อมีจุดที่มุ่งหมายเป็นอันเดียวกัน เช่น เพื่อชาติ ก็น่าที่ทุกฝ่ายจะพากันเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อส่วนรวมคือชาติ อันหมายถึงประชุมชนทั้งหมด พร้อมทั้งสถาบันทั้งหลายของชาติด้วยสันติวิธี พยายามหาทางปฏิบัติโดยสันติที่จะบรรลุถึง

จุดที่มุ่งหมาย ทุก ๆ คนยอมรวมอยู่ในชาติ ต่างเป็นกำลังของชาติ ดังที่เรียกกันว่า "พลเมือง" จึงต้องรักษาตนไว้ให้ดีด้วยกัน การที่จะมาทำลายกันเองลงไป เท่ากับเป็นการทำลายกำลังของชาตินั้นเอง ทำให้ชาติอ่อนกำลังลง และเราทั้งหลายต่างก็มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขของชาติ ผู้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม วางพระองค์เป็นกลางจริง ๆ เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุด ปรากฏว่าพระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยวิตกห่วงใยเป็นอันมาก ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปอย่างยิ่ง เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่น่าจะรุนแรงขึ้นเพียงใด ความทุกข์อย่างหนักก็ย่อมจะเกิดขึ้นในพระราชหฤทัยเพียงนั้น จึงน่าที่ทุก ๆ ฝ่ายจะรำลึกถึงพระมหากรุณา และปฏิบัติผ่อนปรนแก่กันด้วยมุ่งประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และระลึกถึงพระศาสนา ซึ่งสอนให้ใช้สัมมาสติ กล่าวได้ว่า ทุกศาสนาย่อมสอนให้ใช้สัมมาสติทั้งนั้น

แนวคิดทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นแนวคิดที่นำให้เป็นสัมมาสติ ให้ปฏิบัติถูกชอบ ฉะนั้น ทุกคนทุกฝ่ายพึงพากันยับยั้ง คิดรำลึก ถึงจะต้องใช้เวลาสักหน่อย ก็ยังดีกว่าการทำอะไรลงไปด้วยความผลุนผลัน พอให้อารมณ์ที่ตึงเครียดผ่อนคลาย พอให้จิตใจสงบ และคิดตามแนวที่เสนอแนะ หรือแม้แนวอื่นที่จะนำไปสู่ความพบเหตุพบผลที่ดีกว่า ย่อมจะได้สัมมาสติและปัญญา ในอันที่จะแก้ไขผ่อนปรนนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ต้องการร่วมกันโดยสวัสดี และชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมนำให้เป็นกตัญญูกตเวทีแด่องค์พระมหากษัตริย์ พระประมุขแห่งชาติ

ในวโรกาสรัชมังคลาภิเษกนี้ มหาชนทุกหมู่เหล่าจึงสมควรปฏิบัติตนฉลองพระเดชพระคุณ ถวายความกตัญญูกตเวที แด่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นองค์พระบรมราชบุพพการีแห่งประเทศชาติไทย ด้วยแต่ละคนปฏิบัติตนถูกชอบตามควรแก่ภาวะของตน ตามหลักของบุคคลหาได้ยากทั้งคู่นี้แก่กันและกัน แสดงโดยย่อที่สุดคือปฏิบัติตนเป็นผู้ให้ คือให้คุณ อุปการะ อภัย อันเป็นส่วนดีที่เป็นประโยชน์ที่ต้องการเกื้อกูลให้เกิดความสุข และปฏิบัติตนเป็นผู้รับการให้นั้น ด้วยความสำนึกในพระคุณและตอบแทนด้วยคุณอันเป็นส่วนดีเช่นเดียวกัน คือต่างปฏิบัติให้เป็นคุณต่อกัน ไม่ให้โทษต่อกัน ผู้ให้ดังกล่าวชื่อว่าบุพพการีได้ ผู้รับดังกล่าวชื่อว่ากตัญญูกตเวทีได้ แม้นิ่งอยู่แต่รับรู้พระคุณของท่านอยู่ในใจ ไม่พูดแก่ใคร ก็ชื่อว่าประกาศคุณของท่านได้ เพราะไม่คิดลบหลู่คุณท่าน คุณท่านประกาศปรากฏอยู่ในใจตนแล้ว ผู้ใดปฏิบัติดังนี้ ผู้นั้น

ก็ชื่อว่าเป็นผู้หาธรรมทั้งคู่นี้ง่ายในตนเอง ทุกคนที่ไม่เกลียดชังธรรม ฟังธรรมโดยกาล มีสติปัญญารักษาตน ปฏิบัติธรรมแม้ตามข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้สำหรับสามัญชนทั่วไป เช่น ทาน ศีล ภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ไม่ทำบาป ทำกุศล ชำระจิตของตนให้ผ่องใส ก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมคู่นี้ คือ บุพพการี และ กตัญญูกตเวที อยู่ในตัวไปพร้อมกัน นำให้เกิดประโยชน์ ให้เกื้อกูล ให้เป็นสุข ทั้งแก่ตน ทั้งแก่ผู้อื่น ชื่อว่าปฏิบัติธรรมฉลองสมโภชรัชมังคลาภิเษก ถวายฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมราชบุพพการีแห่งประเทศชาติไทย แผ่นดินไทย ซึ่งได้ดำรงมั่นร่มเย็นเป็นสุข ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ด้วยดีแล้วในพระสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศถวายส่วนพระราชกุศลทั้งปวงนี้แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยพระราชหฤทัยอันงามประกอบด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม พระราชคารวะเป็นไปในสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าพระองค์นั้น จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช สมตามพระราชอุทิศเจตนา ขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ ทรงอนุโมทนาพระราชทานพระพรชัยมงคลถวายแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้ทรงพระเจริญพระชนมพรรษา เสด็จสถิตในสิริราชสมบัติ ทรงชัยตลอดกาลนาน

ในวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกนี้ สกลมหาสงฆ์คือพระสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักร มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นประธาน ขอพระราชทานถวายพระชัยอภิสดุดีรัชมังคลาภิเษกแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

ภูมิพโล มหาราชา **จิรํ รชฺเช ปติฏฺฐหิ**
เทฺวจตฺตาฬีสวสฺสานิ **เทฺววีสติทินานิ จ**
ตสฺสาภิเสกกาโล หิ **สมฺปตฺโต รชฺชมงฺคเล**
สมาโน รชฺชกาเลน **ปญฺจมจกฺกิราชิโน**
เอโส ปิโย มหาราชา **จุฬาลงฺกรโณ สุโภ**
ตาวกาลํสิ รชฺชฏฺโฐ **ทุลฺลโภ ตาทิโส สโม**

สมเด็จพระภูมิพลมหาราช เสด็จสถิตในสิริราชสมบัตินานนับได้ ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสมอด้วยรัชกาลแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์รัชกาลที่ ๕ กาลแห่งรัชมังคลาภิเษก มาถึงแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ผู้ทรงคุณอันงาม รัชกาลที่ ๕ พระองค์นั้น ได้ทรงดำรงอยู่แล้วในสิริราชสมบัติตลอดกาลนานเท่านั้น พระมหากษัตริย์เสมอเช่นนั้นหาได้ยาก

อิทานิ นวโม ราชา เตน สโมว ตาทิโส
เทฺวสหสฺสานมุทฺธมฺปิ ปญฺจสเตกตึสเม
พุทฺธสเกว อาสาฬฺห— มาสสฺส ทุติเย ทิเน
ตโต จิรตรํ รชฺเช ปติฏฺฐาติ มหิสฺสโร

บัดนี้ สมเด็จพระมหาราชนวมรัชกาล ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาเช่นนั้น เสมอด้วยสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕

ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ สมเด็จพระมหิศรภูมิพลมหาราช ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัตินานกว่านั้น

อิโต ติทิวเส สพฺพํ รฏฺฐํ อกา มหามหํ
จุฬาลงฺกรณินฺทสฺส มหาราชสฺส ทกฺขิณํ
ภูมิพโล มหาราชา อนุปฺปเทติ คารโว
จิรํ ชีวตุ ทีฆายุ วรมสฺสาภิปตฺถยํ
ราชสมฺปตฺติรชฺชสฺส อภิเสกํ สุมงฺคลํ
กโรติ มหกมฺเมน สุเขตฺเต รตนตฺตเย
อโถ อตีตราชูนํ มหายาคํ ปยุญฺชติ

๓ แต่วันที่ ๒ นี้ไป ๓ วัน ทั่วประเทศได้ทำการฉลองใหญ่ สมเด็จพระภูมิพลมหาราช ทรงเคารพบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ทรงมีพระราชปรารถนาพระพรแห่งสมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์นั้น ว่าจงทรงมีพระชนมพรรษายืนยาวดำรงอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงกระทำมหกรรมสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษกในพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นเขตอันดีงาม

อนึ่ง ทรงประกอบพระราชพิธีสังเวยสมเด็จพระอดีตมหาราชทั้งหลาย

จุฬาลงฺกรโณ เทฺวเม ภูมิปาโล จ ภูมิปา

มหปฺปิยา มหปฺเปมา ปชาย สุสุเขสิโน

พระภูมิบาลมหาราชทั้ง ๒ พระองค์นี้ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นที่รักมากของประชาชน ทรงมีรักมากในประชาชน ทรงมีปกติแสวงหาความสุขดียิ่งแก่ประชาชน

รตนตฺตยานุภาเวน กตปุญฺญสฺส เตชสา

ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ได้ทรงกระทำแล้ว

ภูมิพโล มหาราชา ชยตํ ชยมงฺคเล

อตีตราชเทเวหิ สพฺพรฏฺเฐหิ รกฺขิโต

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระอดีตมหาราชและเทพทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งประชารัฐทั้งปวง

ทีฆายุตาทิสมฺปนฺโน ธาตุ รชฺเช ชยํ จิรํ

ราชินีวํสวิปุโล ธมฺมิโก สพฺพปูชิโต

จงทรงถึงพร้อมด้วยพระสรรพพรชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษายืนยาวเป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชวงศ์ ทรงตั้งอยู่ในธรรม อันปวงชนบูชาเทิดทูน

ทยฺยรฏฺฐสฺส กาเรตุ รชฺชํ ธมฺเมน สพฺพทา

นาโถ สาเธตุ สพฺเพสํ ภิยฺโย อตฺถหิตํ สุขํ

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหารประเทศชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประสาธน์ให้สำเร็จประโยชน์หิตสุขแก่ปวงชนทุกหมู่เหล่ายิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนายุติลง เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

สารบาญ

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

ครั้งที่ ๑ ไตรสิกขา ข้อสีลสิกขา

ตรัสสอนให้ตั้งใจศึกษาไตรสิกขา

บัดนี้ จะกล่าว **ไตรสิกขา** อันต่อจากคำสอนอนุศาสน์ ๘ ประการ เป็นคำสอนที่มีต่อหลังจากอุปสมบทเสร็จ ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระบัญญัติไว้ให้อุปัชฌายอาจารย์รีบบอก เพื่อให้ภิกษุผู้บวชใหม่ได้ทราบถึง **นิสสัย ๔ อกรณียกิจ ๔** และสมเด็จ-พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเพิ่มไตรสิกขา คือให้บอกไตรสิกขาด้วย ซึ่งในคำบอกไตรสิกขานั้น ก็มีใจความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ผู้เห็น ได้ตรัสบอกไตรสิกขาไว้โดยปริยายคือทางเป็นอันมากว่า พึงศึกษา **อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา** ตราบเท่าจะได้ละกิเลส บรรลุถึงนิพพานคือความดับทุกข์ และสีลสิกขาก็อบรมจิตตสิกขา จิตตสิกขาก็อบรมปัญญาสิกขา ปัญญาสิกขาก็อบรมจิตให้หลุดพ้นจาก **อาสวะ** คือกิเลสที่ดองจิตสันดาน ได้แก่ **กามาสวะ** อาสวะคือกาม **ภวาสวะ** อาสวะคือภพ ความเป็นนั่นเป็นนี่ **อวิชชาสวะ** อาสวะคืออวิชชา ความไม่รู้จักสัจจะที่เป็นตัวความจริง เพราะฉะนั้น ก็ให้ตั้งใจศึกษาในสิกขาทั้ง ๓ นี้ ไตรสิกขาดังกล่าวมานี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส ได้ทรงเติมเข้ามาท้ายอนุศาสน์ทั้ง ๘ ข้อ คือ นิสสัย ๔ อกรณียกิจ ๔ เพราะฉะนั้น จึงจะได้เริ่มอธิบายไตรสิกขานี้ก่อน จะว่าด้วยคำว่า “สิกขา”

ปฏิบัติไตรสิกขาเพื่อความสิ้นกิเลส

คำว่า **สิกขา** นี้เป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตว่า **ศิกษา** ใช้เป็นภาษาไทยว่าศึกษา ความหมายของคำนี้ก็คือ เมื่อยังไม่รู้ก็เรียนให้รู้ เมื่อเรียนให้รู้แล้วก็ปฏิบัติไปจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย คำว่าศึกษาจึงมีความหมายถึงการเรียน อันจะเรียกว่าเป็นภาคทฤษฎีก็ได้ และการปฏิบัติรวมกัน ไม่ใช่การเรียนอย่างเดียว ดังที่มักใช้พูดกันอยู่ในภาษาไทย และการปฏิบัตินั้นก็หมายถึงการปฏิบัติเรื่อยไป จนกว่าจะบรรลุถึงเป้าหมาย จึงจะเรียกว่าสำเร็จการศึกษา และก็เรียกว่าเสร็จกิจ คือเสร็จการที่จะพึงกระทำ หรือข้อที่จะพึงกระทำต่อไป และเป้าหมายสูงสุดในพุทธ-ศาสนานั้นก็คือ **นิพพาน** อันหมายถึงธัมมะเป็นที่สิ้นกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ซึ่ง

ตามศัพท์นั้นแปลว่า ธัมมะที่ออกจากวานะ อันแปลว่า กิเลสเป็นเครื่องเสียบแทง กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด ออกจากวานะ คือสิ้นกิเลสเป็นเครื่องเสียบแทง สิ้นกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด และคำว่า วานะ นี้ แปลว่า ลูกศร ก็ได้ ลูกศรที่เป็นอาวุธที่ใช้ยิงศัตรูหรือสิ่งที่ต้องการยิง เป็นสิ่งที่มีปลายแหลมคม เสียบแทงศัตรูให้สิ้นชีวิตได้เมื่อถูกที่สำคัญ มาใช้ในทางศาสนาก็หมายถึงเป็นลูกศรที่เสียบแทงจิตใจ อันหมายถึงกิเลสที่แปลว่าเครื่องเศร้าหมองใจทั้งหลาย เป็นต้นว่า **ตัณหา** ความดิ้นรนทะยานอยาก การปฏิบัติในไตรสิกขาจึงมีเป้าหมายสูงสุด สำหรับที่จะถอนลูกศรคือตัณหาที่เสียบแทงหัวใจนี้ให้หลุดออก ที่เรียกว่าสิ้นกิเลส เมื่อสิ้นกิเลสก็สิ้นทุกข์ เป็นจุดเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา

เป้าหมายของการบวช

และการบวชนี้ ชั้นเดิมมุ่งบวชเพื่อปฏิบัติถอนตัณหานี้ออกจากจิตใจ บรรลุถึงนิพพาน อันเป็นธัมมะที่ไม่มีเครื่องเสียบแทงหัวใจดังกล่าว ในครั้งโบราณมา ในคำกล่าวขออุปสมบทที่บัดนี้เราขึ้นต้นด้วย *เอสาหํ ภนฺเต* จึงได้มีคำว่า *นิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถาย* เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ก็คือให้ถึงภาวะที่ถอนตัณหาที่เสียบแทงหัวใจออก คือสิ้นกิเลสและกองทุกข์นั้นเอง แต่การบวชในชั้นหลังนี้ ได้มุ่งหวังเพียงเพื่อบวชเรียนให้รู้และปฏิบัติ สำหรับที่จะครองชีวิตอย่างเป็นสุขในโลก เพราะว่าความมุ่งหมายของผู้นับถือพระพุทธศาสนานั้น ก็มีผู้ที่มุ่งหมายอย่างสูงสุด และมีผู้ที่มุ่งหมายเพื่อเรียน เพื่อปฏิบัติ เพียงเพื่อให้อยู่เป็นสุขในโลก และผู้ที่มุ่งหมายประการหลังนี้มีจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนผ่อนลงมาจากที่ทรงสั่งสอนในชั้นแรก ซึ่งโดยมากก็เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดดังกล่าว อันเรียกว่า **ปรมัตถประโยชน์** ประโยชน์อย่างยิ่ง ทรงสอนผ่อนลงมาเป็นเพื่อประโยชน์ปัจจุบันบ้าง เพื่อประโยชน์ภายหน้าบ้าง เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจึงจัดได้เป็น ๓ ระดับ ตั้งแต่เบื้องต่ำขึ้นไปจนถึงสูงสุด ก็คือเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน อันเรียกว่า **ทิฏฐธัมมิกัตถ** เพื่อประโยชน์ภายหน้าอันเรียกว่า **สัมปรายิกัตถ** และเพื่อประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพาน อันเรียกว่า **ปรมัตถ** และได้ทรงแสดงคำสั่งสอนไว้โดยปริยาย คือทางเป็นอันมาก เพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ดังกล่าว และเมื่อแสดงโดยสรุป ก็อาจสรุปเข้าในสิกขาทั้ง ๓ เมื่อเป็นการสอนเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน

ประโยชน์ภายหน้าก็เป็นสิกขาหรือศึกษาธรรมดา ถ้าเพื่อประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นปรมัตถดังกล่าว ก็เรียกว่า **อธิสิกขา** หรือ **อธิศึกษา** ที่แปลว่า ศึกษาอย่างยิ่ง และก็ประมวลเข้าโดยย่อก็คือ ๓ ข้อนี่แหละ คือ สีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ถ้าเป็นอย่างยิ่งก็เป็น อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา แต่ว่าเมื่อสอนภิกษุโดยมากแล้ว ก็สอนเป็นอย่างยิ่ง คือที่เป็น อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

สีลสิกขา การศึกษาในศีล

เพราะฉะนั้น ก็จะได้อธิบายในข้อแรกที่เรียกอย่างสามัญว่า **สีลสิกขา** อันแปลว่า **ข้อที่พึงศึกษาคือศีล** แปลว่า การศึกษาในศีล ก็หมายความว่า **ศีลเป็นข้อที่พึงศึกษา ที่นับว่าเป็นประการที่ ๑** และการที่เล่าเรียนปฏิบัติในศีลอันเป็นข้อที่พึงศึกษาข้อหนึ่งนั้น ก็เรียกว่าการศึกษาในศีล ศีลนั้นก็เป็นภาษาบาลี มักจะแปลกันตามศัพท์ว่าปกติ เหมือนดังที่พูดว่าเป็นปกติธรรมดา แต่โดยความหมายนั้น ศีลก็หมายถึงการปฏิบัติที่เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตในพระวินัยบัญญัติ คือในพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาไว้ นี่เป็นหลักสำคัญของคำว่าศีล และก็มีทั้งที่เป็น **อาคาริยะ** กับ **อนาคาริยะ** **อาคาริยศีล** ก็คือศีลสำหรับผู้ที่ครองเรือน ก็ปฏิบัติตาม **อาคาริยวินัย** คือวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้สำหรับผู้ครองเรือน เช่นว่าทรงบัญญัติไว้ ๕ ประการ ก็เรียกว่าศีล ๕ ทรงบัญญัติไว้ ๘ ประการ ก็เรียกว่าศีล ๘ ส่วนอนาคาริยะนั้นก็คือ **อนาคาริยศีล** ศีลสำหรับผู้ที่ไม่มีเรือน อันหมายถึงบรรพชิตคือผู้บวช ออกจากเรือนมาเป็นผู้ไม่มีเรือน ก็ปฏิบัติตาม **อนาคาริยวินัย** คือวินัยที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับผู้ไม่มีเรือนคือบรรพชิต แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๒ หมวด คือ ที่เป็น **อาทิพรหมจริยกาสิกขา** สิกขาวินัยที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ก็ได้แก่สิกขาบทที่มีมาในพระปาติโมกข์ บัดนี้ก็มี ๒๒๗ สิกขาบท ที่อ่านในเวลาหลังทำวัตรค่ำ กับ **อภิสมาจาริกวินัย** หรือ **อภิสมาจาริกาสิกขา** สิกขาที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับเป็นข้อประพฤติปฏิบัติเพื่อความดีงามต่าง ๆ อันควรแก่สมณวิสัย ที่มาในขันธกะทั้งหลาย มีจำนวนมากที่อ่านในเวลาเช้าหลังทำวัตรเช้า เพราะฉะนั้น ศีลที่เป็นหลักก็คือการปฏิบัติตามพระพุทธบัญญัติตามที่กล่าวมา

ปาริสุทธิศีล ๔

และยังได้มีศีลที่ท่านแสดงเอาไว้ประกอบเข้ามา รวมทั้งข้อที่ปฏิบัติตามพระพุทธบัญญัติดังกล่าวนี้อีก ๓ ข้อ รวมเป็น ๔ ข้อ เรียกว่า **ปาริสุทธิศีล ๔** คือ ศีลที่พึงปฏิบัติให้บริสุทธิ์ ๔ ข้อ ได้แก่

๑. **ปาติโมกขสังวรศีล** ศีลคือความสำรวมในพระปาติโมกข์ ก็ได้แก่ศีลที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยความสำรวม คือความระมัดระวังในอันที่จะเว้น และในอันที่จะปฏิบัติตามพระพุทธบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์ อันหมายถึง อาทิพรหมจริยกาสิกขา คือวินัยที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ดังกล่าวมาข้างต้น ท่านใช้คำว่า ปาติโมกข์ คู่กับคำว่า อาทิพรหมจริยกาสิกขา มีความหมายถึงสิกขาบทบัญญัติอันสำคัญ เพราะคำว่า อาทิพรหมจริยกา แปลว่า เบื้องต้นของพรหมจรรย์ หรือเป็นหัวหน้าของพรหมจรรย์ก็ได้ และคำว่า ปาติโมกข์ ก็แปลว่า สิกขาบทที่รักษาผู้สังวร รักษาให้พ้นจากทุกข์มีอบายเป็นต้น เพราะฉะนั้น คำทั้ง ๒ นี้จึงมีความหมายถึงสิกขาบทบัญญัติที่เป็นข้อสำคัญ

๒. **อินทรียสังวรศีล** ศีลคือความสำรวมอินทรีย์ อันได้แก่มีสติสำรวมใจในเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้ทราบกลิ่น ลิ้นได้ทราบรส กายได้ถูกต้องโผฏฐัพพะสิ่งที่กายถูกต้อง และมโนคือใจ ได้คิด ได้รู้ธรรมคือเรื่องราวทางใจ ก็เท่ากับว่ามีสติรักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจนั้นเอง โดยที่ทั้ง ๖ นี้เรียกว่า **อินทรีย์** คือเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ตาเป็นใหญ่ในหน้าที่ดูเห็นรูป หูเป็นใหญ่ในหน้าที่ฟังได้ยินเสียง จมูกเป็นใหญ่ในหน้าที่ทราบกลิ่น ลิ้นเป็นใหญ่ในหน้าที่ทราบรส กายเป็นใหญ่ในหน้าที่ถูกต้องโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง มโนคือใจ เป็นใหญ่ใน ๕ ข้อข้างต้นนั้นด้วย และเป็นใหญ่ในการรู้คิดธรรมคือเรื่องราวต่าง ๆ ด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อมีสติสำรวม คือระมัดระวังใจ เมื่อตาเห็นรูปเป็นต้น โดยที่มีสติป้องกันใจไม่ให้ยึดถือสิ่งที่ตาเห็นเป็นต้นนั้น เข้ามาเป็นความยินดียินร้ายในใจ ให้เห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยินเป็นต้น ไม่ให้เป็นกิเลสไหลเข้ามาถึงใจ มาท่วมใจ ความที่มีสติคอยสำรวมระวังอยู่ดั่งนี้ เรียกว่า อินทรียสังวรศีล

๓. **อาชีวปาริสุทธิศีล** ศีลอันเกิดจากการเลี้ยงชีวิตให้บริสุทธิ์ เช่นด้วยการที่เที่ยวบิณฑบาต รับอาหารที่เขาใส่บาตรมาบริโภค หรือบริโภคอาหารที่เป็นอดิเรกลาภ เช่นที่เขานำมาถวายแก่สงฆ์แล้วก็แบ่งกันโดยที่ไม่เที่ยวขอเขา หรือแสวงหาในทางที่ผิดต่าง ๆ การเลี้ยงชีวิตให้บริสุทธิ์ดั่งนี้ก็ชื่อว่า อาชีวปาริสุทธิศีล

๔. **ปัจจยสันนิสสิตศีล** ศีลที่อาศัยปัจจัย ก็หมายถึงพิจารณาปัจจัยทั้ง ๔ ที่บริโภค คือ พิจารณาจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยาแก้ไข้ ที่บริโภค ตามบทพิจารณาดังที่สวดในเวลาเช้า **ปฏิสงฺขา โยนิโส....** และแม้ว่าในขณะที่บริโภคไม่ได้พิจารณา ก็ให้พิจารณาในวันนั้นถึงสิ่งที่ได้บริโภคไปแล้ว ด้วยบท **อชฺช มยา....** ที่สวดในเวลาทำวัตรค่ำ ท่านแสดงว่า เมื่อบริโภคมิได้พิจารณา และไม่ได้พิจารณาสิ่งที่บริโภคแล้วในวันนั้น การบริโภคนั้นก็ชื่อว่า **อิณบริโภค** คือบริโภคเป็นหนี้ แต่ว่าเมื่อได้พิจารณาบริโภค หรือว่าไม่ได้พิจารณา ก็พิจารณาภายหลังในวันนั้น ก็ชื่อว่าเป็นการบริโภคที่เป็นปัจจยสันนิสสิตศีล ไม่ใช่เป็นการบริโภคหนี้

เพราะฉะนั้น ผู้มุ่งปฏิบัติในศีล ก็ควรปฏิบัติในศีลทั้ง ๔ ข้อนี้ด้วยกัน คือ ปาติโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และ ปัจจยสันนิสสิตศีล หัดปฏิบัติให้ศีลทั้ง ๔ นี้บริสุทธิ์อยู่เสมอ

๒๐ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒ จิตตสิกขา

จิตตสิกขา การศึกษาในจิต

จะแสดง **จิตตสิกขา** คือสมาธิ เพราะว่าสมาธิเกี่ยวแก่จิตโดยตรง ต้องปฏิบัติทางจิต ฉะนั้น จึงได้เรียกว่า จิตตสิกขา

คำว่า "จิต" นี้ มีความหมายเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งจิตที่เป็นธาตุรู้อันเป็นตัวเดิม ไม่มีสรีรสัณฐาน อาศัยอยู่ในกายนี้ เรียกว่า จิต ที่แปลว่า ธรรมชาติที่ให้สำเร็จความคิดนึก อีกอย่างหนึ่งจิตที่เป็นอาการ เรียกว่าความคิด การอบรมจิตเรียกว่า **จิตตภาวนา** พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ปฏิบัติทางจิตไว้เป็นอันมาก เช่นตรัสสอนว่า ให้อบรมจิต ให้ฝึกจิต ให้ข่มจิต ให้ทำจิตให้เป็นสมาธิ ให้ทำจิตให้บริสุทธิ์ การปฏิบัติทางจิตที่พระพุทธเจ้าอบรมไว้นี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าจิตนี้เมื่อเรียกควบกันกับกาย กายก็เปรียบเหมือนเรือ จิตก็เปรียบเหมือนอย่างบุคคลผู้ที่แจวเรือ หรืออีกอย่างหนึ่ง กายเปรียบเหมือนอย่างบ่าว จิตเหมือนอย่างนายจิตจึงเป็นผู้ที่สั่งให้กายปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง จิตจึงเป็นผู้นำ แม้ในการปฏิบัติทางศีล ซึ่งเกี่ยวแก่การปฏิบัติทางกายทางวาจาเป็นที่ตั้ง ดังศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นวินัยสำหรับปฏิบัติ การละเมิดศีลไม่เกิดขึ้นลำพังทางจิต ต้องละเมิดออกไปทางกายทางวาจา จึงจะเป็นการละเมิดพระวินัยบัญญัติ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติทางวินัยบัญญัติ เมื่อไม่ละเมิดทางกายทางวาจา ก็ไม่เป็นอาบัติ แม้ว่าจะละเมิดทางใจ คือใจคิดล่วงละเมิด อาบัติก็ยังไม่เกิด ต่อเมื่อไปทำไปพูดขึ้น ผิดจากพระวินัยบัญญัติจึงเป็นอาบัติ ได้มีภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ไม่สามารถจะอยู่ปฏิบัติพระวินัยได้ เพราะว่ามีมากมาย พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถามว่าเธอจะสามารถรักษาไว้เพียงข้อเดียวได้ไหม ภิกษุรูปนั้นก็กราบทูลว่า ถ้าข้อเดียวได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า *"ถ้าเช่นนั้นก็ให้เธอรักษาจิตของเธอ เมื่อรักษาจิตของเธออย่างเดียวได้ ก็รักษาวินัยบัญญัติทุกข้อไว้ได้"* ภิกษุนั้นก็ปฏิบัติรักษาจิต จึงได้รักษาวินัยได้ และบวชอยู่ต่อไปได้ เจริญในพระธรรมวินัยต่อไป เพราะฉะนั้นการรักษาจิตจึงเป็นข้อสำคัญ เมื่อรักษาจิตได้ แม้ว่าวินัยบัญญัติจะมากข้อก็รักษาได้ และรักษาปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ นั้นได้

ในข้อนี้ควรจะทราบเพิ่มเติมอีกด้วยว่า การปฏิบัติพระวินัยไม่ละเมิดทางกายทางวาจา ตามพระบัญญัติก็ไม่เป็นอาบัติ แม้จะละเมิดด้วยใจอย่างเดียว อาบัติก็ยังไม่เกิด แต่แม้เช่นนั้นศีลก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะศีลที่จะบริสุทธิ์นั้นต้องรักษาให้ได้ถึงใจ คือใจก็ต้องไม่คิดล่วงละเมิดด้วย มีใจเป็นปกติ สงบ ไม่คิดละเมิด ศีลจึงจะบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น แม้จะรักษาวินัยได้ บริสุทธิ์ทางวินัย เพราะไม่ละเมิดทางกายทางวาจา แต่ว่าถ้าละเมิดทางใจ ถึงจะไม่เป็นอาบัติทางพระวินัย ก็เป็นความไม่บริสุทธิ์ทางใจ เมื่อไม่บริสุทธิ์ทางใจ ศีลก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น ศีลนี้จึงมีความหมายถึงจิตใจ คือต้องรักษาถึงจิตใจ รักษากายวาจาให้บริสุทธิ์ด้วย และรักษาจิตใจให้บริสุทธิ์ด้วย ศีลจึงจะบริสุทธิ์ ปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ ข้อนี้ ก็ต้องรักษาให้ถึงใจ ให้ใจบริสุทธิ์ ไม่คิดล่วงละเมิด ศีลจึงมีความหมายถึงใจดังนี้ และก็มีความหมายถึงว่า เมื่อรักษาจิตได้ ก็รักษาศีลทุกข้อได้โดยไม่ยาก

นิวรณ์ ๕

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกสิกขาข้อที่ ๒ ว่า จิตตสิกขา ข้อที่พึงศึกษาคือจิต หรือการศึกษาในจิต ก็คือการที่มาปฏิบัติอบรมจิตให้สงบจากความคิดล่วงละเมิดในศีลต่าง ๆ ให้สงบจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสต่าง ๆ ที่เป็นตัว **นิวรณ์** คือบังเกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตใจ กั้นจิตใจไว้ให้ไม่ได้สมาธิ ให้ไม่ได้ปัญญา พระพุทธเจ้าตรัสนิวรณ์ดังกล่าวนี้ไว้ ๕ ข้อ คือ

๑. **กามฉันท์** ความพอใจรักใคร่ในกาม คือวัตถุที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย หรือว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่พอใจทั้งหลาย หรือความพอใจด้วยอำนาจของ **กิเลสกาม** กิเลสอันเป็นเหตุให้ใคร่ให้ปรารถนา เป็นต้นว่าราคะ ความติดใจยินดี

๒. **พยาบาท** ความกระทบกระทั่งของจิต มีอาการเป็นความหงุดหงิดเดือดพล่าน โกรธแค้นขัดเคืองจนถึงมุ่งร้ายหมายทำลาย

๓. **ถีนมิทธะ** ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม

๔. **อุทธัจจกุกกุจจะ** ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ

๕. **วิจิกิจฉา** ความเคลือบแคลงสงสัย

นิวรณ์ทั้ง ๕ เกิดจากอารมณ์

จิตเมื่อมีนิวรณ์ทั้ง ๕ นี้ ย่อมเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง เป็นจิตที่อ่อนแอ ไม่ควรแก่การงาน คือไม่สามารถที่จะทำการงานที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะคือไม่สามารถที่จะทำการงานที่เรียกว่า **สมถกรรมฐาน** ที่ตั้งของการงานคือสมถะคือการปฏิบัติทำจิตให้สงบ อันหมายถึงสมาธิรวมอยู่ด้วย คือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของกรรมฐานทั้งหลาย และนิวรณ์ทั้ง ๕ นี้ก็เกิดขึ้นจากอารมณ์ คือเรื่องที่จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตหมกมุ่นถึง อันเป็นเรื่องที่เข้ามาทางตา คือตาเห็น จิตรับเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า **รูปารมณ์** อารมณ์คือรูปบ้าง เข้ามาทางหูคือเสียง จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า **สัททารมณ์** อารมณ์คือเสียงบ้าง ที่เข้ามาทางจมูกคือกลิ่น จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า **คันธารมณ์** อารมณ์คือกลิ่นบ้าง ที่เข้ามาทางลิ้นคือรส จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า **รสารมณ์** อารมณ์คือรสบ้าง ที่เข้ามาทางกายคือโผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า **โผฏฐัพพารมณ์** บ้าง เป็นอารมณ์คือธัมมะ คือเรื่องราวที่เข้ามาทางมโนคือใจ จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า **ธัมมารมณ์** อารมณ์คือเรื่องราวบ้าง อารมณ์ที่จิตรับเข้ามาเหล่านี้เอง ที่เป็นที่ตั้งของนิวรณ์ข้อไหน ก็เกิดนิวรณ์ข้อนั้น ย่อเข้าก็เป็น ๓ คือเป็น ราคะ โทสะ โมหะ หรือ โลภะ โทสะ โมหะ อารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของราคะ ก็เกิดราคะหรือกามฉันท์ อารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของโทสะก็เกิดโทสะคือพยาบาท หรือกุกกุจจะ ความรำคาญใจ อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโมหะ ก็เกิดโมหะ ความหลง อันได้แก่ อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน กุกกุจจะ ความรำคาญใจ วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย กุกกุจจะ คือความรำคาญใจนี้ อาจารย์ท่านจัดเข้าเป็นกองโทสะก็มี จัดเข้าเป็นกองโมหะคือความหลงก็มี

กำจัดนิวรณ์ด้วยการตั้งจิตในอารมณ์อันตรงกันข้าม

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ทำสมาธิ คือหัดทำจิตให้สงบตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว อันเป็นอารมณ์ทางกรรมฐาน คือเป็นอารมณ์ของทางสมถกรรมฐาน กรรมฐานที่ให้เกิดสมถะ คือความสงบ ยกจิตจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส มาตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของสมถะคือความสงบ และอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของสมถะคือความสงบนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติเลือกหา

อารมณ์ที่เป็นปฏิปักษ์กันกับนิวรณ์ทั้ง ๕ ข้อนั้น เหมือนอย่างแพทย์ให้ยาให้เหมาะแก่โรค นิวรณ์ทั้ง ๕ ข้อนั้นก็เหมือนอย่างว่าเป็นโรค ๕ ชนิด ก็จะต้องใช้ยา ๕ อย่างสำหรับแก้ไข เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติสมาธินั้น จึงต้องรู้นิวรณ์ที่บังเกิดขึ้นในใจของตนว่าข้อไหนบังเกิดขึ้น เช่น กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในกามบังเกิดขึ้น ก็ให้ถอนใจจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกามฉันท์นั้น มาให้จิตตั้งอยู่ในอารมณ์อันตรงกันข้าม เช่นว่ากำหนดพิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่อุปัชฌาย์บอกให้เมื่อขอบวชนั้น ว่าเป็นสิ่งปฏิกูล ไม่สะอาดและไม่งดงาม ไม่ใช่คิดเอาเองว่าไม่สะอาด ไม่งดงาม แต่ว่าความจริงของผม ขน เล็บ ฟัน หนังนั้น ไม่สะอาดไม่งดงามอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่เพราะบุคคลหลงยึดถือว่างดงาม ว่าสะอาด จึงได้ปรุงใจให้เกิดกามฉันท์คือความพอใจรักใคร่ เพราะฉะนั้น ก็พิจารณากลับตรง-กันข้ามตามความเป็นจริง ว่าเป็นของไม่สะอาด ไม่งดงาม จนจิตสงบ ก็เรียกว่าได้กรรมฐานในข้อนี้

เมื่อพยาบาทบังเกิดขึ้น ก็ให้เจริญ **เมตตา** คือคิดปรารถนาให้เป็นสุข ซึ่งตรงกันข้ามกับความคิดโกรธแค้นขัดเคืองมุ่งหมายล้างผลาญ เมื่อปลูกเมตตาให้บังเกิดขึ้นในจิตได้ โทสะพยาบาทก็สงบ ก็เป็นกรรมฐาน

เมื่อถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มบังเกิดขึ้น ก็ให้เจริญ **พุทธานุสสติ** ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ทำจิตใจให้เบิกบานผ่องใส เลื่อมใสในพระคุณ หรือว่าทำ **อาโลกสัญญา** ความสำคัญหมายในความสว่าง ทำจิตใจให้สว่าง หรือว่าทำจิตใจให้เข้มแข็ง ปรารภความเพียร แม้ว่าจะต้องฝืนใจ ก็ต้องฝืนใจให้จิตมีความเข้มแข็ง มีความเพียร เริ่มจับความเพียร ดำเนินความเพียร ทำความเพียรให้ก้าวหน้าไปในกิจที่พึงทำ และเมื่อทำจิตให้เข้มแข็ง ปรารภความเพียรได้ ทำจิตให้สว่างได้ ทำจิตให้เลื่อมใสผ่องใสได้ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มก็สงบ ก็เป็นกรรมฐาน

เมื่อความฟุ้งซ่านรำคาญใจบังเกิดขึ้น ก็ให้กำหนดทำกรรมฐานที่รวมใจเข้ามาให้สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน เช่นทำ **อานาปานสติ** สติกำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ ให้จิตรวมอยู่ที่ลมหายใจ ก็จะทำจิตให้สงบได้ ก็เป็นกรรมฐาน

เมื่อความเคลือบแคลงสงสัยต่าง ๆ บังเกิดขึ้น ถ้าเป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้ก็ต้องศึกษาหาความรู้ค้นคว้าแก้ข้อสงสัยในข้อที่พึงสงสัยต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นความ

สงสัยเคลือบแคลงในขณะที่ต้องการจะปฏิบัติทำใจให้สงบ หรือในข้อที่ไม่ควรสงสัยต่าง ๆ ก็ให้เจริญ **ธาตุกรรมฐาน** พิจารณากายนี้แยกธาตุออกไป ว่าส่วนที่แข้นแข็งก็เป็น **ปฐวีธาตุ** ธาตุดิน ส่วนที่เหลวก็เป็น **อาโปธาตุ** ธาตุน้ำ ส่วนที่อบอุ่นก็เป็น **เตโชธาตุ** ธาตุไฟ ส่วนที่พัดไหวก็เป็น **วาโยธาตุ** ธาตุลม สักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขานั้น เป็นสมมติบัญญัติสำหรับเรียกกัน และคนทั่วไปก็ยังมีอุปาทาน ความยึดถือ ว่าเป็นตัวเราของเราอยู่ในสมมติบัญญัติเหล่านี้ด้วย เมื่อมีตัวเราของเราขึ้น ก็ตัวเราของเรานี่เองเป็นที่ตั้งของความสงสัยต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อมาพิจารณาสิ่งที่เป็นที่ตั้งของความยึดถือ สิ่งที่เป็นที่ตั้งของบัญญัติ สมมติต่าง ๆ ว่าตัวเรา ของเรา แยกออกไปที่กายนี้ ว่าเป็นสักแต่ว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมเท่านั้น **ธาตุสัญญา** ปรากฏขึ้น คือความสำคัญหมายว่าธาตุปรากฏขึ้น **อัตตสัญญา** ความสำคัญหมายว่าตัวตนก็หายไป ความสงสัยเคลือบแคลงที่อาศัยความยึดถือว่าตัวเราของเราก็หายไปด้วย ก็สงบเป็นกรรมฐาน

ปฏิบัติให้จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว

นี้เป็นการปฏิบัติทางสมาธิที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนเอาไว้ ให้ดูปัจจุบันและจิตของตัวเอง ว่าจิตปัจจุบันของตัวเป็นอย่างไรในข้อใดข้อหนึ่งใน ๕ ข้อนี้ ก็ใช้กรรมฐานที่เหมาะกันนั้น มาพิจารณาแก้ให้นิวรณ์ข้อนั้น ๆ สงบ จิตก็จะสงบตั้งมั่น จะอ่านหนังสือ จะเรียนหนังสือ จะทำการทำงานอะไรก็ได้สะดวก จะปฏิบัติทางปัญญาต่อไปก็ได้สะดวก และเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ที่ชื่อว่าสมาธินั้นคือ **จิตเตกัคคตา** แยกออกเป็น **จิตตะ** ก็คือจิต **เอกัคคตา** ก็คือความที่มีอารมณ์อันเดียว รวมกันเป็น **จิตตเอกัคคตา** หรือ **จิตเตกัคคตา** ก็คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว มียอดเป็นอันเดียว มีอารมณ์เป็นอันเดียว เพราะจิตนี้โดยปกติมีอารมณ์มาก พล่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาทางตา ทางหู เป็นต้น มากมายหลายเรื่องสลับซับซ้อนกัน จิตจึงพร่า และเมื่อประกอบกับกิเลสต่าง ๆ เข้าด้วย บังเกิดเป็นนิวรณ์ดังกล่าวแล้ว ก็ยิ่งวุ่นวายหนักเข้า เดี๋ยวชอบ เดี๋ยวชัง เดี๋ยวหลง เดี๋ยวง่วง เดี๋ยวฟุ้งซ่าน เดี๋ยวสงสัย เป็นอันว่าไม่ได้ความสงบ เมื่อไม่ได้ความสงบ จิตก็ไม่มีกำลังที่จะปฏิบัติการงาน เรียกว่าไม่ควรแก่การงาน แม้การงานที่เป็นธรรมดา เช่นจะไหว้พระสวดมนต์

จะฟัง จะเรียน จะอ่านเป็นต้น ก็ไม่สำเร็จด้วยดี ต่อเมื่อได้สงบจิตจากอารมณ์และกิเลสที่เป็นนิวรณ์เหล่านี้ได้ จิตก็มีความสงบตั้งมั่น มีกำลัง สามารถทำการงานได้ดี เพราะฉะนั้น การปฏิบัติทำสมาธิ คือ การที่มาตั้งจิตมั่นในอารมณ์ของกรรมฐานสำหรับแก้นิวรณ์ทั้ง ๕ นี้ จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำอยู่เสมอ ดังจะพึงเห็นได้เช่นว่า จะมาฟังโอวาทของอุปัชฌาย์นี้ บางทีก็ไม่อยากจะมา เกิดง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม ก็ต้องระงับความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มเสีย ตั้งความเพียรขึ้นในใจว่าต้องมา ก็ทำให้ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มนั้นสงบ ก็มาได้ หรือในขณะที่ฟังอยู่ ก็ง่วงงุนเคลิบเคลิ้มขึ้นมา ก็ต้องตั้งจิตใจให้มีความเพียร เข้มแข็งขึ้นมา ไม่ยอมง่วง หรือทำจิตใจให้สว่าง ทำจิตใจให้มีความผ่องใสในธรรม ให้มีความเข้าใจในธรรม ง่วงก็หายไป หรือมีความเคลือบแคลงสงสัย ถ้ามัวสงสัยอยู่ในข้อที่กล่าวไว้ทีแรก ก็ไม่ฟังในข้อที่กำลังจะกล่าวต่อไป ก็เป็นอันว่าไม่ได้ความเข้าใจตลอด ก็ต้องเก็บความสงสัยนั้นไว้ก่อน ฟังต่อไปก่อนให้ตลอด แล้วอะไรสงสัยก็มาคิดแก้ไขกันใหม่ หรือถ้าเกิดความสงสัยนอกเรื่องออกไป ก็ต้องสงบเสีย ว่าไม่ใช่เวลาที่จะมาสงสัยในนอกเรื่อง เวลามาฟังก็ต้องฟัง ก็แปลว่าในขณะที่กำลังฟังนี้ ก็ต้องทำกรรมฐาน ทำสมาธิ ระงับกามฉันท์ ระงับพยาบาท ระงับถีนมิทธะ ระงับอุทธัจจกุกกุจจะ ระงับวิจิกิจฉา จิตใจจึงจะสงบตั้งมั่น เรียกว่ามีสมาธิในการฟัง เมื่อมีสมาธิในการฟังแล้ว ก็ฟังได้ตลอด ฟังได้ยินทุกคำ แล้วจะมีความเข้าใจ นี่เป็นสมาธิที่กล่าวอย่างง่าย ๆ ที่จะต้องปฏิบัติอยู่เป็นประจำ อันจะทำจิตให้มีความสามารถ ทำจิตใจนี้ให้ควรแก่การงาน อันนี้แหละเป็น **จิตตสิกขา** ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ให้ปฏิบัติเป็นประการที่ ๒

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓ ปัญญาสิกขา

ปัญญาสิกขา ศึกษาปัญญา

จะแสดง **ปัญญาสิกขา** สิกขาหรือศึกษาปัญญา

ปัญญานั้น แปลว่า ความรู้ทั่ว อันหมายความว่าความรู้ทั่วถึงเหตุและผล รู้เหตุถึงผล รู้ผลถึงเหตุ ตามสัจจะคือความจริง เมื่อมีความรู้ดังกล่าวในสิ่งใด ก็ชื่อว่ามีปัญญาในสิ่งนั้น แต่ถ้าเป็นความรู้หลง รู้ผิด คือไม่ใช่เป็นความรู้จริง ก็ไม่เรียกว่าปัญญา แต่ก็มีคำเรียกรู้ถูกต้องว่า **สัมมัปปัญญา** ปัญญาชอบ ส่วนรู้ผิด รู้หลง เรียกว่า **มิจฉาปัญญา** หรือ **มิจฉัปปัญญา** ปัญญาผิด ก็แปลว่าเมื่อแยกเรียกดั่งนี้ ปัญญาก็เป็นคำกลาง ๆ แต่ว่าอีกอย่างหนึ่ง ต้องเป็นความรู้ถูกต้องจึงเป็นปัญญา หรือสัมมัปปัญญานั้นเอง จึงเป็นปัญญา ถ้าไม่ใช่สัมมัปปัญญา เป็นมิจฉัปปัญญา ปัญญาผิด ก็ไม่เรียกว่าปัญญา แต่เป็นความรู้หลง รู้ผิด เพราะฉะนั้น เมื่อเรียกว่าปัญญาโดยทั่วไป จึงมุ่งถึงในทางดี อันหมายถึงว่ารู้ถูกต้อง ดั่งที่อธิบายไว้ข้างต้นว่า รู้ทั่วถึงเหตุผลตามสัจจะคือตามที่เป็นจริง คำว่าตามที่เป็นจริงนั้น เรียกว่าตามสัจจะคือความจริงอย่างนั้นก็ได้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ยถาภูตะ** ตามที่เป็นแล้ว ตามที่มีแล้ว คือว่ามีแล้วเป็นแล้วอย่างไร ก็รู้อย่างนั้น ไม่ใช่รู้ผิดไปจากที่มีแล้วที่เป็นแล้ว พูดกันสั้น ๆ ก็รู้ตามเป็นจริง ปัญญาดั่งกล่าวนี้เป็นสิกขา คือเป็นข้อที่พึงศึกษา อันหมายความว่าเรียนให้รู้จักว่าปัญญาที่เป็นตัวปัญญาดังกล่าวนั้นเป็นอย่างไร และก็ปฏิบัติให้ปัญญาดังกล่าวนี้มีขึ้นเป็นขึ้น

ความรู้ทางอายตนะไม่เรียกว่าเป็นปัญญา

ความรู้ที่เกิดทางอายตนะ คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางมนะคือใจ ดั่งที่ทุก ๆ คนได้เห็นอะไร ก็รู้สิ่งที่เห็นนั้นทางตา เช่นเห็นต้นไม้ ก็รู้ว่านี่ต้นไม้ เห็นภูเขาก็รู้ว่านี่ภูเขา ดั่งที่ทุกคนเมื่อลืมตาขึ้นมาก็เห็นนั่นเห็นนี่อยู่ด้วยกัน ก็เรียกว่าเป็นความรู้ทางตา ได้ยินเสียงก็รู้ทางหู เป็นเสียงนั้นเสียงนี้ หรือว่ารู้เสียงที่พูดจากันเป็นภาษา ก็รู้เรื่องที่พูดจากันนั้น หรือใช้ภาษามาเขียนเป็นอักษรขึ้นใช้อ่าน เมื่ออ่านภาษาก็รู้ว่าเป็นเรื่องนั้นเรื่องนี้ รู้กลิ่นทางจมูก รู้รสทาง

ลิ้น รู้สิ่งถูกต้องทางกาย รู้เรื่องราวที่คิดทางใจ นี่ก็เป็นความรู้ เรียกว่าเป็นความรู้ทางอายตนะ และเมื่อเล่าเรียนศึกษาศิลปวิทยา ก็มีความรู้ในศิลปวิทยา เมื่อมาเรียนพุทธศาสนา ก็รู้ธัมมะในพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เรียนทางหูก็ฟัง เรียนทางตาก็อ่าน เรียนทางใจก็คือว่าคิดนึกพิจารณา ก็ได้ความรู้ในสิ่งที่เรียนนี้ นี่ก็เป็นความรู้ ความรู้ดังที่กล่าวมานี้ ก็เรียกว่าเป็นความรู้ทางอายตนะ เรียกว่า **วิญญาณ** เรียกว่า **เวทนา สัญญา สังขาร** วิญญาณก็คือรู้ เช่นตากับรูปประจวบกัน ก็ได้ความรู้รูปที่เรียกว่าเห็น เห็นรูป นี่ก็เป็นตัววิญญาณ เป็นสุขเป็นทุกข์ ก็รู้สุข รู้ทุกข์ รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข นี่ก็เป็นเวทนา หรือจำได้หมายรู้ นี่ก็เป็นสัญญา รู้คิดปรุงหรือปรุงคิดไปต่าง ๆ ก็เป็นสังขาร นี่ก็เป็นความรู้ทางขันธ์ ๕ ตากับรูป นั่นก็เป็นรูป รู้สุข รู้ทุกข์ รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ ไม่สุข ก็เป็นเวทนา รู้จำหมาย ก็เป็นสัญญา รู้คิดปรุงหรือปรุงคิด ก็เป็นสังขาร รู้ที่เรียกว่า**เห็น** คือเมื่อตากับรูปประจวบกัน รู้รูปคือเห็นรูป ก็เรียกว่าวิญญาณเป็นต้นดังที่กล่าวมา ยังไม่เรียกว่าเป็นปัญญา

ปริยัติปัญญา ปฏิบัติปัญญา ปฏิเวธปัญญา

มาถึงขั้นความรู้ที่เกิดจากการเรียนต่าง ๆ เป็นศิลปวิทยา ตลอดจนถึงเรียนพุทธศาสนาดังที่เรียนกันอยู่นี้ ใช้ตาใช้หูก็เป็นความรู้ขึ้นมา ดั่งนี้ก็เรียกกันว่าปัญญาเป็น **ปริยัติปัญญา** ปัญญาทางปริยัติคือการเรียน และคำว่าการเรียนนั้นจึงมีความหมายว่าฟัง แต่โบราณก็ใช้ฟัง ไม่มีตัวหนังสือ เมื่อมีตัวหนังสือขึ้นก็มีอ่าน ท่องบ่นจำทรง เพ่งด้วยใจอันหมายถึงว่าพินิจพิจารณา ขบเจาะด้วยทิฏฐิ ความเห็นคือทำความเข้าใจให้ถูกต้อง นี่เป็นปริยัติปัญญา ปัญญาทางปริยัติ และเมื่อเรียนรู้แล้วก็ปฏิบัติ ดังเช่นเมื่อเรียนรู้ศิลปวิทยาแล้วก็นำมาปฏิบัติ เหมือนอย่างเรียนการช่าง เรียนรู้แล้วก็มาประกอบสิ่งนั้น ๆ ที่เป็นเรื่องของช่าง เช่นสร้างสิ่งนั้น สร้างสิ่งนี้ สร้างตึกรามบ้านเรือนเป็นต้น และเมื่อเรียนทางพุทธศาสนา มีความรู้ทางปริยัติแล้ว ก็นำมาปฏิบัติทางกายทางวาจาทางใจ เช่นเมื่อเรียนรู้จักศีล รู้จักสมาธิรู้จักปัญญา ก็นำมาปฏิบัติให้เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาขึ้นที่ตนเอง ก็ได้ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัตินี้ขึ้นโดยลำดับ และโดยเฉพาะพุทธศาสนา ซึ่งพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ล้วนเป็นคำสั่งสอนที่ให้ละชั่ว ทำดี ให้ชำระจิต

ของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นเครื่องขัดเกลากิเลส เครื่องเศร้าหมอง คือตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก กิเลสกองโลภกองโกรธกองหลง หรือกิเลสกองราคะโทสะโมหะให้หมดไปจากจิตใจ ก็ได้ปัญญาคือความรู้ในการปฏิบัติ อันเป็นเครื่องขัดเกลาดังกล่าวนี้ขึ้นไปโดยลำดับ ดั่งนี้ก็เป็น **ปฏิบัติปัญญา** ปัญญาอันเกิดจากการปฏิบัติ และเมื่อปฏิบัติไปจนถึงที่สุด อันหมายความว่าชำระจิตใจด้วยปัญญา ให้บริสุทธิ์หมดจดได้บางส่วนหรือสิ้นเชิง ที่เรียกว่าเป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน ตั้งแต่ชั้นต้น คือ **โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล** จนถึงชั้น **อรหัตตมรรค อรหัตตผล** อันเป็นชั้นสูงสุด กำจัดกิเลสได้หมดสิ้น ก็เรียกรวบยอดว่า **ปฏิเวธปัญญา** ปัญญาคือความรู้แจ้งแทงตลอด อันหมายความว่าเจาะแทงกิเลสที่หุ้มห่อจิตใจให้หลุดไปได้หมดสิ้น ให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์สิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงมี ๓ อันได้แก่ ปริยัติปัญญา ปฏิบัติปัญญา ปฏิเวธปัญญา

สุตมัยปัญญา จินตามัยปัญญา ภาวนามัยปัญญา

และท่านแสดงปัญญาไว้อีกอย่างหนึ่ง ถึงเหตุที่ให้เกิดปัญญา ได้แก่ **สุตมัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากสุตะคือการฟัง การอ่าน **จินตามัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการคิดพินิจพิจารณา **ภาวนามัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ปัญญาที่แบ่งเป็น ๓ อย่างที่กล่าวมานี้ ต้องเข้าใจว่า สุตะคือการฟัง รวมทั้งการอ่านด้วยนั้น ไม่ใช่เป็นตัวปัญญา แต่ว่าเป็นทางนำให้เกิดปัญญาได้ จินตาคือการคิดพินิจพิจารณา ก็ไม่ใช่ตัวปัญญา แต่เป็นทางให้เกิดปัญญาได้ ภาวนาคือการปฏิบัติอบรมต่าง ๆ ก็ไม่ใช่ตัวปัญญา แต่เป็นทางให้เกิดปัญญาได้ ดังเช่นสุตะคือการฟัง อันหมายถึงการดูด้วยตาด้วย สิ่งที่ตามองเห็น สิ่งที่หูได้ยิน ไม่ใช่ว่าเป็นความจริงซึ่งเป็นตัวปัญญาไปเสียทั้งหมด หรือจะกล่าวว่าโดยมากไม่เป็นความจริงก็ได้ ดังเช่นว่าเราเห็นว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางตะวันออก แล้วโคจรไปตกทางทิศตะวันตก ตาเห็นอย่างนี้ก็เป็นความรู้ทางตา แต่โบราณมาก็มักจะมีปัญญาเรื่องดวงอาทิตย์ขึ้นอาทิตย์ตกกันเพียงเท่านี้ เรามองดูถนนที่เป็นสายตรง ก็จะเห็นว่าถนนที่ยืนอยู่นั้นกว้าง แต่ถนนที่อยู่ห่างออกไปสุดสายตานั้นเล็กลง ๆ จนรวมเป็นเส้นเดียว เราแหงนหน้าขึ้นไปบนฟ้า มองดูดวงดาว ก็เห็นว่าเป็นดวงเล็ก ๆ ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์นั้นโตกว่า แต่ก็ไม่โตมากนัก เป็นวงกลมไม่โตเท่าไหร่ โคจรอยู่กลางฟ้า

เราก็เห็นว่าดวงดาวเล็กนิดหนึ่ง ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์โตหน่อยหนึ่ง แต่ก็ไม่โตมาก และเราก็เห็นด้วยตาว่าโลกนี้แบนไปโดยรอบ เป็นโลกแบน ๆ อยู่โดยทั่วไป นี่เป็นสิ่งที่ได้ทางตา ทางหู นี่ก็เป็นสุตะคือการฟัง รวมทั้งการเห็นด้วย แต่ว่าเพราะการฟังการเห็นดังกล่าวนี้เอง เมื่อมาใช้จินตาคือความคิดพินิจพิจารณา และใช้ภาวนาคือการปฏิบัติอบรม คือตรวจสอบต่าง ๆ ย่อมจะได้ปัญญาคือตัวความรู้ที่เป็นไปตรงกันข้ามกับที่ตาเห็น ดั่งเช่นเห็นว่าดวงดาวเล็กระยิบระยับอยู่บนฟ้า ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ก็โตขึ้นมา โคจรอยู่ในฟ้า แต่อันที่จริงนั้นทั้งดวงอาทิตย์ทั้งดวงจันทร์ทั้งดวงดาวเป็นสิ่งที่โตใหญ่ แต่เพราะอยู่ไกลสายตา สายตานั้นสามารถที่จะมองเห็นสิ่งที่ไกลออกไปนั้นเล็กเข้า ๆ อันเป็นสมรรถภาพของทางตา เป็นอย่างนั้น แต่ว่าไม่ใช่เป็นความจริง ความจริงเป็นของใหญ่ และโลกที่เห็นว่าแบนนั้น เดี๋ยวนี้ก็ว่าไม่ใช่แบนเป็นโลกกลม กลมเช่นเดียวกับดวงดาวดวงอาทิตย์ที่เห็นในท้องฟ้า แล้วก็เป็นดาวดวงหนึ่งที่ลอยอยู่ เหมือนอย่างดวงอาทิตย์จันทร์อังคารเป็นต้นเหมือนกัน ดวงอาทิตย์ที่เห็นขึ้นทางตะวันออก ตกทางตะวันตก แต่อันที่จริงนั้นโลกต่างหากที่หมุนไป เป็นการตรงกันข้ามกับที่ตาเห็น นี่อาศัยจินตาคือความคิด และภาวนาคือการปฏิบัติอบรม คือ การทดสอบต่าง ๆ ก็ได้เป็นความรู้ขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งที่ตรงกันข้าม ถ้าหากว่าความรู้ที่ว่ามานี้ยุติเท่านี้ ก็เป็นปัญญาที่ยุติลงหรือลงตัว คือเป็นความรู้ทั่วถึงในสิ่งนั้น ๆ อย่างนี้

อายตนะ ๖ เป็นทางให้เกิดปัญญา

เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อที่ทุกคนต้องมีความเข้าใจว่า สิ่งที่ตาเห็น หูได้ยินเป็นต้นนั้น ไม่ใช่ให้ปัญญาคือความจริงที่เป็นตัวสัจจะไปทั้งหมดหรือโดยมาก เมื่อ
๕ ไปใช้การพิจารณา การที่ทดสอบต่าง ๆ อันจัดเข้าในภาวนาคือการปฏิบัติอบรมแล้วจึงจะได้ปัญญาที่เป็นตัวความรู้ อันเป็นความรู้ที่บวกกับสัจจะคือความจริง หรือความรู้ที่เรียกว่า **ยถาภูตะ** ตามที่เป็นแล้ว มีแล้วอย่างไร นั่นแหละจึงจะเป็นตัวปัญญา เพราะฉะนั้น สิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยินเป็นต้น ทางตา ทางหู หรือรวมเข้าทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางมนะคือใจ เรียกว่าทางอายตนะทั้ง ๖ นั้น จึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่ให้สัจจะคือความจริงแก่บุคคล แต่ว่าเป็นทางให้เกิดปัญญานั่นแหละ เป็นได้แต่ไม่ใช่เป็นตัวปัญญา คือความรู้เท่าที่ตาเห็น หูได้ยินนั้น ยังไม่ใช่เป็นตัวปัญญา

จะต้องมีจินตาคือการคิด และภาวนาคือการปฏิบัติอบรมทดสอบต่าง ๆ มาประกอบเข้าด้วย จึงจะได้ปัญญาที่เป็นตัวความรู้จริงขึ้นโดยลำดับ

ตรัสสอนให้รู้จักกำหนดรู้หรือปริญญา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้รู้จักกำหนดรู้ด้วยความรู้ เรียกว่า **ญาตปริญญา** กำหนดรู้ด้วยความรู้ คำว่า **ปริญญา** นั้น ท่านมักแปลว่ากำหนดรู้ แต่ตามศัพท์แปลว่ารู้รอบคอบ **ปริ** แปลว่า รอบคอบ **ญา** แปลว่ารู้ รวมกันเป็น ปริญญา แปลว่ารู้รอบคอบ แต่มักจะแปลกันในทางปฏิบัติว่า กำหนดรู้ ก็คือกำหนดรู้ให้รอบคอบนั้นเองด้วยความรู้ คือว่าด้วยความรู้ที่ได้จากตา ได้จากหู เป็นการเห็น เป็นการได้ยิน ที่ได้จากจมูก ที่ได้จากลิ้น ที่ได้จากกาย จากความที่ทราบที่รู้ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และจากมโนคือใจ คือที่ได้คิด ได้รู้ทางใจ ให้กำหนดรู้ความรู้เหล่านี้แหละให้รอบคอบ ดั่งนี้เรียกว่า ญาตปริญญา แปลว่ากำหนดรู้ด้วยความรู้หรือด้วยการรู้ คือเมื่อรู้ด้วยตาด้วยหูเป็นต้นดังที่กล่าวนี้แล้ว ก็ไม่ใช่ว่าพอเพียงเท่านั้น ต้องทำความกำหนดรู้ให้รอบคอบในความรู้ ในการรู้ ตลอดถึงในสิ่งที่รู้ และเมื่อได้กำหนดรู้ด้วยความรู้ ดั่งนี้แล้ว ขั้นต่อไปก็คือว่า **ตีรณปริญญา** กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา คือพิจารณาสิ่งที่รู้นั้น ให้รู้จักสภาพคือความเป็นไปของตน ของสิ่งเหล่านั้น ตามเป็นจริง คือตามที่เป็นแล้วว่าเป็นอย่างไร และต่อจากนั้นก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติในปริญญาขั้นต่อไป คือ **ปหานปริญญา** กำหนดรู้ด้วยการละ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติโดยตรงในพุทธศาสนา คือ ละ **ฉันทราคะ** ความติดใจยินดีพอใจในทุก ๆ สิ่ง ซึ่งเป็นการปฏิบัติขัดเกลากิเลสในจิตใจ ละความทุกข์ที่บังเกิดขึ้นให้สิ้นไปตามเป้าหมายทางพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องมีปหานะคือการละ ละสิ่งที่พึงละไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้น ปริญญาในพุทธศาสนานั้นจึงมี ๓ ญาตปริญญา กำหนดรู้ด้วยความรู้ ตีรณปริญญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา ปหานปริญญา กำหนดรู้ด้วยการละ นี่เป็นตัวปัญญาในพุทธศาสนา

๒๒ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๔ สรุปไตรสิกขา

ได้แสดง **ไตรสิกขา** คือ สีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา มาโดยลำดับ โดยปริยาย คือทางอันหนึ่งที่สำหรับผู้มาใหม่พึงเข้าใจได้ วันนี้จะได้สรุปในสิกขาทั้ง ๓ นี้

พระพุทธาธิบายในอธิสิกขา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสอธิบายไว้อย่างไรในสิกขาทั้ง ๓ นี้ ก็จะได้นำมากล่าวถึงพุทธาธิบายโดยตรง พระองค์ได้ตรัสอธิบายในสีลสิกขาข้อแรก โดยเป็นอธิสีลสิกขาสำหรับภิกษุ ว่าภิกษุเป็นผู้สำรวม ด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระคือความประพฤติที่ดี โคจรคือที่เที่ยวไปของกายและของใจที่ดี เห็นภัยโทษในสิกขาบทแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เป็นอธิสีลสิกขา และตรัสแสดงอธิบายอธิจิตตสิกขา ว่าคือเป็นผู้บรรลุถึงฌาน อันได้แก่อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น ที่มีรูปเป็นอารมณ์ ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๑ นั้นก็คือได้อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น อันประกอบด้วยวิตก ความนำจิตเข้ามาตั้งไว้ในกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง วิจาร ความที่ประคองจิตไว้ในกรรมฐานข้อนั้นได้ ปีติ ความอิ่มใจ สุข ความสบายกายสบายใจ และเอกัคคตา ความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ที่ ๒ ก็คือละวิตกวิจารเสียได้ ได้ปีติ สุข และเอกัคคตา ที่ ๓ ก็ละปีติเสียได้ ได้สุข ได้เอกัคคตากับอุเบกขา ที่ ๔ ก็คือละสุขเสียได้ ได้เอกัคคตาและอุเบกขา อธิปัญญาสิกขา ก็ตรัสอธิบายไว้ว่า คือได้ปัญญาหรือญาณ ที่รู้ว่านี้ทุกข์ นี้เหตุเกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และตรัสไว้อีกปริยายหนึ่งว่า ได้เข้าถึงบรรลุถึง **เจโตวิมุตติ** คือความหลุดพ้นทางใจ **ปัญญาวิมุตติ** คือความหลุดพ้นทางปัญญาอยู่ในปัจจุบัน นี้เป็นการตรัสอธิบายถึงอธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

ไตรสิกขาที่ยังไม่ถึงขั้น

และหากจะมาพิจารณาถึงไตรสิกขาที่ยังไม่ถึงขั้นนั้น ก็พึงอธิบายได้ว่า การปฏิบัติในศีล แม้สำหรับภิกษุที่ปฏิบัติอยู่ในปาติโมกขสังวรศีล หรือว่าในปาริสุทธิศีล

ทั้ง ๔ ที่ได้กล่าวแล้ว แต่การปฏิบัตินั้นยังเป็นขั้นเริ่มต้น หรือเป็นขั้นที่ดำเนินอยู่ ยังไม่บริบูรณ์ จึงยังไม่เป็นปาริสุทธิศีล ศีลที่บริสุทธิ์ทีเดียว ยังมีละเมิดสิกขาบทเล็กน้อย หรือแม้สิกขาบทใหญ่ที่ยังแก้ไขได้ แสดงได้ หรือว่าอยู่กรรมก็พ้นได้ ไม่ใช่ถึงอันติมวัตถุคือร้ายแรงถึงที่สุด ถึงขาดจากความเป็นภิกษุ การปฏิบัติในสมาธิก็ยังไม่ถึงอัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น ยังเป็นอุปจารสมาธิ สมาธิที่เฉียด ๆ คือได้ความสงบของใจ ใจรวมเหมือนกัน แต่ยังไม่มั่นคง หรือว่าได้แค่สมาธิที่เริ่มปฏิบัติอันเป็นขณิกสมาธิ สมาธิชั่วครั้งชั่วคราว ก็นับว่าเป็นจิตตสิกขา และปัญญาคือความรู้ที่อบรมอยู่ ยังไม่ถึงรู้อริยสัจทั้ง ๔ ยังไม่ถึงวิมุตติ ความหลุดพ้นที่เป็นเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ แต่ก็ได้ความหลุดพ้นชนิดที่เป็นความหลุดพ้นชั่วคราว หรือความหลุดพ้นในขณะที่ได้สมาธิ จิตสงบอย่างธรรมดา ก็เป็นปัญญาสิกขาได้

คฤหัสถ์อาจปฏิบัติให้ถึงอธิสิกขาได้

และหากจะถามว่า สำหรับคฤหัสถ์ที่ปฏิบัติไตรสิกขา ปฏิบัติให้ถึงอธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขาได้หรือไม่ ก็ตอบได้ว่าอาจปฏิบัติได้ เช่นว่าคฤหัสถ์ผู้ที่สมาทานศีล ๕ หรือว่าศีล ๘ แต่ว่ารักษาศีล ๕ ศีล ๘ นี้ให้บริสุทธิ์ ให้เป็น **สีลวิสุทธิ** ศีลบริสุทธิ์ คือว่าบริสุทธิ์ถึงใจ ใจเป็นศีล ศีลไม่ขาดเป็นท่อน ไม่ขาดเป็นช่อง ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไทแก่ใจ ไม่เป็นทาสของตัณหาของกิเลส ไม่ถูกกิเลสลูบคลำ หรือไม่เกิดกิเลสในขณะที่รักษาศีล เป็นการที่จะจับต้องคือดึงศีลให้ขาด และเป็นศีลที่เป็นไปเพื่อสมาธิ คือหมายความว่าจิตสงบหรือเป็นที่ตั้งของสมาธิ ที่จะปฏิบัติสมาธิได้สะดวก แม้รักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ดั่งนี้ ก็เป็นอธิสีลสิกขาสำหรับคฤหัสถ์ได้ อธิจิตตสิกขาก็อาจที่จะถึงได้ ด้วยปฏิบัติทำสมาธิให้ถึงอัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่นจนถึงฌาน เพราะฆราวาสเมื่อรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ หรือศีล ๘ ให้บริสุทธิ์ ก็เป็นพื้นฐานของสมาธิจนถึงอัปปนาสมาธิได้เหมือนกัน อธิปัญญาก็อาจปฏิบัติให้ถึงได้ เพราะเมื่อได้ปฏิบัติในศีล ในสมาธิ จนถึงอธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขาแล้ว ก็สามารถอบรมปัญญาให้เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ได้ เพราะว่าฆราวาสนั้นสำเร็จเป็นโสดาบันได้ เป็นสกทาคามีได้ เป็นอนาคามีได้ จนถึงพระอรหันต์ในขณะที่เป็นฆราวาสก็มี แต่ว่าเมื่อเป็นพระอรหันต์แล้วก็บวชทันที หรือว่าปฏิบัติปัญญาให้บรรลุถึงวิมุตติคือความหลุดพ้น เป็นเจโตวิมุตติ ปัญญา

วิมุตติได้ เพราะปัญญากับวิมุตตินี้ย่อมเนื่องกัน เมื่อได้ปัญญาที่รู้อริยสัจ ๔ ก็ย่อมได้วิมุตติที่เป็นเจโตวิมุตติ พ้นทางใจ ปัญญาวิมุตติ พ้นทางปัญญาคู่กันไป เพราะวิมุตติเป็นผล เพราะฉะนั้น แม้คฤหัสถ์ก็ปฏิบัติให้ถึงอธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขาได้

ภาวะจิตปกติเป็นอธิสีลสิกขา

และอาจอธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า การปฏิบัติในศีลนั้น เป็นภิกษุก็ปฏิบัติในปาติโมกขสังวรศีล หรือในปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ ในฐานะเป็นภิกษุ เมื่อเป็นคฤหัสถ์ก็ปฏิบัติในศีล ๕ ศีล ๘ และเมื่อจะเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ได้ปฏิบัติในศีลตามควรแก่เพศของตนดังกล่าว จนถึงจิตเป็นศีล อันหมายความว่า จิตสงบเป็นปกติ ไม่คิดละเมิดศีล จิตเป็นตัวศีลคือเป็นตัวปกติ เมื่อจิตเข้าถึงภาวะของศีลที่เป็นภาวะที่มีความเป็นจิตปกติ ดั่งนี้ก็ชื่อว่าได้เข้าถึงภาวะของศีลแท้ที่มีลักษณะเป็นอันเดียว คือมีลักษณะเป็นปกติ เป็นศีลที่ไม่มีสิกขาบทว่ามีกี่ข้อ ๆ ทั้งหมดรวมอยู่ในความที่จิตเป็นปกติ เป็นหนึ่ง เป็นอันเดียวกัน ดังผู้ที่ได้เรียนได้ปฏิบัติในศีล เช่นภิกษุบวชเรียนปฏิบัติในศีล ยกเอาข้อที่เป็นข้อ ๑ ก็คือ ปาติโมกขสังวรศีล ได้ทราบถึงสิกขาบทบัญญัติ ๒๒๗ ที่เป็น **อาทิพรหมจริยกาสิกขา** คือเป็นข้อที่พึงศึกษาที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ และก็ได้เรียนได้รู้ได้ปฏิบัติในศีลที่เป็น **อภิสมาจาริกาสิกขา** เป็นข้อที่พึงปฏิบัติเกี่ยวแก่มรรยาทต่าง ๆ และก็ตั้งใจปฏิบัติให้ถูกต้องให้บริสุทธิ์ ในทีแรกนั้นจิตก็ต้องพะวงถึงว่า จะต้องเว้นอย่างนี้ จะต้องทำอย่างนั้น แต่ว่าในขณะที่จิตรวมเข้ามาเป็นปกติ ก็แปลว่าได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติในศีลที่เป็นสิกขาบทเหล่านั้นได้ทั้งหมด โดยที่ไม่ต้องนึก ไม่ต้องรู้ในขณะนั้นว่าข้อไหนบ้าง เพราะว่าไม่มีจิตคิดละเมิดในขณะที่มีภาวะเป็นจิตปกติ ศีลทั้งหมดจึงรวมอยู่ในภาวะที่มีจิตเป็นปกตินั้น จะเป็น ๒๒๗ สิกขาบท ก็รวมอยู่ในภาวะที่จิตเป็นปกตินั้น จะเป็นสิกขาบท ๕ สิกขาบท ๘ ที่เรียกว่าศีล ๕ ศีล ๘ ก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นลักษณะที่มีภาวะเป็นจิตปกตินี้ ก็เป็นอธิสีลสิกขา แต่ถ้าจิตยังกวัดแกว่ง ฟุ้งซ่านว่าจะต้องเว้นสิ่งนั้น จะต้องทำสิ่งนี้ หรือว่าได้ละเมิดข้อนั้น ละเมิดข้อนี้ เป็นอาบัติอย่างนั้น เป็นอาบัติอย่างนี้ ขณะที่จิตฟุ้งซ่านกระสับกระส่าย ละเมิดแม้ทางจิตอยู่ดั่งนี้ ก็ยังไม่เป็นอธิสีลสิกขา เหมือนดังศึกษาปฏิบัติอยู่ คือตั้งใจเว้นในข้อที่ตรัส

สอนให้เว้น ทำในข้อที่ตรัสสั่งให้ทำ แปลว่ายังตั้งใจปฏิบัติตามคำสั่งคือสิกขาบทของพระพุทธเจ้าอยู่ ก็ชื่อว่าปฏิบัติอยู่ในสีลสิกขา

มีสติคอยดึงจิตให้นิ่งสงบ

ทางจิตก็เหมือนกัน ที่เป็นจิตตสิกขา เมื่อจิตยังไม่ได้ **เอกัคคตาของจิต** คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว จิตยังฟุ้งซ่านไปในนิวรณ์ทั้งหลาย ด้วยนิวรณ์ทั้งหลาย โดยยังเป็นจิตตสิกขา ในเมื่อตั้งใจปฏิบัติทางจิตอยู่ ไม่ทิ้ง ถึงจิตจะยังมีนิวรณ์ ก็ยังชื่อว่าเป็นจิตตสิกขาได้ ต่อเมื่อจิตสงบจากนิวรณ์เป็นอันดี เรียกว่าสงบจากกาม สงบจากอกุศลธรรมทั้งหลาย โดยที่ได้วิตก คือความที่จิตตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ หรือการที่นำจิตเข้ามาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิหรือในกรรมฐาน ได้วิจาร คือความที่คอยประคองจิตไว้ให้ตั้งอยู่ดังกล่าว เมื่อจิตตกออกไปในกาม ในอกุศลธรรมทั้งหลาย หรือในอารมณ์ทั้งหลายภายนอก เมื่อได้สติขึ้นมาก็นำจิตเข้ามาตั้งไว้ใหม่ ประคองไว้ใหม่ ในทีแรกก็ได้ **ขณิกสมาธิ** คือสมาธิชั่วขณะ ในเมื่อมีสติประคองอยู่ แม้ว่าจิตจะดิ้นออกไป ก็มีสติที่จะคอยนำกลับเข้ามา จิตที่ยังดิ้นอยู่นี้ ก็ชื่อว่าเป็นขั้นปฏิบัติ ก็ยังปฏิบัติอยู่ในจิตตสิกขา เป็นจิตตสิกขาขึ้นมาได้เพราะกำลังปฏิบัติอยู่ ข้อสำคัญให้มีสติที่คอยนำจิตกลับเข้ามา ท่านจึงเปรียบไว้เหมือนอย่างที่แสดงไว้แล้วว่า เหมือนอย่างลูกโคที่เจ้าของเอาเชือกผูกคอไว้ แล้วนำปลายเชือกมาผูกไว้กับหลัก ลูกโคก็จะวิ่งออกไป แต่ก็วิ่งออกไปแค่เชือก คือแค่ความยาวของเชือกที่ผูกอยู่ และเมื่อออกไปไกลกว่านั้นไม่ได้ ก็วิ่งวน วนหลัก เพื่อที่จะหาช่องทางว่าจะออกไปทางไหนได้ เมื่อยังมีเชือกผูกคออยู่ก็วิ่งไปไกลไม่ได้ก็วิ่งวนหลักอยู่เท่านั้น ในที่สุดเหนื่อยเข้าก็นอนอยู่ที่โคนหลัก จิตก็เหมือนกัน ในทีแรกจะวิ่งวนอยู่อย่างนั้น แต่ว่าวิ่งวนหลักในเมื่อมีสติคอยผูกอยู่ หากไม่มีสติผูกอยู่แล้ว จะวิ่งพ้นหลักออกไป ไกลหลักออกไป แปลว่าหลุดออกไปเลย ดั่งนี้แปลว่าไม่มีสติที่คุมอยู่ แต่ถ้ามีสติคอยคุมอยู่แล้ว สตินั้นก็จะไม่ให้จิตวิ่งออกไปได้ไกล เมื่อจิตหลุดออกจากหลักคือกรรมฐานที่ตั้งจิตไว้ มีสติขึ้นทันที สติก็จะนำกลับมาตั้งไว้ใหม่ หลุดออกไปอีกก็มาตั้งไว้ใหม่ ก็แปลว่าในทีแรกนั้นจิตก็วิ่งอยู่นั่นแหละที่จะออกไป แต่ก็ไม่ไกลหลัก เพราะมีสติคอยดึงอยู่ และเมื่อมีสติคอยดึงอยู่นาน ๆ เข้าแล้ว จิตก็จะนิ่งสงบได้ แม้เป็นขณิกสมาธิ คือสมาธิชั่วคราว

จิตได้อัปปนาสมาธิจึงเป็นอธิจิตตสิกขา

และเมื่อได้ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วคราวดั่งนี้แล้ว ก็จะได้ปีติคือความอิ่มใจ ได้สุขคือความสบายกายสบายใจ อันเป็นผลของความสงบใจ เหมือนอย่างลูกโคที่วิ่งวนหลัก วิ่งไปหนัก ๆ เข้าลูกโคก็เหนื่อยก็ลงนอนที่โคนหลัก และเมื่อนอนที่โคนหลักก็ได้สุข ความสบายหายเหนื่อยที่เกิดจากการวิ่ง จิตก็เหมือนกัน เมื่อวิ่งหนัก ๆ เข้าและมีสติคอยดึงอยู่แล้ว ก็สงบอยู่กับหลักคือสมาธิ ก็ได้ปีติ ได้สุข คือได้ความสบายได้ความเอิบอิ่มใจ ได้ความสบายความสุข ตอนนี้แหละ **เอกัคคตาของจิต** คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว คือจิตสงบอยู่ตัวก็จะเกิดขึ้น ในทีแรกก็จะเป็น **อุปจาระ** คือว่าได้เอกัคคตา ความที่มีอารมณ์เดียวไม่นานนัก แต่ว่าก็เกินไปกว่าที่เรียกว่าครู่หรือขณะอันเป็นขณิกสมาธิ ได้นานกว่า แต่ไม่แนบแน่นทีเดียว ยังไม่แนบแน่นและเมื่อตั้งใจทำสมาธิให้จริงจังยิ่งขึ้นต่อไป ก็จะได้สมาธิที่แนบแน่นมากขึ้น จนถึงเป็น **อัปปนา** ที่เรียกว่าแนบแน่น ซึ่งตั้งต้นแต่ที่เรียกว่า **ปฐมฌาน** ฌานที่ ๑ ประกอบด้วยวิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา แล้วก็ได้ฌานที่แนบแน่นขึ้นไป ละวิตกวิจารได้ ละปีติได้ ละสุขได้ เหลือแต่เอกัคคตาและอุเบกขา ก็เป็น **อัปปนาสมาธิ** อย่างเต็มที่ เป็นขั้นที่เรียกว่า อธิจิตตสิกขา

กำหนดรู้ขันธ์ ๕ หรือนามรูป

และทางปัญญานั้นก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา การปฏิบัติทำปัญญาสิกขาก็สะดวกขึ้น น้อมจิตไปเพื่อกำหนดรู้ รู้ที่เป็น **ญาตปริญญา** คือกำหนดรู้ด้วยการรู้หรือด้วยความรู้ ที่ท่านแสดงว่าก็คือขันธ์ ๕ ได้แก่ รูปขันธ์ กองรูป เวทนาขันธ์ กองเวทนา สัญญาขันธ์ กองสัญญา สังขารขันธ์ กองสังขาร วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ ที่จิตนี้เอง คือว่าดูให้รู้จักว่า นี่รูป นี่เวทนา นี่สัญญา นี่สังขาร นี่วิญญาณ ที่จิตของตัวนี้เอง ที่ย่อลงรูปก็เป็นรูป เวทนาสัญญาสังขารวิญญาณก็เป็นนาม ก็เป็น **นามรูป** ย่อสั้นเข้ามาแล้วก็อาจจะพูดง่าย ๆ ว่า สิ่งที่รู้เป็นรูป รู้เป็นนาม สิ่งที่รู้นั้นที่เรียกว่ารูป เมื่อรวมเข้ามาแล้วก็ได้แก่กายนี้ อันประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม หรือเพิ่มอีกหนึ่งคืออากาศ ช่องว่าง รวมกันอยู่ และมีตาที่คู่กับรูป มีหูที่คู่กับเสียง มีจมูกที่คู่กับกลิ่น มีลิ้นที่คู่กับรส มีกายที่คู่กับโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง มีมโนคือใจที่คู่กันกับธัมมะ คือเรื่องราวที่ใจ

รู้ใจคิดต่าง ๆ ข้อ ๖ นี้ต้องมีอยู่จึงเป็นกายที่มีชีวิต และจึงจะมีนามต่อไปได้ ทั้งหมดนี้ก็เรียกว่าเป็นกายหรือเรียกว่าเป็นรูป

คราวนี้เมื่อรูปหรือว่ากายนี้ปฏิบัติหน้าที่ ดังร่างกายของทุกคนเรานี้ที่มีชีวิตอยู่ปฏิบัติหน้าที่ มีหายใจเข้ามีหายใจออก มีอาการยืนเดินนั่งนอน และมีอิริยาบถประกอบต่าง ๆ เช่นก้าวไปข้างหน้า ถอยไปข้างหลัง แลเหลียวเป็นต้น และมีอาการ ผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น ที่ต่างก็ปฏิบัติหน้าที่ของตัว รวมเข้าก็เป็นธาตุ ๔ ดินน้ำไฟลมที่ยังประกอบกันอยู่ เพราะฉะนั้น ตาจึงเห็นรูปอะไรได้ หูจึงได้ยินเสียงอะไรได้เป็นต้น เหล่านี้เป็นรูป ก็ดูให้รู้จักว่านี่รูป แล้วก็ดูให้รู้จักถึงนาม คืออาการของจิตที่น้อมไปรู้ต่าง ๆ อาศัยตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจนี้ คือจิตนี้ ก็น้อมออกรู้เรื่องรูปทางตา เรียกว่าเห็นรูปเป็นเบื้องต้น นี่เรียกว่าเป็นวิญญาณ เพราะอาการที่จิตน้อมออกรู้ดังกล่าวนี้ ที่เรียกว่านามนั้น เป็นตัวรู้ทั้งนั้น ทีแรกเห็นรูปก็คือรู้รูป และก็มีสุขมีทุกข์มีเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็รู้เหมือนกัน รู้สุขรู้ทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เป็นเวทนา เป็นสัญญาคือจำได้หมายรู้ ก็จำรูปจำเสียง ถ้าตาก็เรียกว่าจำรูป นี่ก็เป็นสัญญา ก็รู้เหมือนกัน รู้จำ แล้วก็คิดปรุงหรือปรุงคิดต่าง ๆ ก็รู้เหมือนกัน คือรู้คิดปรุงหรือปรุงคิดต่าง ๆ ถึงรูปที่จำได้นั้น เพราะว่าจะไปคิดถึงสิ่งที่จำไม่ได้นั้นไม่ได้ คิดปรุงได้เฉพาะสิ่งที่จำได้ เพราะฉะนั้น คิดปรุงหรือปรุงคิดที่เป็นตัวสังขารนั้นจึงต้องมาทีหลังสัญญา สัญญาก็มาทีหลังเวทนา เวทนาก็มาทีหลังวิญญาณ แต่ว่ามีวิญญาณมาใส่ไว้ท้ายในขันธ์ ๕ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ วิญญาณนั้นก็มีอธิบายได้ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือว่าวิญญาณนั้นละเอียด ในการยกขึ้นพิจารณา เมื่อพิจารณาทีหลัง จากหยาบไปหาละเอียดก็สะดวก อีกอย่างหนึ่งวิญญาณนั้นก็เกิดสืบต่อจากสังขารอีกเหมือนกัน คือเมื่อปรุงคิดไป คิดปรุงไปแล้วก็รู้ไปด้วยซึ่งเป็นวิญญาณ ก็กลับมาหาต้นใหม่ แล้วก็วนไปใหม่ นี่เป็นอาการของใจหรือจิต จิตที่น้อมออกรู้ทางตา ทางหูก็เหมือนกัน ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางมโน ใจเองก็เหมือนกัน ก็เป็นแบบเดียวกันดั่งนี้ คือดูให้รู้จัก นี่รูป นี่เวทนา นี่สัญญา นี่สังขาร นี่วิญญาณ ดังนี้เป็นญาตปริญญา กำหนดรู้ด้วยการรู้ หรือกำหนดรู้ด้วยความรู้ หรือกำหนดรู้ในสิ่งที่รู้ คือดูให้รู้จักว่านี่เป็นนี่ นี่ต้องได้ข้อนี้ก่อน แล้วโดยเฉพาะทางปัญญาทางพุทธศาสนาที่เป็นวิปัสสนานั้น ต้องการให้กำหนดดูขันธ์ ๕ แล้วย่อเป็นนามรูป

เห็นเกิดดับของนามรูปจึงเป็นอธิปัญญา

แล้วก็มาถึง **ตีรณปริญญา** กำหนดรู้ที่การพิจารณา คือพิจารณาดูให้รู้จักความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ ว่ามีเกิดมีดับ รู้จักความเกิดของรูป รู้จักความเกิดของเวทนา รู้จักความเกิดของสัญญา รู้จักความเกิดของสังขาร รู้จักความเกิดของวิญญาณ ความดับของรูป ความดับของเวทนา ความดับของสัญญา ความดับของสังขาร ความดับของวิญญาณ ซึ่งเกิดดับอยู่ทุกอารมณ์ที่มาประสบในปัจจุบัน เมื่อถึงขั้นตีรณปริญญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณาดั่งนี้ ก็จะดับฉันทราคะ ความติดใจด้วยอำนาจของความพอใจ หรือความพอใจติดใจอยู่ในขันธ์ ๕ ในนามรูปได้ ดับความยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราในนามรูปได้ ก็เป็น **ปหานปริญญา** กำหนดรู้ด้วยการละ คือเมื่อละได้ก็รู้ ละได้ด้วยแล้วก็รู้ว่าละได้ด้วย การปฏิบัติดั่งนี้แหละเป็นตัวปัญญาในพุทธศาสนา รวมความก็คือว่าให้เห็นเกิดเห็นดับของขันธ์ ๕ หรือของนามรูปที่เป็นปัจจุบันธรรม ก็เป็นอธิปัญญาขึ้นมาได้ ในขณะที่ยังไม่เห็นเกิดดับ คือยังไม่ได้ปริญญาทั้ง ๓ นี้ต่อเนื่องกันไป ก็ยังเป็นปัญญาสิกขาธรรมดา ในเมื่อได้ก็เป็นอธิ-ปัญญาสิกขา ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือเป็นบรรพชิตก็เหมือนกัน ปฏิบัติให้ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น สิกขาทั้ง ๓ นี้จึงเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติทางพุทธศาสนา

๒๓ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๕ วิมุตติ

วิมุตติ ความหลุดพ้นจากอาสวะ

ได้แสดง **ไตรสิกขา** ไปแล้ว ก็ควรจะแสดงอีกข้อหนึ่งต่อกันไป คือ **วิมุตติ** ที่แปลว่าความหลุดพ้น หมายความว่าหลุดพ้นจากกิเลส หลุดพ้นจากทุกข์

พระพุทธเจ้าได้แสดง **อริยธรรม** ที่แปลว่า ธัมมะที่ทำผู้ปฏิบัติให้เป็นอริยะ หรือธัมมะที่พระอริยะแสดงไว้ ธัมมะของพระอริยะ และก็แปลเป็นชื่อของธัมมะเองก็ได้ว่า ธัมมะที่เป็นอริยะคือที่เจริญที่ประเสริฐ ดังที่ได้บอกไว้เมื่อบอกอนุศาสน์ในตอนท้ายว่า *"พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ผู้เห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเองพระองค์นั้น ตรัสศีลไว้โดยชอบแล้ว ตรัสสมาธิไว้โดยชอบแล้ว ตรัสปัญญาไว้โดยชอบแล้วโดยหลายขบวนคือหลายวิธี เพียงเพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั้น อันเป็นทางย่ำยีความเมาเสีย เป็นทางนำความอยากเสีย เป็นทางถอนอาลัยขึ้นเสีย เป็นทางเข้าไปตัดวนเสีย เป็นทางสิ้นแห่งตัณหา เป็นทางฟอกจิต เป็นทางดับทุกข์ ในศีลสมาธิปัญญานั้น สมาธิอันศีลอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตสันดานโดยชอบ คือ จาก* **กามาสวะ** *อาสวะคือกาม ความอยาก* **ภวาสวะ** *อาสวะคือภพ ความเป็น* **อวิชชาสวะ** *อาสวะคืออวิชชา ความไม่รู้สัจจะคือความจริงของจริง เพราะเหตุนั้นแล เธอพึงศึกษาสิกขาคือศีลยิ่งอย่างเคารพ พึงศึกษาสิกขาคือจิตยิ่งอย่างเคารพ พึงศึกษาสิกขาคือปัญญายิ่งอย่างเคารพ ในพระธรรมวินัยอันพระตถาคตตรัสประกาศไว้ฉะนี้ พึงให้ถึงพร้อมความไม่ประมาทในศีลสมาธิปัญญานั้นเทอญ"* ดั่งนี้

วิมุตติ เป็นผลของการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา

เพราะฉะนั้น วิมุตติคือความพ้นนั้น จึงเป็นผลของการปฏิบัติศีลสมาธิปัญญามาโดยลำดับ แล้วก็ตรัสไว้ว่า สมาธิที่ศีลอบรมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาที่สมาธิอบรม มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ จิตที่ปัญญาอบรมย่อมพ้นจากอาสวะ คือกิเลสที่ดองสันดานทั้งหลายโดยชอบ คำว่า พ้น ก็คือวิมุตตินั้นเอง และศีลสมาธิ

ปัญญาทั้ง ๓ นี้ ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป สำหรับในพุทธภาษิตที่ยกขึ้นมานี้ กล่าวโดยย่อก็คือว่า ศีลอบรมสมาธิ สมาธิอบรมปัญญา ปัญญาก็อบรมจิต ให้พ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง ก็กล่าวได้ว่า ปัญญาอบรมจิต จิตก็อบรมศีล เพราะฉะนั้น จึงต่างอบรมซึ่งกันและกัน อาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป แล้วก็รวมกันเข้าอบรมจิตนี้เอง ให้ได้วิมุตติคือความหลุดพ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตสันดาน และวิมุตติคือความหลุดพ้นนั้น เมื่อกล่าวรวม ๆ ไปหรือว่าเมื่อกล่าวดังเช่นยกพุทธภาษิตที่อ้างมานี้ ก็จะทำให้เห็นว่าเป็นของที่ปฏิบัติให้บรรลุได้ยากอย่างยิ่ง เพราะการที่จะปฏิบัติให้สิ้นอาสวะได้นั้น ต้องปฏิบัติกันจริงจัง และก็ต้องใช้เวลาทั้งหมดเพื่อปฏิบัติ อันยากที่คนโดยมากจะกระทำได้

วิมุตติ ๕

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงวิมุตติลดหลั่นกันลงมาอีก ซึ่งเมื่อรวมเข้าแล้วก็เป็น **วิมุตติ ๕** อันได้แก่

หนึ่ง **ตทังควิมุตติ** พ้นชั่วคราว

สอง **วิกขัมภนวิมุตติ** พ้นด้วยสะกดไว้

สาม **สมุทเฉทวิมุตติ** พ้นด้วยเด็ดขาด

สี่ **ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ** พ้นด้วยสงบ

ห้า **นิสสรณวิมุตติ** พ้นด้วยออกไป

ตทังควิมุตติ พ้นชั่วคราว

ประการที่หนึ่ง **ตทังควิมุตติ** พ้นชั่วคราว แปลตามศัพท์ว่า พ้นด้วยองค์นั้น คือพ้นด้วยองคคุณหรือองคสมบัตินั้น อันหมายความว่า พ้นได้ชั่วคราวด้วยเหตุที่ปฏิบัติในธัมมะข้อใดข้อหนึ่ง เป็นองคคุณหรือองคสมบัติขึ้นในจิต กิเลสก็พ้นไปได้ในขณะที่ปฏิบัตินั้น เช่นว่าเกิดความกำหนัดขึ้นในกาม และมาปฏิบัติทำกรรมฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช เช่นนึกถึงความแก่เจ็บตายว่าต้องมีเป็นธรรมดา หรือว่าปฏิบัติใน **กายคตาสติ** สติที่ไปในกาย เช่นพิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ว่าเป็นสิ่ง **ปฏิกูล** ไม่สะอาด **อสุภะ** ไม่งดงาม เมื่อได้ **ธรรมสังเวช** ความรู้ชัดในธัมมะซึ่งเป็นคติธรรมดาขึ้นมา หรือว่าได้ **ปฏิกูลสัญญา** ความสำคัญหมายว่าไม่สะอาด

อสุภสัญญา ความสำคัญหมายว่าไม่งดงาม ความกำหนัดในกามก็สงบลงไป เมื่ออบรมเมตตาให้บังเกิดขึ้น โกรธก็หายไป ดั่งนี้เป็นตทังควิมุตติ พ้นด้วยองค์นั้น เป็นการพ้นชั่วคราว

วิกขัมภนวิมุตติ พ้นด้วยสะกดไว้

ประการที่สอง **วิกขัมภนวิมุตติ** พ้นด้วยสะกดไว้ ก็หมายถึงว่า ทำสมาธิได้ดีจนถึง **อุปจารสมาธิ** สมาธิเฉียด ๆ คือใกล้จะตั้งมั่นแนบแน่น หรือได้จนถึง **อัปปนาสมาธิ** สมาธิที่แนบแน่นถึงฌาน ในขณะที่กำลังอยู่ในสมาธินี้ กิเลสก็ถูกสะกดไว้ให้สงบไป แต่ว่าไม่ได้ละไป อาจจะสงบไปได้นานเท่าที่จิตยังอยู่ในฌาน หรือในความสงบอันเนื่องมาจากฌานนั้น ดั่งนี้เรียกว่า วิกขัมภนวิมุตติ พ้นด้วยสะกดไว้

สมุทเฉทวิมุตติ พ้นด้วยเด็ดขาด

ประการที่สาม **สมุทเฉทวิมุตติ** พ้นด้วยเด็ดขาด ก็หมายความว่าพ้นด้วยการตัดกิเลสได้เด็ดขาด บางส่วนหรือว่าทั้งหมด คือการพ้นด้วยการตัดกิเลสได้เด็ดขาดของท่านที่เป็นโสดาบันบุคคลขึ้นไป เรียกว่า สมุทเฉทวิมุตติ พ้นด้วยเด็ดขาด

ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ พ้นด้วยสงบ

ประการที่สี่ **ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ** พ้นด้วยสงบ คือเมื่อตัดกิเลสได้เด็ดขาดแล้ว กิเลสก็สงบไป ก็เป็นปฏิปัสสัทธิวิมุตติ ใน ๒ ข้อนี้ท่านแสดงว่า สมุทเฉทวิมุตติอันเป็นข้อที่ ๓ นั้น เป็นการพ้นด้วยเด็ดขาด ด้วยอำนาจของมรรคคือ **อริยมรรค** ส่วนข้อ ๔ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ พ้นด้วยสงบ หมายความว่าพ้นด้วยอำนาจของผลคือ **อริยผล** ตั้งแต่อริยมรรคอริยผลขั้น **โสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผล** ขึ้นไป

นิสสรณวิมุตติ พ้นด้วยออกไป

มาถึงข้อ **๕ นิสสรณวิมุตติ** พ้นด้วยออกไป ก็หมายความว่า เมื่อตัดกิเลสได้เด็ดขาดด้วยมรรค และกิเลสสงบไปด้วยผลดั่งนั้นแล้ว ก็เป็นอันว่าออกไปจากกิเลสได้ตลอดไป เป็นการพ้นจากกิเลสตลอดไป ก็เข้าในข้อ ๕ เพราะฉะนั้น ข้อ ๕ นี้ ท่านจึงแสดงว่าพ้นด้วยออกไปด้วยอำนาจของ **นิพพาน**

เทียบวิมุตติกับมรรค ผล นิพพาน

ก็เป็นอันว่า ข้อ ๓ สมุทเฉทวิมุตตินั้นพ้นด้วยมรรค ข้อ ๔ ปฏิปัสสัทธิวิมุตตินั้นพ้นด้วยผล ข้อ ๕ นิสสรณวิมุตตินั้นพ้นด้วยนิพพาน ก็อาจจะเทียบได้กับคนป่วยเมื่อคนป่วยรับประทานยา ยานั้นก็แก้โรคที่บังเกิดขึ้นให้หาย โรคก็หายได้ด้วยยา อาการที่หายได้ด้วยยานี้เทียบกับพ้นด้วยมรรค และความหายโรคอันเป็นผลของการรักษาด้วยยา ก็เทียบกับปฏิปัสสัทธิวิมุตติ พ้นด้วยสงบ และเมื่อหายโรคแล้วร่างกายก็กลับเป็นปกติ ไม่ปรากฏโรคนั้นขึ้นอีก เหมือนอย่างคนที่มีร่างกายเป็นปกติทั่ว ๆ ไป ดั่งนี้ก็เทียบได้กับนิสสรณวิมุตติ พ้นด้วยออกไปคือพ้นด้วยนิพพาน อีกอย่างหนึ่งเหมือนอย่างการเรียนหนังสือ ในทีแรกเมื่อกำลังเรียนเพื่อให้อ่านหนังสือออกอ่านหนังสือได้ และเมื่ออ่านหนังสือออก อ่านหนังสือได้ด้วยการเรียน ก็เหมือนอย่างสมุทเฉทวิมุตติ พ้นจากความไม่รู้หนังสือด้วยการเรียน คราวนี้การที่อ่านหนังสือได้การที่อ่านหนังสือออก อันเป็นผลของการเรียนนั้น ก็เทียบได้กับปฏิปัสสัทธิวิมุตติพ้นด้วยสงบ ก็คือว่าเป็นอันว่าพ้นจากความไม่รู้หนังสือได้ อ่านหนังสือได้ การอ่านหนังสือได้เป็นผล และเมื่อเรียนจบอ่านหนังสือออก อ่านหนังสือได้ ก็อ่านได้เรื่อยไป เพราะว่าความรู้ที่อ่านหนังสือออก อ่านหนังสือได้นั้นยังคงอยู่ก็อ่านได้เรื่อย ๆ ไป ก็เทียบกับข้อ ๕ นิสสรณวิมุตติ พ้นด้วยออกไป

ได้มีพระพุทธาธิบายเรื่องวิมุตติไว้ดังที่ยกมาเป็น ๕ ข้อดั่งนี้ สำหรับวิมุตติที่สามัญชนผู้ปฏิบัติธัมมะทุกท่านทุกคนพึงได้พึงถึงนั้นก็คือ ตทังควิมุตติ และ วิกขัมภนวิมุตติ ข้อ ๑ ข้อ ๒ ส่วนข้อ ๓ ข้อ ๔ ข้อ ๕ นั้น เมื่อปฏิบัติจนได้มรรค จึงได้สมุทเฉทวิมุตติ และเมื่อได้มรรคก็ได้ผลต่อไป เป็นปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และก็ได้นิพพานคือการที่พ้นกิเลสได้ตลอดไป ก็เป็นนิสสรณวิมุตติ อันเป็นข้อที่ ๕

๒๗ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๖ บารมี

ความหมายของบารมี

จะแสดงเรื่อง **บารมี**

คำว่า บารมี มาจากคำบาลีว่า **ปารมี** มีคำแปลที่นักภาษาศาสตร์ได้ให้ไว้หลายอย่าง จะแสดงแต่บางอย่าง คือแปลว่า อย่างยิ่ง มาจากคำว่า **ปรมะ** ที่ภาษาไทยเรามาใช้ว่า บรม และคำว่าบรมที่แปลว่าอย่างยิ่งนี้ ก็มีใช้ทั้ง ๒ ทาง ดีอย่างยิ่งก็บรม หรือไม่ดีอย่างยิ่งก็บรม เช่นคำว่า *นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ นิพพานเป็นบรมสุข สุขอย่างยิ่ง สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา สังขารทั้งหลายเป็นบรมทุกข์ คือทุกข์อย่างยิ่ง* จึงเป็นคำกลาง ๆ ใช้ได้ทั้ง ๒ ทาง คล้ายกับคำบางคำ เช่นแม้คำว่า ธัมมะ หรือ ธรรม ที่ใช้เป็นกลาง ๆ เช่นในอภิธรรม *กุสลา ธมฺมา ธัมมะทั้งหลายเป็นกุศล อกุสลา ธมฺมา ธัมมะทั้งหลายเป็นอกุศล อพยากตา ธมฺมา ธัมมะทั้งหลายเป็นอพยากฤต อันหมายความว่าไม่พยากรณ์ คือกล่าวออกไปว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศลหรือเป็นกลาง ๆ* แต่ในพระสูตรทั้งหลายมักใช้หมายความถึงธัมมะที่เป็นส่วนดีคือกุศล เรียกว่าธรรมหรือธัมมะ ถ้าเป็นฝ่ายไม่ดีเรียกว่าอธรรม เช่นพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า *น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ อุโภ สมวิปากิโน ธรรมและอธรรมทั้งสอง หามีวิบากคือผลเสมอกันไม่ อธมฺโม นิรยํ เนติ อธรรมนำไปสู่นิรยะ คติภพที่ไร้ความเจริญ ที่มาแปลกันว่านรก ธมฺโม ปาเปติ สุคตึ ธัมมะให้ถึงสุคติคือคติการไปหรือที่ไปที่ดี* ดังนี้ คำว่า บารมี มาจากคำว่า ปรมะ แล้วมาเป็น ปารมี ไทยเรียกว่า บารมี แต่ว่ามีความหมายถึงส่วนที่ดีเท่านั้น ไม่หมายเป็นกลาง ๆ เหมือนอย่างคำว่า ปรมะ

เพราะฉะนั้น คำว่าปารมีจึงมีความหมายที่แปลอีกอย่างหนึ่งว่า เลิศ อย่างยิ่งก็คือเลิศหรือประเสริฐ อีกอย่างหนึ่งบารมีแปลว่าถึงฝั่ง อันหมายความว่านำให้ถึงฝั่ง คือจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายความว่านำจากฝั่งนี้คือโลก ไปสู่ฝั่งโน้นคือ **โลกุตตระ** เหนือโลก พ้นโลก อันหมายถึงนิพพาน และคำว่าบารมีนี้ ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับตลอดเวลาช้านาน และบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญนั้น เมื่อบำเพ็ญมาก ๆ เข้า ก็เป็นบารมีที่สูงขึ้น ๆ หรือบริบูรณ์ขึ้น เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็น ๓ ชั้น เรียกว่า **บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี** ที่เรียกว่า

บารมีในเมื่อแบ่งเป็น ๓ ชั้นดั่งนี้ ก็หมายถึงเป็นบารมีสามัญ อุปบารมีก็หมายถึงบารมีที่มากยิ่งขึ้น จนถึงใกล้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ปรมัตถบารมี บารมีที่เป็นปรมัตถ์ คือให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ก็หมายถึงบารมีที่สมบูรณ์ นำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ความหมายของโพธิสัตว์

เพราะฉะนั้น จึงควรทราบคำว่า **โพธิสัตว์** ที่เราเรียกว่าพระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสถึงพระองค์เองในธัมมะที่ทรงสั่งสอน ก็ทรงใช้คำเรียกพระองค์เองว่าโพธิสัตว์ เช่นดังที่ตรัสไว้มีคำแปลว่า *เรา* คือพระองค์เอง *เมื่อเป็นโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้ ได้ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนั้น* และคำว่าโพธิสัตว์นี้ มาจากคำว่า **โพธิ** ที่แปลว่าความตรัสรู้ กับ **สัตตะ** ก็แปลว่า สัตว์ ในคำที่เรียกว่า สัตวโลก และสัตว์ในคำที่เรียกว่าสัตวโลกนี้หมายถึงทั้งหมด ทั้งมนุษย์เดรัจฉานในโลกมนุษย์เรานี้ และทั้งผู้ที่เกิดในอบายโลก เช่นในนรก ในกำเนิดเปรต อสุรกาย และก็หมายถึงตลอดถึงเทวดามารพรหมทั้งหมด และที่เรียกว่า ภูตะ สัมภเวสี ภูตะ ก็คือผู้ที่เกิดแล้ว เป็นแล้วเป็นนั่นเป็นนี่แล้ว สัมภเวสี ก็แปลว่าผู้ที่แสวงหาภพเกิด ดังเช่นเรียกวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว ซึ่งยังท่องเที่ยวเร่ร่อน ยังไม่ไปเกิดในภพชาติที่แน่นอน รวมความว่าทั้งหมดนี้เรียกว่าสัตวโลกหรือสัตว์ทั้งนั้น อันมีความหมายว่าผู้ที่ยังข้องยังติดอยู่ จึงยังซัดส่ายไปในภพชาตินั้น ๆ ท่องเที่ยวไปในภพชาตินั้น ๆ กระเสือกกระสนไปในภพชาตินั้น ๆ จะเป็นมนุษย์ เดรัจฉาน นรก เปรต อสุรกาย หรือเทวดา มาร พรหม ก็ตาม เมื่อยังมีความข้องติดอยู่ในโลก คือยังมีกิเลส เป็นต้นว่ามีตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก ก็จะต้องมีการท่องเที่ยวระเหระหนซัดส่ายไปเกิดตายในภพชาตินั้น ๆ เหล่านี้เรียกว่าสัตว์ทั้งนั้น และสำหรับสัตว์เดรัจฉานนั้น คือเฉพาะ ก็คือเดรัจฉานที่ตามศัพท์แปลว่าไปขวาง ดังเช่นสัตว์ ๔ เท้าทั้งหลาย เวลาเดินไปวิ่งไปก็ไปตามขวาง ไม่ได้ตั้งตัวขึ้นตรงเดินไป ๒ ขาอย่างมนุษย์ แม้วานรที่ดูใกล้มนุษย์ก็จัดว่า ๔ ขาอยู่นั่นเอง เพราะก็ยังไป ๔ ขาไปตามขวาง ไม่ได้ตั้งตัวไปอยู่โดยปกติ ยืน ๒ ขาในบางครั้งบางคราว แม้ที่มี ๒ ขา เช่น นก เป็ด ไก่ ก็มีขาออกจากกลางลำตัว เราเรียกกันว่าสัตว์เดรัจฉาน และเรียกสั้นกันว่าสัตว์ ซึ่งคล้าย ๆ กับหมายความว่าจะต้องเป็นเดรัจฉานเท่านั้นจึงเป็นสัตว์ แต่อันที่จริงนั้น แม้มนุษย์ทุกคนที่ยังมีกิเลส

อยู่ก็เรียกว่าสัตว์ คือเป็นผู้ข้องผู้ติดอยู่ในโลก ซึ่งยังซัดส่ายท่องเที่ยวกระเสือกกระสนไปอยู่ในภพชาติต่าง ๆ

สุคติและทุคติ

และบรรดาสัตวโลกดังที่กล่าวมานี้ ท่านผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสัตวโลกชนิดที่มีปัญญา และนับว่าเป็นภูมิชั้นที่สูงอยู่ในจำพวกที่เรียกว่า **สุคติ** ที่แปลว่าคติที่ดี ต่างจากสัตว์เดรัจฉานที่เกิดร่วมโลกกับมนุษย์เหมือนกัน แต่ก็ยังเรียกว่าเป็น **ทุคติ** เป็นคติที่ไม่ดี และจัดอยู่ในจำพวกที่เรียกว่าอบาย อบายภูมิ ที่แปลว่าภูมิของสัตว์จำพวกที่ปราศจากความเจริญ ซึ่งได้แก่นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย จัดว่าเป็นอบายภูมิทั้งหมด แล้วก็เป็นทุคติหรือทุคติภูมิ ส่วนมนุษย์นั้นจัดเข้าในจำพวกที่เป็นสุคติ เทพพรหมทั้งหลายก็เป็นพวกสุคติคือเป็นคติที่ดี และตามคติทางพุทธศาสนานั้น กำเนิดของสัตว์นั้นก็ได้มีแสดงไว้ว่ามีกำเนิดหลายอย่าง ที่เกิดจากครรภ์ของมารดาเช่นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานบางจำพวก ที่เกิดจากไข่ ก็เช่นพวกสัตว์มีปีกเช่นไก่ ที่เกิดจากเถ้าไคลก็เช่นพวกแมลงต่าง ๆ บางจำพวกหรือสัตว์แบบนั้นบางจำพวก และอีกจำพวกหนึ่งเรียกว่าลอยเกิด คือไม่มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด ไม่มีไข่เป็นที่เกิด และไม่มีเถ้าไคลเป็นที่เกิด ได้แก่จำพวกที่เรียกว่า **อทิสสมานกาย** มีกายไม่ปรากฏทั้งหลาย ดั่งที่เราเรียกกันว่าวิญญาณหรือผี เช่นคนตาย เมื่อยังมีกิเลสอยู่ วิญญาณก็ออกจากร่าง เป็นอทิสสมานกาย มีกายไม่ปรากฏ เมื่อยังท่องเที่ยวอยู่ก็เรียกว่าสัมภเวสี เช่นยังมีห่วงมีกังวลในญาติในทรัพย์สมบัติเป็นต้น ความห่วงกังวลนั้นก็เป็นตัวกรรม ที่นำให้ยังท่องเที่ยววนเวียนหาภพชาติเกิดอยู่ หรือว่าไปถือภพชาติเกิดทันที แต่ว่าเป็นภพชาติที่มีระยะสั้น และจำพวกที่ไปเกิดเป็นสัตว์นรกเปรตอสุรกาย เป็นเทพเป็นพรหมทั้งหลาย ก็เป็นพวกอทิสสมานกาย มีกายไม่ปรากฏแก่ตามนุษย์เท่านั้น พวกนี้เรียกว่าลอยเกิด ตามศัพท์ก็ว่า **โอปปาติกะ** อันหมายความว่า ผุดเกิดขึ้นมาทันทีเป็นภพชาตินั้น ๆ แม้สัมภเวสีที่ว่าแสวงหาภพเกิดนั้น ก็มีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า ก็เป็นภพชาติอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่เป็นภพชาติระยะสั้น ที่ยังเนื่องอยู่ด้วยความกังวลอาลัยห่วงใย คือเป็นตัวกรรม ผูกพันอยู่กับทรัพย์สมบัติครอบครัวเป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นอีกกำเนิดหนึ่ง เป็นโอปปาติกะลอยเกิด การเกิดก็มีหลายชนิดดังที่มีแสดงไว้ดั่งนี้ และก็เป็นไปตามกรรมคือการ

งานที่ได้กระทำเอาไว้ กรรมดีก็ให้ไปดี กรรมชั่วก็ให้ไปชั่ว ดังพระพุทธภาษิตที่ได้ยกมาแล้วข้างต้น

พระโพธิสัตว์ยังเป็นสัตวโลก

พระโพธิสัตว์ก็เป็นสัตว์ที่ยังข้องติดอยู่ในโลก คือยังเป็นสัตวโลก และเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ เรียกว่าเป็นสัตว์มนุษย์ซึ่งเป็นจำพวกที่มีปัญญาสูง เป็นสชาติ-ปัญญาที่นับเป็นสุคติคือคติที่ดี เป็นผลของกุศลคือกรรมที่เป็นส่วนดี อันประกอบด้วยปัญญาที่ฉลาด กุศลนั้นก็แปลอย่างหนึ่งว่าฉลาด แต่ก็มีคำแปลหลายอย่างเหมือนกัน แปลว่าตัดชั่วก็ได้ แต่มุ่งถึงมีปัญญาที่ฉลาด เพราะฉะนั้น เกิดมาเป็นมนุษย์นี้จึงมีปัญญาติดตัวมาอันเรียกว่า **สชาติปัญญา** ปัญญาที่มากับชาติคือความเกิด สูงกว่าสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย สามารถที่จะใช้ปัญญาที่มากับความเกิดนี้อบรมทวีปัญญาให้มากขึ้น สร้างความเจริญต่าง ๆ ให้บังเกิดขึ้นทั้งในภายนอกทั้งในภายใน ในภายนอกก็คือว่าสร้างบ้านเมืองเป็นต้น ในภายในก็คือว่าอบรมปัญญาในจิตใจที่มีอยู่เป็นพื้นให้เจริญยิ่งขึ้น ๆ จนถึงเจริญที่สุด ดังพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ก็ได้ทรงพัฒนาคุณธรรมทางจิตใจ ซึ่งมีปัญญาเป็นยอดเป็นส่วนสำคัญนี้ให้เจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ จนถึงได้ตรัสรู้พระธรรม เป็น **อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ** **สัมมาสัมโพธิญาณ** ก็แปลว่าความตรัสรู้เองชอบ เป็น **สัมมาสัมพุทธะ** ที่แปลว่าผู้ตรัสรู้เองชอบ **สัมมา** ก็แปลว่าชอบ **สัม** หรือ **สัง** ก็แปลว่า เอง **โพธิ** ก็ตรัสรู้ สัมมา ชอบ สัง เอง โพธิ ตรัสรู้ รวมเป็น **สัมมาสัมโพธิญาณ** แปลว่า ญาณคือความตรัสรู้เองชอบ **อนุตตระ** ก็แปลว่า ยอดเยี่ยม ตามศัพท์แปลว่าไม่มีความรู้อื่นจะยิ่งขึ้นไปกว่า

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อความตรัสรู้

อันคำว่า ยอดเยี่ยม คือไม่มีความรู้อื่นจะยิ่งไปกว่า หรือจะเป็นบุคคล ก็จะไม่มีบุคคลอื่นจะยิ่งขึ้นไปกว่า ไม่ใช่เป็นคำโอ้อวด แต่ว่าเป็นคำจำกัดความ จำกัดความว่ารู้ถึงที่สุด จบ เสร็จสิ้น บริสุทธิ์ บริบูรณ์ บริสุทธิ์ก็คือว่าถูกต้อง ไม่มีผิดพลาดที่จะต้องแก้ไข บริบูรณ์ก็คือว่าเต็มที่ไม่มีบกพร่องที่จะต้องเพิ่มเติม อนุตตระจึงมีความหมายว่าบริสุทธิ์บริบูรณ์ดั่งนี้ ถ้าหากว่าไม่เป็นอนุตตระ คือไม่มีความรู้

อื่นที่จะยิ่งขึ้นไปกว่า อันหมายความว่ายังมีความรู้อื่นที่ยิ่งขึ้นไปอีก ก็แปลว่ายังไม่จบ จะต้องศึกษาปฏิบัติกันต่อไปเพื่อให้จบ ให้รู้จบ ให้รู้เสร็จ ก็ยังเป็นพุทธะไม่ได้ ต่อเมื่อความรู้นั้นจบเสร็จ บริสุทธิ์บริบูรณ์ทั้งหมด ซึ่งมีอีกคำหนึ่งเรียกว่า **สัพพัญญู** รู้ทั้งหมด ก็หมายความว่า รู้ครบถ้วนถูกต้องทั้งหมดดั่งที่กล่าวมานั้นนั่นแหละ จึงจะเป็น **อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ** คือเป็นญาณ ความหยั่งรู้ ความตรัสรู้เองชอบที่เป็นอนุตตระ ไม่มีที่จะยิ่งขึ้นไปอีก ก็คือเป็นสัพพัญญู รู้หมด จบถ้วนเสร็จกิจ นี่ก็เป็นเพราะกุศลที่นำให้มาเกิดเป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ใช้กุศลคือความฉลาดนี้เองสะสมเพิ่มเติมให้ความรู้มากขึ้น ๆ และพัฒนายิ่งขึ้น ๆ จนจบเสร็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ทรงพัฒนากุศลที่มีมาเป็นกำเนิดดังกล่าวนั้นเองในเบื้องต้นขึ้นมาโดยลำดับ และเมื่อพระองค์ได้ปรารถนา **พุทธภูมิ** ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อให้บรรลุถึง **อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ** ดังกล่าวมานี้ จึงได้เรียกว่า โพธิสัตว์ หรือพระโพธิสัตว์ คือสัตว์ที่บำเพ็ญเพื่อโพธิ ความตรัสรู้ หรือเป็นสัตว์ที่จะตรัสรู้ หรือว่าเป็นสัตตะคือผู้ข้องนั่นแหละ แต่ข้องอยู่เพื่อโพธิคือความตรัสรู้ ข้องอยู่ในโพธิคือความตรัสรู้

ใน **ภยเภรวสูตร** แสดงว่า พระบรมศาสดาตรัสว่า *เมื่อทรงเป็นโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้ ทรงมีกายกัมมันตะเป็นต้นบริสุทธิ์ อริยะเหล่าใด มีกายกัมมันตะเป็นต้น บริสุทธิ์ เสพเสนาสนะป่า ทรงเป็นผู้หนึ่งแห่งอริยะเหล่านั้น* พระสูตรนี้แสดงว่า ทรงเรียกว่าอริยะสำหรับพระโพธิสัตว์ได้

๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๗ บารมี (ต่อ)

คำแปลของบารมีและความหมายที่สำคัญได้แสดงมาแล้ว วันนี้จะได้แสดงต่อให้มีความเข้าใจในความหมายของบารมีและสิ่งที่ตรงกันข้าม

บารมีคือคุณธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้พ้นโลก

คำว่า **บารมี** ที่แปลว่า อย่างยิ่ง หรือที่มีความหมายว่า เลิศ ประเสริฐ ก็หมายถึงธัมมะหรือภูมิชั้นของธัมมะที่เป็นคุณธรรม ที่เป็นความดีในจิตใจ ซึ่งได้สั่งสมเพิ่มเติมให้ยิ่งขึ้น ๆ คือให้เป็นอย่างยิ่ง คือให้ยิ่งขึ้นอยู่เสมอ จนถึงบริบูรณ์เต็มที่ในที่สุด อย่างยิ่งก็คือว่าคุณธรรมที่สั่งสมอบรมให้เป็นอย่างยิ่ง คือยิ่งขึ้น ๆ ดังกล่าว และที่หมายถึงว่าเลิศหรือประเสริฐ ก็โดยที่คุณธรรมที่เป็นอย่างยิ่งนั้นเป็นของเลิศ เป็นของประเสริฐ เป็นของดีที่สุด และที่แปลว่าให้ถึงฝั่งนั้น ก็หมายถึงคุณธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้ออกจากฝั่งนี้ จนพ้นจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่งโน้น เป็นความหมายทางรูปธรรม หมายถึงฝั่ง ๒ ฝั่งที่มีมหาสมุทร มีห้วงน้ำลึก มีทะเลหลวงคั่นอยู่กลาง แล้วก็เปรียบสัตวโลกว่าเหมือนอย่างผู้ที่ข้ามจากฝั่งนี้คือโลก หรือว่าความทุกข์ หรือว่ากิเลส ซึ่งนับว่าเป็นฝั่งนี้ เพราะว่าที่ชื่อว่าโลก ๆ นี้ ตามความหมายในทางธรรมก็หมายถึงว่าที่ ๆ เป็นทุกข์ มีกิเลส มีทุกข์ สัตวโลกอยู่ฝั่งนี้ก็ต้องประกอบด้วยกิเลส ประกอบด้วยความทุกข์ จะพ้นจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายถึง **โลกุตตระ** พ้นโลกคือ **นิพพาน** ก็ต้องอาศัยคุณธรรมที่ได้สั่งสมอบรมยิ่งขึ้น ๆ ที่เป็นอย่างยิ่งนั้น เหมือนอย่างเป็นเรือสำหรับโดยสารข้ามไปจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น แล้วก็คุณธรรมที่เหมือนอย่างเรือที่ทำให้ข้ามฟากได้นั้น ก็คือบารมี ที่แปลว่าให้ถึงฝั่งโน้น ให้ถึงฝั่ง ก็หมายถึงคุณธรรมนั้นเอง

บารมีมาจากกรรม

และบารมีนี้ก็มาจาก **กรรม** คือการงานที่บุคคลกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ประกอบด้วยเจตนาคือความจงใจ กรรมที่บุคคลกระทำนั้น กรรมดีก็มี กรรมชั่วก็มี กรรมดีก็ให้ผลดี กรรมชั่วก็ให้ผลชั่ว ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ใน

อภิณหปัจจเวกขณะ ที่เราทั้งหลายได้สวดกันอยู่ทุกเวลาเช้าว่า *กมฺมสฺสโกมฺหิ เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน กมฺมทายาโท เป็นทายาทรับผลของกรรม กมฺมโยนิ มีกรรมเป็นกำเนิด กมฺมพนฺธุ มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ กมฺมปฏิสรโณ มีกรรมเป็นที่อาศัย ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ จักกระทำกรรมอันใดไว้ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ดีหรือชั่ว ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น* ดังนี้

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *"เจตนาหํ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าบุคคลมีเจตนาคือความจงใจแล้ว จึงกระทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง"* ดังนี้

บารมีหมายถึงเก็บดี เก็บถูกไว้ในจิตใจ

เพราะฉะนั้น กรรมที่บุคคลกระทำนี้เอง ถ้าเป็นกรรมดีก็เป็น **บุญกรรม กุศลกรรม** ถ้าเป็นกรรมชั่วก็เป็น **บาปกรรม อกุศลกรรม** สุจริตก็จัดเข้าในกรรมดี ทุจริตก็จัดเข้าในกรรมชั่ว กรรมที่ทุกคนได้กระทำนี้ ย่อมให้ผลในปัจจุบันก็มี ในภายหน้าก็มี ในเวลาที่ถัดไปจากภายหน้านั้นไปก็มี เหมือนอย่างว่าให้ผลในวันนี้ ให้ผลในวันพรุ่งนี้ ให้ผลในวันที่ถัดจากวันพรุ่งนี้ไป ให้ผลในภพนี้ ให้ผลในภพหน้า ให้ผลในภพที่ถัดไปจากภพหน้า กรรมย่อมให้ผลต่าง ๆ กันดังนี้ แต่ว่าเมื่อกรรมให้ผลแล้ว ก็เป็น **อโหสิกรรม** คือว่ากรรมที่ได้ให้ผลเสร็จไปแล้ว เพราะฉะนั้น กรรมซึ่งเป็นตัวเหตุ และผลของกรรมซึ่งเป็นตัวผล จึงมีเวลาที่เสร็จสิ้น แต่ว่าเมื่อทำกรรมดีไว้บ่อย ๆ ก็ย่อมมีความคุ้นเคยอยู่ในความดี มีความดียังติดอยู่ ดังที่เรียกว่าเป็น **นิสสัย** เป็น **อุปนิสสัย** เป็น **วาสนา** ยังไม่หมดไป ความคุ้นเคยในทางดี ความดีที่ยังเหลืออยู่ติดอยู่ ไม่หมดสิ้นไปได้เหมือนอย่างกรรม นี่แหละเรียกว่าบารมี เป็นความคุ้นเคยในทางดี อันมาจากกรรมดีที่ประกอบกระทำ และความดีที่เหลือติดอยู่เป็นความคุ้นเคยในทางดีดังกล่าวนี้ ก็เป็นสิ่งที่สั่งสมเพิ่มเติมขึ้นได้อยู่เสมอ คือยิ่ง ๆ ขึ้นไปอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น บารมีจะหมายถึงว่า เก็บดี หรือ เก็บถูก ไว้ก็ได้ เก็บดี เก็บถูกไว้ในจิตใจ ไม่หมดสิ้นไป

อาสวะหมายถึงเก็บชั่วเก็บผิดไว้ในจิตใจ

อีกอย่างหนึ่งที่ตรงกันข้ามกับบารมีก็คือ **อาสวะ** ที่แปลว่า ภาวะที่ดองสันดานอันเป็นฝ่ายชั่ว แม้อาสวะนี้ก็มีลักษณะเก็บแต่ตรงกันข้ามกับบารมี คือเป็นความ

เก็บชั่วเก็บผิดเอาไว้ในจิตใจ และก็มาจากกรรมอีกเหมือนกันที่เป็นกรรมฝ่ายชั่ว เมื่อกระทำกรรมที่ชั่วที่ผิด เป็นอกุศลกรรมเป็นบาปกรรมเป็นทุจริตกรรม กรรมที่ชั่วนั้นก็ให้ผลชั่ว ในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในเวลาที่ถัดไปจากภายหน้านั้นบ้าง เหมือนดั่งที่ได้กล่าวแล้วในเรื่องของกรรมดี และเมื่อกรรมชั่วให้ผลแล้วก็เป็นอันว่าเป็นอโหสิกรรม คือว่าแล้วกันไป เพราะฉะนั้น แม้กรรมชั่วอันเป็นส่วนเหตุและกรรมชั่วซึ่งเป็นส่วนผล จึงมีเวลาที่แล้วกันไป จบเสร็จสิ้นกันไป แต่ว่ากรรมชั่วที่กระทำนั้น ก็ทำให้เกิดความคุ้นเคยในกรรมชั่วในความชั่ว เป็นความชั่วที่เก็บสั่งสมอยู่เช่นเดียวกัน เรียกว่า อาสวะ ที่แปลว่า ดองสันดาน หรือว่า หมักหมมอยู่ในสันดาน อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า **อนุสัย** แปลว่า นอนเนื่อง นอนจมอยู่ในจิต หรือว่าใน **จิตสันดาน** คำว่า **สันดาน** นั้นหมายถึงภูมิพื้นของจิตใจที่มีขึ้นอยู่ และมีสืบเนื่องกันไป ในส่วนกรรมดีนั้นก็เพิ่มเติมบารมี เก็บดีเก็บถูก เป็นสันดานอยู่ในจิตใจที่เรียกว่าจิตสันดาน หรือว่า **ธรรมสันดาน** บารมีจึงเป็นสิ่งที่ประกอบอยู่ในจิตสันดานเป็นจิตสันดานฝ่ายดี ส่วนอาสวะนั้นก็ก่อให้เกิดสันดานซึ่งเป็นฝ่ายชั่ว ติดต่อกันไปได้เช่นเดียวกัน ก็เป็นจิตสันดานฝ่ายชั่ว ซึ่งประกอบด้วยอาสวะ แต่เมื่อพูดเป็นกลาง ๆ ว่าจิตสันดาน ความสืบต่อไปของจิต บารมีก็สั่งสมเพิ่มเติมอยู่ในจิตสันดานส่วนหนึ่ง อาสวะก็สั่งสมเพิ่มเติมอยู่ในจิตสันดานอีกส่วนหนึ่ง และบารมีนั้นก็มาจากกรรมดี อาสวะนั้นก็มาจากกรรมชั่ว

นิสสัยและอัธยาศัย

และนอกจากนี้ยังมีคำที่เกี่ยวกับจิตใจดังกล่าวนี้อีก ๒–๓ คำ คือ **นิสสัย อุปนิสสัย วาสนา** คำว่านิสสัยนั้นแปลว่าที่อาศัย อุปนิสสัยนั้นก็แปลว่าสิ่งที่เข้ามาอาศัยหรือว่าที่ ๆ อาศัยนั้นเองที่แรงขึ้น ส่วนวาสนานั้นแปลว่าความอยู่ตัว บุคคลที่ได้ประกอบกรรมดีอยู่บ่อย ๆ กรรมดีนั้นก็เข้ามาเป็นบารมีอยู่ในจิตใจ บารมีบางอย่างมาจากศีล มาจากทาน เมื่อมาเป็นบารมีอยู่ในจิตใจ ก็ปรากฏออกมาแสดงออกมาเป็นนิสสัย สีลนิสสัย ที่แปลว่า อาศัยศีลหรือมีศีลเป็นที่อาศัย จิตใจที่มีศีลเป็นที่อาศัย ก็ทำให้มีความเอนเอียงของใจ มีความพอใจชอบรักษาศีล บารมีที่มาจากทานก็ทำให้จิตใจประกอบด้วยทานนิสสัย คือมีทานเป็นที่อาศัยหรืออาศัยทาน ก็ทำให้มีจิตใจเอนเอียงชอบพอใจไปในทางทำทาน ชอบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจาน อาการที่

เอนเอียงไปของใจดังกล่าวนี้เรียกว่า **อัธยาศัย** คนที่มีอัธยาศัยชอบรักษาศีล ก็เรียกว่ามีจิตที่เป็นสีลนิสสัย คนที่มีอัธยาศัยชอบให้ทาน ก็เรียกว่ามีจิตเป็นทานนิสสัย ดังกล่าว ก็คือมีนิสสัยอยู่ในทาน มีนิสสัยอยู่ในศีล ก็ทำให้มีอัธยาศัยชอบให้ทาน ชอบรักษาศีล ในทางตรงกันข้าม คนที่ประกอบกรรมชั่วอันทำให้บังเกิดเป็นอาสวะอยู่ในจิตใจ ดองจิตสันดาน เป็นฝ่ายชั่ว เก็บชั่วเก็บผิด ก็ทำให้มีนิสสัยไปในทางต่าง ๆ เช่นอาสวะที่มาจากฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ก็ทำให้มีนิสสัยร้ายเรียก **ปาณาติบาตนิสสัย** นิสสัยชอบฆ่าสัตว์ ถ้าเป็นอาสวะที่มาจากกรรมชั่วที่เกิดจากการลักทรัพย์ ก็เข้าไปดองสันดาน เป็นอาสวะที่ทำให้มีนิสสัยเป็น **อทินนาทานนิสสัย** นิสสัยที่ชอบลักทรัพย์ มีการลักทรัพย์เป็นนิสสัย ก็ทำให้มีอัธยาศัยที่ชอบไปในทางฆ่าสัตว์บ้าง ชอบไปในการลักทรัพย์บ้างเป็นต้น ตามประเภทของความชั่วที่เข้าไปทำให้เกิดอาสวะ แล้วก็สร้างนิสสัยตามประเภทของความชั่วนั้น ๆ เช่นเดียวกับในทางดี เมื่อประกอบกรรมที่ดีก็เข้าไปเป็นบารมี สร้างนิสสัยในทางดีต่าง ๆ ตามประเภทของความดีที่กระทำ เพราะฉะนั้น คนเราจึงปรากฏว่ามีนิสสัยดีบ้าง มีนิสสัยชั่วบ้าง และนิสสัยดีนั้นก็มีต่าง ๆ กัน นิสสัยชั่วนั้นก็มีต่าง ๆ กัน และบางคนก็มีทั้ง ๒ อย่าง ดีบางอย่างชั่วบางอย่าง และโดยมากก็เป็นเช่นนั้น เพราะว่าบุคคลที่เป็นสามัญชนทุกคนนั้นก็ได้ประกอบกรรมที่ดีกันมาบ้าง ที่ชั่วกันมาบ้าง ก็เข้าไปสร้างบารมีไว้บ้าง สร้างอาสวะไว้บ้างในจิตใจ เข้าไปเป็นสันดานอยู่ในจิตใจ เป็นสันดานทางดีก็เรียกว่า **ธรรมสันดาน** หรือจะเรียกว่า **บารมีสันดาน** ก็ได้ ถ้าเป็นทางชั่วก็เป็น **อาสวสันดาน** หรือเรียกว่า **อธรรมสันดาน** ก็ได้ ก็ทำให้ปรากฏเป็นนิสสัยที่ดีอย่างนั้นอย่างนี้บ้าง นิสสัยที่ชั่วอย่างนั้นอย่างนี้บ้าง แล้วก็ปรากฏเป็นอัธยาศัยคือความที่เอนเอียงไปของใจ ไปในทางดีอย่างนั้น ๆ บ้าง ไปในทางชั่วอย่างนั้น ๆ บ้าง ดังที่ปรากฏกันอยู่ในทุก ๆ คน

วาสนาแปลว่าความอยู่ตัว

และที่เรียกว่า **วาสนา** นั้น มักจะพูดกันในภาษาไทยว่ามีวาสนาบารมี หรือมีบารมีวาสนาดี มีวาสนาไม่ดี ถ้าไม่ดีละก็ไม่ใช้คำว่าบารมี ถ้าดีก็อาจจะใช้รวมกันว่าวาสนาบารมีดี ถ้าไม่ดีก็ไม่ใช้บารมี ว่าวาสนาไม่ดี คำว่าวาสนานั้นแปลว่าความอยู่ตัว มีได้ทั้งทางกายทั้งทางใจ คืออาการทางกายที่ทำอะไรบ่อย ๆ จนอยู่ตัว

ก็เป็นวาสนาทางกาย เช่นว่าเราหัดเขียนหนังสือด้วยมือขวา มือขวาเขียนหนังสือได้ แต่มือซ้ายนั้นไม่ได้หัดให้เขียนหนังสือ เขียนไม่ได้ เราจะใช้มือซ้ายเขียนหนังสือ ใช้ไม่ได้เขียนไม่ได้ ไม่สะดวก ความเขียนหนังสือได้ของมือขวาจึงอยู่ตัว ดั่งนี้เรียกว่า เป็นวาสนาของมือขวา มือซ้ายไม่มีวาสนาในการเขียนหนังสือเพราะว่าไม่ได้หัด ไม่ได้หัดเขียนบ่อย ๆ จนเขียนได้ วานรเป็นสัตว์ที่มีลักษณะกระโดดโลดเต้น ไต่ไป ตามต้นไม้ ก็เรียกว่าวานรนั้นมีวาสนาในการกระโดดโลดเต้น ในการไต่เต้นไปตาม ต้นไม้ เป็นกิริยาทางกาย ส่วนทางจิตใจนั้นก็เช่นเดียวกัน จิตใจที่หัดปฏิบัติฝึกใจ ไปในทางใดจนอยู่ตัวในทางนั้น ก็แปลว่ามีวาสนาในทางนั้น แต่หมายถึงว่าต้องเป็น สิ่งที่ทำบ่อย ๆ จนอยู่ตัว เช่นจิตใจที่ปฏิบัติศีลได้บ่อย ๆ คือตั้งใจปฏิบัติอยู่บ่อย ๆ จน ศีลนั้นถึงใจ เป็นปกติของใจ ใจไม่มีเดือดร้อนในการที่จะต้องมีศีล ศีลตั้งอยู่ในจิตใจ เป็นปกติ แปลว่าอยู่ตัว ก็แปลว่ามีวาสนาในศีล ทำสมาธิได้บ่อย ๆ อยากจะให้จิต สงบเมื่อไรก็ปฏิบัติได้สะดวก แปลว่าจิตอยู่ตัวในสมาธิได้ ก็แปลว่ามีวาสนาในทาง สมาธิ นี่เป็นตัวอย่างของวาสนาทางจิตใจ

วาสนามีได้ทั้งทางกายและใจ

ในการปฏิบัติความดีทุกอย่าง ก็ต้องเริ่มตั้งแต่การหัดทำ ที่ยังไม่สะดวกยัง ไม่คล่อง ก็ยังไม่มีวาสนาคือยังไม่อยู่ตัว จนถึงเมื่อสะดวกเมื่อคล่อง และการทำความดี นั้น ๆ ยังไม่ขัดข้อง ก็มีวาสนาในการทำความดีนั้น ๆ ทำชั่วก็เหมือนกัน ต้องหัด ต้องทำ จะเป็นการฆ่าก็ตาม การลักก็ตาม ต้องมีการหัดมีการต้องทำบ่อย ๆ โกหก ก็เหมือนกัน ต้องหัดโกหกบ่อย ๆ มีความถนัดในทางที่จะโกหกคน สุราก็เหมือนกัน ต้องมีการหัดดื่มมาตั้งแต่ต้น ทุกคนทีแรกก็ดื่มสุราไม่เป็น เมื่อหัดไป ๆ แล้วก็ดื่มได้ และเมื่อเกิดติดสุราขึ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าอยู่ตัวทีเดียว ต้องดื่มสุราอยู่เสมอ นี่ก็เป็น วาสนาในทางดื่มสุรา เหล่านี้เป็นวาสนาที่ไม่ดี ส่วนที่พูดกันในภาษาไทยว่ามี วาสนาไม่มีวาสนานั้น ก็อาจจะหมายความว่ามุ่งถึงในทางดี คือว่าไม่ได้ทำความดี ไว้อย่างเพียงพอ ไม่ได้ทำความดีไว้มากในอดีตปางก่อน มาในปัจจุบันจึงมีวาสนา คือหมายถึงว่ามีความเจริญต่าง ๆ น้อย เรียกว่าไม่มีวาสนา และเมื่อทำความดีต่าง ๆ ไว้มาก ในปัจจุบันก็มีความเจริญ ก็เรียกว่ามีวาสนาดี ก็ไปได้เหมือนกันแต่ยังไม่

สมบูรณ์ ถ้าสมบูรณ์ก็เป็นได้ทั้ง ๒ ทางดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะวาสนานั้นมีได้ทั้งทางกายทั้งทางใจ

ท่านแสดงว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงละได้ทั้งกิเลสทั้งวาสนา แต่พระอรหันตสาวกนั้นละกิเลสได้แต่ละวาสนาไม่ได้ ท่านยกตัวอย่างเช่นว่าท่านพระสารีบุตรซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ละกิเลสได้ แต่ว่าละวาสนาทางกายไม่ได้ เช่นว่าเมื่อท่านเดินไปที่ไหน พบหลุมพบบ่อ ท่านมักจะชอบกระโดดข้าม ก็มีแสดงว่าในอดีตชาติท่านเคยเป็นวานร ท่านมีลักษณะชอบกระโดดโลดเต้น มาในปัจจุบันวาสนาที่เคยกระโดดนั้นก็ยังติดมา หรือว่าพระเถระบางองค์ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ละกิเลสได้แล้วแต่ว่าปากร้าย เป็นคนที่ชอบพูดจาใช้คำร้าย ๆ แรง ๆ อย่างคนที่ชอบพูดในภาษาชาวบ้านเรียกไอ้เรียกอีอะไรต่าง ๆ แม้ว่าท่านสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว วาสนาที่มีวาจาร้ายดังที่กล่าวนั้นก็ยังไม่หมด เรียกว่ายังติดมาอยู่ แต่ใจไม่ได้ร้ายไปตามที่พูด นี่เป็นวาสนาที่เคยทำมาบ่อย ๆ มันอยู่ตัว ก็เลยละยาก นี่เป็นเรื่องของทางกาย แต่ว่ากิเลสทางจิตใจนั้นละได้หมด นี่คือวาสนา

พื้นฐานของจิตใจมาจากการส้องเสพ

นิสสัย อุปนิสสัย วาสนา บารมี อาสวะ ก็มีความหมายถึงภาวะที่เป็นพื้นฐานของจิตใจ อันเนื่องมาจากกรรมดีกรรมชั่วที่ตนกระทำนั้นเอง เมื่อทำกรรมดีก็เหลือเป็นบารมีเก็บสะสมไว้ เมื่อทำกรรมชั่วก็เหลือเป็นอาสวะเก็บสะสมไว้ บารมีก็เก็บดีเก็บถูก อาสวะก็เก็บชั่วเก็บผิด ที่ไม่หมดสิ้นเพิ่มเติมขึ้นอยู่เสมอ และก็ทำให้มาปรากฏเป็นนิสสัย อุปนิสสัยต่าง ๆ เป็นอัธยาศัยต่าง ๆ ดีบ้างชั่วบ้าง และทั้งดีทั้งชั่วนั้น สิ่งที่ได้ประกอบกระทำบ่อย ๆ จนอยู่ตัวก็เรียกว่าเป็นวาสนาที่ละยาก ถ้าไม่อยู่ตัวแล้วละง่ายกว่า ถ้าอยู่ตัวละยาก ความที่เป็นวาสนาคืออยู่ตัวนั้นก็เกิดจากทำบ่อย ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปเข้าแล้ว เหตุเบื้องต้นของทั้งหมดนี้จึงอยู่ที่ **เสวนา** คือการส้องเสพ การที่กระทำอะไรทางกายทางวาจาทางใจเรียกว่าการเสวนาคือการส้องเสพทั้งนั้น ทำกรรมดีก็ส้องเสพกรรมดี ทำกรรมชั่วก็ส้องเสพกรรมชั่ว เพราะฉะนั้น เสวนาคือการส้องเสพนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้เป็นมงคลคาถาที่ ๑ ข้อที่ ๑ และที่ ๒ ทีเดียวว่า *อเสวนา จ พาลานํ ไม่ส้องเสพคนพาลทั้งหลาย ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา ส้องเสพบัณฑิตคือคนดีทั้งหลาย* เพราะว่าคนพาล

คือคนชั่วคนเขลา คำว่า **พาละ** นั้นแปลว่า เขลา ไม่ฉลาด หมายถึงคนชั่ว เพราะการที่คนทำชั่วนั้น ก็เพราะว่ามีความเขลาความไม่ฉลาดจึงทำ เพราะฉะนั้น คนพาลจึงแปลว่าคนชั่ว ตามศัพท์แปลว่าคนเขลา ถ้าแปลรวมกันก็คือว่าคนเขลาคนโง่คนชั่ว และก็หมายถึงตนเองด้วยผู้อื่นด้วย ตนเองเมื่อเป็นคนเขลาไม่ฉลาดเป็นคนทำชั่วก็ชื่อว่าพาล คนอื่นก็เหมือนกัน ถ้าเป็นคนที่ทำชั่วไม่ฉลาดก็เป็นคนพาล ไม่ส้องเสพคนพาลก็คือ ไม่ส้องเสพคนอื่นที่เป็นคนชั่วคนไม่ฉลาด ทั้งไม่ส้องเสพตนเองที่เป็นคนชั่ว คนไม่ฉลาด คือต้องปฏิบัติละความชั่วความไม่ฉลาดในตัวเองออกไป **บัณฑิต** นั้นก็หมายถึงคนดีมีปัญญา คือคนที่ดีด้วย คนที่ฉลาดด้วย คนดีมีปัญญาตนเองเมื่อเป็นคนดีมีปัญญาก็เป็นบัณฑิต คนอื่นที่เป็นคนดีมีปัญญาก็เป็นบัณฑิตให้ส้องเสพคนอื่นที่เป็นคนดีมีปัญญา และส้องเสพตนเองที่เป็นคนดีมีปัญญา คือต้องสร้างตนเองให้เป็นคนดีมีปัญญาขึ้นมาด้วย และก็ส้องเสพท่านที่เป็นคนดีมีปัญญาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อส้องเสพคนที่ดีก็ทำให้ทำกรรมดี ทำให้เจริญบารมีสร้างนิสสัยอุปนิสสัยวาสนาในทางดี เมื่อส้องเสพคนชั่วคือคนพาล ก็ทำให้ทำกรรมชั่ว เพิ่มเติมอาสวะ สร้างนิสสัย อุปนิสสัย อัธยาศัย ตลอดจนถึงวาสนาในทางชั่ว

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๘ ที่มาของชาดก

ได้แสดงความหมายของคำว่า **บารมี** ที่เกี่ยวโยงกับอีกหลายคำ ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปในจิตใจ ซึ่งผู้ศึกษาพุทธศาสนาควรจะต้องทราบ และเมื่อแสดงถึงเรื่องบารมี ก็ยังจะต้องทราบถึงเรื่องอื่นที่สัมพันธ์กันอยู่อีก คือเรื่อง **ชาดก** อันกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่แสดงถึงจริยาของพระโพธิสัตว์ คือพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนจะตรัสรู้ ได้ทรงปรารถนา **พุทธภูมิ** และก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาในชาตินั้น ๆ ที่มีเล่าไว้ในพระไตรปิฎกด้วย ในอรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกด้วย

บาลี คัมภีร์ชั้นแรกในพุทธศาสนา

คำว่าชาดกนั้น ก็มาจากคำว่าชาติคือความเกิด ชาตกะ ก็คือผู้เกิด หรือหมายถึงเรื่องของผู้เกิดมาในชาตินั้น ๆ และก็มีแสดงว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าเองโดยมาก เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ทรงเกิดมาในชาตินั้น ๆ ทรงบำเพ็ญพระบารมีอย่างนั้น ๆ และก็มีเรื่องของพระสาวกหลายท่านเกิดร่วมบำเพ็ญบารมีกันมาด้วย หรือปรารถนาเป็นพระพุทธสาวก ก็บำเพ็ญบารมีของพระพุทธสาวกมาในชาตินั้น ๆ ในเบื้องต้นก็ควรจะทราบว่า คัมภีร์ในพุทธศาสนาอันหมายถึงว่าที่จารึกลงเป็นตัวอักษร ซึ่งมีประวัติว่าเริ่มต้นจารึกให้บริบูรณ์ที่ลังกาทวีป ในสมัยสังคายนาที่ทำในลังกาทวีปครั้งหนึ่ง หลังจากพุทธปรินิพพานหลายร้อยปีที่เล่าไว้ในพุทธประวัติแล้ว คัมภีร์ที่เป็นคัมภีร์ชั้นแรกอันแสดงว่าเป็นพุทธพจน์หรือพุทธภาษิตเป็นส่วนใหญ่ และก็มีสาวกภาษิตหรือแม้เทวดาภาษิต ซึ่งเป็นภาษิตที่พระพุทธเจ้าทรงรับรอง หรือว่าที่เข้าทางแห่งพุทธศาสนารวมอยู่ด้วย และแม้ภาษิตที่ไม่เข้าทางพุทธศาสนาที่มีผู้มากราบทูล พระพุทธเจ้าก็ตรัสแก้ คือมีทั้ง ๒ อย่าง คืออย่างที่ไม่เข้าทางพุทธศาสนาโดยตรงหรือผิดทางพุทธศาสนา และที่พระพุทธเจ้าตรัสแก้ให้เข้าทางพุทธศาสนา ก็มีอยู่เป็นอันมากเหมือนกัน ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นแรกที่จารึกไว้ คัมภีร์ชั้นแรกนี้เรียกว่า **บาลี** จากภาษามคธว่า **ปาลิ** คำว่า ปาลิ หรือ บาลีนี้ เดิมไม่ได้เป็นชื่อของภาษา แต่ว่าเป็นชื่อของคัมภีร์ ซึ่งหมายถึงว่าเป็นคัมภีร์ชั้นแรกที่ได้จารึกเป็นตัวอักษรรวบรวมเอาไว้ และก็มีความหมายถึงว่า เป็นที่รวมพุทธพจน์เป็นต้น

ดังกล่าว ซึ่งเป็นหลักฐานในขั้นแรกอันเป็นขั้นสำคัญ คือรวมไว้ในชั้นแรกให้เป็นหลักฐานอันสำคัญ เป็นขอบเขตของพุทธศาสนา ว่าพุทธศาสนาซึ่งเป็นขั้นสำคัญนั้นย่อมรวมอยู่ในขอบเขตอันนี้ คือที่จารึกกันไว้นี้ทั้งหมด เหมือนอย่างคันนาที่เป็นขอบเขตของนา คำว่าบาลีมีความหมายดั่งนี้ ไม่ใช่เป็นชื่อของภาษา แต่เป็นชื่อของคัมภีร์ที่เป็นชั้นแรก เป็นหลักสำคัญดังกล่าว

อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ

กถา คือถ้อยคำที่แสดงเนื้อความของบาลี คืออธิบายบาลีเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายเรียกว่า **อรรถกถา** นับเป็นคัมภีร์ชั้น ๒ และยังมีถ้อยคำที่อธิบายขยายความอรรถกถานั้นออกไปอีก เรียกว่า **ฎีกา** เป็นคัมภีร์ชั้น ๓ และก็ยังมีกถาคือถ้อยคำอธิบายฎีกานั้นออกไปอีก เรียกว่า **อนุฎีกา** เป็นคัมภีร์ชั้น ๔ และก็ยังมีคัมภีร์ที่มีผู้รวบรวมรจนาขึ้นไว้เป็นพิเศษอีกเป็นอันมาก เช่นว่า **วิสุทธิมรรค** และคัมภีร์อื่น ๆ ที่รจนาขึ้นจนถึงในปัจจุบัน เช่นทางวินัยก็ วินัยมุขเล่ม ๑ วินัยมุขเล่ม ๒ วินัยมุขเล่ม ๓ เป็นต้นก็เรียกว่าเป็น **ปกรณ์พิเศษ** คำว่า ปกรณ์ นั้นก็หมายถึงคัมภีร์ที่ผู้รจนาได้กระทำขึ้นปกรณ์ก็มาจากคำว่ากระทำขึ้นมา รวบรวมขึ้นมา เพราะฉะนั้น ตำราในพุทธศาสนานี้จึงมีมาก แต่ที่เป็นคัมภีร์ชั้นแรกก็เรียกว่าบาลีดั่งที่กล่าวมานั้น

บาลียังหมายถึงภาษาที่จารึกพระพุทธวัจนะด้วย

และในการที่จารึกตัวอักษรซึ่งเป็นพระพุทธวัจนะเป็นต้น อันเป็นขั้นสำคัญขั้นแรกดังกล่าวมานั้น และที่เรียกว่าบาลีนั้นใช้ภาษามคธที่เรียกกันว่า **มาคธี** แปลว่า ภาษามคธ คือเป็นภาษาของชาวมคธ มคธรัฐในครั้งนั้นแต่เพียงภาษาเดียว เป็นฝ่าย **เถรวาท** จารึกใช้ภาษามคธ แต่ว่าพุทธศาสนาของอีกฝ่ายหนึ่งอันเรียกว่า **อาจริยวาท** ซึ่งเรียกฝ่ายนั้นเองว่า **มหายาน** ใช้ภาษาสันสกฤต ส่วนของฝ่ายเถรวาทคือฝ่ายที่ประเทศไทยเรานับถือกันอยู่นี้ ใช้ภาษามคธจารึกพระพุทธวัจนะ เพราะฉะนั้น ต่อมาจึงได้พลอยเรียกภาษาที่จารึกพระพุทธวัจนะที่เป็นขั้นบาลีนี้ว่าเป็นภาษาบาลีไปด้วย คำว่าบาลีนั้นจึงกลายเป็นคำเรียกที่หมายถึงภาษาที่จารึกพระพุทธวัจนะไปด้วย ดังที่เรียกกันว่าภาษาบาลี และคนไทยเราโดยมากนั้นเมื่อเรียกว่าภาษาบาลีก็รู้จักกัน และภาษาที่ใช้จารึกพระพุทธวัจนะและที่สวดมนต์กันเรียกว่าภาษา

บาลี จะเรียกว่าภาษามคธมักจะไม่เข้าใจ แต่อันที่จริงนั้นเป็นภาษามคธหรือมาคธี ดังที่เล่ามา ทำนองเดียวกับที่ไทยเราเรียกภาษาที่จารึกในศิลาจารึกของพระร่วงว่า ภาษาพระร่วง ก็คือภาษาไทยนั่นแหละ แต่เป็นภาษาสมัยนั้น ก็เรียกว่า ภาษาศิลา-จารึกพระร่วง ก็เข้าใจกัน เพราะฉะนั้น คัมภีร์ในบาลีจึงมีมากดังกล่าวมานี้

ธรรมกับวินัย

และเมื่อจะสรุปเข้าแล้ว สำหรับคัมภีร์ที่เป็นบาลีที่จารึกครั้งแรกลงเป็นตัวอักษรนั้น ก็แบ่งเป็น **ปิฎก ๓** คือ **วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก** ดังที่เข้าใจกัน และยังมีคำที่แบ่งพระคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้ในชั้นเดิม ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล คือ คำว่า **ธรรมวินัย พระธรรมวินัย** คือพุทธศาสนานั้นในชั้นแรกพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่เป็นคำสอน ตั้งแต่ปฐมเทศนาเป็นต้นมา และต่อมาเมื่อได้มีผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนามากขึ้น และมีความประพฤติที่ไม่ถูกต้องบังเกิดขึ้น พระ-พุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติพระวินัยอันเป็นคำสั่งที่สั่งห้ามการกระทำที่ไม่เหมาะไม่ควรนั้น ๆ และสั่งอนุญาตคือว่าให้ทำการที่เหมาะที่ควรนั้น ๆ ดังที่ได้มีปรากฏอยู่ในพระวินัยบัญญัติ มีทั้งห้ามและทั้งอนุญาต และคำว่าอนุญาตนั้นก็หมายความว่าต้องทำด้วย เช่น อนุญาตคือให้เข้าพรรษา ออกพรรษา ให้อธิษฐานไตรจีวรครอง ให้วิกัปอดิเรกจีวร ให้พินทุผ้านุ่งผ้าห่มที่จะใช้ เหล่านี้เป็นต้น ล้วนเรียกว่าอนุญาต แต่คำว่าอนุญาตนั้นหมายความว่าต้องทำตามที่ตรัสให้ทำนั้น แล้วก็ที่ทรงห้ามก็ต้องไม่ทำ เป็นคำสั่ง ส่วนคำสอนนั้นไม่เป็นคำสั่ง เป็นคำแนะนำตักเตือนต่าง ๆ ก็สุดแต่ผู้ฟังจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ จะทำหรือไม่ทำ หรือว่าจะปฏิบัติได้เพียงไร จะทำได้เพียงไร ตามศรัทธาและปัญญาของแต่ละบุคคล

พุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น ในชั้นแรกพุทธศาสนาจึงแบ่งออกเป็นธรรมกับเป็นวินัย ก่อนจะมีวินัยนั้นก็มีแต่ธรรมอย่างเดียว คือเป็นคำสอน เมื่อทรงบัญญัติวินัยขึ้น จึงมีวินัยซึ่งเป็นคำสั่ง เพราะฉะนั้น เราจึงแปลคำว่าศาสนาว่าคำสั่งสอน คำสั่งก็หมายถึงวินัย คำสอนก็หมายถึงธรรม ก่อนแต่มีวินัยคำว่าศาสนาก็แปลว่าคำสอนอย่างเดียว และคำว่าศาสนานี้ก็มีมาตั้งแต่ครั้งต้นพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดง **โอวาท-**

ปาติโมกข์ ในวันเพ็ญ กลางเดือนมาฆะ คือเดือน ๓ ของไทยเราโดยมาก แก่พระอรหันต์ ๑๒๕๐ รูปที่ตรัสว่า *"สพฺพปาปสฺส อกรณํ การไม่ทำบาปทั้งปวง กุสลสฺสูปสมฺปทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว เอตํ พุทฺธานสาสนํ นี้เป็นศาสนาคือคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย"* พระพุทธเจ้าทรงใช้คำ **ศาสนา** มาเองตั้งแต่ต้นศาสนาแล้ว คำบาลีนั้นว่า **สาสนะ** นี้เป็นสาสนะคือคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย แต่ว่ามาถึงภาษาไทย ไทยเราเอาคำว่าสาสนะนี้มาใช้ แต่เราไม่ชอบคำสั้น ๆ เราต่อ *า* เข้าไปเองเป็น*ศาสนา* และเอา *ส* สะกดเข้าไปกับ *สา* ด้วย เป็น*ศาสนา* เราไม่ชอบคำว่า *สา-ส-นะ* ไทยเราถนัดชอบว่า *สาส-ส-นา* เป็นคำเรียกในภาษาไทย แต่คำเดิมนั้น *สาสนะ* ไม่ใช่ *ศาส-ส-นะ* *สา-ส-นะ* มาเป็นไทยว่า *ศาสนา* เอา *า* ต่อเข้าไป เราชอบคำยาว ๆ ลงท้าย แล้วก็แปลว่าคำสอน แต่เมื่อมีพระวินัยขึ้นแล้วก็แปลว่าคำสั่งสอน อย่างเดี๋ยวนี้เราใช้แปลพุทธศาสนาว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๔ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๙ ชาดก (ต่อ)

พระไตรปิฎก

พระพุทธศาสนานั้น เมื่อแยกออกเป็นพระธรรมและพระวินัยดั่งที่ได้แสดงมาแล้ว ก็ได้ปรากฏในพระพุทธวัจนะเมื่อมีพระวินัยแล้วโดยมากว่า *"ในธรรมวินัยนี้"* พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้คำนี้ และพระพุทธสาวกก็ได้ใช้คำนี้ในการแสดงธรรมทั่ว ๆ ไป ตลอดจนถึงเมื่อใกล้จะปรินิพพาน ก็ได้จัดตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงล่วงไป ดังที่ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *โย โว อานนฺท* เป็นต้น ที่แปลความว่า *"ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปของเรา"* ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น ในระยะต้นมีหนึ่งคือพระ-ธรรม และเมื่อทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นก็มีสอง คือ พระธรรม ๑ พระวินัย ๑ ที่เราแปลว่า พระธรรม คำสอน พระวินัย คำสั่ง และแปลคำว่า พุทธศาสนา ว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือ แปลศาสนาว่าคำสั่งสอน และแม้ในครั้งทำสังคายนาที่ ๑ และทำสังคายนาที่ ๒ ซึ่งยังติดอยู่มาในพระ **ไตรปิฎก** ก็แสดงว่าท่านได้ทำสัง-คายนาพระธรรมซึ่งเป็นคำสอน และพระวินัยซึ่งเป็นคำสั่ง ต่อมาตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ จึงได้เพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งคือ อภิธรรม เพราะฉะนั้น จึงมี ๓ โดยเรียงพระวินัยไว้เป็นที่ ๑ พระวินัย พระสุตตันตะ และพระอภิธรรม ที่เรียกกันว่า **พระไตร-ปิฎก** **ปิฎก** นั้นแปลว่า ตะกร้า **ไตรปิฎก** คือ ตะกร้า ๓ ใบ อันหมายความว่าเป็นหมวดใหญ่ ๓ หมวด ซึ่งเป็นที่บรรจุไว้รวมไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา เป็นพระวินัยหมวดหนึ่ง พระสุตตันตะหรือพระสูตรหมวดหนึ่ง และพระอภิธรรมอีกหมวดหนึ่ง ก็เป็นพระ **ไตรปิฎก** จารึกเป็นตัวอักษร ที่ถือเป็นตำราพุทธศาสนาหรือคัมภีร์พุทธ-ศาสนาในชั้นแรกจนถึงบัดนี้

คำสอนของพระศาสดา ๙ หมวด

อนึ่ง ในครั้งพุทธกาลนั้นเอง เมื่อแบ่งพุทธศาสนาออกเป็นธรรมและวินัย ก็ยังมีการแบ่งย่อยออกไปตั้งแต่ในครั้งพุทธกาลนั้นเป็น ๙ หมวด เรียกว่า **นวังคสัตถุ-ศาสน** หรือ **นวังคสัตถุศาสนา** แปลว่า คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๙ อันได้แก่

หนึ่ง **สุตตะ** คือระเบียบคำที่แสดงเนื้อความได้เรื่องหนึ่ง ได้แก่ อุภโตวิภังค นิทเทส ขันธก ปริวาร อันหมายถึงพระวินัยบัญญัติ อธิบายพระวินัยบัญญัติที่จารึกไว้ในพระวินัยปิฎก และสูตรทั้งหลายในสุตตนิบาต เป็นต้นว่า มงคลสูตร รัตนสูตร นาลกสูตร ตุวฏกสูตร พระพุทธพจน์แม้อื่นที่เรียกชื่อว่าสูตร ก็นับว่าสุตตะเหมือนกัน

สอง **เคยยะ** คือระเบียบคำที่เป็นจุณณิยบท คือร้อยแก้วบ้าง คาถาคือร้อยกรองบ้าง ปนกันอยู่ ได้แก่ สคาถวรรคในสังยุตตนิกายแม้ทั้งหมด

สาม **เวยยากรณะ** คือระเบียบคำที่เป็นจุณณิยบทล้วน คือเป็นร้อยแก้วล้วน ไม่มีคาถาคือร้อยกรองปน และอภิธรรมปิฎกทั้งสิ้น แม้พระพุทธพจน์อื่นที่ไม่สงเคราะห์ด้วยองค์ ๘ ก็จัดว่าเวยยากรณ์ด้วย

สี่ **คาถา** คือระเบียบคำที่ท่านประพันธ์ผูกเป็นคาถา คือเป็นร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วน ๆ ในสุตตนิบาต ซึ่งไม่เรียกชื่อว่าสูตร เมื่อครั้งรจนาคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ห้า **อุทาน** คือระเบียบคำที่พระพุทธเจ้าทรงอาศัยโสมนัสสญาณ เป็นต้น เปล่งออกเป็นคาถาโดยมาก เป็นจุณณิยบทก็มีบ้าง ได้แก่สูตร ๘๒ สูตรในอุทาน

หก **อิติวุตตกะ** คือระเบียบคำที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสแล้วอย่างนี้ ๆ ได้แก่สูตร ๑๑๐ สูตร ซึ่งเป็นไปโดยนัย เป็นต้นว่า *วุตฺตํ เหตํ ภควตา*...ในอิติวุตตกะ

เจ็ด **ชาตกะ** คือระเบียบคำที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงบูรพจารีต คือจารีตอันได้แก่ความประพฤติในบูรพกาล ได้แก่ชาดก ๕๕๐ เรื่อง มี **อปัณณกชาดก** เป็นต้น

แปด **อัพภูตธัมม** คือระเบียบคำกอปรด้วยอัจฉริยภูตธัมม ได้แก่สูตรที่ประกอบด้วยอัจฉริยภูตธัมมทั้งหมด ซึ่งเป็นไปโดยนัย เป็นต้นว่า *จตฺตาโรเม ภิกฺขเว อจฺฉริยา อพฺภูตธมฺมา อานนฺเท*... เป็นต้น

เก้า **เวทัลละ** คือระเบียบคำที่มีผู้ถาม ได้ความรู้แจ้งและความยินดีแล้วถามต่อ ๆ ขึ้นไปดังเช่น **จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สักกปัญหสูตร**

ชาดกเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

ทั้ง ๙ นี้ได้มีแบ่งมาตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล เรียกว่า **นวังคสัตถุศาสน์** ก็เป็นการแยกปิฎกทั้ง ๓ หรือ ปิฎก ๒ คือธรรมวินัยนั่นแหละ ออกไปโดยลักษณะต่าง ๆ ของวาจาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอน แบ่งเป็น ๙ และชาดกนั้นก็รวมอยู่เป็นข้อที่ ๗

ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงความประพฤติของพระองค์เป็นต้นในบุรพกาล และชาดกะ หรือชาดกที่มาในพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์แรกในพุทธศาสนานั้น มีแสดงไว้เป็นคาถาที่เป็นคำสอนโดยมาก ที่มีแสดงเรื่องประกอบอยู่ด้วย ก็มีในชาดกที่เป็นชาดกใหญ่ ๆ แต่ก็ไม่ละเอียดมาก แต่ก็ผูกเป็นคาถาคือเป็นคำที่ร้อยกรอง เป็นคำฉันท์ในภาษาบาลีเป็นพื้น ส่วนเรื่องราวที่เป็น **นิทาน** คือเป็นเรื่องราวแสดงถึงบุคคลบ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นต้น ในชาตินั้น ๆ มีแสดงไว้ในคัมภีร์อรรถกถาของชาดก ซึ่งพระอาจารย์ได้รวบรวมเรียบเรียงขึ้นในชั้นต่อมา และเรื่องในชาดกทั้งปวงนี้ก็นับถือว่าเป็นคำสั่งสอนหมวดหนึ่งในพุทธศาสนา รวมเข้าใน **นวังคสัตถุศาสน์** ดั่งที่กล่าวมา ท่านผู้ที่วิจารณ์ก็มีวิจารณ์ในทางที่เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง เช่นในชาดกทั้งปวงนั้นก็มีอยู่หลายเรื่องที่แสดงถึงสัตว์เดรัจฉาน เช่นว่านกพูดได้ พูดกันเอง หรือว่าพูดกับคนได้ ดั่งนี้เป็นต้น แต่ว่าถ้าพิจารณาจับเอาสารัตถะคือเนื้อความ ก็จะเห็นได้ว่าเรื่องชาดกนี้คือเป็นนิทานต่าง ๆ เช่นนกพูดได้ดังกล่าวนั้น ได้มีแสดงกันไว้ในครั้งโบราณกาล แม้นิทานอีสปซึ่งมีอ่านเรียนกันเมื่อเป็นนักเรียนชั้นประถมนั้น ก็เป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกัน และก็เมื่อเล่าเรื่องไปแล้ว ก็แสดงเป็นสุภาษิตคือคำสอนที่ได้จากเรื่องนั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ยกขึ้นมาเพื่อสอน แต่ว่าจะแสดงในคำสอนโดยตรงทีเดียว ก็อาจจะไม่เหมาะสมแก่บางบริษัทหรือบางบุคคล แต่ถ้าหากว่าผูกเรื่องเล่าเป็นนิทาน และก็แสดงคำสอนต่อท้ายโดยสาธกด้วยเรื่องในนิทานที่เล่ามานั้น มาผูกเป็นคติเตือนใจบุคคล เพราะฉะนั้น ชาดกจึงเป็นวิธีหนึ่งของการแสดงคำสอนของพระพุทธเจ้า

ทรงแสดงชาดกสอนให้เหมาะแก่คดีโลก

และอีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงคำสอนโดยตรง มุ่งคดีธรรมโดยตรง แต่เมื่อมีเรื่องทางคดีโลกที่น่าจะได้ทรงแสดงคำสั่งสอนให้เหมาะแก่คดีโลก แต่ว่าถ้าไปทรงสอนอย่างนั้นโดยตรง ก็ไม่ใช่เป็นฐานะโดยตรงที่พระองค์จะทรงสอนได้ จึงได้ทรงแสดงชาดกเล่าเป็นอดีตนิทาน ว่าเมื่อครั้งก่อนนั้นได้มีเรื่องที่บังเกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ และให้เกิดผลอย่างนั้น ๆ เป็นคำสอนให้ผู้ฟังที่ต้องการจะปฏิบัติทางคดีโลกได้ฟัง และก็รับไปปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้ ซึ่งลักษณะของเรื่องดังที่กล่าวมานี้ก็มีเรื่องที่จะเล่าให้ฟังได้หลายเรื่อง ที่ทรงสอนตรง ๆ ไม่ได้ ต้องทรงเล่าชาดกซึ่ง

เป็นนิทานเก่าให้ฟัง แต่ว่าต่อมาท่านได้ถือว่าชาดกทั้งปวงนั้นเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ คือเป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณ คือเพื่อความตรัสรู้ ได้ทรงเกิดเป็นบุคคลเป็นต้นในชาตินั้น ๆ และได้ทรงปฏิบัติอย่างนั้น ๆ เป็นการทรงบำเพ็ญพระบารมีสืบต่อกันมา

๗ สิงหาคม ๒๕๓๐

๗

ครั้งที่ ๑๐ ชาดก (ต่อ)

สุตตะหรือสูตร

นวังคสัตถุศาสน์ ที่ได้แสดงแล้ว แบ่งเป็น ๙ ก็เป็นการแบ่งลักษณะของพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าออกไป โดยลักษณะของถ้อยคำนั้นเอง แต่ว่าส่วนใหญ่นั้น คำที่มีความหมายกว้างที่สุด คลุมอยู่มากที่สุด ก็คือคำว่า **สุตตะ** หรือ **สูตร** ในบัดนี้ภาษาไทยเราก็นำเอาคำนี้มาใช้ เช่นว่าหลักสูตรของชั้นเรียน ชั้นการศึกษาต่าง ๆ และสูตรต่าง ๆ ของวิชาการต่าง ๆ เรานำเอาคำนี้มาใช้มาก แม้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพุทธศาสนานั้น ก็ใช้คำนี้คลุมไปมากที่สุด อย่างพระวินัยทั้งสิ้นก็เรียกว่า สูตร แม้พระ **อภิธรรมปิฎก** ท่านอาจารย์ที่ท่านเป็นผู้สรุปก็สรุปเข้าในสูตรเหมือนกัน ก็นับเข้าในส่วนหนึ่งของสุตตันตปิฎก และใน **สุตตันตปิฎก** ทั้งสิ้น ก็รวมเข้าในคำว่าสูตรทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ทั้งหมดนั้นจึงรวมเข้าได้ในคำว่าสูตรคำเดียว แม้จะแบ่งเป็น **ปิฎก ๓ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก** ก็นับเข้าในคำว่าสุตตะหรือสูตร เพราะต่างก็เป็นสูตรอันหนึ่ง ๆ ทั้งนั้น เหมือนอย่างที่ภาษาไทยเราเรียกว่าสูตร เช่นหลักสูตรเป็นต้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อต้องมีหลักมีเกณฑ์ขึ้นมา หลักเกณฑ์นั้นก็เป็นสูตร ที่นำมาใช้ในภาษาไทยนั้นก็ตรงกับความหมายเดิมที่ใช้มาแต่เดิม ดังที่สรุป **นวังคสัตถุศาสน์** นั้นเข้าในคำว่า **สุตตะ** หรือ **สูตร** ได้ทั้งหมด ปิฎก ๓ ก็นับเข้าในสูตรได้ทั้งหมด และก็เป็นสูตรหนึ่ง ๆ เป็นหลักสูตรอันหนึ่ง ๆ ที่เมื่อวางเป็นหลักเป็นเกณฑ์ขึ้นไว้ ก็เป็นสูตรอันหนึ่ง ๆ

ชาดกอยู่ในหมวดที่เป็นสูตรเล็กน้อย

และชาดกนั้นก็เป็นองค์อันหนึ่งใน **นวังคสัตถุศาสน์** ดังที่ได้ปรารภกล่าวแล้ว และคำว่าชาดกนี้ ก็มีแสดงไว้ใน **สุตตันตปิฎก** ในหมวด **ขุททกนิกาย** คือหมวดที่เป็นสูตรเล็กน้อย เพราะว่าชาดกนั้นมีมากที่ได้กล่าวแล้วว่า ๕๐๐ เศษ และชาดกหนึ่ง ๆ ก็แสดงไว้ใน **สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย** นั้น ตั้งแต่คาถาหนึ่งขึ้นไปจนถึงมากคาถา คาถาหนึ่งนั้นก็หมายถึงว่า เป็นคำที่ประพันธ์ขึ้นเป็นฉันท์บาลี คือเป็นคำร้อยกรอง คาถาหนึ่งมี ๔ บาท และฉันท์ที่ใช้เป็นพื้นเรียกว่า **ปัฐยาวัตร** บาทหนึ่งมี ๘ คำ

๔ บาทก็เป็นคาถาหนึ่ง เช่น **มงคลสูตร** ที่สวดกัน *อเสวนา จ พาลานํ* นี่บาทหนึ่ง *ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา* บาทหนึ่ง *ปูชา จ ปูชนียานํ* บาทหนึ่ง *เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ* บาทหนึ่ง โดยปกตินั้นในการพิมพ์ ๒ บาทก็เป็นหนึ่งบรรทัด ๔ บาทก็เป็น ๒ บรรทัด ก็เป็นคาถาหนึ่ง ชาดก ๕๐๐ กว่าเรื่องนั้น เริ่มตั้งแต่เรื่องหนึ่งมีคาถาเดียว ก็ยาวขึ้นไป ๆ มีสองคาถา สามคาถา แล้วจึงมากคาถา แต่ว่าโดยมากนั้นไม่ได้แสดงเรื่องนิทาน แสดงไว้แต่ **ธัมมีกถา** คือถ้อยคำที่เป็นคำสอน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีอรรถกถาคือถ้อยคำที่แสดงเนื้อความเล่านิทานของชาดกนั้น ๆ

ชาดกเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์

และชาดกทั้งหมดนี้ก็ดังที่ได้กล่าวแล้ว ก็เป็นเรื่องที่แสดงว่าได้มีมาแล้วในอดีตกาลนานไกล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ทรงอุบัติขึ้น ก็เป็นนิทานแบบนิทานสุภาษิตของอีสปที่เรียนอ่านกันเมื่อเป็นเด็ก ๆ นั้น ในปัจจุบันนี้การใช้เป็นหลักสูตรเรียนของนักเรียนอย่างนิทานสุภาษิตดังกล่าว ก็มุ่งแสดงเรื่องเล่าเรื่องเป็นนิทาน และในตอนท้ายก็ผูกเป็นภาษิตคำสอนขึ้น มุ่งสอนมากกว่าที่จะมุ่งให้เชื่อในเรื่องที่แสดงเหล่านั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า นกกับคนพูดกันได้ อะไรเป็นต้นเหล่านี้ แต่ทางพุทธศาสนานั้น เล่านิทานเป็นนิทานสุภาษิตก็เรียกว่าเป็นชาดก ซึ่งเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อเล่านิทานแล้ว ก็ลงท้ายด้วยสุภาษิตคือคำสอน อันเรียกว่าธัมมีกถา มุ่งที่คำสอนนั้นเป็นหลักใหญ่ แต่ดังได้กล่าวแล้วว่า ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นบาลีนั้น มีแต่คำสุภาษิตคือที่เป็นคำสอน โดยมากไม่มีเรื่องที่เป็นนิทาน เรื่องที่เป็นนิทานนั้นมาแต่งขึ้นในภายหลังโดยมาก สำหรับชาดกที่ประกอบด้วยคาถามาก ๆ คือเป็นเรื่องแสดงเป็นเรื่องยาว ๆ ก็มี อย่างที่ไทยเราเรียกกันว่าพระเจ้าสิบชาติที่แสดงถึงว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีในชาตินั้น ๆ ๑๐ ชาติที่เป็นชาติใหญ่ ๆ มาจนถึงชาติที่เป็นพระเวสสันดรที่เมืองไทยเรานิยมเอามาเทศน์กัน และต่อจากพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรนั้น ก็มาถึงพระชาติสุดท้ายที่มาทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ทรงพระนามว่าสิทธัตถะกุมาร ที่มีแสดงอยู่ในพุทธประวัตินั้น ทั้ง ๑๐ ชาตินี้ได้มีแสดงเรื่องที่เรียกว่าเป็นนิทานไว้เป็นส่วนใหญ่ด้วย แต่นอกจากนั้นแล้วแสดงเรื่องที่เป็นนิทานไว้สั้น ๆ ถ้ายิ่งที่มีคาถาน้อยเช่นว่าเรื่องหนึ่งมีคาถาเดียว คือมีแต่คำสุภาษิตข้างท้ายเท่านั้น เรื่องไม่มี

นี่มีมาก และก็มาแสดงเป็นยุติไว้ว่า เรื่องที่เป็นชาดกทั้งปวงนั้น ล้วนเป็นเรื่องที่แสดงพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงถือกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์เดรัจฉานบ้างในชาตินั้น ๆ ที่เป็นสัตว์เดรัจฉานนั้นที่คนไทยรู้จักมากก็คือ **ฉัททันตชาดก** ที่เล่าเรื่องช้างฉัททันต์ พระมักจะนำมาเทศน์ในสมัยก่อนนั้นมาก คนไทยก็รู้จักกันมากมาในสมัยก่อน ในบัดนี้อาจจะไม่ค่อยรู้จักกัน แต่เรื่องพระเวสสันดรนั้นยังรู้จักกันมาก

ทรงเป็นพระโพธิสัตว์เมื่อตั้งปรารถนาโมกขธรรม

มาถึงพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ท่านเริ่มเป็นพระโพธิสัตว์มาตั้งแต่เมื่อไหร่ ถ้าจับเอาแต่เพียงในชาติปัจจุบันของพระองค์ คือเมื่อเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา มีพระนามว่าสิตธัทถะราชกุมาร ก็มาปรากฏว่าทรงเริ่มปรารถนา **โมกขธรรม** ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น ตั้งแต่เมื่อได้เสด็จประพาสทอดพระเนตรเห็นคนแก่คนเจ็บคนตายและสมณะ ที่เรียกว่าเทวทูตทั้ง ๔ จึงทรงพิจารณาน้อมเข้ามาถึงพระองค์ว่า ทุกคนผู้เกิดมาในโลกก็จะต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย ถึงจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์พระราชาเอกในโลก ที่นับว่าเป็นผู้มียศสูงสุดในโลก ก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย เพราะฉะนั้น ชีวิตจึงเป็นของไม่ยั่งยืน ทรัพย์ยศเป็นต้นก็เป็นสิ่งไม่ยั่งยืน เพราะต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย และก็ทรงพิจารณาว่า เมื่อมีแก่มีเจ็บมีตาย ก็จะต้องมีธัมมะที่ทำให้ไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย เหมือนอย่างมีมืดก็มีสว่าง มีร้อนก็มีเย็นคู่กัน จึงทรงปรารถนาโมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นจากแก่เจ็บตาย และก็ทรงเห็นว่า ธรรมดังกล่าวนี้เป็นของลุ่มลึก เมื่อครองชีวิตอยู่ในฆราวาส ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติให้พบได้ ทรงเห็นสมณะอันเป็นเทวทูตที่ ๔ ก็ได้ทรงพอพระทัยในสมณเพศว่า เป็นเพศที่ตัดกังวลทางโลกได้ทั้งหมด อาจที่จะปฏิบัติแสวงหาโมกขธรรมได้ จึงน้อมพระทัยไปในการบวชเพื่อจะพบโมกขธรรม เรื่องก็น่าจะเริ่มแสดงได้ว่า เป็นพระโพธิสัตว์ตั้งแต่เมื่อตั้งปรารถนาที่จะทรงพบโมกขธรรมนั้น แล้วก็เรื่อยไปจนถึงเสด็จออกทรงผนวช ทรงปฏิบัติแสวงหาโมกขธรรม จนถึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

คำว่า บารมี ปรากฏเฉพาะในชาดก

แต่ว่าในพระสูตรที่แสดงพระพุทธประวัติ คือที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระพุทธประวัติของพระองค์เอง ในการที่ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ ทรงปฏิบัติเพื่อโมกขธรรมต่าง ๆ จนถึงตรัสรู้นั้น ไม่ได้มีใช้คำว่าบารมี และมาเมื่อทรงแสดงปฐมเทศนา ก็ไม่ได้มีใช้คำว่าบารมี จนถึงพระธรรมเทศนาต่อ ๆ มาที่เป็นพระสูตรสำคัญ ๆ ก็ไม่มีคำว่าบารมี พระสูตรที่แสดงไว้เป็นพระสูตรยาวใน **ทีฆนิกาย** ไม่พบคำว่าบารมี เป็นพระสูตรปานกลางใน **มัชฌิมนิกาย** พบคำว่าบารมีในบางพระสูตรในความหมายว่าเลิศ พระสูตรที่ประกอบกันที่เป็น **สังยุตตนิกาย** พระสูตรที่แสดงธัมมะเป็นข้อ ๆ ที่เรียกว่า **อังคุตตรนิกาย** พระสูตรที่เป็นหมวดเล็กน้อยเรียกว่า **ขุททกนิกาย** มาถึงพระสูตรเล็กต่าง ๆ นี้แหละ จึงมาแสดงเรื่องชาดกเรื่องบารมีต่าง ๆ แต่ครั้นเมื่อมามีชาดก รวมเข้าในหมวด **ขุททกนิกาย** ดังกล่าวนั้น จึงได้มีอรรถกถาแสดงเรื่องราวซึ่งย้อนหลังไปนานไกล ตั้งแต่พระโพธิสัตว์เริ่มขึ้น คือเริ่มทรงเป็นพระโพธิสัตว์และทรงบำเพ็ญบารมีสืบต่อมา

คำว่า บารมี ที่พบในบางพระสูตรในมัชฌิมนิกาย คือ

มหาสกุลุทายิสูตร เล่ม ๑๓ ว่า *อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา บรรลุบารมีที่สุดอภิญญา*

สคารวสูตร เล่ม ๑๓ ว่า *ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา บรรลุบารมีที่สุดอภิญญาในธรรมที่เห็นแล้ว (ปัจจุบัน)*

อนุปทสูตร เล่ม ๑๔ ว่า *วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต* อรรถกถาอธิบายว่า *วสิปฺปตฺโต* คือ *จิณฺณวสิตปตฺโต บรรลุความมีวสี (ชำนาญ) ที่ประพฤติแล้ว ปารมิปฺปตฺโต* คือ *นิปฺผตฺติปตฺโต บรรลุความสำเร็จ*

นิธิกัณฑสูตร ขุททกนิกาย เล่ม ๒๕ ว่า

ปฏิสมฺภิทา วิโมกฺขา จ　　ยา จ สาวกปารมี
ปจฺเจกโพธิ พุทฺธภูมิ　　สพฺเพเมเตน ลพฺภติ

ปฏิสัมภิทา วิโมกข สาวกบารมี ปัจเจกโพธิ พุทธภูมิ ทั้งหมดได้ด้วยบุญนิธินี้

ในบุคคลปัญญัตติ ในอภิธรรม พบใช้คำว่า *สาวกปารมี*

๑๐ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๑ กำเนิดพระโพธิสัตว์ และความเริ่มต้นของบารมี

พระชาติแรกของพระโพธิสัตว์

จะได้เล่าชาดกที่พระอรรถกถาจารย์ คือพระอาจารย์ผู้แต่งถ้อยคำอธิบายเนื้อความของพระไตรปิฎก ได้แสดงไว้ถึงพระชาติของพระพุทธเจ้า ย้อนหลังกลับไปในอดีตชาตินานไกล ถึงพระชาติแรกที่ทรงได้ชื่อว่า **พระโพธิสัตว์** มีความย่อว่า ในนครหนึ่งชื่อว่าอมรวดีนครหรืออมรนคร ได้มีกุลบุตรผู้หนึ่งเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่มั่งคั่ง ชื่อว่าสุเมธหรือสุเมธะ เป็นผู้มีความฉลาด รูปร่างงดงาม และเป็นบุตรคนเดียวของพราหมณ์ที่เป็นเศรษฐีมีทรัพย์มาก เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว จึงได้ครอบครองทรัพย์สมบัติของมารดาบิดาที่สืบมรดกกันมาหลายชั่วคนมากมาย แต่สุเมธบัณฑิตนั้น เมื่อได้เป็นผู้รับมรดกครอบครองทรัพย์สมบัติมากมายดังนั้นแล้ว แทนที่จะมีความยินดีและเสวยสุขอยู่ในฆราวาสวิสัย กลับมีความเบื่อหน่ายในความไม่เที่ยงของชีวิต ที่ทุกชีวิตเมื่อมีเกิด ก็ต้องมีแก่มีเจ็บมีตาย จึงปรารถนาที่จะพบความสุขที่ยิ่งไปกว่าความสุขอันเกิดจากความไม่เที่ยง ได้มีดำริว่า ทุกอย่างย่อมมีคู่กันอยู่ คือมีทุกข์ก็มีสุข มีภพชาติก็ย่อมไม่มีภพชาติ มีร้อนก็มีเย็น มีไฟที่เผาใจ ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ก็ย่อมมีธัมมะที่ดับไฟทั้ง ๓ กองนี้คือ **นิพพาน** มีบาปก็ย่อมมีบุญ มี **กัลยาณธรรม** หรือ **กัลยาณกรรม** กรรมงาม มีชาติคือความเกิด ก็ย่อมมีอชาติคือไม่เกิด

สมณสุข ๘ ประการ

และได้มองเห็นความสุขของสมณะอันเรียกว่า **สมณสุข** ความสุขของสมณะ คือผู้ที่ออกบวชเป็นสมณะคือผู้สงบ ว่าย่อมมีความสุข ๘ ประการ คือ

หนึ่ง ไม่มีการต้องหวงแหนรักษาทรัพย์สมบัติ

สอง ออกเที่ยวบิณฑบาต รับข้าวที่เขาใส่บาตรมาบริโภคดำรงชีวิตได้อย่างไม่มีโทษ

สาม ฉันบิณฑบาต บริโภคบิณฑบาตที่ได้มาอย่างมีความสุขเย็น
สี่ ไม่ต้องรับการเบียดเบียนต่าง ๆ จากรัฐ คือบ้านเมือง
ห้า ไม่ต้องมีฉันทราคะ คือความติดใจพอใจในพัสดุที่เป็นอุปกรณ์ทั้งหลาย
หก ไม่ต้องถูกปล้นสดม
เจ็ด ไม่ต้อง **สังสัคคะ** คือเกี่ยวข้องวุ่นวายกับใคร
แปด ไม่ต้องถูกกระทบกระทั่งในทิศทั้ง ๔

ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น สุเมธบัณฑิตจึ่งได้บริจาคทรัพย์สมบัติทั้งหมดที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมาหลายชั่วคนนั้น แก่คนขัดสนยากจนทั้งหลาย แล้วก็ออกบวชเป็นดาบส ได้ชื่อว่าสุเมธดาบส อยู่ในอาศรมในป่า ดำรงชีวิตเป็นสมณะคือผู้สงบ ปฏิบัติบำเพ็ญตบะอบรมจิตใจ จนได้บรรลุถึงสมาธิอย่างสูง ถึงฌาน อภิญญา และเมื่อสุเมธดาบสนั้นกำลังบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า เมื่อได้ออกมาพบกับประชาชนในวันหนึ่ง คือได้มีประชาชนเป็นอันมากกำลังประชุมกันทำทาง ก็ไต่ถาม ประชาชนก็ได้แจ้งแก่ท่านว่าพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า **ทีปังกร** จะเสด็จมาถึงเมืองอมรวดี จะเสด็จเข้าสู่รัมมกนครที่ประชาชนเหล่านั้นได้อาศัยอยู่ จึงได้พากันออกมาทำทางเพื่อให้พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ได้เดินทางเข้าสู่รัมมกนคร และก็ได้ปันกันทำทาง ฝ่ายท่านสุเมธดาบสครั้นได้ยินพระนามว่าพระพุทธเจ้า ก็เกิดปีติโสมนัสว่าพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก จึงได้ขออาสาทำทางด้วย ฝ่ายชาวเมืองรัมมกนครก็ได้แบ่งที่ให้ท่านสุเมธดาบสทำทางตอนหนึ่ง อันเป็นทางที่ยากลำบาก เพราะมีลำธารน้ำไหลผ่าน จะต้องมีการถมดินนำหินออกเป็นต้น ท่านสุเมธดาบสก็รับทำทางตอนนั้น และท่านก็ลงมือทำทางด้วยกำลังร่างกายของท่านเอง ไม่ใช้ฤทธิ์ทางใจ ท่านขนดินเองมาถมที่นั้น จนใกล้จะเสร็จเหลือทางที่เป็นร่องน้ำอยู่อีกแห่งเดียวชั่วขนาดตัวคน ก็พอดีพระพุทธเจ้าทีปังกรเสด็จมาถึงพร้อมกับพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ท่านจึงได้นอนลงไปตรงร่องทางที่ยังขาดนั้น โดยนอนคว่ำหน้าลง เพื่อเป็นทางให้พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรและพระอรหันต์ทั้งหลายเสด็จดำเนินผ่านไป เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรได้เสด็จมาถึงที่ ๆ ท่านสุเมธดาบสนอนคว่ำหน้าทอดกายเป็นทางถวายนั้น ท่านสุเมธดาบสได้มองเห็นพระรัศมีที่เปล่งปลั่งของพระพุทธเจ้า

ก็เปิดปีติโสมนัส และก็ได้มีความดำริว่า หากว่าตนจะบวชเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าทีปังกร ก็อาจจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ แต่ว่าท่านได้เลื่อมใสในความเป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทีปังกรนั้น

ได้รับพระพุทธพยากรณ์และเริ่มได้ชื่อว่าพระโพธิสัตว์

พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกร ได้ทรงทราบถึงความปรารถนาของท่านสุเมธดาบส จึงได้ทรงเล็งพระญาณไปในอนาคต ก็ได้ทรงทราบด้วยพระญาณว่า ท่านผู้นี้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ก็จะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ตามความประสงค์ ท่านจะมาเป็นพระพุทธเจ้าคือพระโคดมพุทธเจ้า ผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายในศาสนานี้ ก็ได้มีพระพุทธทำนายขึ้นโดยมีพระวาจาตรัสขึ้น ว่าท่านผู้นี้จะได้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต พระอรหันตสาวกทั้งหลายและประชาชนทั้งปวง ก็ได้ยินพระพุทธพยากรณ์นี้ทั่วกัน ครั้นทรงตรัสเป็นพุทธพยากรณ์แล้ว ก็ทรงย่างพระบาทขวาเสด็จผ่านไป พระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน และอาการที่ได้ย่างพระบาทขวาเสด็จผ่านไปนั้น พร้อมทั้งพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ก็ได้ชื่อว่าได้ทำประทักษิณ เป็นการที่พระพุทธเจ้าทีปังกรได้ทรงแสดงยกย่องท่านสุเมธดาบส ท่านสุเมธดาบสเมื่อได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทีปังกรดั่งนั้น ก็เริ่มได้ชื่อว่า **พระโพธิสัตว์** คือเป็นสัตวโลก เป็นสัตตะ ผู้ข้อง เป็นสัตตะ ผู้กระเสือกกระสนแสวงหาโพธิ คือความตรัสรู้ หรือพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าตั้งแต่นั้นมา

อภินิหารหรือคุณสมบัติ ๘ ประการ

และท่านแสดงสรุปว่า บุคคลที่จะได้รับพุทธพยากรณ์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคตนั้น ย่อมประกอบด้วยอภินิหาร คือคุณสมบัติที่จะเป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ๘ ประการ คือ

๑. เป็นมนุษย์

๒. ประกอบด้วยเพศ คือเป็นบุรุษเพศ

๓. ประกอบด้วยเหตุ คือคุณสมบัติที่เป็นส่วนเหตุ อาจที่จะบรรลุอรหัต คือความเป็นพระอรหันต์ในชาตินั้นได้

๔. ได้เฝ้าพระศาสดาคือได้เฝ้าได้พบพระพุทธเจ้า ได้รับพระพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง

๕. ได้บรรพชาคือได้ออกบวช ดังท่านสุเมธดาบสก็ได้ออกบวชเป็นดาบส

๖. ได้ประกอบด้วยคุณสมบัติคือ **อภิญญาสมาบัติ** อันเป็นสมาธิอย่างสูง

๗. ได้มี **อธิการ** คือการกระทำที่เป็นการทำอย่างยิ่งถวายพระพุทธเจ้า ซึ่งได้เฝ้าได้เห็นได้ประทานพุทธพยากรณ์นั้น คือได้สละชีวิตถวายพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นได้ ดังท่านสุเมธดาบสนั้นได้นอนทอดกายถวายให้เป็นถนน เพื่อพระพุทธเจ้าและพระสาวกจะได้ทรงพระพุทธดำเนิน ดำเนินผ่านไป

๘. ได้มี **ฉันทะ** คือความพอใจที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

คุณสมบัติเหล่านี้เรียกว่า **อภินิหาร** ที่ได้แก่คุณสมบัติที่จะนำให้ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจปรารถนา มี ๘ ประการดังกล่าว

พุทธการกธรรม หรือ บารมี

และเมื่อสุเมธดาบสได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทีปังกร ว่าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต ได้เริ่มชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ตั้งแต่นั้นมาแล้ว ก็ได้นั่งขัดบัลลังก์คือขัดสมาธิ ในเมื่อพระพุทธเจ้า พระสาวกทั้งหลาย และประชาชนทั้งหลายได้ผ่านไปหมดแล้ว เหลือท่านสุเมธดาบสอยู่เพียงผู้เดียว ได้พินิจพิจารณาว่าเมื่อได้ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า และได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะเป็นพระ-พุทธเจ้าแล้ว จะปฏิบัติอย่างไร จะมีธัมมะอะไรที่จะปฏิบัติเป็นเครื่องกระทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ อันเรียกว่า **พุทธการกธรรม** คือธัมมะซึ่งเป็นผู้ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งจะต้องบำเพ็ญสั่งสมไปโดยลำดับ จนกว่าคุณธรรมที่เป็นพุทธการกธรรมนี้จะสมบูรณ์ อันทำให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า จึงได้เรียกพุทธการกธรรมที่ท่านสุเมธ-ดาบสดำริว่าคืออะไรบ้าง ที่เมื่อปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะพึงปฏิบัติว่า **บารมี** คำว่า **บารมี** จึงบังเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ ในความหมายนี้ คือเป็นคุณธรรมที่มิใช่ว่าจะปฏิบัติให้สำเร็จได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่จะต้องปฏิบัติสืบต่อกันไปตลอดกาลนาน ธัมมะที่จะต้องปฏิบัติให้สืบเนื่องกันไปดั่งนี้เรียกว่าบารมี ที่ให้คำแปลไว้ว่า อย่างยิ่งอันหมายความว่าปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับจนถึงบริบูรณ์

บารมี ๓ ชั้น

เพราะฉะนั้น จึงได้มีการแบ่งบารมีไว้เป็น ๓ ขั้น คือ ขั้น **บารมีธรรมดา** ขั้น **อุปบารมี** ขั้น **ปรมัตถบารมี** ขั้นบารมีธรรมดานั้นก็คือขั้นที่เริ่มปฏิบัติ ที่มีผิดบ้างถูกบ้าง บกพร่องบ้าง แล้วก็แก้ไขกันไป จนการปฏิบัตินั้นถูกต้องมากขึ้น เข้าทางมากขึ้น ก็เป็นอุปบารมี และเมื่อปฏิบัติจนถึงสมบูรณ์ คือเต็มที่สุด เปี่ยมที่สุด เป็นปรมะคืออย่างยิ่งจริง ๆ ก็เป็นปรมัตถบารมี คำว่าบารมีนี้จึงบังเกิดขึ้นจากความ-หมายดังที่กล่าวมานี้ และก็มีความหมายอื่นที่ท่านเพ่งเอาศัพท์นี้อาจจะแปลออกไปได้เช่นว่าบรรลุถึงฝั่ง อันหมายความว่า เมื่อยังไม่สำเร็จก็ยังอยู่ในฝั่งนี้ เมื่อสำเร็จก็แปลว่าถึงฝั่งโน้น คือฝั่งที่ปรารถนาเอาไว้ ดังท่านสุเมธดาบสนั้น เมื่อปรารถนาพุทธภูมิก็ยังอยู่ในฝั่งนี้ คือยังไม่สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า และก็ปฏิบัติไป ๆ ซึ่งคุณธรรมที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้าดังที่กล่าวมานั้น ถ้าสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าก็แปลว่าถึงฝั่งโน้นคือฝั่งที่ปรารถนาเอาไว้ แปลว่าบรรลุถึงความสำเร็จในที่สุด และก็มีคำแปลอย่างอื่นอีกที่เพ่งเอาคำหรือศัพท์แสง แล้วก็แปลกันไป แต่ความหมายก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้และคำนี้ก็บังเกิดขึ้นอย่างนี้

บารมี ๑๐ ประการ

ท่านสุเมธดาบสก็ได้ดำริว่าจะมีอะไรบ้างที่เป็นคุณสมบัติอันเป็นพุทธการก-ธรรม คือธัมมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ เพราะว่าเมื่อปรารถนาจะเป็นพระพุทธ-เจ้า ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นขึ้นมาเองเฉย ๆ จะต้องปฏิบัติในคุณธรรมที่จะทำให้บังเกิดความสำเร็จดังปรารถนาได้

ทาน การให้

ประการแรกท่านก็คิดถึง **ทาน** ว่าจะต้องปฏิบัติในทาน คือการให้ การสละให้จะต้องปฏิบัติในทานนี้ ด้วยการสละให้ จนถึงให้ได้ทุกอย่าง ให้ได้ทั้งหมด เหมือนอย่างเทหม้อน้ำคว่ำลง น้ำที่อยู่ในหม้อน้ำนั้น เมื่อตักให้ ตักให้ น้อยบ้างมากบ้าง ก็แปลว่าตักให้จนหมด เบื้องต้นก็หัดให้ ตักให้ แบ่งให้ดังกล่าวนั้น เหมือนอย่างตักน้ำจากหม้อน้ำให้ หัดทำการให้นี้ ปฏิบัติในทานข้อนี้ให้ได้เรื่อย ๆ ไป จนถึงสามารถให้ได้ทุกอย่าง เหมือนอย่างเทหม้อน้ำคว่ำให้หมดกันทีเดียว

ศีล ความงดเว้น

เมื่อท่านพบเห็นว่าทานนี้จะเป็นคุณธรรมข้อหนึ่งที่ท่านจะพึงปฏิบัติ ท่านก็ดำริต่อไปถึงข้ออื่น ยังมีข้ออื่นอีกไหม ก็มาพบถึงข้อ ๒ คือ ศีล จะต้องรักษา **ศีล** ตั้งแต่ศีลที่เป็นอย่างต่ำ จนถึงศีลที่เป็นอย่างสูง คือเป็นผู้ที่สามารถมีวิรัติ คือความงดเว้นจากความประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจที่ผิด ได้ไปโดยลำดับ และมีความรักศีลไม่ต้องการที่จะละเมิดศีล เหมือนอย่างจามรีรักษาขน

เนกขัมมะ การออก

ต่อไปท่านก็นึกถึงข้อ ๓ ก็พบ **เนกขัมมะ** คือการออก ได้แก่การออกจากกามไม่ติดอยู่ในกาม จนถึงการออกที่เป็นการออกบวช มองเห็นเครื่องผูกพันทั้งหลายอันเกิดจากกามนั้น เหมือนอย่างเรือนจำ นักโทษที่อยู่ในเรือนจำก็ย่อมไม่ต้องการที่จะอยู่ในเรือนจำ ก็ย่อมปรารถนาที่จะออกจากเรือนจำ ฉันใดก็ดี เมื่อยังอยู่ในกามโลกทั้งหลาย ก็ปรารถนาที่จะออกจากกามโลกเหมือนอย่างอยากออกจากเรือนจำ

ปัญญา ความรู้ทั่วถึงเหตุผลตามเป็นจริง

ต่อไปท่านก็นึกถึงข้อ ๔ ก็พบ **ปัญญา** คือความรู้ที่เป็นปัญญา คือความรู้ทั่วถึงเหตุผลตามเป็นจริง หรือรู้ความจริงตามเหตุและผล ศึกษาค้นคว้าไต่ถามผู้ที่คิดว่าจะให้ความรู้ได้ทั่วไป ไม่มีเว้น เหมือนอย่างภิกษุที่ถือธุดงค์ข้อ **สปทานจาริก** คือเที่ยวรับบาตรไปโดยลำดับ ไม่มีข้าม

วิริยะ ความเพียร

ต่อไปท่านก็นึกถึงข้อต่อไป ก็พบข้อ ๕ คือ **วิริยะ** ความเพียร คือมีความเพียรพยายามไม่ท้อถอย มีเริ่มต้นดำเนินไปก้าวหน้า ไม่มีถอยหลัง มีความกล้าหาญในการประกอบกระทำ เหมือนอย่างสีหราชทุกอิริยาบถ

ขันติ ความอดทน

ท่านก็คิดถึงข้อต่อไป ก็พบข้อ ๖ คือ **ขันติ** ความอดทน คือปฏิบัติทำความอดทนให้สามารถอดทนคือรับที่ตั้งของความทุกข์เป็นต้นได้ทุกอย่าง เหมือนอย่างแผ่นดินรับรองของที่เขาทิ้งลงไปได้ทุกอย่าง ไม่ว่าของสะอาดไม่สะอาด

สัจจะ ความจริง

ท่านก็คิดข้อต่อไปว่าจะมีอะไรอีก ก็พบข้อ ๗ คือ **สัจจะ** คือความจริง เช่นจริงวาจา ไม่พูดมุสา แม้จะถูกฟ้าผ่าขมองเพราะพูดจริง ท่านก็ยอมที่จะไม่พูดเท็จ ต้องพูดจริง เหมือนอย่างดาวโอสธี คือดาวประจำรุ่งที่ไม่ละวิถี

อธิษฐาน ความตั้งจิตมั่น

ท่านก็คิดต่อไปว่าจะมีอะไรอีก ก็มาพบข้อ ๘ คือ **อธิษฐาน** อันได้แก่ความที่ตั้งจิตมั่นในความปรารถนาที่ตั้งไว้ ไม่คลอนแคลน กลับกลอกเปลี่ยนแปลง เหมือนอย่างภูเขาที่ไม่หวั่นไหวด้วยลมที่พัดมาแต่ทิศทั้ง ๔

เมตตา ความปรารถนาสุข

ท่านก็คิดต่อไปอีกว่าจะมีอะไรอีก ก็พบข้อ ๙ คือ **เมตตา** คือความที่มีจิตมีเมตตาปรารถนาสุข ดับโทสะพยาบาท เหมือนอย่างน้ำที่แผ่ความเย็นให้แก่คนทั้งหมด ไม่ว่าดีไม่ว่าชั่ว แผ่ความเย็นให้เหมือนกันหมด

อุเบกขา ความมีจิตมัธยัสถ์เป็นกลาง

ท่านก็นึกต่อไปว่าจะมีอะไรอีก ก็พบข้อ ๑๐ คือ **อุเบกขา** อันได้แก่ความที่มีจิตมัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่ลำเอียงไปเพราะอคติต่าง ๆ ตั้งมั่นอยู่ในความมัธยัสถ์เป็นกลาง เหมือนอย่างแผ่นดินที่ตั้งอยู่ในความเป็นกลาง ในเมื่อใคร ๆ เขาทิ้งของที่สะอาดบ้างไม่สะอาดบ้างลงไป แผ่นดินก็ไม่ว่ากระไร มีความเป็นกลางในทุกสิ่งที่เขาทิ้งลงไปในแผ่นดินนั้น

เมื่อท่านพบถึง ๑๐ ข้อดั่งนี้ ท่านก็รู้สึกว่ามีเพียง ๑๐ ข้อนี้ เป็นคุณธรรมที่ท่านผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าจะต้องปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ธัมมะทั้ง ๑๐ ข้อนี้จึงได้เรียกว่า **พุทธการกธรรม** ธัมมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า และเรียกว่า **บารมี**

วันนี้ได้เล่าถึงกำเนิดแห่งพระโพธิสัตว์และความเริ่มต้นของบารมี ที่แสดงไว้ในคัมภีร์อรรถกถา

๑๑ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๒ ชั้นของบารมี

สรุปความหมายของบารมี

ได้แสดงถึงกำเนิดพระโพธิสัตว์และบารมี ก็จะแสดงเรื่องชั้นของบารมี การใช้คำว่าบารมีในความหมายหลายอย่าง และตามที่ได้กล่าวแล้วว่า คำว่า บารมี นี้ **ไม่มีในพระสูตรใหญ่ ๆ ในพระสุตตันตปิฎก** แต่ก็ได้มีในบางพระสูตรซึ่งใช้ในความหมายว่า เลิศ ก็อย่างยิ่งนี่แหละ แต่ว่าอย่างยิ่งชนิดที่เป็นอย่างยิ่งที่สุด และได้พบใน **นิธิกัณฑสูตร** แสดงถึงอานิสงสผลของ **บุญนิธิ** คือบุญที่บุคคลผู้กระทำได้กระทำเหมือนอย่างฝังเอาไว้ ซึ่งมีสรุปอานิสงส์ของบุญซึ่งใช้ศัพท์ว่า ให้สำเร็จสาวกภูมิ แต่ว่าไม่ใช่คำว่า สาวกภูมิ ใช้คำว่า **สาวกปารมี ปัจเจกภูมิ** และ **พุทธภูมิ** เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาดูความหมายของคำนี้ ก็กล่าวได้ว่า ได้มีความหมายที่ใช้ในพระสูตรบางพระสูตร ที่เป็น **มัชฌิมนิกาย** คือที่เป็นพระสูตรอย่างกลาง ใช้คำที่มีความหมายว่า เลิศ คือที่สุด คือเมื่อได้แสดงธรรมปฏิบัติมาโดยลำดับ ผู้ปฏิบัติเมื่อปฏิบัติมาโดยลำดับดังที่แสดงไว้แล้ว ก็จะได้บรรลุถึงบารมีคือที่สุด เมื่อเป็นที่สุดจริง ๆ ก็ย่อมจะเป็นมรรคผลนิพพาน และมรรคผลนิพพานนั้นก็มีเป็นชั้น ๆ ถ้าเป็นที่สุดจริง ๆ ก็ต้องเป็นมรรคผลนิพพานชั้นอรหัตตมรรค อรหัตตผล นิพพาน เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้หมายความว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ดำเนินมาโดยลำดับตั้งแต่เบื้องต้น เมื่อปฏิบัติมาจนถึงผลที่สุดแล้ว ผลที่สุดนั่นแหละจึงเรียกว่าบารมี แม้คำว่า **สาวกบารมี** ในนิธิกัณฑสูตรนั้น ก็แสดงไปด้วยกันกับปัจเจกภูมิ พุทธภูมิ อันมีความหมายว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความเป็นสาวก คือพระอรหันตสาวก ให้บรรลุถึงความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งในพระสูตรดังกล่าวนี้ คำว่าบารมีกับภูมิใช้มีความหมายเสมอกัน ถ้าหมายถึงภูมิที่ให้เป็นพระพุทธเจ้า ให้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า เป็นพระอรหันตสาวก ก็ย่อมมีความหมายถึงที่เป็นอย่างสูงสุด คือเป็นที่สุดดังที่กล่าวนั้น

บารมีที่มีความหมายว่าเลิศ คือที่สุด

เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปความหมายของบารมีตามที่ใช้ ก็สรุปลงได้เป็น ๒ คือ บารมีที่มีความหมายว่าเลิศคือที่สุด อันหมายความว่าผลที่สุด และแปลว่าอย่างยิ่งก็ได้

คือเป็นอย่างยิ่งจริง ๆ เป็นอย่างยิ่งที่เป็นยิ่งที่สุด ที่เป็นเลิศก็เป็นเลิศที่สุด ความหมายดังกล่าวนี้ได้พบใช้ในบางพระสูตร ไม่พบใช้มากแห่งนัก และก็ใช้หมายถึงเป็นเลิศที่สุดสำหรับเป็นพระสาวกด้วย ใช้อย่างเดียวกับภูมิดังที่อ้างมานั้น สาวกปารมี ปัจ-เจกภูมิ พุทธภูมิ แต่ทำไมจึงใช้ปารมี ไม่ใช้สาวกภูมิ ก็เพราะว่าพระสูตรที่กล่าวมานี้เป็นคาถา ถ้าใช้สาวกภูมิก็ไม่เป็นคาถาที่ถูกต้อง คือไม่เป็นฉันทคาถาที่ถูกต้องสำหรับตรงนั้น เมื่อใช้ปารมีจึงจะถูกต้อง ลงได้พอดี ส่วนคำว่าปัจเจกภูมิ พุทธภูมินั้นเหมาะที่จะใช้ภูมิ เพราะรวมเข้าในบาทเดียว ซึ่งทำให้เห็นว่ามีความหมายเสมอกัน และทำให้สันนิษฐานว่า มีความหมายถึงที่เป็นอย่างยิ่งที่สุด เรียกว่าเลิศ หรือประเสริฐที่สุด สำหรับที่จะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ที่จะเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า และก็เมื่อใช้สำหรับพระสาวกดั่งนั้น ก็แสดงว่าได้มีใช้สำหรับพระสาวก ติดอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นด้วยแล้ว

บารมีที่หมายถึงคุณธรรมที่สั่งสมมาโดยลำดับ

และโดยที่คำว่าบารมีมีที่ใช้น้อยในพระสูตรในพระไตรปิฎกดังกล่าว และพบที่ใช้ก็มีความหมายถึงว่า อย่างยิ่งที่สุด เลิศหรือประเสริฐที่สุด จึงทำให้เข้าใจว่า คำว่าบารมีนี้ได้มีมาเริ่มใช้แม้ในครั้งพุทธกาลนั้นเองก็ในช่วงหลัง และก็ในความหมายว่าเลิศที่สุด อย่างยิ่งที่สุด ดังกล่าวนั้นก่อน และต่อมาเมื่อมีแสดงถึง **พุทธวงศ์** จึงได้ใช้ในความหมายเป็นบารมี ๑๐ ที่ได้แสดงมาแล้ว และก็ไม่ได้มีความหมายว่า อย่างยิ่งที่สุด เลิศที่สุด แต่มีความหมายว่า เป็นคุณธรรมที่ได้ปฏิบัติสั่งสมมาโดยลำดับตั้งแต่เบื้องต้น ก็เรียกว่าบารมีขึ้นมาโดยลำดับ จึงเป็นคำกลาง ที่หมายถึงคุณธรรมที่ปฏิบัติสั่งสมขึ้นมา เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายตามที่ตั้งใจ เพราะฉะนั้น จึงต้องแบ่งบารมีเป็น ๓ ชั้น เป็นชั้นบารมีธรรมดา ชั้นอุปบารมี บารมีที่สูงขึ้น ใกล้จะถึงอย่างยิ่งที่สุด กับปรมัตถบารมี บารมีที่เป็นอย่างยิ่งที่สุด เพราะฉะนั้น คำว่า ปรมัตถบารมีนี้ ก็มีความหมายได้กันกับคำว่าบารมีที่ใช้ในตอนต้น ในบางพระสูตรดังกล่าวที่มีความหมายว่าเลิศที่สุด อย่างยิ่งที่สุดแต่อย่างเดียว แต่ครั้นมาใช้ในความหมายเป็นคุณธรรมที่ปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นมา เพื่อบรรลุซึ่งเป้าหมายอย่างสูง เรียกว่าบารมีมาตั้งแต่ขั้นต้น จึงต้องแบ่งเป็น ๓ ชั้นดังที่กล่าวมานั้น ความหมายจึงต้องต่างกันออกไป

การแบ่งชั้นของบารมีตามสิ่งที่เสียสละเป็นประมาณ

และเกณฑ์ในการแบ่งนั้น ที่มีแสดงเอาไว้ ก็มุ่งถึงข้อที่ทำนั้น เป็นการเสียสละอย่างธรรมดา หรืออย่างพิเศษขึ้นไป หรือว่าอย่างยิ่งที่สุด คือตั้งเกณฑ์เอาไว้ว่า อย่างเช่น ทานบารมี หรือแม้บารมีข้ออื่นก็เช่นเดียวกัน ต้องเสียสละทั้งนั้น ในการปฏิบัตินั้นเมื่อต้องเสียสละแค่ทรัพย์สมบัติ ก็เป็นบารมีธรรมดา เมื่อต้องเสียสละอวัยวะร่างกาย ก็เป็นอุปบารมี เมื่อต้องเสียสละชีวิต ก็เป็นปรมัตถบารมี การปฏิบัติของบุคคลก็ดี ของสัตว์เดรัจฉานก็ดี ซึ่งเล่าไว้ในชาดกนั้น ๆ ซึ่งมีตั้ง ๕๐๐ กว่าเรื่อง เมื่อต้องเสียสละอย่างไหนแห่ง ๓ อย่างนั้น ก็เรียกว่าบุคคลหรือสัตว์ในเรื่องนั้น ได้บำเพ็ญบารมีในขั้นนั้นขั้นนั้น เช่นเสียสละเพียงทรัพย์ก็เป็นบารมีธรรมดา เสียสละอวัยวะร่างกายก็เป็นอุปบารมี เมื่อเสียสละถึงชีวิตก็เป็นปรมัตถบารมี แม้แสดงถึงชาติที่เป็นกระต่าย ซึ่งในชาดกเรื่องนี้กระต่ายได้สละชีวิต ให้ร่างกายเป็นอาหาร ก็เรียกว่าปฏิบัติในปรมัตถบารมี ถือเอาสิ่งที่เสียสละเป็นประมาณ ไม่ได้ถือเอาคุณธรรมที่ปฏิบัติใกล้พระโพธิญาณเป็นเกณฑ์ เพราะว่าการปฏิบัติบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นเพื่อพระโพธิญาณ เพื่อที่จะตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ดังที่ได้เล่ามาแล้วในเรื่องสุเมธดาบสซึ่งเป็นชาติแรกแห่งพระโพธิสัตว์ คือที่จะตรัสเป็นพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายในบัดนี้ ตามที่แสดงเอาไว้

ท่านสุเมธดาบสนั้นเมื่อได้ตั้งปรารถนาพุทธภูมิต่อพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรแล้ว ก็เริ่มพิจารณาหาธรรมปฏิบัติที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า อันเรียกว่าพุทธการกธรรมดังที่เล่าแล้ว ท่านก็พิจารณาเห็นตั้งแต่ข้อทานขึ้นไปจนถึงข้ออุเบกขาเป็นที่สุด รวมเป็น ๑๐ ข้อ ว่า ๑๐ ข้อนี่แหละจะเป็นพุทธการกธรรม ท่านพิจารณาค้นหาขึ้นเอง แล้วก็ปรากฏแก่ใจของท่านเองด้วยอภิญญาของท่าน พระพุทธเจ้าทีปังกรไม่ได้ตรัสสั่งสอนอย่างไรไว้ จุดมุ่งก็คือพระโพธิญาณหรือพุทธภูมิที่จะเป็นพระ-พุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ท่านจึงเริ่มปฏิบัติในธรรมปฏิบัติ ๑๐ ข้อนี้เรื่อยมา สืบชาติกันมาโดยลำดับ และชาติต่าง ๆ ที่มาเล่าเอาไว้กว่า ๕๐๐ ชาตินั้น ก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะเป็นบารมีประเภทไหน ก็มุ่งเอาข้อที่สละได้ในชาตินั้น ๆ เป็นเกณฑ์ แม้เป็นกระต่าย เมื่อสละชีวิต ให้ร่างกายเป็นอาหารเขาได้ ก็เป็นปรมัตถบารมีได้ ไม่ได้มุ่งเอาว่าข้อปฏิบัตินั้นจะสูง ใกล้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วหรือยัง และแม้ที่แสดงว่าในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดร อันเป็นพระชาติสุดท้ายในเมืองมนุษย์ เมื่อพระเวส-

สันดรสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ไปเกิดเป็นเทพในชั้นดุสิต จุติในชั้นดุสิตนั้น แล้วจึงมาบังเกิดเป็นสิทธัตถะราชกุมารตามที่แสดงไว้ แม้ทานที่พระเวสสันดรให้เป็นอันมาก จนนับถือว่าพระเวสสันดรเป็นชาดกแห่งทานบารมี ทานที่พระเวสสันดรได้บริจาคทั้งปวงนั้นก็ไม่นับว่าเป็นปรมัตถบารมีเพราะไม่ได้สละชีวิต กระต่ายเสียอีกซึ่งบังเกิดในชาติที่ห่างไกล แต่ว่าได้สละชีวิตให้ร่างกายเป็นอาหารเขา ก็ยังได้รับยกย่องว่าเป็นปรมัตถ-บารมี เพราะถือเกณฑ์ดังที่กล่าวนั้น

การแบ่งชั้นของบารมีตามภูมิธรรมที่ได้ปฏิบัติ

คราวนี้เมื่อมาพิจารณาดูแล้ว ก็ควรจะเห็นว่า เมื่อแบ่งบารมีเป็น ๓ ขั้นดั่งนี้แล้ว เกณฑ์ที่จะนับว่าเป็นบารมีขั้นไหนนั้นควรจะมุ่งเอาคุณธรรมที่ได้ปฏิบัติสั่งสมมาเพื่อพุทธภูมิ ได้สูงขึ้น สูงขึ้น ใกล้ความเป็นพระพุทธเจ้าเข้ามาจนถึงเป็นพระพุทธเจ้า คุณธรรมซึ่งได้ปฏิบัติมาในชาติที่ห่างไกลยังไม่สูงมาก ยังไกลที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้า ก็เป็นบารมีธรรมดาเรื่อยมา จะสละอะไรก็ตาม และเมื่อภูมิสูงขึ้น ๆ จนใกล้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ก็เป็นอุปบารมี คือเข้าพรมแดนของพุทธภูมิ และเมื่อถึงขั้นที่จะให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ทันที นั่นก็เป็นปรมัตถบารมี ถ้าจัดอย่างนี้แล้วก็จะเข้าลำดับของธรรมปฏิบัติที่สูงขึ้นโดยลำดับ คราวนี้หากจะเทียบกับในพุทธประวัติ เอาปัจจุบันชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้น เมื่อได้ทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ ทรงเริ่มปรารถนา **โมกขธรรม** นั่นก็เริ่มว่าเป็นพระโพธิสัตว์ และก็เริ่มเป็นบารมีที่ได้ทรงขวนขวายที่จะสละออก เป็น **เนกขัมมะ** จนถึงได้สละออก แล้วก็แสวงหาทางปฏิบัติ เข้าศึกษาในสำนักของดาบสทั้ง ๒ เมื่อเห็นว่าไม่ใช่ทางก็ออกมาทรงทำทุกกรกิริยา เมื่อเห็นว่าไม่ใช่ทางก็ทรงเลิก แล้วก็มาระลึกได้ถึง **อานาปานสติ** ที่ทรงได้เมื่อเป็นพระกุมาร ตามเสด็จพระราชบิดา และพระกุมารน้อยก็ประทับนั่งใต้ต้นหว้า ในขณะที่พระราชบิดาคือพระเจ้าสุทโธทนะทรงทำพิธีแรกนาขวัญ ก็ทรงกำหนดลมหายใจเข้าออก ทรงบรรลุถึงปฐมฌาน แต่เมื่อเสร็จจากพระราชพิธีนั้นแล้ว ปฐมฌานที่ทรงได้นั้นก็เสื่อมไป ก็ทรงระลึกได้ถึงเรื่องราวที่เล่ามานี้ จึงได้เคยเทศน์เคยแสดงมาแล้วว่า ในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงพบพระองค์เองเป็นพระอาจารย์ คือพระองค์เองซึ่งเป็นพระกุมารนั่งประทับใต้ร่มหว้าได้ปฐมฌานนั้น ก็ทรงพิจารณาเห็นว่า การปฏิบัติให้จิตได้ความสงบอย่างบริสุทธิ์ดั่งนั้น จะพึงเป็นทาง

แห่งความตรัสรู้ได้ จึงได้เริ่มทรงจับปฏิบัติทางสมาธิอันบริสุทธิ์ดังกล่าว นี่ก็เป็นอุปบารมีเรื่อยขึ้นมา แปลว่าเข้าทางที่ถูก เข้าทางมรรคมีองค์ ๘ จนได้พระญาณทั้ง ๓ ในราตรีที่ตรัสรู้ จนถึง **อาสวักขยญาณ** ญาณที่ทำอาสวะให้สิ้นไป นี่แหละเป็นปรมัตถบารมี มาเป็นพระพุทธเจ้าขึ้น นี่จัดเทียบเป็นนิทัสสนอุทธาหรณ์ ว่าเกณฑ์จัดของบารมีน่าจะเป็นดั่งนี้ คือถือเอาภูมิธรรมปฏิบัติที่สูงขึ้น ๆ และถ้าหากว่าจะถือตามที่พระอาจารย์ท่านได้เล่าเรื่อง และเป็นมาในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็มี คืออย่างในจริยาปิฎกในพุทธวงศ์ดังกล่าวนั้น ย้อนไปจนถึงพระชาติที่เป็นสุเมธดาบสก็ได้ ก็เริ่มจากนั้นมา ก็เป็นอันว่าได้สั่งสม สละโน่นบ้าง สละนี่บ้าง สละทรัพย์บ้าง สละร่างกายบ้าง สละชีวิตบ้าง สละลูกสละเมียบ้าง เรื่อยมา เรื่อยมา เรื่อยมา จนถึงตรัสรู้ นั่นแหละก็เป็นบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมีมาโดยลำดับ จนถึงที่สุดจะตรัสรู้ นั่นแหละจึงเป็นปรมัตถบารมี แล้วก็ตรัสรู้

มรรคมีองค์ ๘ ก็คือบารมี

และหากว่าจะสรุปเข้าใน **มัชฌิมาปฏิปทา** มรรคมีองค์ ๘ ก็สรุปเข้าได้ ก็มรรคมีองค์ ๘ นั่นเองคือบารมี ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาจนถึงได้ตรัสรู้ ปฏิบัติทีแรกก็เป็นบารมี ยิ่งขึ้น ๆ ก็เป็นอุปบารมี จนถึงยิ่งที่สุดก็เป็นปรมัตถบารมี ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๐

๘

ครั้งที่ ๑๓ ทานบารมี

อธิบายทบทวนคำว่าโพธิสัตว์

จะแสดงบารมีที่ ๑ **ทานบารมี**

เรื่องคำว่าบารมีได้แสดงมาแล้ว จนถึงกำเนิดแห่งบารมี และกำเนิดแห่งพระโพธิสัตว์ที่ได้เล่ามาแล้ว และก็ขอซ้ำย้ำความตอนที่ว่า คำว่า **โพธิสัตว์ นี้** ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายเอง ว่าเมื่อทรงเล่าถึงเรื่องของพระองค์เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ ก็ทรงใช้คำว่า เมื่อทรงเป็นโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้ ได้ทรงปฏิบัติอย่างนั้น ๆ แต่ก็ทรงแสดงถึงข้อปฏิบัติของพระองค์เมื่อเป็นโพธิสัตว์ดังกล่าวในพระชาตินั้นเอง เช่นเมื่อทรงเล่าถึงทรงปรารถนา **โมกขธรรม** เมื่อได้ทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ ทรงมุ่งที่จะได้พบโมกขธรรม จึงได้เสด็จออกทรงผนวช แล้วทรงแสวงหาโมกขธรรมด้วยวิธีต่าง ๆ ดังที่เล่ามาแล้ว แต่ก็ได้มีคัมภีร์ชาดกที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้นเอง ได้เล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ สำหรับชาดกนี้ ประพันธ์เป็นคาถาฉันท์ปัฐยาวัตร และชาดกที่มีคำสรุปธัมมีกถาที่เราเรียกว่า **สุภาษิต** อย่างนิทานอีสปที่ลงท้ายว่าเป็นภาษิตคำสอน ในชาดกสั้น ๆ โดยมากก็มีเพียงธัมมีกถา คือภาษิตหรือสุภาษิตที่เป็นคำสอนดังกล่าวเท่านั้น ในเมื่อเป็นชาดกยาว ๆ จึงได้มีการเล่าเรื่องประกอบด้วย แต่พระอรรถกถาจารย์ก็ได้มาอธิบายเพิ่มเติมทั้งหมดด้วยคำร้อยแก้วให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และก็อ้างว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าเองถึงอดีตชาติของพระองค์เอง จับตั้งแต่เมื่อเป็นสุเมธดาบสหรือสุเมธะดาบส ได้ทรงปรารถนา **พุทธภูมิ** ในที่จำเพาะพระพักตร์แห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรตามที่เล่ามาแล้ว และต่อจากนั้นมาได้มีพระชาติเป็นมนุษย์ก็มี เป็นสัตว์เดรัจฉานก็มี เป็นเทพก็มี ซึ่งทุก ๆ ชาติก็บำเพ็ญบารมีเพื่อ **โพธิญาณ** คือเพื่อความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อเนื่องกันมา โดยปฏิบัติอยู่ใน **พุทธการกธรรม** ธัมมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งสุเมธดาบสได้พิจารณาว่า ถ้าปรารถนาพุทธภูมิแล้วจะต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็ได้พิจารณาเห็นข้อปฏิบัติ ๑๐ ประการที่เรียกว่า **บารมี** หรือเรียกว่า **พุทธการกธรรม** ก็ได้มาตั้งแต่เมื่อครั้ง

ทรงเป็นสุเมธดาบสนั้น

ชาดกเป็นเรื่องเล่าแสดงบารมี

เพราะฉะนั้น ในการแสดงบารมีทุกข้อ ก็จะมีการเล่าเรื่องชาดกนั้น ๆ มาประกอบ อันเป็นเรื่องที่ท่านเล่าไว้แสดงไว้ ว่าทรงแสดงบารมีข้อนั้น ๆ และได้บำเพ็ญบารมีข้อนั้น ๆ อย่างธรรมดาบ้าง อย่างยิ่งขึ้นไปบ้าง อย่างยิ่งที่สุดบ้าง อันจำแนกว่า **บารมีธรรมดา อุปบารมี** และ **ปรมัตถบารมี** ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และธัมมะทั้ง ๑๐ ข้อที่พระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ ได้บำเพ็ญนั้น ก็เป็นข้อที่เมื่อมองดูตามเหตุผล คือด้วยสายตาอย่างสามัญ ก็อาจจะเห็นว่า ดูจะเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก และเมื่อได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ทรงสอนธัมมะเหล่านี้ในหมวดธรรมทั้งหลายเป็นอันมาก และก็ทรงอธิบายตามเหตุผลอันพอเหมาะพอควรที่บุคคลทั่วไปปฏิบัติได้ แต่ว่าที่พระโพธิสัตว์ทรงปฏิบัติเองนั้น บางทีก็รู้สึกว่าได้ทำหนักไปหรือเกินไปเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อฟังเรื่องชาดกเกี่ยวกับบารมีดังนี้ ก็พึงเข้าใจว่าเมื่อพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญธัมมะเหล่านี้มา ที่เล่าไว้ในชาดกนั้น ๆ ก็เป็นข้อปฏิบัติที่ผู้มุ่งโพธิญาณเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้นจะพึงกระทำได้ อันแสดงถึงความที่มีน้ำใจที่เด็ดเดี่ยว เพราะว่ามีความมุ่งหมายพระโพธิญาณ คือมุ่งหมายที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ส่วนบุคคลทั่วไปมิได้มีความมุ่งหมายดังนั้น เพราะแม้ผู้ที่มุ่งหมายเป็นพระสาวก ก็บำเพ็ญ **สาวกการกธรรม** คือธัมมะที่ทำให้เป็นพระสาวก ซึ่งในบางพระสูตรก็เรียกว่าบารมีเหมือนกัน ก็เรียกว่า **สาวกบารมี** ดังที่ได้เล่ามาแล้ว การบำเพ็ญธัมมะเหล่านี้ก็หย่อนลงมา แต่ก็มีความมุ่งหมายที่จะเป็นพระพุทธสาวกต่อไปข้างหน้า

ทานของท่านอกิตติดาบส

สำหรับข้อ ๑ คือทาน ได้แก่ การให้ การบริจาค การให้การบริจาคนี้สำหรับพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมา ท่านได้ให้ ได้บริจาคทรัพย์บ้าง อวัยวะร่างกายบ้าง ชีวิตบ้าง บุตรภรรยาบ้าง มาในชาตินั้น ๆ เป็นอันมาก แก่ผู้มาขอ ผู้ที่ต้องการอันเป็นการยากที่ผู้อื่นจะพึงทำได้ ดังที่มีเรื่องเล่าไว้ในนิทานชาดกบางเรื่องที่จะยกมาเล่า เรื่องการที่ทรงทำทาน เรื่องหนึ่งว่า ในกาลล่วงไปแล้วนานไกล ได้มีดาบส

ผู้หนึ่งชื่อว่า อกิตติ บำเพ็ญตบะอยู่ในป่า ได้ฉันใบไม้ที่เกี่ยวเก็บจากป่าเป็นอาหารประจำวัน ไม่มีน้ำมัน เกลือ และเครื่องปรุงอื่น ๆ วันหนึ่งก็เที่ยวหาฉันเพียงครั้งเดียว ได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งมาขอที่ประตูอาศรม อกิตติดาบสก็ได้ให้ทั้งหมด แล้วไม่ไปแสวงหาใหม่อีกในวันนั้น เข้าอาศรมบำเพ็ญ **ตบธรรม** ให้กาลเวลาล่วงไปด้วย **ปีติสุข** วันรุ่งขึ้นพราหมณ์ก็ได้มาขออีก ดาบสก็ได้ให้อีก ได้เป็นดั่งนี้ตลอดเวลานานวัน ดาบสได้ให้อาหารประจำวันแก่พราหมณ์ทุกครั้งเรื่อยมา ไม่หวั่นไหวต่อชีวิต และดำรงอยู่ได้ด้วยปีติสุขในตบธรรม เมื่อพราหมณ์นั้นเห็นว่าอกิตติดาบสมีกำลังใจเข้มแข็ง ไม่ยอมสละทานจริง ก็แสดงตนให้ปรากฏว่ามาทดลองกำลังใจ

ทานของสังขพราหมณ์

อีกเรื่องหนึ่ง พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า สังขะ สวมรองเท้าและกั้นร่ม เดินทางไปบนภูมิภาคอันร้อน ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเดินสวนทางมา เห็นว่าท่านเป็นบุญเขตอันอุดม จึงสละร่มและรองเท้าถวาย ไม่คำนึงถึงภูมิภาคร้อนที่ตนจะต้องเดินต่อไป

ทานของพระเจ้าธนัญชยะ

อีกเรื่องหนึ่ง พระราชาทรงพระนามว่า ธนัญชยะ ในกรุงอินทปัตถ ได้พระราชทานช้างเผือกแก่พราหมณ์ที่มาขอจากกาลิงครัฐ เพราะรัฐนั้นเกิดฝนแล้งทำนาไม่ได้ เกิดอดอยากกันขึ้น และเห็นว่าในแคว้นอินทปัตถฝนดี อาหารสมบูรณ์เพราะมีช้างเผือก ฉะนั้น ถ้าได้ช้างเผือกมาก็คงจะเกิดความสมบูรณ์เหมือนอย่างนั้น แต่ครั้นได้ช้างเผือกมาแล้ว ฝนก็ยังคงไม่ตก จึงนำช้างไปถวายคืน และทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ พระเจ้าธนัญชยะก็ตรัสบอกว่า ทรงปฏิบัติใน **กุรุธรรม** คือ ศีล ๕ และได้ทรงชักนำให้ประชาชนปฏิบัติในกุรุธรรมนั้นด้วย ทางกาลิงครัฐก็ทูลขอกุรุธรรมก็ได้พระราชทานกุรุธรรมไป ชาวกาลิงครัฐพากันปฏิบัติในกุรุธรรม จึงเกิดความสมบูรณ์ขึ้น

ทานในชาดกอื่น ๆ

อีกเรื่องหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่า มหาสุทัสนะ ในกุสาวดีนครพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ มหาโควินทะ เป็นปุโรหิตของพระราชา ๗ พระองค์ พระเจ้า

เนมิราชในกรุงมิถิลา พระจันทกุมาร ซึ่งทรงรอดพ้นจากการถูกฆ่าบูชายัญ ท่านเหล่านี้ได้บำเพ็ญมหาทานแก่ยาจกวนิพกทั่วไป

พระเจ้าสีวิราชในกริฐนคร ได้มีพระหฤทัยมุ่งมั่นในทาน ได้ประทานดวงพระเนตรแก่พราหมณ์ที่มาทดลองขอ เป็นที่ประจักษ์ว่ามีพระหฤทัยมั่นคงเพื่อสละได้จริง

ทานของกระต่ายบัณฑิตโพธิสัตว์

เรื่องกระต่ายโพธิสัตว์ เรียกว่า สสบัณฑิต ซึ่งได้ไปเที่ยวอยู่ในป่า จนถึงมีสัตว์ป่าหลายจำพวกเป็นมิตรสหายเที่ยวไปด้วยกัน มุ่งจะทำทาน ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งมาทดลองขอ ไม่มีทรัพย์สิ่งอื่นจะให้ จึงยอมสละให้อวัยวะร่างกายของตนทุกส่วนเพื่อเป็นภักษาของพราหมณ์

ทานในเวสสันดรชาดก

อีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องที่รู้จักกันทั่วไป คือเรื่องเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ แสดงถึงพระเวสสันดร พระโอรสของพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีในสีวิรัฐ ซึ่งมีนครเชตุดรเป็นราชธานี พระเวสสันดรมีพระชายาพระนามว่า มัทรี มีพระโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า ชาลี พระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า กัณหาชินา พระเวสสันดรมีพระอัธยาศัยแนบแน่นอยู่ในทานเป็นอย่างยิ่ง ทรงดำริจะบริจาคทาน ทั้งได้ทรงเริ่มบริจาคทานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เหมือนอย่างเป็นเด็กชอบเล่น ก็เล่นทำทาน แต่เป็นการกระทำทานจริงแก่คนยากจนขัดสนเรื่อยมา และทรงมีปกติขัดคนที่มาขออะไรไม่ได้ จะต้องประทานให้ทุก ๆ อย่าง ได้มีพราหมณ์จากกาลิงครัฐมาทูลขอช้างเผือกในวันหนึ่งขณะที่ทรงช้างเผือกนั้นเสด็จประพาสในนคร ก็ได้พระราชทานช้างเผือกแก่พราหมณ์เหล่านั้นไป ชาวเมืองสีพีพากันโกรธแค้น พากันมาประชุมกันกราบทูลพระเจ้าสญชัยให้เนรเทศพระเวสสันดรออกจากประเทศ พระเวสสันดรได้ทรงขออนุญาตทำทานใหญ่อีกครั้งหนึ่ง จัดให้มีครบทุกอย่าง แล้วเสด็จทรงรถออกจากกรุงพร้อมกับพระนางมัทรี และพระชาลีพระกัณหาชินา ก็ยังมีพราหมณ์ตามไปทูลขอรถขอม้า ก็ประทานให้ ต้องทรงอุ้มพระโอรส และพระนางมัทรีก็ทรงอุ้มพระธิดา เสด็จไปประทับ ณ เขาวงกต ต่อมาก็ยังมีพราหมณ์ชูชกตามไปทูลขอพระโอรสธิดา ก็ได้ตัดพระหฤทัยประทานให้อีก และได้มีพราหมณ์อีกผู้หนึ่งมาทูล

ขอพระนางมัทรี ก็ได้ประทานให้อีก แต่พราหมณ์ผู้นั้นได้ถวายคืน และทูลห้ามมิให้ประทานแก่ผู้อื่นต่อไป ฝ่ายชูชกได้พาพระชาลีและพระกัณหาชินาเข้าไปในนครเชตุดร ได้พาไปเฝ้าพระเจ้าสญชัยในพระราชสำนัก พระเจ้าสญชัยได้ทรงไถ่พระราชนัดดาทั้ง ๒ องค์ไว้ และได้เสด็จไปทรงรับพระเวสสันดรพระราชโอรสและพระนางมัทรี กลับสู่พระนคร เหตุการณ์ก็กลับเรียบร้อย

เรื่องชาดกต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะถือว่าเป็นเพียงนิทานที่นำมาเล่าอ้าง แต่ก็เป็นนิทานที่ให้คติเกี่ยวกับทานซึ่งมีผลหลายอย่าง ทั้งได้มีผู้วิจารณ์กันไปหลายอย่าง การวิจารณ์ก็วิจารณ์กันไปด้วยเหตุผลอย่างสามัญ แต่เรื่องเหล่านี้ควรวิจารณ์ด้วยเหตุผลอย่างวิสามัญ เพราะท่านนำมาเล่าเป็นนิทานสาธกเฉพาะพระโพธิสัตว์พุทธางกูรว่า พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้ได้ทรงบำเพ็ญทานมาแล้วอย่างยิ่งยวดเพียงไร จึงไม่ใช่เรื่องที่จะฟังถือเป็นนิทานสาธกได้โดยทั่วไป

ทานที่เป็นกรรม กับทานที่เป็นบารมี

ทานนี้มี ๒ ประเภทก่อน คือทานที่เป็นกรรม กับทานที่เป็นบารมี ทานที่ทำคราวหนึ่ง ๆ เป็นทานที่เป็นกรรม เพราะเป็นกิจการที่ทำ ทานที่เป็นกรรมนี้แหละที่เก็บสั่งสมเป็นสันดานแห่งทานในจิต เป็นทานที่เป็น **ทานบารมี** ทานบารมีนี้ยังแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

ทานบารมี ได้แก่ ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละทรัพย์ ดั่งคำของมหาโควินทพราหมณ์โพธิสัตว์ว่า *"ทรัพย์และข้าวจะเป็นสิ่งที่เราเกลียดชังก็หามิได้ เราจะไม่มีการสั่งสมก็หามิได้ (แต่) พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงให้ทรัพย์ที่ดี"*

ทานอุปบารมี ได้แก่ ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละอวัยวะ เช่น ดวงตาและโลหิต ดังพระดำรัสของพระเจ้าสีวิราชโพธิสัตว์ว่า *"ดวงตาทั้ง ๒ จะเป็นสิ่งที่เราเกลียดชังก็หามิได้ แม้ตนของเราก็มิใช่เป็นสิ่งที่เกลียดชัง (แต่) พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงได้ให้ดวงตา"*

ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละชีวิต ดังเช่นคำของกระต่ายบัณฑิตโพธิสัตว์ว่า *"เราได้ให้ผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก หทัย เส้นเอ็น ไส้พุง สิ้นสกนธกายแก่พราหมณ์"*

ทานที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเป็นจาคะ

พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระสันดานอันบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ดังคำว่า *"วิสุทฺธสนฺตาโน"* แปลว่า *ผู้มีสันดานอันบริสุทธิ์* และความบริสุทธิ์นี้เกิดจากการปฏิบัติขัดเกลาด้วยพระองค์เองมาโดยลำดับ มลทินโทษที่ทำให้จิตสันดานเศร้าหมองไม่บริสุทธิ์อย่างหนึ่งก็คือ **โลภะ** ความโลภอยากได้ และ **มัจฉริยะ** ความตระหนี่ ซึ่งเป็นอาการสืบเนื่องมาจาก **ตัณหา** ความดิ้นรนทะยานอยาก และ **อุปาทาน** ความยึดถือ ซึ่งเป็น **กิเลสานุสัย** จมแน่นอยู่ในสันดาน พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาในพุทธภูมิ ย่อมสามารถปฏิบัติสละสิ่งที่จิตใจเกี่ยวเกาะยึดถือได้ทุก ๆ อย่างเพื่อพระโพธิญาณ ฉะนั้น เรื่องเหล่านี้จึงเป็นเรื่องสาธกให้เห็นคติปฏิบัติของพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ว่าทรงสามารถตัดพระหฤทัยสละได้ทุกอย่าง ทั้งทรัพย์ทั้งอวัยวะร่างกายทั้งชีวิตเพื่อพระโพธิญาณ ในข้อนี้ได้มีคาถาบทหนึ่งแปลความว่า *"พึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะอันประเสริฐ เมื่อจะรักษาชีวิตก็พึงสละอวัยวะ นรชนเมื่อระลึกถึงธรรม ก็พึงสละอวัยวะ ทรัพย์ และชีวิตแม้ทั้งสิ้น"* และในเย็นวันที่จะตรัสรู้ ท่านแสดงว่าได้ทรงตั้งพระหฤทัยอย่างแน่วแน่เพื่อพระโพธิญาณโดยความว่า *"เนื้อและเลือดทั้งหมดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็น กระดูก ก็ตามที ยังไม่บรรลุคุณวิเศษที่จะพึงได้ด้วยกำลังเรี่ยวแรงของบุรุษก็จักไม่ลุกขึ้นจากที่นั่งนี้"* ดั่งนี้ ตามเรื่องที่แสดงมานี้ ทานที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญย่อมเป็น **จาคะ** คือการสละเพื่อพระโพธิญาณรวมไปด้วยกัน เพราะทรงเห็นว่าสิ่งที่ทรงสละบริจาคนั้นเป็นสิ่งเล็กน้อย ส่วนสิ่งที่ทรงมุ่งหมายเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ การสละสิ่งเล็กน้อยเพื่อสิ่งที่ยิ่งใหญ่นี้ เรียกว่าจาคะโดยตรง ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า *"ธีรชนเมื่อเห็นสุขอันไพบูลย์ ก็พึงสละสุขพอประมาณ"* ฉะนั้น ความสำคัญของการสละบริจาคนี้ จึงไม่ได้อยู่ที่สิ่งที่จะพึงบริจาคเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่สิ่งที่ประสงค์เมื่อสิ่งที่ประสงค์สำคัญกว่า ก็พึงสละสิ่งอื่น ๆ เพื่อให้ได้สิ่งที่ประสงค์นั้น การสละดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจำเป็นแก่ผู้มุ่งประโยชน์ที่ใหญ่กว่าสำหรับทุก ๆ คน แม้ในเรื่องทั่ว ๆ ไป เป็นต้นว่า สละทรัพย์เพื่อให้ได้วิชาความรู้ สละส่วนเล็กน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้ ผู้ที่ไม่ยอมสละในคราวหรือในสิ่งที่ควรสละ ย่อมไม่ได้สิ่งที่ประเสริฐกว่า หรืออาจจะเสียสิ่งที่มีอยู่ไปเสียอีก

ตรัสสอนให้ทำทานอย่างมีขอบเขตและเหตุผล

ส่วนทานโดยทั่วไปนั้น เป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ผู้ที่ควรอนุเคราะห์ซึ่งขาดแคลน หรือเพื่อสงเคราะห์ผู้ที่ควรสงเคราะห์ เป็นการผูกมิตรภาพไมตรีจิต หรือเพื่อบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นการบูชาคุณหรือตอบแทนคุณ หรือเป็นการบำเพ็ญบุญในบุญเขต พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตรัสสอนให้ทำทานอย่างมีขอบเขตและเหตุผล ดังเช่นที่ตรัสไว้ว่า ทรงสรรเสริญการเลือกให้ และทรงแสดงสมบัติของทานไว้ ๓ ประการ ได้แก่ **เจตนาสมบัติ** ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดี **วัตถุสมบัติ** ถึงพร้อมด้วยวัตถุ ได้แก่ วัตถุเป็นของที่ควรให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับตามสมควร **ปฏิคาหกสมบัติ** ถึงพร้อมด้วยปฏิคาหก คือผู้รับเป็นผู้ที่ควร และตรัสสอนให้ทำทานเป็นบุญ คือให้เป็นความดีที่เป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว ให้เป็นกุศล คือเป็นความฉลาด นอกจากนี้ยังได้ตรัสให้ทำทานที่เป็น **สัปปุริสทาน** ได้แก่ ทานของคนดีคนฉลาด เช่น ให้ถูกกาลสมัย มิได้ทำตนเองให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ในสังฆมณฑลก็ได้มีให้ภิกษุพิจารณาเนือง ๆ ว่า มีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น ควรทำตนให้เขาเลี้ยงง่าย และทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามขอจากคนที่มิใช่ญาติ มิใช่ปวารณา แม้เช่นนั้นก็ให้รู้จักประมาณ ให้มีสันโดษ มักน้อย ในเรื่องชาดกต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นว่า พวกนักขอได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นอันมาก

อามิสทานและธรรมทาน

อนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงว่า ทานมี ๒ อย่าง คือ **อามิสทาน** การให้อามิส ได้แก่ ให้พัสดุสิ่งของต่าง ๆ ๑ **ธรรมทาน** การให้ธรรม ๑ และตรัสว่าทานทั้ง ๒ นี้ **ธรรมทานเป็นเลิศ** พิจารณาดูตามเหตุผลก็จะพึงเห็นความสำคัญได้ว่า ความทุกข์ยากขาดแคลนนั้นมี ๒ อย่าง ได้แก่ ทางกายและทางจิตใจ อามิสทานเป็นเครื่องแก้ความทุกข์ยากขาดแคลนทางกาย เหมือนอย่างเมื่อต้องการอาหาร ผ้านุ่งห่มและได้สิ่งเหล่านั้นมาบริโภคใช้สอย ก็แก้ความขาดแคลน ก็ทำให้เกิดความสุขทางกาย ส่วนธรรมทานเป็นเครื่องแก้ความทุกข์ยากขาดแคลนทางจิตใจ เหมือนอย่างในขณะที่จิตใจเกิดทุกข์ร้อน เมื่อได้ธรรมที่เหมาะสมมาดับทุกข์ ก็ทำให้จิตใจเกิดความสุข นอกจากนี้ธรรมทานยังเป็นเครื่องแก้กิเลสทางจิตใจ และแก้ความประพฤติชั่วร้ายเสียหายได้ ทำจิตใจที่หิวกระหายด้วยโลภ ตัณหา ให้รู้จักอิ่ม ให้รู้จักเต็ม

ให้รู้จักเพียงพอ ธรรมอย่างเดียวเท่านั้นเป็นเครื่องแก้กิเลสและทุจริตได้ จึงทำให้เกิดความสุขทางกายได้ด้วย เพราะเมื่อคนมีธรรม พากันเว้นทุจริต ตั้งอยู่ในสุจริต พากันประกอบการอาชีพและการงานต่าง ๆ ด้วยความขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบ ก็จะเกิดความสุขสมบูรณ์ทั่ว ๆ ไป ดังเรื่องในกุรุธรรมชาดกให้คติสาธกว่า ชาวกาลิงครัฐได้รับพระราชทานช้างเผือกไป ก็แก้ความขาดแคลนไม่ได้ ต่อเมื่อได้รับพระราชทานกุรุธรรม คือศีล ๕ ไปปฏิบัติ จึงแก้ความขาดแคลน เกิดความสุขสมบูรณ์ขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า *"สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ"* แปลว่า *การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง* แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงให้สิ่งทั้งปวงมาโดยลำดับ จนถึงทรงให้ธรรมในที่สุด ธรรมทานของพระองค์คือพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธบริษัทได้รับไว้ และได้ให้สืบต่อกันมา ซึ่งได้ดำรงมั่นอยู่ในโลก เป็นเหตุให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุขตราบเท่าถึงทุกวันนี้

๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๔ ที่มาของทศพิธราชธรรม

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** คู่กันไปกับ **ทศบารมี**

โดยที่พุทธศกนี้เป็นปีที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัคร-ศาสนูปถัมภก เจริญพระชนมพรรษามาครบ ๕ รอบนักษัตร คือ ๖๐ คณะสงฆ์ได้ประกาศให้วัดทั้งหลายแสดงธรรมเทศนาทศพิธราชธรรม ในวัดนี้จึงได้จัดให้ผลัดกันแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ วันพระละ ๑ บท และในการโอวาทนวกภิกษุศกนี้จึงได้กำหนดสอนทศบารมีคู่กันไปกับทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมแสดงไว้ในมหาหังสชาดก

ทศบารมีก็คือบารมี ๑๐ ได้แสดงไป ๑ ข้อแล้วคือข้อทาน จึงจะจับแสดงทศพิธราชธรรมเริ่มแต่ข้อ ๑ ให้คู่กันไป และก็จะแสดงที่มาของทศพิธราชธรรมให้ทราบไว้ก่อน ว่าคำสอนเรื่องนี้มาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคัมภีร์ไหน เรื่องอะไร ทศพิธราชธรรมนี้ได้พบที่มาในคัมภีร์ชาดกชื่อว่า **มหาหังสชาดก** ที่แปลว่า ชาดกเรื่องใหญ่แสดงถึงหงส์ เพราะว่าได้มี ๒ ชาดกเกี่ยวกับเรื่องหงส์ ชาดกเรื่องหงส์ที่สั้นกว่า เรียกว่า **จุลลหังสชาดก** ส่วนชาดกแสดงเรื่องหงส์ที่ยาวกว่า เรียกว่า มหา-หังสชาดก ทศพิธราชธรรมมาในชาดกหลังนี้คือ มหาหังสชาดก ซึ่งมีความหมายตามคาถาซึ่งเป็นพระบาลีที่อ้างพระพุทธเจ้าตรัสเล่าเอง กับมีคำอธิบายประกอบอันเรียกว่า อรรถกถา สำหรับที่มาในพระบาลีนั้น แสดงถ้อยคำที่พูดโต้ตอบกันเป็นต้นขึ้นมา โดยที่ไม่มีเรื่องประกอบติดต่อกัน ไม่มีเรื่องเล่า เป็นการเริ่มต้นว่าเป็นมาอย่างไร พระอาจารย์ผู้อธิบายที่เรียกว่า อรรถกถาจารย์ จึงได้เรียบเรียงประกอบ และเมื่อเรียบเรียงแล้ว ก็ได้ยกเอาคาถาที่เป็นพระบาลีที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสเองนั้นมารับรองเข้าเป็นตอน ๆ ไป เหมือนดังแต่งกระทู้ที่พระอาจารย์ให้บทกระทู้มา ก็มาแต่งบรรยายไป ก็ยกเอาพระพุทธภาษิตในพุทธศาสนภาษิตที่มีความสัมพันธ์กันเข้ามารับรอง แต่ก็ให้อยู่ในแนวของกระทู้บทตั้ง ลงท้ายก็สรุปเข้าในกระทู้บทตั้ง ข้อความที่เป็นบทกระทู้นั้น ที่เป็นบทตั้งก็ดี ที่เป็นบทที่อ้างเข้ามารับรองก็ดีก็เป็นข้อความสั้น ๆ แต่ว่าอธิบายของผู้แต่งกระทู้นั้นเป็นอธิบายของผู้แต่งกระทู้เอง

แต่ก็ให้อยู่ในขอบเขตของบทกระทู้ พระอาจารย์ผู้แต่งอธิบายพระบาลีชาดกก็ดี พระบาลีอย่างอื่นก็ดี ก็เป็นเช่นเดียวกัน ท่านอธิบายประกอบเข้ามาสั้นบ้างยาวบ้าง แต่สำหรับในชาดกนี้ท่านเล่าเรื่องประกอบเข้ามามากทีเดียว ถ้าไม่เช่นนั้นความก็ไม่ติดต่อกัน คือเมื่ออ่านแต่พระบาลี ก็จะทราบแต่ข้อความที่โต้ตอบกันอันอยู่ในคลองธรรมที่ต้องการ แต่ว่าทำไมจึงมาโต้ตอบกัน เริ่มขึ้นมาอย่างไรนั้นไม่ได้เล่าไว้ พระอาจารย์ท่านจึงมาเล่าเอาไว้ สำหรับที่จะแสดงในที่นี้ ก็จะได้เล่าไปตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้เล่าไว้ แต่สรุปให้สั้นเข้า และก็จะนำเอาคาถาในพระคัมภีร์ชาดกที่อ้างว่าเป็นพระพุทธเจ้าตรัสเข้ามาประกอบ และสาระสำคัญนั้นก็อยู่ที่พระบาลีชาดกที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัส ส่วนเรื่องนิทานนั้นเป็นเรื่องเล่าประกอบเข้ามาเป็นของพระอรรถกถาจารย์

เนื้อความย่อของมหาหังสชาดก

เมื่อกล่าวรวมกันดังกล่าวแล้ว ก็มีความโดยย่อว่า ในอดีตกาลในเมืองพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงพระนามว่า สังยมะ หรือว่า สังยมนะ หรือว่า สัญยมนะ มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่า เขมา ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นหงส์ทอง คือหงส์ที่มีขนสีทอง มีหมู่หงส์บริวารเป็นอันมาก อาศัยอยู่ ณ ภูเขาจิชฌกูฏ นามของพระยาหงส์โพธิสัตว์มีชื่อว่า ธตรัฏฐ เมื่อจะเรียกในฐานะเป็นหัวหน้าฝูงหงส์ ก็เรียกว่า พระยาหงส์ธตรัฏฐ และได้มีหงส์ทองอีกหนึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีชื่อว่า สุมุขะ หรือ สุมุข ในครั้งนั้นพระเทวีของพระเจ้ากรุงพาราณสีที่มีพระนามว่าเขมา ได้ทรงพระสุบินคือฝันว่ามีพระยาหงส์ทอง ๒ ตัวมาจับอยู่ที่พระราชบัลลังก์แสดงธรรมกถาด้วยเสียงอันไพเราะ พระเทวีประทานสาธุการ สดับธรรมกถายังมิทันอิ่มเอิบในการสดับธรรม ราตรีก็สว่าง พระยาหงส์ทั้ง ๒ จึงพากันบินออกไปทางช่องพระแกล พระนางก็รับสั่งห้ามว่า อย่าเพ่อไป และตรัสแก่นางพระกำนัลทั้งหลายให้ช่วยกันจับ เมื่อตื่นพระบรรทม และนางกำนัลได้ยินรับสั่งก็พากันแย้มสรวลว่าหงส์ที่ไหนกัน พระนางจึงทรงทราบว่าทรงพระสุบินไป แต่แม้เช่นนั้นก็ทรงดำริว่า พระยาหงส์ที่มีสีประดุจทองคำคงจะมีอยู่ในโลกนี้ จึงได้ทูลพระราชาพระเจ้ากรุงพาราณสีว่าทรงตั้งครรภ์ มีอาการแพ้ครรภ์ ต้องการที่จะได้เห็นหงส์ทองได้ฟังหงส์ทองแสดงธรรม พระราชาจึงได้ตรัสให้สืบว่ามีหมู่หงส์อาศัยอยู่ที่ไหน

พวกพราหมณ์ก็ไม่ทราบ แต่ก็ทูลว่าพวกพรานคงจะทราบ จึงได้โปรดให้เรียกพวกพรานป่ามาตรัสถาม พรานคนหนึ่งก็กราบทูลว่า ได้ทราบต่อ ๆ กันมาว่า หงส์เหล่านั้นอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ในประเทศหิมวันต์ พระราชาก็ตรัสถามว่า จะพอรู้อุบายที่จะจับหงส์เหล่านั้นได้หรือไม่ พวกพรานก็กราบทูลว่าไม่ทราบ จึงได้ทรงปรึกษากับพราหมณ์บัณฑิต พราหมณ์บัณฑิตก็กราบทูลว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องไปจับที่เขาคิชฌกูฏ ขอให้ทรงขุดสระใหญ่ชื่อว่า เขมะ ทางทิศเหนือแต่พระนคร ให้เต็มด้วยน้ำ ปลูกธัญชาติต่าง ๆ ให้นายพรานผู้ฉลาดคนหนึ่งอยู่ประจำรักษา อย่าให้หมู่มนุษย์เข้าไปใกล้ และให้ประกาศเป็นเขตให้อภัยแก่สกุณชาติต่าง ๆ ที่จะมาหากินที่สระนั้น พระราชาก็ได้ตรัสให้ปฏิบัติตามที่บัณฑิตนั้นได้กราบทูลแนะ ก็ได้ตรัสให้นายพรานผู้ฉลาดผู้หนึ่งมามอบให้เป็นผู้ที่รักษาสระ นายพรานนั้นเรียกตามภาษาบาลีว่า เนสาท หรือเนสาทะ เขาชื่อ เขมกะ ก็เป็นผู้รักษาสระเขมะนั้นมา สกุณชาติทั้งหลายก็พากันลงสู่สระนั้น และก็ชักชวนกันต่อ ๆ ไปว่าเป็นสระที่ไม่มีภัย ก็ทราบไปจนถึงหมู่หงส์ หมู่หงส์ก็พากันมาหากินในสระนั้น จนถึงพระยาหงส์ธตรัฏฐกับเสนาบดีที่ชื่อว่าสุมุขะ ทั้ง ๒ ซึ่งเป็นหงส์ทองด้วยกันก็มาหากินที่สระนั้นด้วย และเมื่อพรานผู้รักษาสระได้เห็นหงส์ทองลงมา ก็ได้เฝ้าดูอยู่ถึง ๖–๗ วันว่ามาจับที่ไหน และเมื่อสังเกตที่ได้แน่นอนแล้ว ก็วางบ่วงดักไว้ใต้น้ำ พระยาหงส์ทองนั้นมาก็ลงไปในน้ำตรงบ่วงนั้น ก็ติดบ่วงของนายพราน พระยาหงส์ทองพยายามที่จะสลัดบ่วงให้หลุด แต่บ่วงนั้นก็กัดขาผ่านหนัง เส้นเอ็นจนถึงกระดูก ก็ไม่หลุด พระโพธิสัตว์จึงได้หยุดเพราะเกรงว่าขาจะขาด ส่วนเสนาบดีหงส์ที่เป็นหงส์ทองด้วยกันที่ชื่อว่า สุมุขะ เมื่อเห็นเจ้านายของตนติดบ่วงจึงได้เข้าไปหา ส่วนฝูงหงส์ที่เป็นบริวารก็พากันบินหนีไปทั้งหมด เมื่อเข้าไปถึงพระยาหงส์ธตรัฏฐก็ถามว่า ทำไมจึงไม่หนีไป ขอให้รีบหนีไปเสีย หงส์เสนาบดีสุมุขะก็ตอบว่าไม่ไป จะอยู่ช่วย พระยาหงส์ก็บอกให้หนีไปหลายหน หงส์เสนาบดีสุมุขะก็ไม่ยอมหนีไป บอกว่าจะอยู่ช่วย ฝ่ายนายพรานที่มองเห็นโดยตลอดเพราะได้ดักดูอยู่ ซ่อนดูอยู่ จึงเดินเข้าไป ครั้นเห็นหงส์เสนาบดีซึ่งไม่ติดบ่วงยืนอยู่ด้วย ก็แปลกใจว่าทำไมจึงไม่หนีไป หงส์เสนาบดีก็กล่าวว่า เพราะเจ้านายของตนติดบ่วง ตนจะขอตายแทน ขอให้จับเอาตัวหงส์เสนาบดีคือตัวเขาไป แล้วปล่อยเจ้านายเขาไป ฝ่ายนายพรานก็ใจอ่อน ก็บอกว่า ถ้าเช่นนั้นก็จะปล่อยไปทั้ง ๒ ฝ่ายพระยาหงส์กับหงส์เสนาบดีนั้นก็ตอบว่า ถ้าหากว่านายพรานนี้ดักหงส์

และนกทั้งหลายเพื่อประโยชน์ของตน ก็จะขอรับทักษิณาอภัยคือการปล่อยนกทำบุญ แต่ถ้าหากว่าท่านมาดักหงส์ด้วยมีคำสั่งมาจากผู้อื่น ไม่ใช่ของตนเอง ท่านก็ไม่มีอิสระที่จะปล่อยเราทั้ง ๒ เสีย เพราะฉะนั้น ก็ขอให้นำเราทั้ง ๒ ไป แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องใส่กรง ให้เราทั้ง ๒ นี้จับไปที่กระเช้า ๒ ข้างที่เป็นคานให้ท่านหาบไป นายพรานนั้นก็หาบกระเช้าที่หงส์จับ ๒ ข้าง นำหงส์ไปถวายพระราชา ฝ่ายพระราชาเมื่อได้เห็นหงส์ก็มีความดีใจ และก็บอกว่าให้พักอยู่ระยะหนึ่งก็จะปล่อยไป และให้พระยาหงส์จับอยู่ในที่อันสมควร และก็ได้พระราชทานอาหารเป็นต้น ฝ่ายพระยาหงส์นั้นก็ได้ทูลแก่พระราชาเป็นการปฏิสันถารว่า พระองค์ไม่มีพระโรคาพาธ ทรงสำราญดีอยู่ ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เราไม่มีโรคาพาธ มีความสำราญดี และเราก็ปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรม พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า โทษอะไร ๆ ไม่มีอยู่ในอำมาตย์ของพระองค์ละหรือ และอำมาตย์เหล่านั้นไม่มีอาลัยชีวิตในประโยชน์ของพระองค์ละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้นไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของเรา พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ประกอบด้วยพระโอรสพระรูปพระโฉมพระยศ เป็นไปตามอัธยาศัยของพระองค์ละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูป พระโฉมและพระยศ เป็นไปตามอัธยาศัยของเรา พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า พระองค์มิได้ทรงเบียดเบียนชาวแว่นแคว้น ทรงปกครองให้ปราศจากอันตรายแก่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่ำเสมอละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เรามิได้เบียดเบียนชาวแว่นแคว้น ปกครองให้ปราศจากอันตรายแต่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่ำเสมอ พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า พระองค์ทรงยำเกรงสัตบุรุษ ทรงเว้นอสัตบุรุษ พระองค์ไม่ทรงละทิ้งธรรม ไม่ทรงประพฤติคล้อยตามอธรรมละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เรายำเกรงสัตบุรุษ เว้นอสัตบุรุษ ประพฤติคล้อยตามธรรม ละทิ้งอธรรม พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นชัดซึ่งพระชนมายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่หรือ พระองค์ทรงมัวเมาในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ไม่สะดุ้งกลัวปรโลกหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เราพิจารณา

เห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยั่งยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่แล้วในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้คือ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน ความไม่พิโรธ คือความกระทำไม่ให้ผิด แต่นั้นมีปีติและโสมนัสไม่ใช่น้อยย่อมเกิดแก่เรา ดั่งนี้ เมื่อพระราชาได้ตรัสตอบดั่งนี้แล้ว พระยาหงส์ก็ถวายอนุโมทนาแก่พระราชา และก็ได้พระราชทานทรัพย์แก่นายพราน ทรงให้พระยาหงส์กับเสนาบดีพระยาหงส์พักอยู่ ทรงพระราชทานเลี้ยงดูให้มีความสุข แล้วก็ทรงปล่อยพระยาหงส์และหงส์เสนาบดีนั้นให้กลับไปสู่ภูเขาคิชฌกูฏ

พระราชาในอดีตกาลทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม

เนื้อความในมหาหังสชาดกมีดั่งที่เล่ามานี้ และเรื่อง **ทศพิธราชธรรม** ก็มาจากคำตอบ หรือพระราชดำรัสตอบของพระราชาตอนที่ว่า เราตั้งอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ **ทาน ศีล ปริจจาคะ** การบริจาค **อาชชวะ** ความซื่อตรง **มัททวะ** ความอ่อนโยน **ตบะ** ความเพียร **อักโกธะ** ความไม่โกรธ **อวิหิงสา** ความไม่เบียดเบียน **ขันติ** ความอดทน **อวิโรธนะ** ความไม่ทำให้ผิด รวมเป็น ๑๐ ประการ

นำเล่าเรื่องมหาหังสชาดกนี้ก็เพื่อให้ทราบว่า ที่มาของทศพิธราชธรรมมาจากชาดกเรื่องนี้ ซึ่งธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ ก็ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระเจ้ากรุงพาราณสีที่ตรัสตอบแก่พระยาหงส์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่สาธกให้เห็นว่าพระราชาในอดีตกาลนั้นที่ทรงเป็นบัณฑิต ทรงตั้งอยู่ในธรรม ก็ย่อมทรงตั้งอยู่ในธรรม ๑๐ ประการนี้ ที่บัดนี้เรียกกันว่า ทศพิธราชธรรม พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเล่าเรื่องชาดกนี้ คือ มหาหังสชาดก ว่าแม้พระราชาซึ่งเป็นผู้ปกครองแผ่นดินในอดีตกาลก็ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม คือทรงปกครองโดยธรรม ก็คือโดยทศพิธราชธรรม

๒๔ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๕ ทศบารมีและทศพิธราชธรรม

พุทธศาสนาทำให้รู้จักบารมีและทศพิธราชธรรม

ได้แสดงที่มาของ **ทศพิธราชธรรม** ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเล่ามหาหังสชาดก แสดงทศพิธราชธรรม ปรากฏอยู่ในพระ-ไตรปิฎก และสำหรับทศพิธราชธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ และบารมีสำหรับพระโพธิสัตว์ ที่ได้ทรงบำเพ็ญสั่งสมคุณสมบัติที่เป็น **พุทธการกธรรม** คือธัมมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า สำหรับประเทศไทย คนไทย เมื่อได้รับนับถือพระพุทธ-ศาสนา ได้มีพระเถระผู้มาประกาศพระพุทธศาสนาพร้อมกันเป็นหมู่ แม้ว่าจะเป็นหมู่เล็ก อันจะพึงเรียกได้ว่าเป็นพระสงฆ์ หรือแม้ว่าจะมาเพียงรูปเดียวหรือ ๒ รูปก็ตาม ก็ย่อมจะได้นำพระพุทธศาสนามาสั่งสอน และโดยเฉพาะเมื่อได้จารึกพระ-พุทธศาสนาเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกขึ้นที่ลังกา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๔ คัมภีร์ชาดกนี้ก็รวมอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นด้วย และก็ปรากฏว่า ได้มีพระสงฆ์ มีพระเถระจากลังกาเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย เช่นที่แสดงว่ามีพระเถระผู้เป็นปราชญ์มาขึ้นที่นครศรีธรรมราช และก็ได้เดินทางเข้ามาถึงกรุงสุโขทัยซึ่งเป็นราชธานีในครั้งนั้น ก็ได้นำพระพุทธศาสนามาเผยแพร่ จนถึงปรากฏว่าพระเจ้า-แผ่นดินสมัยสุโขทัย คือพญาลิไท ได้ทรงศึกษารอบรู้ในพระพุทธศาสนา จนถึงทรงรจนา **ไตรภูมิพระร่วง** ขึ้น ซึ่งเป็นที่นับถือว่า เป็นวรรณคดีเรื่องแรกของคนไทย และก็ทรงผนวชเป็นภิกษุอยู่เป็นเวลาหลายเดือน เพราะฉะนั้น ความรู้จักบารมีและทศพิธราชธรรม ก็น่าจะมีแก่คนไทยทั้งฝ่ายที่เป็นพระ และทั้งฝ่ายที่เป็นฆราวาสมาตั้งแต่ในสมัยเก่าก่อนเหล่านั้น

มีหลักฐานเรื่องชาดกก่อนสมัยสุโขทัย

และก็มีปรากฏในหลักฐาน เช่นเป็นศิลาจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ยังมีเหลืออยู่ถึงในปัจจุบัน แสดงว่าในสมัยนานไกลที่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทยเอาเป็นว่าก่อนสมัยสุโขทัย ก็มีหลักศิลาจารึกเรื่องชาดกบำเพ็ญบารมี คือพระโพธิ-

สัตว์บำเพ็ญบารมีที่แสดงไว้ในชาดกต่าง ๆ อยู่แล้ว และเมื่อจับแต่สมัยสุโขทัย ความรู้เรื่องพุทธศาสนาก็คงจะมากขึ้น เพราะสมัยเมื่อก่อนแต่นั้นที่เป็นที่เชื่อกันว่า พระโสณะ พระอุตตระ ได้แผ่พระพุทธศาสนามาทางสุวรรณภูมิ ซึ่งไทยเราก็เข้าใจว่านครปฐมเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งซึ่งรวมอยู่ในสุวรรณภูมิ และอาจจะเป็นเมืองหลวงท่านทั้ง ๒ ที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่นั้น ครั้งนั้นจะมีคนไทยอยู่ในถิ่นนี้หรือไม่ ก็ยังไม่อาจรับรองกันได้ เพราะว่ามีประวัติที่แสดงว่า คนไทยเราอพยพมาจากเมืองจีน เผ่าไทยน้อยก็มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางนี้ เผ่าไทยใหญ่ก็ไปทางเชียงตุงเป็นต้น ด้านทางใกล้พม่านั้น และถ้าเป็นเช่นนั้น ขณะที่ยังอยู่ที่โน่น พระพุทธศาสนาก็ปรากฏว่าได้แผ่ไปทางโน้นในสมัยต่อจากสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้น เพราะฉะนั้น อาจจะรับพุทธศาสนาตั้งแต่ที่โน่นมาแล้ว หรือถ้าหากว่าจะมีคนไทยอยู่ที่นี่บ้างในครั้งนั้นก็อาจจะได้รับจากสายพระโสณะ พระอุตตระ แต่ในครั้งนั้นยังไม่ได้จารึกพระพุทธวัจนะเป็นตัวอักษร พระเถระที่นำพระพุทธศาสนามาเผยแพร่ ท่านจะจำได้ทั้ง ๓ พระไตรปิฎกหรือไม่ก็ไม่อาจทราบได้ แต่ก็กล่าวได้แต่เพียงว่า ท่านจำมาได้เท่าไหร่ รู้มาเท่าไหร่ ท่านก็มาเผยแพร่ได้เท่านั้น ถ้าหากว่าท่านอาจจำมาได้หมดก็คงอาจจะเผยแพร่ได้หมด ถ้าจำมาไม่หมด ก็คงจะเผยแพร่ได้เท่าที่จำได้ เพราะฉะนั้น ท่านจะเผยแพร่มาได้จนถึงคัมภีร์ชาดกต่าง ๆ หรือไม่ ก็ไม่อาจจะทราบได้ แต่ว่าสมัยเมื่อได้จารึกพระไตรปิฎกเป็นตัวอักษรแล้ว และพระเถระลังกาท่านก็ขยันมาแผ่ศาสนาเหมือนกัน เมื่อท่านมากับคัมภีร์ ท่านก็อาจที่จะเผยแพร่ได้หมดทั้งทางพระวินัย ทั้งทางพระสุตตันต ทั้งทางพระอภิธรรม ดังที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงสมัยสุโขทัย ซึ่งก็มีอภิธรรมปนอยู่เป็นอันมาก แสดงว่าพระองค์ผู้ทรงรจนานั้นได้ทรงมีความรู้พระไตรปิฎกตลอดถึงอภิธรรม

ในอดีตมีความนับถือบารมียิ่งกว่าราชธรรม

แต่ว่าเมื่อยกเอาจำเพาะบารมีกับทศพิธราชธรรม ก็สรุปกล่าวได้ว่า ทศพิธราชธรรมนั้นได้เป็นที่รู้จักและปฏิบัติกันมา ในสมัยอยุธยานั้นมีลายลักษณ์อักษรปรากฏแน่นอน แต่ในสุโขทัยก็น่าจะได้ทราบและได้ปฏิบัติมาแล้ว ส่วนบารมีนั้นได้เป็นที่รู้จักกันมาก่อนนั้น ได้มีศิลาจารึกเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ก็แปลว่าได้มีความรู้เรื่องชาดกต่าง ๆ กัน แต่ว่าจะรู้ทั้งหมดถึง ๕๐๐ กว่าเรื่องหรือไม่ก็ไม่อาจ

จะทราบได้ และจะรู้ได้ตลอดจนถึงชาดกที่มีทศพิธราชธรรมนี้ด้วยหรือไม่ก็ไม่อาจ
จะทราบได้ แต่ว่ากล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ผู้ครองประเทศไทยได้ปฏิบัติทศพิธ-
ราชธรรมมาช้านาน และในขณะเดียวกันก็ทรงปฏิบัติในพระบารมีทั้ง ๑๐ นั้นด้วย
และก็เป็นที่นับถือพระมหากษัตริย์ว่าเป็นเหมือนอย่างพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ซึ่ง
บำเพ็ญบารมีเพื่อพุทธภูมิ ความนับถือพระมหากษัตริย์เป็นเหมือนอย่างพระโพธิ-
สัตว์องค์หนึ่งดังกล่าวนี้ได้มีมาช้านาน และก็แสดงว่า ได้นับถือบารมี ๑๐ นี้ยิ่งกว่า
ทศพิธราชธรรม คือพระมหากษัตริย์เองก็ทรงนับถือบารมีว่า จะพึงต้องทรงปฏิบัติ
เพื่อพุทธภูมิยิ่งกว่าทศพิธราชธรรม ได้เป็นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้

การปฏิบัติหนักไปในทางราชธรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔

มาถึงรัชกาลที่ ๔ ซึ่งทรงเป็นปราชญ์พระองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา ได้
ทรงผนวชอยู่ในพุทธศาสนาเป็นเวลานานปี ได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกพร้อมทั้ง
อรรถกถาฎีกาทั้งหลาย ได้ทรงปรับปรุงความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ให้ถูกต้อง
ตามพระวินัยบัญญัติ และทรงปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะกรรมฐาน กรรมฐานที่สอน
กันว่าให้บริกรรมว่า **พุทโธ พุทโธ** ก็ปรากฏในหนังสือพระราชประวัติว่า พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงปฏิบัติ จนถึงเวลาจะสวรรคตก็ทรงปฏิบัติบทนี้ ดังที่มี
เขียนไว้ในจดหมายเหตุตอนสวรรคตว่า ในราตรีที่จะเสด็จสวรรคตนั้น ได้ทรง
บรรทมเบื้องขวา และก็มีผู้ได้ยินเสียงทรงบริกรรมดัง ๆ ว่า **พุทโธ พุทโธ พุทโธ**
จนพระสุรเสียงนั้นเบาเข้า ๆ จนสงบหยุด เสด็จสวรรคต เพราะฉะนั้น ก็กล่าว
ได้ว่า แบบภาวนาพุทโธนี้ เป็นแบบที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงปฏิบัติอยู่
และเมื่อทรงผนวชก็เป็นพระอาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระอาจารย์กรรมฐาน
๕ ที่ออกไปตั้งคณะปฏิบัติในภาคอีสานเป็นต้น ซึ่งพระเถระฝ่ายธรรมยุตที่ภาคอีสาน
ก็ได้ปฏิบัติใช้บริกรรม หายใจเข้า **พุท** หายใจออก **โธ นี้** เรียกว่า **พุทโธ พุทโธ**
นี้เป็นหลักกันอยู่จนถึงปัจจุบัน เพราะฉะนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่า พระอาจารย์กรรม-
ฐานพระองค์แรกที่ทรงสอน ก็คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อทรงผนวชอยู่
ก็ทรงเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ของพระเถระภาคอีสาน ที่ออกไปตั้งคณะปฏิบัติทาง
ภาคอีสานดังกล่าว มาตั้งแต่ในครั้งรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ นั้น และก็ปฏิบัติสืบกันมา
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เองได้ทรงพระราชนิพนธ์บทสวดภาษาบาลีต่าง ๆ

ไว้เป็นอันมาก เช่น ทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ที่เราสวดกันอยู่ และยังพระราชนิพนธ์เรื่องภาษาบาลีที่เป็นประวัติศาสตร์ไว้ก็มี จดหมายเหตุต่าง ๆ ก็มี และมีอีกเรื่องหนึ่งที่ได้ทรงไว้ว่า ไม่ได้ทรงปรารถนาพุทธภูมิ เพราะเมื่อตั้งความปรารถนาขึ้นก็ทำให้ฟุ้งซ่าน เพราะเป็นตัณหาฟุ้งซ่าน ดั่งนั้น ก็ทรงปรารถนาเพื่อจะปฏิบัติเพื่อธรรมที่สุดทุกข์เท่าที่จะพึงเป็นไปได้ พระมหากษัตริย์ที่สืบพระราชสันติวงศ์ต่อมาจึงได้ปฏิบัติหนักไปในทางทศพิธราชธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงปฏิบัติบารมีธรรม แม้ไม่ปรารถนาพุทธภูมิ ก็ปฏิบัติบารมีธรรมประกอบไปด้วย

ความนิยมว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์

และเพราะเหตุที่ได้มีความนิยมกำหนดว่า พระมหากษัตริย์เมื่อเป็นพระมหากษัตริย์ขึ้นแล้ว ก็เหมือนอย่างเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณ ซึ่งความนิยมดั่งนี้เป็นมานานดังที่กล่าวมาข้างต้น เพราะฉะนั้นจึงได้มีถ้อยคำที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์นั้น มีคำว่า **พุทธ พุทธ** ประกอบอยู่ด้วย เช่นคำกราบบังคมทูล ที่หมายถึงบุคคลผู้กราบบังคมทูลเองก็ใช้ว่า ข้าพระพุทธเจ้า คำรับก็พระพุทธเจ้าข้า รัชกาลที่ ๕ ก็ถวายพระนามว่า พระพุทธเจ้าหลวง เมื่อได้ทรงสร้างพระพุทธรูปถวายรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ก็ได้ถวายนามพระพุทธรูปว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สำหรับรัชกาลที่ ๑ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย สำหรับรัชกาลที่ ๒ เป็นนามของพระพุทธรูปซึ่งบัดนี้ได้ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อเข้าไปหันหน้าไปทางพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรพระแก้วมรกต พระยืนทรงเครื่ององค์ใหญ่ที่ประทับอยู่ทางด้านขวามือ หรือด้านทิศเหนือ ก็คือพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ประดิษฐานทางด้านซ้ายมือหรือด้านทิศใต้ก็คือพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นนามพระพุทธรูป และก็ได้โปรดให้นำนามพระพุทธรูปนี้มาเป็นพระปรมาภิไธยในรัชกาลที่ ๑ และในรัชกาลที่ ๒ ด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อพูดว่าพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงรัชกาลที่ ๑ เมื่อพูดว่าพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็เข้าใจว่าเป็นรัชกาลที่ ๒ พระนามของพระพุทธรูปทั้ง ๒ นี้ ก็มาเป็นพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ รัชกาล คือ ที่ ๑ และ ที่ ๒ นั้น และนอกจากนี้ยังได้นำคำว่าบารมีมาใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ เช่น *"ทรงเปี่ยมด้วยพระบารมี"* *"มีพระบารมีเป็นที่พึ่ง"* *"พระบารมีแผ่ไพศาล"*

เหล่านี้เป็นต้น และคำอื่น ๆ ก็เป็นความนิยมของประเทศไทยเรา ของคนไทยเรา ที่ได้เทิดทูนยกย่ององค์พระมหากษัตริย์มาตั้งแต่เก่าก่อน และก็เป็นประโยชน์ที่ทำให้องค์พระมหากษัตริย์ได้ทรงสำนึกพระองค์ว่า เมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์หรือเป็นเหมือนพระโพธิสัตว์ ก็จะต้องทรงบำเพ็ญพระบารมี มีทานศีลเป็นต้น แก่ประชาชน และโดยเฉพาะก็จะต้องทรงยกย่องรักษาพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์บำรุงรักษาพระสงฆ์ ตลอดจนถึงวัดวาอารามทั้งหลาย ว่าเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว ก็จะต้องทรงทิ้งพระพุทธศาสนาไม่ได้ จะต้องทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา รักษาพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงพระสงฆ์วัดวาอาราม ทุก ๆ อย่างที่เนื่องด้วยพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าวัดวาอารามที่เป็นหลักฐาน มีความมั่นคงงดงามในพุทธศาสนา ย่อมเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง หรือทรงอุปถัมภ์บำรุงเป็นส่วนใหญ่ และพระสงฆ์ที่รวมกันอยู่เป็นสังฆสามัคคีตามพระธรรมวินัย ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์ได้ทรงอุปถัมภ์ ทรงแต่งตั้งเจ้าคณะปกครองสงฆ์ ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชลงมา และทรงฟื้นฟูพระธรรมวินัย ทรงออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย และเพื่อให้พระสงฆ์ได้ประกาศพระพุทธศาสนา สั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ตลอดจนถึงเป็นครูอาจารย์ประสาทศิลปวิทยาแก่กุลบุตรทั้งหลาย และทรงทำการสังคายนาพระธรรมวินัย จารึกพระธรรมวินัยลงในใบลาน พิมพ์เป็นหนังสือเป็นต้น และพระมหากษัตริย์บางพระองค์ที่ทรงเป็นปราชญ์ในพุทธศาสนา ก็ทรงรจนาหนังสือทางพุทธศาสนา ดังเช่นพญาลิไทรจนาไตรภูมิพระร่วงในครั้งกรุงสุโขทัย เพราะฉะนั้นถวายให้พระเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ท่านเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีก็เป็นประโยชน์ดั่งนี้ และเมื่อทรงบำเพ็ญพระบารมีนั้น ก็เป็นอันว่าได้ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมไปด้วยกัน เพราะธัมมะทั้งคู่นี้ก็มีข้อธรรมที่ตรงกันบ้าง ต่างกันบ้างโดยพยัญชนะ แต่โดยเนื้อความแล้วก็เข้ากันได้ทุกข้อ แต่ว่าทางบารมีนั้น มุ่งพระโพธิญาณสำหรับพระโพธิสัตว์ ทศพิธราชธรรมนั้นมุ่งสำหรับปกครองประชาชนปกครองบ้านเมือง

๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๖ ทศพิธราชธรรมและบารมี (ต่อ)

ได้แสดงเริ่มเรื่อง **ทศพิธราชธรรม** และได้แสดงถึง **บารมี** ที่นิยมใช้เป็นธัมมะแห่งพระมหากษัตริย์ไทยมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ในวันนี้จะได้แสดงหลักฐานของการใช้บารมีกับทศพิธราชธรรม จากหนังสือ **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท** ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากร-ปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี จะได้เลือกอ่านบางตอนในบทที่ ๖ ที่ว่าด้วยความหมายของคำว่าบารมีในคัมภีร์พุทธศาสนาในประเทศไทย และอิทธิพลความคิดเรื่องบารมีในวัฒนธรรมไทยบางตอน

๑. **ยุคก่อนสมัยสุโขทัย** (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒–๑๕)

พุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในดินแดนที่เป็นประเทศไทยเป็นเวลานานแล้ว ดังมีหลักฐานที่พบ คือ โบราณศิลปวัตถุ และโบราณสถานทางพุทธศาสนาหลายสมัย ความคิดเรื่องบารมีก็ควรจะเข้าสู่ประเทศไทยในยุคต้น ๆ นี้เช่นเดียวกัน สันนิษฐานจากภาพสลัก หรือภาพปั้นโบราณที่เล่าเรื่องราว ซึ่งนักโบราณคดีได้สันนิษฐานจากลักษณะทางประติมาณวิทยา ว่าเป็นเรื่องชาดกในพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นศิลปทวาราวดี

เรื่องชาดกบางเรื่องที่แสดงในภาพสลักเหล่านี้ มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นเรื่องแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

๒. **สมัยสุโขทัย** (พุทธศตวรรษที่ ๑๘–๑๙)

ในสมัยสุโขทัยอันเป็นระยะเวลาที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานแรกคือศิลาจารึกพ่อขุนรามกำแหง กล่าวถึงพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทอย่างลังกาวงศ์เข้าสู่อาณาจักรสุโขทัย และความเลื่อมใสในพุทธศาสนาของประชาราษฎรชาวสุโขทัย ฉะนั้น คติเรื่องบารมีในอรรถ-กถาบาลีของลังกา จึงเข้ามาเผยแพร่ในสุโขทัยด้วย

คติเรื่องบารมีในสุโขทัยมี ๒ แบบ คือ

๑. คติเรื่องบารมีตามแนวคิดในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๒. คติเรื่องบารมีว่าเป็นของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะใช้กันมากในสมัยต่อ ๆ ไป

พระมหาธรรมราชาลิไท กษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งกรุงสุโขทัย ได้ทรงผนวชในระหว่างที่ครองราชย์ ดังข้อความพิสดารมีในจารึกวัดป่ามะม่วง

ข้อความนี้กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ว่า ทรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณแห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายสิบองค์ มีพระอริยเมตไตรยเป็นต้น ผู้มีบารมีอันถึงพร้อมแล้ว และว่า ทรงมีพระคุณเหมือนพระโพธิสัตว์ มีพระเวสสันดรในทางทาน ในทางพระปรีชาญาณเหมือนพระมโหสถ ในทางทรงศีลเหมือนพระเจ้าสีลวราช

ในคาถานมัสการของไตรภูมิพระร่วง มีแสดงคติเรื่องบารมีว่าเป็นของพระมหากษัตริย์ คือการเทียบว่าพระมหากษัตริย์เท่ากับพระโพธิสัตว์ ผู้จะถึงซึ่งความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

พระยาลิไท ได้ตรัสประกาศไว้ในที่หลายแห่งอย่างชัดเจนว่า พระองค์คือพระโพธิสัตว์ผู้กำลังบำเพ็ญบารมี เพื่อที่จะถึงซึ่งความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และบารมีที่พระองค์กำลังบำเพ็ญนั้น มีคุณสมบัติหรือลักษณะเช่นเดียวกับบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีตที่รู้จักกัน

อนึ่ง ข้อที่ควรสังเกตคือ ในศิลาจารึกหลักที่ ๓ ใช้คำว่า "*ธรรมเทศนา... พระมหาชาติ*" แสดงว่าการสวดหรือเทศน์มหาชาติ น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว คือในสมัยสุโขทัย ได้เกิดคตินิยมยกเรื่องพระเวสสันดร เป็นเรื่องสำคัญ เรียกว่า พระมหาชาติ ดังปรากฏในศิลาจารึกนครชุมหลักที่ ๓ ตอนที่กล่าวทำนายลักษณะพุทธศาสนาในอนาคตว่า

"*พระธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติ หาคนสวดมิได้เลย*"

"*การที่เราเรียกเวสสันดรชาดกว่ามหาชาตินั้น น่าจะมีเฉพาะในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย เพราะไม่มีชาดกใด ๆ ทั้ง ๕๕๐ เรื่อง อันมีอยู่ในคัมภีร์ชาดกที่เรียกไว้ว่ามหาชาติ บรรดาชาดกเรื่องใหญ่ ๆ ที่มีเรื่องยืดยาวนั้น ในคัมภีร์ชาดกจัดไว้พวกหนึ่งให้ชื่อว่ามหานิบาต แต่ในพวกมหานิบาตนี้ก็มิได้มีแต่เวสสันดรชาดกเรื่องเดียว แท้จริงมีอยู่ด้วยกันถึง ๑๐ เรื่อง คือที่เราเรียกกันว่า "ทศชาติ" แต่เราหาได้เรียกอีก ๙ เรื่องนั้นว่า มหาชาติ ไม่ คงเรียกแต่เฉพาะเวสสันดรชาดกเรื่องเดียว*

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดประทานอธิบายไว้ว่า "พุทธศาสนิกชนในสยามประเทศนี้ ตลอดจนประเทศที่ใกล้เคียง นับถือกันมาแต่โบราณว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดกสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่น ด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ อย่าง จึงเรียกกันว่า "มหาชาติ" และพันเอก พระสารสาสน์พลขันธ์ (เยรินี) ได้กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ในกำเนิดพระเวสสันดร ได้สร้างแบบของมนุษย์ผู้ก้าวถึงขั้นสูงสุดแห่งการดำเนินในทางวิวัฒนาการ อันนำไปสู่ความเต็มเปี่ยมทางจริยธรรมและความรู้ และเหมาะแก่การข้ามพ้น (โอฆะ) ห้วงสุดท้าย ซึ่งจะแยกออกเสียจากการเกิดเป็นเทวดา เพราะเหตุนี้กำเนิดสุดท้ายนี้จึงได้นามว่า มหาชาติ"

ในคาถานมัสการของไตรภูมิพระร่วง มีข้อความว่า *(ข้าพเจ้า พระยาลิไท) อยู่ ณ เมืองสัชชนาลัย ปรารถนาที่จะเข้าใจ (พระสัทธรรม) สิ้นกาลนาน เพิ่มพูนแล้วซึ่งบารมีของผู้เสมอซึ่งมธุร ...*

ในจารึกหลักที่ ๔ จารึกวัดป่ามะม่วง ทรงตั้งอธิษฐานถึงผลบุญที่ได้จากการทรงผนวชว่า *"ผลบุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบทต่อพระศาสนาพระพุทธเจ้าคราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ ปรารถนานำสัตว์ทั้งหลายข้ามไตรภพนี้เทอญ"*

ในทำนองเดียวกัน ในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ ๕ กล่าวอธิษฐานว่า *"จุงเป็นพระพุทธ จุงจักเอาฝูงสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารทุกข์"*

๓. สมัยอยุธยา

คติเรื่องบารมีในสมัยอยุธยา มีวิวัฒนาการขยายออกจากสมัยสุโขทัย คือ

ก. คตินิยมเรื่องมหาชาติ ซึ่งมีมาแต่สมัยสุโขทัย ได้รับสืบต่อมาถึงสมัยอยุธยา แต่ปรากฏว่าเป็นที่นิยมเพิ่มมากขึ้น มีผู้แต่งเป็นวรรณคดีหลายเรื่องเพื่อใช้ในการสวด ที่สำคัญคือ

๑. มหาชาติคำหลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันเรียบเรียงแต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕

๒. กาพย์มหาชาติ รจนาขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓–๒๑๗๑)

นอกจากนี้ได้มีการรจนามหาชาติอีกหลายสำนวน

ข. วรรณคดีจากชาดกเรื่องอื่น ๆ

ค. นอกจากในวรรณคดีแล้ว ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ยังมีคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในภาคเหนือ เช่นคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ (พ.ศ. ๒๐๗๘) ของพระสิริรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนาคัมภีร์ชินกาลมาลี ซึ่งเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ เป็นคาถาบรรจุศาสตร์ต่าง ๆ ไว้มาก คาถาที่ ๕๐ ได้กล่าวถึงบารมี

ง. คติว่าบารมีเป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ ก็มีในสมัยอยุธยาที่เห็นกัน เช่นบทไหว้ครูของกลบทศิริวิบูลยกิติ์ อันเป็นเรื่องที่นำมาจากปัญญาสชาดก ตอนที่เป็นบทไหว้ครู มีคำว่า *"บารมี"* ว่า

สร้างบารมีสี่ปรมรรถตรัสนับถือ ในตรีรัตนัตไตรย์หรือทรงอุตส่าห์
ตั้งความเพิ่มเติมความเพียรเป็นพุทธา มุ่งจะเพื่อเมื่อจะพาพวกเวไนย

ในที่นี้แม้จะเป็นการสรรเสริญคุณพระมหากษัตริย์ แต่ก็เน้นความสำคัญอยู่ที่การสร้างบารมีมุ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เพื่อช่วยเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งอาจจะเป็นเครื่องแสดงว่า เราถือว่าฝ่ายพุทธจักรสำคัญกว่าอาณาจักร

นอกจากนี้ ยังมีการยอมรับว่า บารมีเป็นเรื่องที่กษัตริย์ทรงบำเพ็ญมาแต่ชาติก่อน และสั่งสมความดีนี้ไว้ ทำให้พระองค์เป็นผู้มีอำนาจในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม บารมีที่สั่งสมนี้ ก็เป็นเครื่องช่วยในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง เช่นในหนังสือจินดามณีของพระโหราธิบดี สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระโหราธิบดี ได้ยกตัวอย่างโคลงขับไม้ว่าดังนี้

พระเกียรติรุ่งฟุ้งเฟื่อง ภาชา
ทั้งท่วนทุกทิศา นอบน้อม
ทรงนามไทเอกา ทศรถ
กระษัตรมาขึ้นพร้อม บ่เว้นสักคน
เดชะพระบารมีล้น อนันต์
จักนับด้วยกัปกัลป์ ฤาได้
สมภารภูรแต่บรรพ์ นาเนก
ยิ่งบำเพงเพิ่มไว้ กราบเกล้าโมทนา
พระทรงศรัทธาล้ำ เหลือแสดง
ทรงพระศาสนา ฤาให้

อารามคร่ำสักแห่ง *ห่อนมี*
ประสาทราชทรัพย์ไว้ *แจกให้ทุกสถาน*
อารามเรื่องราวถั้ว *ทุกทิศ*
เพราะบพิตรภูวญาณ *ปิ่นเกล้า*
พระองค์ทรงทศพิธ *ธรรมราช*
พระศาสนารุ่งเร้า *เรืองด้วยเดชา*

ในที่นี้น่าสังเกตว่า ความหมายของ *"บารมี"* ต่างจากคำบารมีที่กล่าวมาในตอนต้น ๆ ซึ่งหมายความถึงการสะสมคุณธรรมเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ ในที่นี้เป็นคุณธรรมที่บำเพ็ญแล้วทำให้ได้เป็นพระมหากษัตริย์ แต่อย่างไรก็ใช้คู่กับคำว่าสมภาร เหมือนกับบารมีที่เป็นธรรมให้สำเร็จพระโพธิญาณ การปฏิบัติใช้คำว่า "บำเพ็ญ" เหมือนกัน

๔. สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์ ความคิดเรื่องบารมีแพร่ขยายออกไปมาก ศัพท์ว่าบารมีก็มีใช้อยู่แพร่หลายในหนังสือทางพุทธศาสนา วรรณคดี รวมทั้งจารึกต่าง ๆ ดังจะหาตัวอย่างซึ่งใช้ในที่ต่าง ๆ มาเป็นสังเขป ประกอบกับความคิดเรื่องบารมีในสมัยสุโขทัยและอยุธยาดังต่อไปนี้

ก. คตินิยมเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรในมหาชาติ ยังคงสืบทอดมามีธรรมเนียมการสวดและเทศน์มหาชาติอย่างใหญ่โต เป็นงานพระราชพิธี มีการแต่งมหาชาติคำหลวงเพิ่มเติม สำนวนกรุงเก่าที่ขาดหายไป รวมทั้งแต่งร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกสำหรับการเทศน์มหาชาติ

ข. คติเรื่องบารมีของพระมหากษัตริย์ มีสืบต่อกันมาเช่นกัน ตัวอย่างเช่น จารึกหลักที่ ๑๓๘ จารึกที่ฐานพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. ๒๓๗๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

"ทรงปรารถนาพระโพธิญาณศรัทธาธิกบารมี พระหฤทัยหมายมุ่งบำรุงพระไตรรัตนะทั้งสามเป็นอาจินะ พระราชกุศลสืบส้างพระสำมะดึงษะบารมี ทรงพระวิริยะภาพเพียรพะยายามตามประเพณีพระมหาโพธิสัตว์เจ้า แต่ปางก่อนสืบมา"

และอีกตอนหนึ่งในจารึกเดียวกันนี้ว่า

"ซึ่งทรงพระราชศรัทธาถะปะนาพระสมุทรเจดียสถาน การกุศลทั้งนี้ใช้

จะมีพระราชประสงค์สมบัติจักรพรรดิ์ และสมบัติเทพยุดา อันพรหมหามิได้ ปลงพระไทยแต่จะให้สำเร็จจ์ แก่พระสรรเพชญโพธิญาณ จะรื้อขนสัตว์จากสังสารทุกข์"

การที่พระมหากษัตริย์ประกาศพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์นี้ คงจะไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ในจารึกหลักที่ ๑๙๑ จารึกบนหินอ่อนที่องค์-พระเจดีย์ วัดชุมพลนิกายาราม ตำบลบ้านเลน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนคร-ศรีอยุธยา จึงได้ทรงคัดค้านคำอ้างเหล่านั้น และชี้ให้เห็นว่า ในการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางศาสนา ควรจะเป็นไปเพื่อพระนิพพานเท่านั้น ดังปรากฏข้อความว่าดังนี้

"...ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้ก็ดี ขอให้ได้สำเร็จพระพุทธภูมโพธิญาณ อวดอ้างพระบารมีว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ดังเช่นใช้มาแต่ก่อน อึง ๆ อยู่นั้นก็หามิได้ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้แลอื่น ๆ ก็ไว้หวังตั้งพระราชหฤทัย ขอให้ได้สรรพสมบัติ คือความบริบูรณคุณธรรม และอิศริยยศ บริวารทรัพย์สิ่งสินเป็นอาทิ บันดาลที่จะได้เป็นอุปการุปนิไสย อุดหนุนให้ได้ช่องโอกาส เพื่อจะเสด็จถึงที่สุดสงสารทุกขภัยทั้งปวงโดยเร็ว โดยช่วยความทุกข์ทั้งปวง จะได้ดับด้วยประการใดขอจงได้ดังนั้น สรรพวิบัติทั้งปวง ซึ่งเป็นเหตุให้เนิ่นช้าอยู่ ในสงสารทุกขจงอย่าได้มี ถึงจะมีบ้างก็ให้ผล อันอันตรายหายเทอญ"

สันนิษฐานว่า จารึกทั้งหมดนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า เรื่องบารมีเป็นเรื่องสูง เป็นคุณธรรมของพระพุทธเจ้า มิใช่เรื่องที่คนธรรมดาจะอ้างอิงว่าตนเองก็มีบารมี หรือกำลังบำเพ็ญบารมีได้

นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังมีตัวอย่างที่ใช้คำ *"บารมี"* โดยกล่าวว่า บุคคลอื่นขอพึ่งบารมีของพระมหากษัตริย์ได้ด้วย เช่นในจารึกหลักที่ ๑๖๒ ศิลาจารึกวัดพระฝาง สวางคบุรี มีข้อความว่า

"พระครูสวางคบุรี ขอถวายพระราชกุศลอนุโมทนาด้วยมหาบพิตรพระ-ราชสมภารชักนำอาตมภาพบูรณปฏิสังขรณ์ ก... จะขอบูรณปฏิสังขรณ์สืบไป ขอบุญญาบารมีมหาบพิตรเป็นที่พึ่ง สร้างไว้สำหรับพระพุทธศาสนากว่าจะถ้วนห้าพัน..."

ในภายหลังคำว่าบารมีใช้กว้างออกไปอีก ในภาษาสามัญ บารมีของพระมหากษัตริย์ แม้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า *"คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ เช่นว่า ชมพระบารมี พระบารมีปกเกล้า พ่ายแพ้แก่บารมี"* ตัวอย่างมีใช้ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่นในรามเกียรติ์ มีข้อความว่า

พระบารมีเป็นที่เฉลิมภพ
เลิศลบกษัตรามหาศาล
เป็นจรรโลงโลกาสุธาธาร
ทุกสถานน้อมเกล้าประนมกร

ในที่นี้เห็นได้ชัดว่า มิได้หมายถึงบารมีในทางพุทธศาสนา ซึ่งบุคคลประพฤติปฏิบัติตามแล้ว จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า หรือต่ำลงมาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวก *"บารมี"* ในบทกลอนหมายถึงคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ (ในที่นี้คือพระราม) ซึ่งเมื่อมีแล้วจะช่วยให้เป็นใหญ่และคุ้มครองป้องกันผู้อื่นได้ด้วย

ในลิลิตนิทราชาคริต มีบทสรรเสริญคุณพระมหากษัตริย์ว่า

บารมีพระมากพ้น　　　รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม์　　　ถ่องแท้

ถ้าพิจารณาแล้ว จะเห็นแนวทางสัมพันธ์ระหว่างบารมีในทางพุทธศาสนา (ทศบารมี) และบารมีของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ในประเทศไทยล้วนแต่มีพระราชหฤทัยศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา นอกจากจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อหวังผลในทางพุทธศาสนา เช่นหวังพระโพธิญาณ ดังได้กล่าวแล้วในข้างต้น พระมหากษัตริย์ไทยยังต้องยึดถือหลักปฏิบัติ ที่เรียกว่า ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๑๐ ประการ ของพระมหากษัตริย์ เป็นไปตามหลักพุทธศาสนา ดังคาถาบาลีว่า

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ　　　อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ
อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ　　　ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ
อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม　　　ฐิเต ปสฺสาหิ อตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปีติ　　　โสมนสฺสญฺจนปฺปกํ

แปลความว่า ขอพระองค์ผู้เป็นพระบรมกษัตริยาธิราช จงทรงแผ่พระปรีชาสามารถ พิจารณาเห็นราชธรรมที่เป็นกุศลส่วนชอบ ๑๐ ประการ ให้ดำรงในพระราชสันดานเป็นนิตย์ ดังนี้ *ทานํ* การให้ ๑ *สีลํ* การตั้งสังวรรักษากาย วาจาให้สะอาด ปราศจากโทษ ๑ *ปริจฺจาคํ* การบริจาคสละ ๑ *อาชฺชวํ* ความซื่อตรง ๑ *มทฺทวํ* ความอ่อนโยน ๑ *ตปํ* การขจัดความเกียจคร้านและความชั่ว ๑ *อกฺโกธํ* การไม่โกรธ ๑ *อวิหึสญฺจ* การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ให้ได้ทุกข์ยาก ๑ *ขนฺติญฺจ* ความอดทนต่อสิ่งควรอดทนเป็นเบื้องหน้า ๑ *อวิโรธนํ* การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากการที่ถูกที่ตรง และดำรงอาการคงที่ ไม่ให้วิการด้วยอำนาจยินดียินร้าย ๑ บรรจบเป็นกุศลส่วนชอบ ๑๐ ประการ ลำดับนั้นพระปีติ และพระโสมนัสไม่น้อยจักเกิดมีแต่พระองค์เพราะได้ทรงพิจารณาเห็นกุศลธรรมเหล่านี้มีในพระองค์เป็นนิตย์

คาถาและคำแปลนี้ก็มาจาก **มหาหังสชาดก** ที่ได้เล่ามาแล้วในวันแรก ๆ

๒๖ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๗ ทศบารมีและทศพิธราชธรรม

(เพิ่มเติม)

วันนี้จะแสดงเพิ่มเติมหลักฐานที่เกี่ยวแก่ **ทศพิธราชธรรม** และที่เกี่ยวแก่ **บารมี** ตาม *"ประชุมพระราชปุจฉา"* ที่ยังมีต้นฉบับเหลืออยู่ และมีการรวมพิมพ์ขึ้นในปัจจุบันในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีพระราชปุจฉาสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะหลายข้อ หลายคราว จะอ่านเฉพาะข้อที่เกี่ยวแก่ทศพิธราชธรรม และที่เกี่ยวแก่บารมีของพระมหากษัตริย์

"... ขอถวายให้ทราบพระญาณบารมี สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์บรมธรรมิกราชาธิราชผู้ประเสริฐฯ พระธรรมไตรโลก ขอถวายพระพรว่า สาสนาในมัชฌิมประเทศอันตรธานไป ด้วยพระมหากษัตริย์อันเสวยราชสมบัติในมัชฌิมประเทศนั้นมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ จึงประชาราษฎรทั้งปวงแตกฉานซ่านเซ็นออกไปประชุมในปัจจันตประเทศทั้ง ๘ ทิศ แลสงฆ์ทั้งปวงผู้ทรงไตรปิฎกเป็นวาจุกต (คือคล่องปาก) ย่อมอาศรัยซึ่งจตุปัจจัยแห่งทายกผู้ศรัทธาจึงจะค้ำชูสาสนาได้ เมื่อมัชฌิมประเทศร่วงโรย สงฆ์จึงไปประชุมในปัจจันตประเทศเหตุจะอาศรัยทายกอันมีศรัทธา ในกาลขณะนั้น พระไตรปิฎกยังไป่มิยกขึ้นสู่ใบลานแลขันธสันดานแห่งโยคาวจรผู้ทรงไตรปิฎกนั้น ประดุจดังหีบอันใส่พระไตรปิฎกแลโยคาวจรหมู่นั้นครั้นไปตั้งในปัจจันตประเทศ ได้ชื่อว่าพาเอาพระไตรปิฎกทั้งปวงไปประดิษบานไว้ในปัจจันตประเทศ แลกุลบุตรทั้งปวงในปัจจันตประเทศนั้นได้สิกขนาการพระไตรปิฎก แต่สำนักแห่งพระมหาเถรทั้งปวงนั้นเปนปรัมปราภัตสืบ ๆ กันมา จึงพระสาสนารุ่งเรืองเปนอันมากในปัจจันตประเทศ แลมัชฌิมประเทศทั้งปวงจึงสูญไปด้วยประการดังนี้ฯ ..."

แผ่นดินพระเพทราชา

ในแผ่นดินพระเพทราชา พระเถระได้ถวายพระพรว่า "*...ขอถวายพระพรด้วยอาตมภาพได้รับพระราชเสาวนี ว่าจะขอความรู้ อาตมภาพยินดีนักหนา ด้วยอาตมภาพได้วิสัชนาถวายมาแต่ก่อนบ้างแล้ว บัดนี้อาตมภาพชราแล้ว จะขอถวายครั้งนี้เป็นปริโยสานให้ทราบพระญาณจงยังแล้ว ด้วยพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐจะแสวงหานิพพานอันดับสังขารทุกข์เที่ยงแท้ฯ ...*"

แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ

ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ในกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีพระราชปุจฉาเริ่มต้นว่า "*...สมเด็จพระบรมนารถ บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ดำรงทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐ...*" และในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้มีพระราชปุจฉาในครั้งหนึ่งตั้งต้นว่า "*...สมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระวิริยภาพในพุทธการกธรรมอันมหาประเสริฐ...*"

"*...อนึ่งทรงพระราชรำพึงเห็นว่า ทรงบำเพ็ญซึ่งศีลบารมีแลทานบารมีทั้งปวงนั้น ก็นับเนื่องเข้าในพระสมดึงษบารมี ล้วนเปนปัจจัยแก่พระโพธิญาณบารมีสิ้นทั้งนั้น พระกระมลหฤทัยจะยังพระสมดึงษบารมีให้บริสุทธิ์...*"

และในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้น ได้มีพระราชปุจฉาครั้งหนึ่งขึ้นต้นว่า "*...สมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ดำรงราชธรรมทศพิธฉัพพิธยาศรัยไตรจริยา อรรคสาสนูปถัมภ์บำรุงพระพุทธสาสนาให้รุ่งเรืองด้วยอามิศบูชาแลปฏิบัติบูชา เปนมหาสักการอันประเสริฐ เสด็จออก ณ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน เวลาค่ำเจ้าพนักงานกราบบังคมทูลพระกรุณา รายงานสรรพการพระราชกุศล ซึ่งทรงสร้างพระไตรปิฎกแลทรงสร้างพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ พระวิหารอุโบสถ แลการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมทั่วทุกตำแหน่งพระอารามใหญ่น้อยทูลเกล้าฯ ถวายพระราชกุศล ทรงพระโสมนัศตรัสประภาษ โดยพระราชหฤทัยบันเทิงในพระทานบารมี แลพระศีลบารมี ที่ได้ทรงบำเพ็ญมา ล้วนทรงพระราชศรัทธาอันอุกฤษฐ แล้วทรงพระเต้าทักษิโณทกอุทิศส่วนกุศลโกษฐาส ให้ทั่วไปแก่สัตวโลกในอนันตจักรวาฬ เพื่อจะให้เปนปัจจัยแก่พระโพธิญาณสิ่งเดียว พระ*

หฤทัยจะยังสรรพราชกุศลสมภารโพธิญาณบารมีให้แก่กล้า ด้วยพระสัมมัปธาน-วิริยหากให้ทรงพระอุสาหะ...”

และได้มีพระราชปุจฉาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้นในครั้งหนึ่ง ซึ่งมีความตอนต้นว่า *“...จึงมีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสเหนือเกล้า.....ภูริปรีชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ อัญเชิญพระราชปุจฉา ....เผดียงถามสมเด็จพระสังฆราช และพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงว่า สมเด็จพระพุทธ-เจ้าอยู่หัว จำเดิมแต่พระองค์ได้เสวยถวัลยราชมไหสุริยสมบัติ ก็มีพระกมลหฤทัยโสมนัสเป็นอุกฤษฎ์ ในกิจอันทำนุกบำรุงพระบวรพุทธศาสนา พร้อมด้วยพระประสาทศรัทธา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลรักษาสรรพสุจริต ในทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ก็ไพศาลรุจิโรภาส ด้วยพระราชสิริสวัสดิ์ มหัจราขานุภาพกฤษฎาธิคุณวิบุลยมหันตอิสริยยศ ปรากฏดั่ง.....ภาณุมาศปราศจากเมฆันตรายในมัชฌันติกสมัย.....พฤทธิตามเยี่ยงอย่างบุรพภาคพุทธภูมิกโพธิสัตว์ อันปฏิบัติในมงคลมาตาปิตุ-ปัฏฐานวัตตจริยาเป็นพระอารมณ์โดยนิจกาล...”*

และในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้น ก็ได้มีพระราชปุจฉาซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า *“... มีทรงสมาทานซึ่งองค์อุโบสถศีลและพุทธาทิคุณภาวนาและวิปัสสนาภาวนาและสักการบูชาเคารพพระรัตนตรัย และธรรมทานธรรมเสาวนะเป็นอาทิทั้งนี้ จะได้มีพระอัธยาศัยเจือไปด้วยตัณหาปรารถนา ซึ่งมนุษยสมบัติและสวรรคสมบัติเป็นโลกีย์นั้นหาบมิได้ ตั้งพระทัยหมายมั่นแต่พระสัพพัญญุตัญญาณอย่างเดียวโดยแท้*

พระมหากษัตริย์ไทยทรงบำเพ็ญบารมีคู่กับราชธรรม

ใน **ประชุมพระราชปุจฉา** ที่ได้นำมาอ่านนี้ ก็เพื่อเป็นหลักฐานว่า พระมหา-กษัตริย์ตามที่ปรากฏในพระราชปุจฉาตั้งแต่อยุธยามานั้นถึงรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงปฏิบัติอยู่ในทศพิธราชธรรม เพราะมีอ้างถึงทศพิธราชธรรม และทรงปฏิบัติในพระบารมีเป็นหน้าที่ เหมือนอย่างทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ คือตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ตามที่ได้นำหลักฐานจาก **ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท** กับใน **ประชุมพระราชปุจฉา** มาอ่านให้ฟังนี้ ก็เพื่อเป็นเครื่องแสดงว่า ทศพิธราชธรรมนั้นได้นำมา

ปฏิบัติเป็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์สำหรับชาวไทยนี้มาช้านาน และพระมหากษัตริย์ในครั้งก่อนนั้น เหมือนอย่างทรงมีหน้าที่เป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณด้วย และบางพระองค์ที่ปรากฏในหลักฐานเช่นที่อ่านมาก็ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยแน่วแน่ เพื่อทรงบำเพ็ญพระบารมี มีทาน ศีลเป็นต้น เพื่อพระโพธิญาณ เพราะฉะนั้น ตามนิยมในครั้งก่อนนั้น สำหรับพระมหากษัตริย์เองนั้น จึงทรงบำเพ็ญพระบารมีนำหน้าทศพิธราชธรรม ทศพิธราชธรรมนั้นทรงปฏิบัติเป็นธรรมของพระมหากษัตริย์ทั่ว ๆ ไป และที่ยิ่งกว่านั้นก็ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณ เหมือนอย่างว่าพระมหากษัตริย์ไทยนั้น เมื่อเป็นพระมหากษัตริย์ก็ต้องเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญพระบารมีไปด้วย ซึ่งก็เป็นประโยชน์ที่จะได้ทรงบำรุงทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรให้พัฒนสถาพร

๒๘ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๘ ทศพิธราชธรรม ข้อทาน

ทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๑ **ทาน**

ทานที่เป็นราชธรรมมุ่งความสุขของประชาชน

ทานนั้นก็ได้แก่การให้ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา เพื่อให้ผู้รับได้มีความสุขจากสิ่งที่ให้นั้น ดังเช่นที่ได้อธิบายแล้วในข้อ **ทานบารมี** ทานบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นมุ่งพระโพธิญาณ คือเพื่อพระญาณ คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่ว่าทานที่เป็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์ เพื่อความสุขของประชาชน ยกตัวอย่างเช่นข้อที่พระมหากษัตริย์ทรงชุบเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทข้าราชการ ด้วยพระราชทานพระราชทรัพย์เครื่องอุปโภคบริโภคภัณฑ์ ตามฐานานุรูปของบุคคลนั้น ๆ อันได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ และพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่องค์การหรือบุคคล และราษฎรอันเป็นผู้สมควรนั้น ๆ ตามคราวอันสมควร และพระราชทานจตุปัจจัยแก่บรรพชิตผู้ประกอบกิจพระศาสนานับเป็นการบูชาธรรมปฏิบัติ และนอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงปฏิบัติในข้อทานนี้อีกเป็นอันมาก โดยที่ได้ทรงระลึกถึงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่จะพึงปฏิบัติ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาราษฎรโดยทั่วไป

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาในพระราชดำริ

เพราะฉะนั้น จึงได้พระราชดำริโครงการและทรงดำเนินการให้เป็นไปตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ตามวัตถุที่พึงทำ ตามสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง ได้ทรงศึกษาปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมมาเป็นเวลานาน ทรงดำริว่าน่าจะมีการศึกษาสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและจริงจัง จึงได้เกิดศูนย์ศึกษาการพัฒนาในพระราชดำริขึ้น ๖ แห่งทั่วประเทศ คือ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ศูนย์ศึกษาการพัฒนา อ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาแต่ละแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้เป็นต้นแบบ และการพัฒนาที่ดิน แหล่งน้ำ อาชีพ เป็นศูนย์กลางของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ที่จะต้องทำงานร่วมกัน ด้วยการบริหารทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ เปรียบได้กับพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต ให้ประชาชนได้เข้าไปศึกษาอบรม แล้วนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต อัจฉริยะของพระองค์ท่านได้ฉายแววออกมาให้เห็นในการเลือกพื้นที่ ๆ เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาให้เป็นต้นแบบ เพื่อการศึกษาและพัฒนาอย่างแท้จริง ถือได้ว่าแต่ละศูนย์เป็นสุดยอดของกิจกรรมการพัฒนา ด้วยการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้มากที่สุด และมีคณะกรรมการปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง ทั้งมีคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียกสั้นว่า กปร มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

โครงการในพระราชดำริด้านการศึกษา

นอกจากนี้ยังได้มีโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ซึ่งได้มีพระราชปรารภพระราชดำรัสให้ตั้งขึ้น เป็นการดำเนินการสร้างหนังสือสารานุกรมฉบับใหม่ขึ้นอีกชุดหนึ่ง ได้ทำสำเร็จพิมพ์ขึ้นแล้วกว่า ๘ เล่ม และยังได้มีพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานแก่นักเรียน นิสิตนักศึกษา ที่ครอบครัวประสบสาธารณภัย
๑๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ เป็นการก่อตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ขึ้น ทั้งยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งทุนการศึกษาพระราชทาน นอกจากทุนภูมิพลแล้ว ยังมีมูลนิธิอานันทมหิดล มูลนิธินวฤกษ์

พระราชกรณียกิจอื่น ๆ ในข้อทาน

และได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระมหากรุณาเป็นล้นพ้นแก่ประชาชนทั้งในกรุงเทพมหานคร ทั้งในจังหวัดทุกภาคแห่งพระราชอาณาจักร ได้เสด็จพระ-

ราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับอยู่กับประชาชนในภาคนั้น ๆ เป็นประจำทุกปี สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชโอรส ธิดา พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระพี่นาง กับเจ้านายและข้าราชการทุกท่านที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิบัติ ต่างได้ทรงช่วยและช่วยรับปฏิบัติสนองพระราชกรณียกิจต่าง ๆ และปฏิบัติตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ให้สำเร็จบริบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั้งปวง ในฝ่ายศาสนจักร ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะทรงเป็นพุทธมามกะ และเอกอัครศาสนูปถัมภกครบถ้วน พระราชกรณียกิจทั้งปวงเหล่านี้นับเข้าได้ในข้อทาน ซึ่งเป็นราชธรรม

ทรงให้ทุกอย่างเพื่อความสุขของประชาชน

อันทานซึ่งเป็นพระราชธรรมนี้ ยังมีประการต่าง ๆ ที่ได้ทรงปฏิบัติอีกเป็นอันมาก เกินที่จะได้นำมาแสดงเป็นรายละเอียดได้ทั้งหมด แต่ก็กล่าวรวมได้ว่าทุก ๆ อย่างที่จะทรงพึงให้แก่ประชาชน เพื่อความสุขแห่งประชาชนในทุกภาคแล้วก็ได้พระราชทานให้ และก็มิได้หมายความว่า ประชาชนผู้รับจะเข้ามารับในพระราชสำนักในกรุงเทพฯ แต่หมายความว่าได้เสด็จพระราชดำเนินออกไปประทับอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ ได้มีพระตำหนักสำหรับประทับในภูมิภาคนั้น ๆ และได้เสด็จไปทรงเยี่ยมถึงถิ่นฐานที่อยู่ของประชาชน ได้ทรงศึกษาสภาพแวดล้อมและทรงดำเนินการช่วยต่าง ๆ ทั้งในด้านน้ำ ทั้งในด้านดิน และในด้านอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับที่จะประกอบการอาชีพ ดังที่ได้เกิดโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ขึ้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเมื่อได้มีพระราชดำริโครงการขึ้นแล้ว หน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องก็ได้มาร่วมกันปฏิบัติ ทั้งรัฐบาลเองก็ได้ร่วมปฏิบัติ ดังที่ได้มีคณะกรรมการ กปร ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานดังที่ได้กล่าวแล้ว ทั้งได้ทรงติดตามผลเมื่อเสด็จไปทรงเริ่มกิจการใดกิจการหนึ่งขึ้นในศกหนึ่ง อีกศกหนึ่งก็จะต้องเสด็จไปทรงตรวจตราว่าได้ดำเนินการไปได้ผลเพียงไร มีข้อบกพร่องจะพึงแก้ไขอย่างไร เพราะฉะนั้น โครงการพระราชดำริที่ทรงมีพระราชดำริและมีการดำเนินการขึ้นนั้นจึงเป็นโครงการที่มีการปฏิบัติต่อเนื่อง และมีผลดีขึ้นโดยลำดับ พัฒนาการน้ำหรือการชลประทาน และการเกษตรอันเกี่ยวแก่ที่ดิน พร้อมทั้งพืชผลต่าง ๆ ที่จะพึงใช้และอุปกรณ์ต่าง ๆ ขึ้นในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นอันมากดังที่ปรากฏ

ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระมหากรุณา

พระราชกรณียกิจโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมานี้ ไม่มีบทกฎหมาย ไม่มีข้อบังคับให้ต้องทรงทำ แต่อาศัยที่ได้ทรงสำนึกอยู่ในหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองประชาชน เหมือนอย่างเป็นบิดาของประชาชนทั่วทั้งประเทศ อันจะพึงต้องดูแลประชาชนซึ่งเหมือนอย่างลูกของตนให้มีความสุขความเจริญ จึงได้ทรงปฏิบัติไปด้วยพระมหากรุณา ปรากฏเป็นทานต่าง ๆ คือเป็นการให้เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขในด้านต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ

ทานเป็นหลักธรรมที่ทุกคนพึงปฏิบัติ

และหลักธรรมคือทานนี้ ก็เป็นหลักธรรมที่รัฐบาล ข้าราชการทุกหมู่เหล่าตลอดจนถึงประชาราษฎรทั้งปวงจะพึงปฏิบัติด้วยเช่นเดียวกัน ดังที่เมื่อเป็นรัฐบาลเป็นข้าราชการทุกหมู่เหล่า หรือแม้ผู้ที่ปฏิบัติงานในรัฐวิสาหกิจทุกหมู่เหล่า ก็จะต้องปฏิบัติในข้อทานนี้ด้วย อันหมายความว่าตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีให้แก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนได้รับสุขประโยชน์อย่างเต็มที่ อันที่จริงนั้นข้าราชการตลอดจนถึงรัฐบาล และผู้ปฏิบัติหน้าที่สำหรับประชาชนทุกหมู่เหล่า ก็มีหน้าที่ ๆ จะปฏิบัติอยู่แล้วเพื่อประชาชน แต่ว่าการปฏิบัตินั้นถ้าหากว่าไม่มีหลักธรรมข้อทานนี้เป็นหลักของใจอยู่ ก็จะปฏิบัติไปในทางมิชอบบ้าง ปฏิบัติย่อหย่อนบ้าง ปฏิบัติสักแต่ว่าหน้าที่กำหนดให้ไปวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้มุ่งความสุขความเจริญให้บังเกิดขึ้นแก่ประชาชนเป็นจุดสำคัญ และไม่ร่วมมือร่วมใจกันปฏิบัติกระทำ แก่งแย่งกันในหน้าที่ต่าง ๆ ด้วยจำกัดว่านี่เป็นหน้าที่ของตน นั่นเป็นหน้าที่ของผู้อื่น และก็ไม่เกี่ยวข้องกัน อันที่จริงก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่ากิจการหลายอย่างนั้น ถ้าแบ่งแก่งแย่งกันอยู่ดั่งนี้ ก็เป็นไปไม่สะดวก เพราะฉะนั้น จำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือกันจัดทำ ด้วยมุ่งผลที่จะพึงได้เป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้น หากมีทานเป็นหลักของใจอยู่ ประกอบด้วยเมตตาอารีไม่ได้คิดว่าทำไปตามหน้าที่เท่านั้น แต่มุ่งทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ก็จะเป็นการปฏิบัติในทาน คือการให้แก่ประชาชนได้มากยิ่งขึ้น ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิบัติอยู่ และนอกจากนี้ทุก ๆ คนก็จะพึงปฏิบัติในข้อทานคือการให้นี้ ตอบแทนแก่พระมหากษัตริย์ แก่รัฐบาล แก่บ้านเมือง เช่น การช่วยเสียส่วยสาอากรตามกำหนด และการช่วยราชการ ช่วยงานของบ้านเมือง ด้วยกำลังทรัพย์บ้าง กำลัง

กายบ้าง กำลังวาจาบ้าง กำลังปัญญาคือความคิดอ่านช่วยเหลือต่าง ๆ บ้าง ตามที่ควรทำในเรื่องนั้น ๆ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะทำให้ทางฝ่ายผู้ปกครองคือรัฐบาลซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สามารถที่จะดำเนินการปกครองให้บังเกิดผลสำเร็จ โดยที่ฝ่ายรัฐบาลซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุขเอง ก็มีกุศลเจตนาคือมีทานเป็นหลักของการปฏิบัติ คือเป็นการให้แก่ประชาชน ประชาชนก็มีทานเป็นหลักปฏิบัติให้ตอบแทนแก่รัฐบาลซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ให้ความร่วมมือต่าง ๆ และเมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายต่างให้กันดั่งนี้แล้ว ก็ย่อมจะบังเกิดผลดีทั้งแก่ส่วนตัว ทั้งแก่ส่วนรวม ตั้งแต่ในครอบครัวหนึ่งขึ้นไปจนถึงเป็นประเทศชาติ ทานจึงเป็นหลักธรรมที่แม้ทุก ๆ คนที่รวมกันอยู่ในชาติเดียวกันจะพึงปฏิบัติ

วิธีใช้โภคทรัพย์ ๕ อย่าง

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ยังได้ทรงสั่งสอนถึง **ประโยชน์แต่การถือโภคทรัพย์ ๕ อย่าง** คือ แสวงหาโภคทรัพย์ได้มาโดยทางที่ชอบแล้ว

หนึ่ง เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข

สอง เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

สาม บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ

สี่ ทำพลี ๕ อย่าง คือ **ญาติพลี** สงเคราะห์ญาติ **อติถิพลี** ต้อนรับแขก **ปุพพเปตพลี** บำเพ็ญอุทิศให้ผู้ตาย **ราชพลี** ถวายเป็นหลวง มีภาษีอากรเป็นต้น **เทวตาพลี** ทำบุญอุทิศให้เทวดา

ห้า บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ

เหล่านี้ก็เรียกว่าเป็นทานคือการให้ทั้งนั้น

บุญอันสำเร็จด้วยทาน

และทานนี้ยังเป็นหลักของการทำบุญข้อหนึ่ง อันเรียกว่า **ทานมัยบุญญกิริยา** การกระทำบุญอันสำเร็จด้วยทาน คือการให้ ได้ชื่อว่าเป็นบุญที่หมายถึง

หนึ่ง บุญโดยเหตุ ได้แก่เป็นเครื่องชำระฟอกล้างจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด จากโลภะ ความโลภอยากได้ และมัจฉริยะ ความตระหนี่

สอง **บุญโดยผล** เป็นชื่อของความสุข ดังที่มีพุทธภาษิตตรัสเอาไว้ว่า *"มา ภิกฺขเว ปุญฺญํ ภายิตฺถ ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย สุขสฺเสตํ อธิวจนํ คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข"* ดังนี้

ทรงสอนให้รู้จักเลือกให้

และบุญที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทำอันสำเร็จจากทานคือการให้นี้ พระ-พุทธเจ้าก็ยังสอนให้รู้จักเลือกให้ ทรงสรรเสริญทานคือการให้ที่รู้จักเลือกให้ และที่เรียกว่าเลือกให้นั้น ก็หมายความว่า

เลือกวัตถุที่ควรให้ คือ ให้เป็นวัตถุที่ควรให้ อันจะเป็นวัตถุที่ให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ เช่นให้ยาแก่คนไข้ ให้เสื้อผ้าแก่คนที่ต้องการเสื้อผ้า ดังนี้เป็นต้น และ

ให้รู้จักเลือก **บุคคลที่ควรให้** คือ บุคคลที่ควรให้ซึ่งเป็นผู้รับนั้นต้องเป็นบุคคลที่สมควรที่จะให้ ดังเช่นให้แก่ผู้ที่ขาดแคลน ที่ต้องการ เมื่อให้ไปแล้วก็ทำให้ผู้รับได้รับความสุข สิ้นความขาดแคลน แต่ว่าถ้าเป็นบุคคลไม่ควรให้ เช่นบุคคลที่ประพฤติชั่ว ต้องการทรัพย์ไปเพื่อประพฤติชั่ว บุคคลที่จะใช้ทรัพย์ไปในทางที่ไม่ชอบ เมื่อให้ไปแล้วก็จะใช้ทรัพย์ไปในทางที่ไม่ชอบ เช่นว่าคนที่ติดยาเสพย์ติดให้โทษ มาขอทรัพย์ไปเพื่อซื้อยาเสพย์ติดให้โทษ ดังนี้ก็เรียกว่าเป็นการที่ไม่ควรจะให้ แต่ว่าจะให้ไปเพื่อที่จะได้หาหยูกยามารักษา เพื่อหยุดยาเสพย์ติดให้โทษดังนี้ จึงจะเป็นการสมควร ถ้าให้ไปเพื่อซื้อยาเสพย์ติดให้โทษแล้วก็ไม่สมควร เพราะฉะนั้น ต้องเลือกบุคคลผู้รับที่เป็นผู้สมควร

และก็**ให้ตามสมควร** คือ การให้เป็นการให้ที่สมควรตามความสมควร ตามความเหมาะสม และตนเองก็ไม่เดือดร้อน คือ ไม่ใช่ให้เกินกำลัง ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนวิธีที่ใช้โภคทรัพย์ ๕ ประการที่กล่าวมาแล้ว ก็ตั้งต้นแต่ข้อ ๑ คือต้องเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้มีความสุข แล้วจึงถึงข้อต่อ ๆ ไป แต่ว่าเมื่อให้ไปแล้วตนเองต้องอดอยาก เป็นทุกข์ดังนี้ ก็เป็นการที่ไม่เอื้อเฟื้อแก่ตัวเอง ไม่เมตตาแก่ตัวเอง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ยกเอาข้อ ๑ คือเลี้ยงตัวเองและครอบครัวให้เกิดความสุขขึ้นก่อน คือจ่ายไปเพื่อช่วยตัวเองก่อน แล้วจึงจ่ายไปเพื่อช่วยผู้อื่นเพื่อกิจการอื่น ๆ ดังที่กล่าวไว้ในข้อต่อ ๆ ไป คือให้แล้วตัวเองก็ไม่เดือดร้อน

ทรงสอนให้ตั้งเจตนาให้ถูกต้อง

และนอกจากนี้ยังได้ตรัสสอนให้ **เลือกเจตนาที่ให้** คือว่าให้ตั้งเจตนาให้ดี ให้ถูกต้อง คือตั้งเจตนาให้เป็นบุญ ว่าเพื่อชำระโลภะมัจฉริยะ ไม่ใช่เพื่อเพิ่มเติมโลภะมัจฉริยะ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชาแก่ผู้ที่ควรสงเคราะห์ ผู้ที่ควรอนุเคราะห์ ผู้ที่ควรบูชา เรียกว่ามีเจตนาดีก่อนแต่ให้ กำลังให้ก็มีเจตนาดี คือมีเจตนาเพื่อที่จะชำระโลภะมัจฉริยะ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา ให้ไปแล้วก็ให้มีเจตนาดี คือมีเจตนาชำระโลภะมัจฉริยะ มีเจตนาสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา แปลว่ามีเจตนาอันบริสุทธิ์ **ทั้งในเวลาก่อนแต่ให้ ทั้งในขณะที่ให้ และทั้งในเวลาที่ให้แล้ว**

พึงปฏิบัติในทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุ

และเมื่อเป็นทานที่เลือกให้ดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสเรียกว่าเป็น **กุศลทาน** ทานที่เป็นกุศล คือเป็นทานที่ให้ด้วยความฉลาด และเรียกว่า **สัปปุริสทาน** คือทานที่เป็นของสัตบุรุษ คือคนดี คนฉลาด เพราะฉะนั้น ทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุนี้ จึงเป็นทานที่พึงปฏิบัติทั่วไปในบุคคลทุกชั้น คือทำทานให้เป็นบุญ ให้เป็นกุศล ให้เป็นทานของสัตบุรุษ คือคนดีคนฉลาด แม้พระราชามหากษัตริย์ และแม้รัฐบาลข้าราชการ พ่อค้าประชาชนทุกหมู่เหล่าทุกบุคคล ก็พึงปฏิบัติในทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุนี้โดยส่วนรวม และนอกจากนี้ปฏิบัติโดยหน้าที่ เช่นในฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ ก็ทรงปฏิบัติในทานที่เป็นราชธรรม เป็นไปแก่ประชาชนพลกนิกร ประชาชนพลกนิกรเองก็พึงปฏิบัติในหลักธรรมข้อทานนี้ เพื่อพระมหากษัตริย์เป็นการตอบแทน พร้อมทั้งแก่รัฐบาลเป็นต้น ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ช่วยเหลือประชาชน ก็แปลว่าฝ่ายท่านผู้ปกครองก็ปฏิบัติในทานเพื่อช่วยประชาชน ประชาชนก็ปฏิบัติในทานเพื่อช่วยฝ่ายปกครอง ต่างก็เป็นผู้ให้และผู้รับแก่กันและกัน คือเป็นผู้ให้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นผู้รับด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว การปกครองจึงจะเป็นไปได้ และความสุขของประชาชนทั้งปวงรวมกันเป็นของประเทศชาติ จึงเป็นไปได้

ทานเป็นหลักใหญ่ของโลก

นี้เป็นหลักธรรมชาติธรรมดา แม้หลักธรรมชาติธรรมดาทั่วไปก็เป็นดั่งนี้ เช่นว่าฝนตกลงมาให้น้ำแก่แผ่นดิน แก่ประชาชนและสัตว์ผู้อาศัยอยู่บนแผ่นดิน และ

แผ่นดินเองซึ่งรับน้ำฝนที่ตกลงมาเป็นทะเล แม่น้ำ ห้วยหนองคลองบึง ก็ให้น้ำจากแผ่นดินขึ้นไปเป็นเมฆอยู่บนฟ้า ดังที่กล่าวว่า แสงอาทิตย์หรือความร้อนก็มาทำให้น้ำที่บนพื้นดินนี้เป็นไอ แล้วก็ลอยขึ้นไปเป็นเมฆอยู่บนฟ้า และเมื่อมีเมฆแล้ว ตกลงมาก็เป็นฝน เลี้ยงแผ่นดิน เลี้ยงสัตว์บุคคลบนแผ่นดิน น้ำบนแผ่นดินก็เป็นไอขึ้นไปเป็นเมฆ เพื่อเป็นฝนตกลงมา แปลว่าทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ให้ซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นธรรมชาติที่บำรุงเลี้ยงโลกเลี้ยงสัตวโลกทั้งปวงจึงเป็นไปได้ เพราะฉะนั้น หลักธรรมในข้อนี้คือทานนี้ จึงเป็นหลักใหญ่ของหมู่ชนที่รวมกันอยู่เป็นหมู่ หรือเป็นหลักใหญ่ของโลก เพราะแม้ธรรมชาติก็ต้องมีทานดังที่ยกตัวอย่างมานั้น ซึ่งเป็นเครื่องเลี้ยงโลกบำรุงโลก เลี้ยงประชาชนบำรุงประชาชน สัตวโลกทั้งปวงให้เป็นไปได้ แต่ว่าการที่มาเรียกเป็นราชธรรมก็ดี เป็นบุญญกิริยาวัตถุก็ดี หรือเป็นชื่ออย่างอื่นก็ดี ก็เป็นการเรียกจำแนกไปตามหน้าที่ต่าง ๆ ที่ปฏิบัติเกี่ยวแก่ทานนี้ แต่ว่าเมื่อกล่าวรวมเข้ามาแล้ว ก็คือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับที่จะให้ความเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกัน ทั้งที่เป็นบุคคล เป็นสัตว์ และทั้งที่เป็นธรรมชาติ ให้เป็นไปได้ด้วยดีในทางอุปการะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๑ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๙ สีลบารมี

จะแสดงบารมีข้อที่ ๒ คือ **สีลบารมี**

ศีลเปรียบเหมือนรั้วล้อมมิให้ความชั่วเข้ามา

การทำทานนั้นทั่ว ๆ ไปอาจเห็นว่าง่ายกว่าการรักษาศีล เพราะเมื่อให้ไปแล้วก็เสร็จกันไป ส่วนการรักษาศีลเป็นที่รู้สึกกันโดยมากว่า เหมือนเป็นการสร้างรั้วล้อมตนเอง ศีลยิ่งมากข้อ ก็ยิ่งเหมือนรั้วที่แน่นหนาแข็งแรง และยิ่งมีวงแคบ จะทำอะไรจะไปไหนก็ล้วนแต่มีข้อห้ามทั้งนั้น เมื่อรู้สึกดั่งนี้จึงไม่พอใจจะรักษาศีล ปรารถนาที่จะทำอะไรไปข้างไหนตามความพอใจ มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า ภิกษุรูปหนึ่งรู้สึกว่า วินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้มีเป็นอันมาก ไม่อาจที่จะรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ มีความเบื่อหน่ายหมดกำลังใจ พระพุทธเจ้าได้ทรงเรียกภิกษุนั้นไปตรัสถาม ว่าสามารถจะรักษาเพียงข้อหนึ่งได้หรือไม่ ภิกษุนั้นก็กราบทูลว่า ถ้าเพียงข้อเดียวก็สามารถ พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า ถ้าอย่างนั้นก็ให้รักษาจิตของตน เมื่อสามารถรักษาจิตของตนได้เพียงข้อเดียว ก็สามารถรักษาข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด ภิกษุนั้นได้ปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท ก็สิ้นความอึดอัดรำคาญ สามารถรักษาพระวินัยให้บริสุทธิ์บริบูรณ์

อันที่จริงจะเปรียบศีลเหมือนอย่างรั้วล้อมก็ได้ แต่หมายความว่า ล้อมมิให้ความชั่วเข้ามา เหมือนอย่างรั้วล้อมบ้านป้องกันโจรผู้ร้าย และรั้วบ้านนั้นก็มีประตูสำหรับเข้าออก แม้ตัวบ้านเองก็มีประตูหน้าต่าง คนโดยปกติก็เข้าออกทางประตู ถ้าปีนรั้วหรือปีนหน้าต่างเข้าหรือออก ก็เป็นการผิดปกติ ศีลก็เช่นเดียวกัน แม้เป็นข้อห้ามดังศีล ๕ เหมือนอย่างรั้วกั้น แต่นอกจากที่ห้ามไว้นั้นก็อาจทำได้ เท่ากับมีประตูสำหรับเข้าออกอยู่ด้วยบริบูรณ์ เพราะข้อที่พึงทำมีมาก จะแสดงไว้ก็คงไม่หมด จึงแสดงไว้แต่ข้อห้ามที่มีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อเข้าใจดั่งนี้ ก็จะเข้าใจต่อไปได้ว่า ผู้ที่เว้นจากข้อห้าม ทำในข้อที่ท่านไม่ห้าม เรียกได้ว่าเป็นคนปกติ เหมือนอย่างเข้าออกทางประตูโดยปกติ เป็นอันได้เข้าใจความหมายของศีลโดยตรง

ศีลคือความปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ

ศีลแม้จะมีข้อบัญญัติน้อยหรือมากอย่างไร แต่ก็มีลักษณะเดียวคือ ความปกติ อันหมายถึงปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ แต่เพราะบุคคลมีโลภะ โทสะ โมหะ หรือ โลภ โกรธ หลง จึงทำให้ประพฤติผิดปกติ เหตุฉะนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ตั้งใจงดเว้นจากความประพฤติผิดปกติต่าง ๆ และได้ทรงบัญญัติข้อที่พึงงดเว้นไว้โดยชัดเจน เมื่อได้ตั้งใจงดเว้นตามพระบัญญัติ ก็ชื่อว่ามีศีลตามที่งดเว้นได้ เมื่อจะตั้งปัญหาว่าอะไรชื่อว่าศีล ก็อาจยกเอาลักษณะใดลักษณะหนึ่งของการปฏิบัติดังกล่าวขึ้นพูดได้ทั้งนั้น เช่นที่แสดงไว้ใน **ปฏิสัมภิทามรรค** ว่า *"เจตนา สีลํ เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกํ สีลํ เจตสิกชื่อว่าศีล สํวโร สีลํ สังวรชื่อว่าศีล อวีติกฺกโม สีลํ ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล"* มีอธิบายว่า ที่ชื่อว่าศีลต้องประกอบด้วยเจตนาวิรัติงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นต้น เจตนานี้แหละชื่อว่าศีล วิรัติ หรือ เวรมณี คือความงดเว้นชื่อว่าเจตสิก เพราะมีในใจ แม้เจตสิกคือวิรัติก็ชื่อว่าศีล เมื่อมีเจตนาและเจตสิกเป็นศีลขึ้น ก็มีการสำรวมระมัดระวังเป็นอันดี แม้ความสำรวมระมัดระวังหรือที่เรียกว่าสังวรนี้ก็ชื่อว่าศีล เมื่อมีความสังวร ก็ย่อมไม่ล่วงละเมิดภัยเวรนั้น ๆ แม้อวีติกกมะ ความไม่ล่วงละเมิดก็ชื่อว่าศีล

อนึ่ง ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ อันผู้มีศีลสมาทานประพฤติ เรียกว่าสิกขาบท แม้สิกขาบทนี้ก็เรียกว่าศีล และก็เรียกว่าศีล ๕ เพราะมี ๕ สิกขาบท ศีล ๘ ก็เพราะมี ๘ สิกขาบทเป็นต้น ผู้ที่สมาทานศีลคือสมาทานสิกขาบทนั้น ๆ ดังสมาทานว่า *"ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคืองดเว้นจากการฆ่าสัตว์"* ดังนี้เป็นต้น

ความสงบ ความเป็นปกติ เป็นตัวศีล

การสมาทานสิกขาบทนี้เป็นเบื้องต้นแห่งการนำตนเข้าสู่ศีลด้วยสมาทานวิรัติ เมื่อสมาทานแล้วก็รักษาไว้ด้วยดี ไม่ล่วงละเมิดด้วยความสังวร ประกอบด้วยวิรัติเจตนา ความตั้งใจงดเว้น ผู้สมาทานศีลแล้วไม่ล่วงทางกายวาจา ศีลก็ไม่ขาดไม่ทะลุ แต่ถ้ายังคิดล่วงอยู่ หรือยังมีความคะนองกายวาจา ศีลก็ด่างพร้อยไม่บริสุทธิ์ ต่อเมื่อใจไม่คิดล่วงละเมิด และไม่คะนองกาย คะนองวาจา ศีลจึงไม่ด่างพร้อย เป็นศีล

บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น ผู้มุ่งรักษาศีลให้บริสุทธิ์ จึงต้องรักษาเจตนาหรือใจให้ประกอบด้วยวิรัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ศีลก็จะเกิดอยู่กับใจ ใจก็จะอยู่กับศีล เป็นใจสงบ ใจปกติ กายวาจาก็สงบปกติ ดังพระบาลีว่า

สนฺตํ ตสฺส มนํ โหติ สนฺตา วาจา จ กมฺมํ จ

ใจของท่านสงบ วาจาและกรรมทางกายก็สงบ

จึงเป็นศีลตลอดกายวาจาใจ ความสงบความเป็นปกตินี้เป็นลักษณะเอกอันเดียวของศีล เป็นตัวศีล

ศีลที่เป็นบารมีในจริยาปิฎก

ศีลตามที่กล่าวมานี้มี ๒ ประเภทก่อน คือ **ศีลที่เป็นกรรม** กับ **ศีลที่เป็นบารมี** ศีลที่ปฏิบัติคราวหนึ่ง ๆ เป็นศีลที่เป็นกรรม เพราะเป็นกิจที่ทำ ศีลที่เป็นกรรมนี้แหละที่เก็บสั่งสมเป็นสันดานแห่งศีลในจิต ก็เป็นศีลที่เป็นบารมี ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญ **สีลบารมี** ทรงรักษาจิตไม่ให้โกรธ รักษาศีลไว้โดยไม่อาลัยแก่ชีวิตและเลือดเนื้อ ตลอดพระชาติเป็นอันมาก จึงได้สำเร็จพระโพธิญาณในที่สุด

ดังที่แสดงไว้ในจริยาปิฎก เล่าเรื่องดิรัจฉานบ้าง มนุษย์บ้าง เทพบ้าง ผู้รักษาศีลยิ่งกว่าชีวิต แม้เป็นเรื่องนิทานชาดกอันอาจเห็นว่าเก่าพ้นสมัย แต่คติของเรื่องก็ยังเป็นเครื่องสอนใจได้ ไม่มีเก่า ซ้ำยังเป็นเครื่องเตือนโดยอ้อมว่า แม้ดิรัจฉานก็ยังเห็นคุณของศีล ไฉนมนุษย์จะไม่เห็นคุณของศีลเล่า ดังเช่นเล่าเรื่องช้าง ชื่อสีลวนาค เลี้ยงมารดา งูมีพิษร้ายชื่อ ภูริทัต กระบือใหญ่เรียกว่า มหิสราช เรื่องหลังนี้เล่าถึงกระบือซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่ ถูกวานรชั่วรังแกต่าง ๆ เช่นแกล้งถ่ายรด แต่ก็อดกลั้นใจไม่ทำร้ายตอบทั้งที่อาจทำได้ โดยเฉพาะเรื่องภูริทัต ที่แสดงไว้ใน **ภูริทัตชาดก** จัดเป็นชาดกที่แสดงสีลบารมี และจัดเป็นชาติที่สำคัญชาติหนึ่งในทศชาติ มีเรื่องโดยย่อว่า นาคชื่อภูริทัต เป็นบุตรของท้าวธตรัฏฐ และนางสมุทรชา ขึ้นจากเมืองบาดาลมารักษาอุโบสถศีลที่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนาในเมืองมนุษย์ ถูกพราหมณ์อาลัมพายน์จับไป บังคับให้แสดงแก่ประชาชน ตลอดจนแสดงถวายพระเจ้าพาราณสีผู้เป็นพระเชษฐาของนางสมุทรชา ต่อมาพี่น้องของภูริทัตติดตามมาช่วยแก้ให้พ้น

จากอำนาจของพราหมณ์อาลัมพายน์ได้ ภูริทัตระวังจิตมิให้โกรธและทำร้ายพราหมณ์อาลัมพายน์ ยอมปฏิบัติตามคำสั่งให้แสดงของพราหมณ์อาลัมพายน์ รักษาศีลอยู่ได้ตลอดเวลา

เรื่องมนุษย์เล่าเรื่องกุมารชื่อ ชยทิส พระราชบิดาถูกโปริสาท ซึ่งเป็นมนุษย์กินคน จับพระองค์ไปได้ ในขณะที่เสด็จไปทรงล่าสัตว์ จะปลงพระชนม์เป็นภักษา พระราชาทรงขอผ่อนผันให้ปล่อยพระองค์เพื่อทรงทำกิจบางอย่าง และมอบหมายกิจการทั้งปวงแล้ว พระองค์จะกลับมา โปริสาทจึงปล่อยพระองค์กลับ พระราช-กุมารทรงขอพระราชบิดาเสด็จไปหาโปริสาทแทน ทรงรักษาสัจจวาจาสัญญาของพระราชบิดา โปริสาทเห็นความเด็ดเดี่ยวมั่นคง ไม่สะดุ้งสะเทือนของพระราชกุมารก็กลับเป็นฝ่ายสะดุ้งกลัว ไม่กล้าที่จะทำอันตรายได้ ปล่อยพระองค์ไป พระราชกุมารกลับเป็นฝ่ายชักนำให้โปริสาทมีศีลขึ้น

ส่วนเรื่องของเทพ ได้เล่าเรื่องธรรมเทพบุตรกับอธรรมเทพบุตร ฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายธรรมเทพบุตร เที่ยวชักชวนมหาชนให้สมาทานกุศลกรรมบถ อีกฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายอธรรมเทพบุตร ชักชวนมหาชนให้มาสมาทานอกุศลกรรมบถ รถของทั้ง ๒ ฝ่ายแล่นสวนทางมาพบกัน ฝ่ายอธรรมบังคับขู่ให้ฝ่ายธรรมหลีกทาง ถ้าไม่หลีกจะเกิดมหายุทธ ฝ่ายธรรมไม่ปรารถนาจะตอบโต้ด้วยอธรรม จึงเบี่ยงรถหลีกทางให้ด้วยจิตใจอันสงบ ฝ่ายอธรรมก็ตกจมแผ่นดินลงไปในขณะนั้นเอง ชาดกเรื่องนี้เป็นเครื่องสอนว่า ทุก ๆ คนเมื่อเกิดความกำเริบขึ้นในจิตเช่นความโกรธ ก็เท่ากับเป็นอธรรมเทพบุตร จะประพฤติบาปอกุศลทุจริตได้ทุกอย่าง ทั้งจักชักชวนคนอื่นให้ประพฤติด้วย แต่เมื่อดับความกำเริบจิตเสียได้ อธรรมในจิตก็จักตกลงไปทันที ทั้งนี้ด้วยวิธีหลีกทางให้คือเอาตัวหลบ ไม่เอาตัวออกรับออกโต้ เช่นเมื่อถูกยั่วโทสะก็ไม่เอาตัวออกรับการยั่วนั้น ปล่อยให้เขายั่วไปข้างเดียว ก็จักไม่เกิดโทสะซึ่งเป็นชนวนของการวิวาท การยั่วนั้นก็ไม่บังเกิดผล ต้องเลิกไปเอง เท่ากับฝ่ายอธรรมต้องตกจมแผ่นดิน เรื่องวิวาทที่เกิดด้วยโทสะ ก็เพราะเอาตัวออกรับเผชิญหน้ากันเหมือนอย่างรถวิ่งมาชนกัน เรื่องนี้มีคติสอนใจได้อย่างดี ถึงวิธีปฏิบัติชนะอธรรมด้วยธรรม

เรื่องในชาดกต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะถือว่าเป็นเพียงนิทานที่นำมาเล่าอ้าง แต่ก็เป็นนิทานที่ให้คติเกี่ยวกับสีลบารมี

สีลบารมี ๓ ชั้น

และสีลบารมีนี้ยังแบ่งออกไปเป็น ๓ ชั้น คือ

สีลบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญ ด้วยรักศีลยิ่งกว่าบุคคลที่รักและทรัพย์สิน ดังภาษิตว่า *"ผู้รักษาศีลพึงรักศีล เคารพในศีล เหมือนนกต้อยตีวิตรักษาไข่ เหมือนจามรีรักษาขนหาง เหมือนมารดารักษาลูกที่รัก หรือเหมือนคนตาบอดข้างหนึ่งรักษานัยน์ตาอีกข้างหนึ่งที่เหลืออยู่"*

สีลอุปบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญ ด้วยรักศีลยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน ดังคำของจัมเปยยกนาคว่า *"ร่างกายของเราจงแตกกระจัดกระจายอยู่ในที่นี้ เหมือนแกลบที่เขาโปรยกระจัดกระจายอยู่ก็ตามที เราจะไม่ทำลายศีล"*

สีลปรมัตถบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญด้วยรักศีลยิ่งกว่าชีวิตของตน ดังคำของภูริทัตว่า *"ความสละชีวิตของตนเบายิ่งกว่าหญ้าในเรา ความละเมิดศีลสำหรับเราเหมือนพลิกแผ่นดิน"* และดังภาษิตว่า *"นรชนพึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะ เมื่อจะรักษาชีวิตพึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรมพึงสละทุกอย่าง ทั้งอวัยวะ ทรัพย์และแม้ชีวิต"*

อานิสงส์ของศีล

ศีลนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพรรณนาอานิสงส์ไว้โดยเอนกปริยาย ดังเช่นคำบอกอานิสงส์ว่า *"สีเลน สุคตึ ยนฺติ ไปสู่สุคติเพราะศีล สีเลน โภคสมฺปทา โภคทรัพย์ถึงพร้อมเพราะศีล สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ ถึงความดับทุกข์เพราะศีล ตสฺมา สีลํ วิโสธเย เหตุดั่งนั้นสาธุชนพึงชำระศีลให้บริสุทธิ์"*

ศีลให้อานิสงส์ดังกล่าวในปัจจุบัน พึงเห็นได้ในที่ใกล้ที่สุดคือ ในตนเองของทุก ๆ คนและในปัจจุบันนี้ คือทุก ๆ คนมีความสวัสดี ปราศจากภัยเวร ไม่ถูกทำร้ายร่างกายและชีวิต ไม่ถูกลักทรัพย์เป็นต้น เพราะเหตุที่มีเครื่องคุ้มครองรักษาทางบ้านเมืองบ้าง ทางพระศาสนาบ้าง กล่าวเฉพาะทางพระศาสนาก็คือ ศีล อันได้แก่การงดเว้นจากการกระทำดังกล่าวของบุคคลอื่น ในที่ใดคนไม่มีศีลแก่กัน มุ่งแต่จะเบียดเบียนกัน อยู่ในที่นั้นไม่มีความสุข จะประกอบอาชีพอะไรให้เกิดความเจริญไม่ได้ ส่วนในที่ใดคนมีศีลแก่กัน อยู่ในที่นั้น จึงจะมีความสุขความเจริญ **สุคติ** แปลว่า การไปดี การถึงดี หมายถึงมีความสุขความเจริญ **โภคสัมปทา** แปลว่า

ความถึงพร้อมด้วยโภคะ หมายถึงมีโภคทรัพย์สมบูรณ์ ผลเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นเพราะคนที่อยู่ด้วยกันมีศีลแก่กัน คือเว้นเบียดเบียนกัน ผลอีกข้อหนึ่งคือความดับทุกข์ร้อนใจจะเห็นได้ง่ายว่าเกิดจากศีล ฉะนั้น เมื่อพิจารณาโดยถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า ศีลเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคนที่อยู่ร่วมกัน และเป็นสิ่งจำเป็นของทุก ๆ คน เพราะก็เป็นผู้หนึ่ง ๆ บรรดาผู้ที่อยู่ร่วมกัน แม้โจรผู้ร้ายไม่มีศีลแก่บุคคลอื่น ก็ต้องมีศีลแก่พวกของตนเอง ถ้าไม่ซื่อตรงต่อพวกของตน ทำร้ายกันเอง คดโกงกันเอง ก็จะคุมกันอยู่ไม่ได้ แต่บุคคลโดยมากมีความคิดคับแคบ ปรารถนาให้คนอื่นมีศีลแก่ตน คือ ปรารถนาไม่ให้คนอื่นเบียดเบียนตน แต่กลับไม่มีศีลแก่บุคคลอื่น ประพฤติเบียดเบียนเขา

พิจารณาสืบไปอีกชั้นหนึ่งว่า เพราะเหตุไรจึงปรารถนาให้คนอื่นมีศีลแก่ตน ก็จะเห็นเหตุผลต่อไปว่า เพราะทุก ๆ คนมีความรักตน รักร่างกายและชีวิต รักทรัพย์-สมบัติและอื่น ๆ ของตน ปรารถนาสุขแก่ตน ไม่ปรารถนาทุกข์ รวมความว่าเมตตาตนเอง ถ้าได้แผ่เมตตานี้ไปแก่บุคคลอื่นใด ก็จะทำให้มีศีลแก่บุคคลนั้น คืองดเว้นจากการเบียดเบียนผู้นั้น เปลี่ยนเป็นเกื้อกูลอนุเคราะห์ เหมือนอย่างมารดาบิดามีศีลแก่บุตรธิดาด้วยอำนาจของเมตตา และเมื่อแผ่ไปในสัตว์ดิรัจฉาน ก็พาให้มีศีล เว้นเบียดเบียนในสัตว์ดิรัจฉาน เหมือนอย่างที่คนมีศีลในสัตว์เลี้ยงด้วยอำนาจของเมตตาเช่นเดียวกัน ผลของศีลที่เกิดจากเมตตานี้ ก็คือความสุขความเจริญของบุคคลผู้รับเมตตา เช่นมารดาบิดามุ่งผลคือความสุขความเจริญของบุตรธิดา เมื่อบุตรธิดามีความสุขความเจริญเต็มที่ มารดาบิดาย่อมจะวางใจเป็นอุเบกขาได้ ชื่อว่าวางความปรารถนาในผลที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น และก็ย่อมมีความสุขเพราะเต็มความปรารถนา ศีลที่เกิดจากเมตตาก็เป็นเช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาดูตนเห็นว่า ไม่ได้เบียดเบียนใครให้เดือดร้อนด้วยกายวาจาหรือแม้ด้วยใจ ก็ย่อมจะรู้สึกว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์และมีความสุข ผู้รักษาศีลเมื่อคอยรักษาจิตไม่ให้ปรารถนาผิด ไม่ให้โกรธ อบรมเมตตาจะมีศีลโดยง่าย และจะได้รับอานิสงส์ของศีลโดยฉับพลัน จิตใจเป็นสุคติ มีโภคทรัพย์คือความอิ่มเต็มไม่บกพร่องไม่ทุกข์เดือดร้อน และจะแผ่ออกไปในวงแคบหรือกว้างตามขอบเขตอำนาจของศีล สรุปลงโดยย่อที่สุด คือดับใจไม่ให้กำเริบ ไม่ให้โกรธ ก็จะรักษาศีลได้ และศีลก็จะรักษาผู้มีศีลให้ได้รับอานิสงส์ คือสุคติ การไปดี โภค-สมบัติ ความถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์ และ นิพพุติ ความดับทุกข์เดือดร้อน

๒ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๐ ทศพิธราชธรรมข้อศีล

ราชธรรมข้อที่ ๒ ก็คือ **ศีล** ชื่อเดียวกับบารมีข้อที่ ๒ และอธิบายทั่วไปของคำว่าศีล ก็เช่นเดียวกัน ดังจะได้ย้ำความหมายทั่วไปของคำว่าศีล ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในข้อ **สีลบารมี** โดยสรุปสำหรับในข้อศีลซึ่งเป็นราชธรรมอีกครั้งหนึ่ง

ศีล ๕ เป็นศีลหรือกฎหมายในทางปกครอง

เจตนาที่รักษากายกรรม วจีกรรม ให้ตั้งเป็นปกติดี เว้นจากประพฤติชั่วทุจริตชื่อว่าศีล ศีลในทางปกครองคือการประพฤติตามกฎหมาย จารีตประเพณีอันดีงาม ในทางพระพุทธศาสนา อย่างต่ำคือ ศีล ๕ อันชนทั่วไปพึงสมาทานรักษา กล่าวรวมกันคือ *ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากผลาญชีวิตกันและกัน ทางศาสนาเว้นตลอดถึงสัตว์มีชีวิต อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของเขาไม่ยินยอมให้ กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤติผิดในกามทั้งหลาย มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ สุราเมรยมชฺชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท* ศีล ๕ ประการนี้มีมาเก่าก่อนพุทธกาล ท่านแสดงว่า พระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นพระราชาเอกแห่งแผ่นดิน ได้ทรงสมาทานรักษา และทรงประกาศแนะนำให้ราษฎรและจักรพรรดิมณฑลสมาทานรักษา ศีล ๕ นี้จึงเป็นศีลหรือกฎหมายในทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้ในบัดนี้ถึงมีกฎหมายอยู่มากแล้ว ก็ยังต้องอาศัยศีลอุปการะ แต่บัญญัติผ่อนลงมาตามที่เห็นสมควร ราษฎรจะอยู่เป็นสุขสงบ

ศีลอาจเรียกได้ว่าเป็นมหาทาน

ข้อที่พระมหากษัตราธิราชเจ้าทรงประพฤติพระจริยา พร้อมทั้งพระกายพระวาจาให้สะอาดงดงามตามขัตติยราชประเพณี ดำรงด้วยดีในเบญจเวรวิรัติ เป็นไปในประชาชน ทำให้ประชาชนมีความอุ่นใจสบายใจ ไม่ต้องเกรงว่าจะต้องได้รับราชภัยจากองค์พระมหากษัตริย์ ชื่อว่าศีล สิ่งที่ได้รับจากองค์พระมหากษัตริย์จึงมีแต่พระ-

มหากรุณา พระบรมราชูปถัมภ์ พระบรมราชานุเคราะห์โดยส่วนเดียว จึงเรียกศีลว่า มหาทานอีกด้วย

อานิสงส์ของศีลซึ่งเป็นราชธรรม

อานิสงส์ของศีลซึ่งพระภิกษุผู้ให้ศีลบอกทุกครั้งเมื่อให้ศีลแล้วว่า *สีเลน สุคตึ ยนฺติ ถึงสุคติคือไปดีด้วยศีล สีเลน โภคสมฺปทา โภคทรัพย์ถึงพร้อมด้วยศีล สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ ถึงความดับทุกข์ด้วยศีล* อานิสงส์ของศีลเหล่านี้ ประชาชนทั้งปวงย่อมได้ศีลซึ่งเป็นพระราชธรรมจริยาขององค์พระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้ว่า เสด็จพระราชดำเนินไปในที่ใด ก็เกิดเป็นสุคติขึ้นในที่นั้น เพราะเสด็จพระราชดำเนินไปดี ประชาชนชื่นบานรับเสด็จไม่ต้องหนีหลบซ่อน การอาชีพก็เป็นสุขสะดวก เกิดโภคผลต่าง ๆ ผ่อนคลายหายความทุกข์เดือดร้อน ดั่งนี้นับว่าเป็นอานิสงส์ของศีลซึ่งเป็นราชธรรม

ศีลเป็นหลักธรรมใหญ่สำหรับทุกฝ่าย

อันศีลนี้ย่อมเป็นหลักธรรมใหญ่อีกหลักหนึ่ง ที่บุคคลทั้งปวงพึงปฏิบัติ ทั้งฝ่ายที่เป็นผู้ปกครอง ทั้งฝ่ายที่อยู่ในปกครอง ผู้ปกครองทุกชั้นทุกระดับตั้งแต่สูงลงมา ที่ไม่ตั้งอยู่ในศีล ย่อมประพฤติทุจริต ทำผู้อยู่ในปกครองให้เดือดร้อนด้วยอธรรม ปราศจากเมตตากรุณา ฝ่ายผู้อยู่ในปกครองที่ปราศจากศีล ก็ทำตนให้เป็นคนชั่วเป็นผู้ร้าย ก่อความเดือดร้อนต่าง ๆ ทั้งแก่ผู้อยู่ในปกครองด้วยกัน ทั้งแก่ผู้ปกครอง ไม่เป็นอันประกอบอาชีพให้เจริญ เพราะฉะนั้น ศีลจึงจำปรารถนาสำหรับผู้อยู่ร่วมกันเป็นหมวดหมู่ทุกฝ่าย ถ้าตั้งมั่นอยู่ในศีล บ้านเมืองก็จะถึงความสงบสุขราบคาบ ปราศจากโจรภัยและทุจริตภัยทั้งปวง อานิสงส์ของศีลและโทษของการปฏิบัติทุศีล ย่อมปรากฏมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล หรือจะกล่าวได้ว่า ตั้งแต่มนุษย์เราอยู่ร่วมกันตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป เพราะว่าผู้ที่อยู่ร่วมกันนั้น ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาจนถึงบัดนี้ จำต้องมีศีลต่อกัน จึงจะเป็นผู้เว้นจากการเป็นผู้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะอยู่เป็นสุข และหลักในการปฏิบัติที่จะไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันนั้น ก็รวมอยู่ในศีล ๕ นั่นแหละเป็นข้อสำคัญ

เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตร่างกาย

ประการที่ ๑ ทุกคนย่อมมีชีวิตร่างกาย และจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะว่า ไม่ถูกเบียดเบียนให้เกิดความบาดเจ็บล้มตาย ถ้าหากว่าเบียดเบียนให้เกิดการบาดเจ็บทุรพลถึงแม้ว่าจะไม่ล้มตาย ก็มีความเป็นอยู่ที่เป็นทุกข์ ถ้าหากว่าเบียดเบียนกันถึงล้มตายก็เป็นการทำลายชีวิตไปทีเดียว เพราะฉะนั้น หมู่ชนจึงมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตและร่างกายของกันและกันมาตั้งแต่เริ่มอยู่ด้วยกัน ๒ คนแล้วเพราะฉะนั้น เมื่อต่างหวังให้อยู่เป็นสุขด้วยกัน จึงเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ตั้งต้นแต่ข้อนี้คือเบียดเบียนชีวิตร่างกายของกันและกัน และธรรมชาติก็ได้สร้างความรู้สึกเป็นความรัก นำให้เกิดความอุปถัมภ์ชีวิตร่างกายกันอยู่ส่วนหนึ่ง เช่นมารดาบิดาเมื่อมีลูก ก็ย่อมจะมีความรักลูก แม้สัตว์ดิรัจฉานก็มีความรักลูก และเมื่อรักแล้วก็เลี้ยงดูลูก เพราะฉะนั้น พืชพันธุ์ของคนและสัตว์ดิรัจฉาน จึงดำรงอยู่สืบต่อมาได้จนถึงบัดนี้ จำพวกที่ไม่มีความเกื้อกูลกันดังกล่าว ย่อมดำรงสืบพืชพันธุ์กันมาจนถึงบัดนี้ไม่ได้ ดั่งสัตว์บางอย่างที่ปรากฏว่าแต่ก่อนนี้มี แต่บัดนี้ไม่มีอยู่ในโลกแล้ว เพราะฉะนั้น จึงมองเห็นความสำคัญของคุณข้อนี้คือศีล และในทางผู้ปกครองเองก็ย่อมเห็นความสำคัญข้อนี้ เพราะฉะนั้น จึงได้ปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในศีล เว้นจากการเบียดเบียน คราวนี้ฝ่ายบุคคลทั่วไปที่นอกจากผู้ปกครอง คือผู้อยู่ในปกครอง อันได้แก่ประชาชนทั่วไป ก็พึงมีศีลต่อกันและกันเช่นเดียวกัน ดังศีลข้อ ๑ เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตร่างกายดังที่กล่าวนั้น

เว้นจากการเบียดเบียนทรัพย์สมบัติของผู้อื่น

และมาถึงข้อ ๒ ทุก ๆ คนก็ย่อมมีทรัพย์สมบัติของตน มนุษย์ก็มีทรัพย์สมบัติของตน สัตว์ดิรัจฉานเองแม้ว่าจะไม่รู้จักสร้างทรัพย์สมบัติเหมือนอย่างมนุษย์ แต่ก็ต้องมีปัจจัยเป็นเครื่องอาศัยของตน เช่นต้องมีอาหาร ต้องมีที่อยู่อาศัย เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ก็ชื่อว่าเป็นทรัพย์ของสัตว์ดิรัจฉาน มนุษย์เองนั้นเป็นสัตว์ที่มีความรู้ความเจริญมาก จึงมีทรัพย์สมบัติมาก และก็เป็นที่ยอมรับว่าเป็นทรัพย์สมบัติของคนนั้นของคนนี้ จึงต้องมีความเคารพนับถือในทรัพย์สมบัติของกันและกัน ถ้าหากว่ามีโลภเจตนาในทรัพย์สมบัติของผู้อื่นและลักขโมย ก็ทำให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย

และก็ทำให้อยู่ไม่เป็นสุขด้วยกัน และเหตุปัจจัยแห่งการลักขโมยนั้นก็มีเป็นอันมาก บังเกิดจากความจำเป็นก็มี บังเกิดจากโลภเจตนาที่แรงกล้านำก็มี บังเกิดจากความเกียจคร้านไม่ประกอบการงานก็มี ที่บังเกิดจากความจำเป็นนั้นก็เช่นมีความอดอยาก ไม่สามารถที่จะหาปัจจัยสำหรับดำรงชีวิตมาบริโภคใช้สอยให้เพียงพอได้ เพราะฉะนั้น จึงทำการลักขโมยเพื่อเอามาบริโภคใช้สอย สำหรับที่มีโลภเจตนานั้น ก็ได้แก่เห็นทรัพย์สมบัติของผู้อื่นแล้วก็มีความโลภอยากได้ และก็ไม่ต้องการจะใช้วิธีที่แสวงหาให้ได้มาโดยชอบ ก็ทำการลักขโมยเพื่อจะได้เอามาเป็นของ ๆ ตน สำหรับที่เกียจคร้านนั้นก็ได้แก่เกียจคร้านประกอบการงาน เพื่อที่จะแสวงหาทรัพย์สมบัติมาบริโภคใช้สอย เพราะฉะนั้น จำเป็นจะต้องเป็นอยู่ จึงดำรงชีวิตอยู่ด้วยวิธีลักขโมย เหมือนอย่างว่าถือเอาการลักขโมยเป็นอาชีพ เพราะความเกียจคร้านดั่งนี้ก็มี เพราะฉะนั้น จึงมีเหตุปัจจัยหลายอย่าง ผู้ปกครองเองเมื่อต้องการจะปกครองให้ประชาชนผู้อยู่ในปกครองเป็นสุข ก็ต้องเว้นตนเองจากการที่จะเบียดเบียนเอาทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ของผู้ที่อยู่ในปกครองทั้งโดยตรงและทั้งโดยอ้อม แต่ว่าในการปกครองก็จำเป็นที่จะต้องช่วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือฝ่ายผู้ปกครองนั้นก็จะต้องเป็นผู้ให้การบำบัดทุกข์บำรุงสุขต่าง ๆ ฝ่ายผู้อยู่ในปกครองก็จะต้องให้ เช่นเสียส่วยสาอากรให้แก่ฝ่ายปกครอง ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อทาน ต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ว่าไม่ใช่เป็นไปด้วยวิธีที่บีบคั้นหรือว่าลักขโมย อันรวมอยู่ในข้อศีลนี้ คือจะต้องมีศีลต่อประชาชน และประชาชนก็ต้องมีศีลต่อผู้ปกครอง คือไม่ประพฤติเบียดเบียนผู้ปกครอง และก็ไม่ประพฤติเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ลักขโมยซึ่งกันและกัน โดยที่จะต้องมีการเผื่อแผ่เจือจานซึ่งกันและกันตามสมควรด้วยดังกล่าวในข้อทานนั้น เมื่อมีศีลพร้อมทั้งมีทานสนับสนุนอยู่ จึงจะทำให้ทุก ๆ ฝ่ายมีความสุข การปกครองก็เป็นไปได้ด้วยดี และ
๑๑ ทั้งฝ่ายผู้ปกครอง ทั้งฝ่ายผู้อยู่ในปกครองก็จะเป็นไปได้ด้วยดี

เว้นจากประพฤติผิดในกาม

และนอกจากนี้ หมู่มนุษย์ก็ดี สัตว์ดิรัจฉานก็ดี ก็จะต้องมีการสืบพันธุ์กันมาสืบวงศ์ตระกูลกันมา โดยที่จะต้องมีพ่อแม่ จะต้องมีลูก เพราะฉะนั้น ในฝ่ายมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ที่มีใจสูง ซึ่งมีปัญญารู้จักละอาย รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ตามสมควร มีกุศลซึ่งแปลว่าความฉลาดอันเป็นตัวปัญญา เป็น **สชาติปัญญา**

ปัญญาที่มาพร้อมกับความเกิด เพราะฉะนั้น จึงได้รู้จักที่จะมีคู่ครองกัน และเมื่อมีคู่ครองกัน มีลูกออกมา ก็รู้จักว่าผู้นั้นเป็นบิดา ผู้นั้นเป็นมารดา และผู้นั้นเป็นบุตร เป็นบุตรีดั่งนี้ จึงได้มีขอบเขตแห่งความเป็นสามีภรรยากัน มีขอบเขตของความที่เป็นบุตรธิดา ของมารดาบิดา เมื่อเป็นดั่งนี้ การปฏิบัติในทางที่จะสืบตระกูลกันจึงได้มีจำกัดขอบเขต ให้อยู่ในวงอันเหมาะสมดังที่กล่าวแล้ว จึงได้มีตระกูลที่สืบสายกันลงมา มีพ่อแม่มีลูก และลูกก็เป็นพ่อแม่ แล้วก็มีลูก แล้วก็เป็นพ่อแม่ซึ่งสืบสายตระกูลเดียวกัน ปรากฏว่าเป็นตระกูลนั้น เป็นตระกูลนี้ ก็เป็นมาดั่งนี้ตั้งแต่เก่าก่อนมา เพราะฉะนั้น จึงเกิดมีศีลข้อ ๓ ขึ้น เว้นจากประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ก็คือว่าให้เว้นจากความประพฤติในการที่จะล่วงละเมิดคู่ครองของกันและกัน แต่ให้ปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งคู่ครองของกันและกัน สืบตระกูลกันไม่สับสน และเมื่อจะปฏิบัติเพื่อที่จะสืบตระกูลกันต่อไป ก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง ดั่งนี้แหละเรียกว่าประพฤติชอบในกามทั้งหลาย แต่หากว่าถ้าปฏิบัติในทางที่ไม่ชอบ ในทางที่เป็นชู้ของภรรยาท่าน ดั่งนี้เป็นต้น ชื่อว่าประพฤติผิดในกามทั้งหลาย เป็นการที่เข้าไปทำลายเชื้อสายในวงศ์ตระกูลของผู้อื่น เพราะฉะนั้น จึงได้มีศีลข้อที่ ๓ ขึ้น

ศีลข้อ ๓ นี้มีบัญญัติไว้ในอปริหานิยธรรม

และศีลข้อที่ ๓ นี้ก็ได้มีบัญญัติเอาไว้ในหลัก **อปริหานิยธรรม** สำหรับผู้ปกครองที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ปกครองแคว้นวัชชี ข้อหนึ่งในอปริหานิยธรรมสำหรับผู้ปกครองนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไม่ให้ฝ่ายปกครองฉุดคร่าสตรีภาพตามความพอใจ ให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติหลักข้อนี้ไว้ว่า เป็นหลักของท่านผู้ปกครองข้อหนึ่ง เพราะว่าผู้ปกครองนั้นย่อมเป็นผู้มีอำนาจ และโดยเฉพาะในสมัยโบราณ ผู้ปกครองย่อมมีอำนาจเด็ดขาดยิ่งกว่าสมัยปัจจุบันโดยมาก ซึ่งเรียกว่าเป็นสมัยประชาธิปไตย เพราะฉะนั้น จึงสามารถมีอำนาจที่จะฉุดคร่าใครต่อใครได้ตามที่ตนพอใจ ซึ่งการปฏิบัติดั่งนั้นทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อน พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติหลักธรรมข้อนี้ไว้สำหรับผู้ปกครองข้อหนึ่งในอปริหานิยธรรม ซึ่งตรัสสอนแก่เจ้าลิจฉวีผู้ปกครองแคว้นวัชชี ส่วนหลักอปริหานิยธรรมสำหรับภิกษุทั้งหลายนั้น ตรัสว่า *"ไม่ลุอำนาจของตัณหาที่บังเกิดขึ้น ไม่ลุอำนาจของความดิ้นรนทะยานอยากที่บังเกิดขึ้น"* อันเป็นข้อปฏิบัติควบคุม

จิตใจของฝ่ายบรรพชิตคือผู้บวช ซึ่งเป็นผู้ที่เว้นจากกามกิจทั้งปวง ทั้งในทางที่ถูก ทั้งในทางที่ผิด เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการที่จะควบคุมจิตใจของตน ไม่ให้ลุอำนาจของตัณหาที่บังเกิดขึ้น เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะเป็นไปเพื่อความสุขความเจริญ ไม่เสื่อมของผู้ที่บวชเป็นบรรพชิต นี้เป็นหลักธรรมที่ทรงสอนภิกษุบริษัทซึ่งเป็นบรรพชิต เพราะฉะนั้น ศีลข้อ ๓ นี้จึงเป็นข้อที่มนุษย์เราได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล คือต่างก็มีคู่ครองของตน แล้วก็สืบลูกสืบหลานเป็นวงศ์ตระกูลของตนไปตามจารีตประเพณี เป็นไปอยู่ดั่งนี้ตั้งแต่โบราณกาล และเมื่อใครไปประพฤติละเมิดเข้าก็ชื่อว่าประพฤติผิด เพราะฉะนั้น ทางศาสนาหรือทางผู้ปกครองเอง จึงได้บัญญัติให้งดเว้นจากความประพฤติผิดในกามทั้งหลายอันเป็นศีลข้อที่ ๓ ขึ้น

เว้นจากการพูดเท็จหลอกลวง

และนอกจากนี้คนเรานั้น ย่อมต้องการความซื่อตรงต่อกันและกัน ต้องการสัตย์จริงต่อกันและกัน ไม่ต้องการให้ถูกหลอกลวง ไม่ต้องการหลอกลวงกัน ไม่ต้องการพูดเท็จแม้เพื่อความหลอกลวงดังที่กล่าวนั้น เพราะฉะนั้น การที่ทุกคนได้คบหากันอยู่ได้ มีความไว้เนื้อเชื่อใจกันได้ ตั้งแต่ในครอบครัวหนึ่งขึ้นไป ก็อาศัยการที่ต่างพูดจริงต่อกัน ไม่พูดหลอกลวงกัน ถ้าหากว่าใครไม่พูดจริงต่อกันมาก ๆ ครั้งเข้า หรือว่าไม่พูดจริงเป็นเหตุให้เสียหาย เป็นการหลอกลวงกันขึ้น ก็ทำให้ไม่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน เป็นมิตรก็ย่อมจะขาดจากความเป็นมิตรกัน เป็นสหายที่ไปร่วมกันก็เป็นอันว่าต้องแยกทางกัน ไปร่วมกันไม่ได้ หรืออาจที่จะต้องมีการโกรธแค้นขัดเคืองพยาบาทมุ่งร้ายกันเพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้น ความที่มีความพูดจริงต่อกัน รักษาสัญญาที่ให้ไว้ต่อกัน ไม่พูดกลับกลอกเหลวไหล ไม่หลอกลวงกัน จึงเป็นความจำเป็น เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดมีศีลข้อที่ ๔ นี้ขึ้น ผู้ปกครองเองก็ต้องการให้มีศีลข้อที่ ๔ สำหรับปกครอง ทางศาสนาก็บัญญัติศีลข้อ ๔ นี้ขึ้น เว้นจากพูดเท็จ อันหมายถึงว่าพูดเท็จซึ่งเป็นการหลอกลวง เป็นการที่ทำให้เข้าใจผิดดังที่กล่าวนั้น และให้พูดความจริงต่อกัน แต่ว่าการพูดความจริงต่อกันนี้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังได้มีตรัสถึงพระองค์เองไว้ว่า วาจาที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้น จะต้องเป็น **วาจาที่จริง** เป็น **วาจาที่เป็นประโยชน์** เป็น **วาจาที่ถูกต้องด้วยกาลเวลา** พระองค์จึงตรัส ถ้าเป็นคำที่ไม่จริง พระองค์ก็ไม่ตรัส แม้เป็นคำจริงแต่ไม่เป็นประโยชน์ พระองค์ก็

ไม่ตรัส หรือว่าแม้แต่เป็นความจริง จะเป็นประโยชน์ แต่ว่าไม่ถูกด้วยกาละ กาลเวลา ก็ไม่ตรัส ต่อเมื่อครบองคคุณ องคสมบัติ คือ เป็นวาจาที่จริงด้วย เป็นประโยชน์ด้วย ถูกต้องด้วยกาลเวลาด้วย จึงจะตรัสดั่งนี้

เว้นจากวจีทุจริต

และก็ได้ตรัสสอนไว้ในการใช้วาจาดังที่ได้แสดงไว้ในข้อ **วจีสุจริต** คือ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล คือว่าถึงแม้ว่าจะเป็นความจริง แต่หากว่าเป็นคำส่อเสียด ก่อให้เกิดความแตกร้าว เช่นนำเอาความข้างนี้ไปบอกข้างนั้น นำเอาความข้างนั้นมาบอกข้างนี้ เพื่อจะได้ยุให้ทั้ง ๒ ฝ่ายแตกกัน แม้ว่าจะเป็นความจริงก็ไม่ควรพูด เพราะทำให้เขาแตกกัน เข้าในพวกว่าส่อเสียด หรือแม้ว่าเป็นคำหยาบ ไม่ได้มุ่งจะหลอกลวงให้เข้าใจผิด แต่ว่าเป็นคำหยาบคาย เช่นเป็นคำด่าว่า เป็นสัตว์ดิรัจฉานอย่างโน้นอย่างนี้ อะไรเป็นต้น หรือแม้วาจาอย่างอื่นซึ่งเป็นการกล่าวกดให้เลวลง ซึ่งทุกคนก็รู้ว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้น และก็ไม่ได้มุ่งที่จะหลอก แต่ว่ากล่าวออกไปด้วยความโกรธด้วยความเหยียดหยาม ต้องการจะกดเขาให้เลว ก็ไม่ควรพูด และแม้ว่าเป็นคำที่เพ้อเจ้อเหลวไหล ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย ไม่มีขอบเขตจำกัด หาสาระแก่นสารมิได้ หรือว่ามีสาระแก่นสารน้อยเกินไป ก็เป็นคำที่ไม่ควรพูด และวาจาเช่นที่กล่าวมานี้ คือ การพูดเท็จก็ดี การพูดส่อเสียดก็ดี การพูดคำหยาบก็ดี การพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลก็ดี ก็นับว่าเป็น **วจีทุจริต** คือการพูดที่เป็นทุจริตเสมอกัน เพราะฉะนั้นแม้เป็นความจริง ก็ไม่ใช่ว่าเป็นข้อที่ควรพูดเสมอไป ต้องอยู่ในขอบเขตอันสมควรดังที่ได้กล่าวมานั้น

เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

คราวนี้มาถึงข้อน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นฐานที่ตั้งของความประมาทอันเป็นศีลข้อที่ ๕ สำหรับสุราและเมรัยนี้ก็เป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ตามเรื่องเล่าประวัติของสุรา ก็เกิดขึ้นจากธรรมชาติก่อน ที่น้ำขังอยู่ในโพรงต้นไม้ซึ่งมีสิ่งต่าง ๆ ที่มีเชื้อของความเมามาผสมอยู่ ก็ทำให้น้ำนั้นเมา และเมื่อบุคคลไปพบ

เข้าแล้วก็ดื่ม ก็อาจจะเพื่อแก้ความกระหายน้ำ ดื่มแล้วก็เมา แต่เมื่อมีความเมาขึ้นแล้ว จิตใจก็เปลี่ยนไป อาจจะเปลี่ยนไปในทางที่ตัวเองชอบก็ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อไปพบน้ำที่นั่นเข้าแล้ว ก็ทำให้ไปดื่มซ้ำ และเมื่อดื่มซ้ำ แล้วก็ดื่มบ่อย ๆ ก็เกิดติดขึ้นมา ก็เป็นเชื้อให้เกิดสุราขึ้นในโลก โดยที่นำเอาน้ำนั้นมาตรวจสอบ เมื่อรู้ว่าเกิดเมาขึ้นได้อันทำให้อยากดื่ม เพราะมีสิ่งนั้น ๆ ผสมอยู่ ก็ทำสุรากันขึ้น แล้วก็ดื่มกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล สุราก็เป็นน้ำกลั่น เมรัยก็เป็นน้ำดอง อย่างพวกกระแช่ ทั้ง ๒ อย่างนี้ก็เป็นที่รู้จักและดื่มกันมาแต่โบราณกาล และเมื่อดื่มเข้าไปแล้วก็ทำให้จิตใจนี้เปลี่ยนไป เรียกว่าเป็นจิตใจที่ตั้งอยู่ในความประมาท คือความที่ขาดสติเลินเล่อเผลอเพลิน เพราะความประมาทนั้น แปลว่า ความเมาทั่ว เมามาก และที่เป็นธัมมะนั้นหมายถึงเมาทางใจ คนเราก็มีความเมาทางใจอยู่แล้ว เพราะเหตุที่มีกิเลสและเหตุที่มีสติไม่เพียงพอ ครั้นเมื่อดื่มสุราเมรัยเป็นความเมาทางกายขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ก็ยิ่งทำให้เมากันใหญ่ เพราะเห็นว่าเมาเข้าแล้วจึงสามารถทำอะไรได้ต่าง ๆ ที่เมื่อยังไม่เมาทำไม่ได้ ขาดความละอาย ขาดความเกรงกลัว เรียกว่าขาด **หิริโอตตัปปะ** เพราะฉะนั้น เมื่อเมาแล้วจึงสามารถที่จะทำความชั่วได้ทุกอย่าง ทั้งที่หนักและทั้งที่เบา ทำให้ฆ่าเขาก็ได้ ลักทรัพย์ก็ได้ ประพฤติผิดในกามก็ได้ พูดเท็จก็ได้ หลอกลวงเขาก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงได้มีบัญญัติห้ามการดื่มสุราเมรัยขึ้นไว้อีกข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวเหตุอันสำคัญของความประพฤติผิดศีลทั้งหลาย และก็ถือว่าทำให้จิตใจและความประพฤติทางกายทางวาจาไม่เป็นปกติด้วย ซึ่งศีลนั้นหัวใจของศีลก็คือความปกติ ปกติกาย ปกติวาจา ตลอดจนปกติใจ ดังที่ได้แสดงมาแล้วในข้อสีลบารมี แต่เมื่อดื่มสุราเมรัยเข้าไปแล้ว เสียความเป็นปกติทั้งหมด เสียความเป็นปกติใจ ความเป็นปกติกาย ความเป็นปกติวาจา เพราะฉะนั้น คนที่เมาสุราเมรัยจึงเป็นคนที่ไม่ปกติในขณะที่เมานั้น เมื่อไม่ปกติก็ไม่เป็นศีล เพราะศีลแปลว่าปกติ ฉะนั้น แม้ว่าจะยังไม่ได้ฆ่าใคร ลักของใคร แต่เมื่อเมาสุราเมรัย ดื่มสุราเมรัยแล้วก็เป็นอันว่าผิดศีลในข้อหนึ่ง เป็นข้อสำคัญด้วย เพราะทำให้ไม่เป็นปกติ ศีลจะต้องเป็นปกติ เมื่อไม่เป็นปกติก็ไม่เป็นศีล อันนี้เป็นหลักสำคัญที่ทรงบัญญัติข้อนี้เข้าไว้ในศีล ๕ ด้วย

ความจำเป็นของศีล ๕ มีแสดงไว้ในชาดก

และมนุษย์เรานี้ได้เห็นความจำเป็นของศีล ๕ นี้มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว เพราะฉะนั้น จึงได้เป็นศีลปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ์ดังที่กล่าวมา และแม้ในเรื่องชาดกซึ่งบังเกิดขึ้นก่อนครั้งพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกดังที่ได้เล่ามาแล้ว ก็ยังได้มีข้อเล่าถึงว่า บ้านเมืองหนึ่งที่ฝนแล้ง เห็นบ้านเมืองหนึ่งที่ฝนดีมีช้างเผือก ก็ไปขอช้างเผือกมา เมื่อได้ช้างเผือกมาแล้ว ฝนฟ้าก็ไม่ตกอีกนั่นแหละ ก็นำช้าง-เผือกไปคืนแล้วถามถึงเหตุ พระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองแคว้นที่ฝนตกก็ได้ตรัสบอกเหตุ คือศีล ๕ แล้วก็ให้ศีล ๕ ไป บ้านเมืองที่ฝนไม่ตกก็ไปชักชวนประชาชนให้ถือศีล ๕ กัน ฝนฟ้าก็ตกต้องตามฤดูกาล ตามเรื่องที่กล่าวนี้ ถ้าไม่เชื่อไปตามหลักที่ท่านเล่าไว้ หรือว่าไม่เชื่อไปว่าเป็นอภินิหาร หรือไม่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นไปไม่ได้ เพราะศีล ๕ ไม่น่าจะมาเกี่ยวกับเรื่องฟ้าฝน ดูไม่มีเหตุผล แต่หากว่าถ้านึกให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า เมื่อไม่มีศีล ๕ นั้นเป็นอย่างไรบ้าง ผู้ที่ไม่ตั้งอยู่ในศีล ๕ ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง เช่นลอบตัดไม้ป่า เมื่อตัดไม้ป่ากันมากเข้า ๆ ก็ทำให้ฝนตกน้อยเข้า ทำให้ขาดแคลนน้ำ เพราะว่าตามหลักเหตุผลทางวิชาการ ก็แสดงว่าต้องอาศัยต้นไม้ด้วยฝนฟ้าจึงจะดี จึงจำเป็นที่จะต้องรักษาป่าให้ดี ดังที่คณะผู้ที่ทำฝนเทียมก็ได้เคยมาเล่าว่า ที่ทำฝนเทียมนั้นก็ไม่ได้ทำให้ท้องฟ้าหมดเมฆไป ผิดปกติ ก็คงมีเมฆปกคลุมอยู่โดยปกตินั้นเอง คือไม่ทำให้เสียธรรมชาติในฟ้า ก็ทำให้ธรรมชาติในฟ้าคงเป็นไปอยู่นั้นเอง แต่ว่าในที่ ๆ เมฆรวมตัวกันขึ้น และเมื่อไปถึงจุดที่เคยมีต้นไม้ และที่เคยเป็นฝนตกลงมา ครั้นเมื่อถึงจุดนั้นแล้วต้นไม้ไม่มี เช่นถึงภูเขาที่เป็นภูเขาหัวโล้นไปเสียแล้ว ฝนที่เคยตกลงมาเป็นปกตินั้นก็ไม่ตก การทำฝนหลวงนั้นก็ไปทำให้เมฆที่จะมาตกหรือที่มีอยู่โดยปกตินั่นแหละตกลงมาได้ แต่ว่าอาจจะกำหนดจุดให้ตกนั้นผิดไปได้สัก ๓๐ หรือ ๔๐% แต่ส่วนใหญ่นั้นจะตกลงมาได้ตามเป้าที่ต้องการ จึงไม่ทำให้ธรรมชาติเมฆหรือธรรมชาติของฟ้าผิดปกติไปอย่างไร เพราะฉะนั้น ถ้าคนไม่นับถือไม่เชื่อถือในข้ออทินนาทาน คือไม่รักษาศีลในข้อนี้ ยังลอบลักตัดไม้ป่ากันอยู่ไม่หยุดยั้ง จนต้นไม้หมดไปโดยมากแล้ว ก็ยิ่งจะทำให้ฝนแล้งมากเข้า และนอกจากนี้ ก็เป็นธรรมชาติที่เนื่องด้วยจิตใจของบุคคลอีกเช่นเดียวกัน เมื่อจิตใจหนาแน่นไปด้วยโลภโกรธหลง ปราศจากเมตตากรุณาซึ่งกันและกันแล้ว ไม่รับนับถือในศีลข้อใดข้อหนึ่ง ก็แปลว่าอยากจะทำร้ายชีวิตร่างกาย

ใครก็ทำได้ อยากจะลักทรัพย์ใครก็ทำ อยากจะประพฤติผิดในกามใครที่ไหนก็ทำ อยากจะพูดเท็จหลอกลวงกันก็ทำ อยากจะดื่มสุราเมรัยกันก็ทำ ไม่มีขอบเขตจำกัด เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว จะอยู่เป็นสุขด้วยกันไม่ได้ มีอันตรายยิ่งกว่าฝนแล้งเสียอีก ฝนแล้งแต่ไม่เบียดเบียนกันก็ยังไม่เป็นทุกข์มาก และเมื่อปฏิบัติผิดศีล มีจิตใจที่ชั่วหยาบกันดั่งนี้ ก็ยิ่งทำให้ดินฟ้าอากาศปรวนแปรผันแปรมากขึ้นอีก เพราะคนนั่นแหละเป็นผู้ไปทำลายแหล่งของฝนฟ้าจะทำให้เกิดความวิปริตแปรปรวนขึ้น

เพราะฉะนั้น การที่ปฏิบัติในศีล ๕ นั้น เมื่อปฏิบัติกันจริง ๆ ทั่วไปไม่เบียดเบียนคนด้วยกันเองด้วย ไม่เบียดเบียนสัตว์ดิรัจฉานด้วย และไม่เบียดเบียนป่าเขาซึ่งเป็นธรรมชาติแวดล้อม อันอาจจะนำความสุขให้แก่คนที่อยู่บนแผ่นดินด้วย เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว จึงจะทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์ ฝนฟ้าก็จะตกต้องตามฤดูกาล ธรรมชาติของโลกก็จะเป็นไปโดยปกติ เกื้อกูลให้มนุษย์ให้สัตว์ทั้งหลายอยู่เป็นสุขในโลก

๓ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๑ เนกขัมมบารมี

เนกขัมมะ การออก

จะแสดง **เนกขัมมบารมี** ข้อที่ ๓

เนกขัมมะ แปลว่า การออก เป็นคุณสมบัติเกี่ยวกับวิเวก คือความสงบสงัด ได้มีคำกล่าวให้ความหมายอย่างกว้าง ๆ ว่า *"บรรพชา ปฐมฌาน นิพพาน วิปัสสนา-ปัญญา และกุศลธรรมทั้งหมด เรียกว่าเนกขัมมะ"* โดยตรงหมายความว่า การออกบวชหรือออกจากกาม ดังจะเห็นได้ในชาดกต่าง ๆ ที่แสดงว่า พระโพธิสัตว์ออกบวชหรือออกจากบ้านเรือน ไปจำศีลในวันอุโบสถ ดังเรื่องพระเตมียในทศชาติ มีความย่อว่า พระเตมียเป็นพระโอรสของพระเจ้ากาสิกราช ผู้ครองเมืองพาราณสี พระ-องค์เป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดายิ่งนัก เวลาเสด็จออกว่าราชการงานเมือง พระราชบิดาก็ทรงพาพระเตมียเสด็จออกด้วยทุกครั้ง พระองค์จึงได้เห็นราชการทุกอย่างกระทั่งการลงอาญาอย่างโหดร้ายแก่คนผิดต่าง ๆ ทำให้พระองค์คิดกลัวต่อการที่จะต้องเป็นผู้ปกครอง เพราะจะต้องทำกรรมอันทารุณต่าง ๆ เหล่านี้ พระ-องค์จึงคิดหนีด้วยการทำเป็นใบ้และง่อยเสีย พระราชบิดาจึงได้ทรงพยายามรักษาจนสุดความสามารถ แต่ไม่อาจรักษาให้พระเตมียหายจากใบ้และง่อยได้ สุดท้ายก็ลงความเห็นว่า พระเตมียเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมือง ให้เอาไปฝังเสียในป่า เมื่อถูกนำไปฝังในป่า พระเตมียก็แสดงให้ผู้ที่นำไปฝังรู้ว่าพระองค์มิได้เป็นใบ้และง่อยเลย พระเตมียก็ออกบวชเป็นฤษีบำเพ็ญพรต และในที่สุดก็สามารถทำให้พระราชบิดามารดาซาบซึ้งในความดี เสด็จออกบวชตามพระองค์ด้วย

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเพื่อพระโพธิญาณ

นอกจากเรื่องพระเตมียใน **เตมียชาดก** ยังมีชาดกอื่นอีกหลายชาดกที่แสดงว่าพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ท่านได้แสดงภาษิตของพระโพธิสัตว์ในชาดกนั้น ๆ ที่ตรัสแสดงความมุ่งหมายอันแน่วแน่ของพระองค์ต่อพระโพธิญาณ ดังเช่นพระโสมทัตโพธิสัตว์ตรัสว่า มิได้ทรงชังราชสมบัติและกามโภคสมบัติ แต่

พระ **สัพพัญญุตญาณ** เป็นที่รักของพระองค์ พระยุธัญชยโพธิสัตว์ตรัสว่า มิได้ทรงชังพระราชบิดามารดาและยศอันยิ่งใหญ่ แต่ทรงรักพระสัพพัญญุตญาณเช่นเดียวกัน พระสุตโสมโพธิสัตว์ตรัสปรารภชราธรรมว่า ชีวิตที่ถูกชราจับไปเป็นของน้อย ดุจน้ำที่เทลงในโคลน จะประมาทดูเหมือนไม่แก่ไม่ตาย จมอยู่ในโคลนคือกามคุณ ดุจสุกรจมอยู่ในโคลนคือคูถ เมื่อประมาทจะบังเกิดในอบายภูมิ มีนรกเป็นต้น แต่ธรรมในพระพุทธศาสนาย่อมควรที่จะปฏิบัติ ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุด เพราะธรรมเป็น **โอปนยิโก** ควรน้อมเข้ามาในตน หรือควรน้อมตนเข้าไปหาได้ แม้การปฏิบัติในเนกขัมมะก็เช่นเดียวกัน

เนกขัมมะเป็นการปฏิบัติเพื่อปลีกออกจากทุกข์

ฉะนั้น จะได้อธิบายตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปเพื่อเข้าใจง่าย จะแปลเนกขัมมะว่า "การปลีกออก" จำแนกเป็น ๒ คือ การปลีกออกทางกาย ๑ การปลีกออกทางจิต ๑ ในเบื้องต้นพึงเข้าใจว่า ธรรมข้อนี้ไม่ได้มุ่งสอนให้คนหลีกเลี่ยงการงานอันเป็นหน้าที่ที่พึงกระทำ แต่มุ่งให้รู้จักปฏิบัติเพื่อปลีกตนออกจากทุกข์ ซึ่งแวดล้อมรัดรึงตัวอยู่ เพื่อจะได้รับความสงบสุขตามทางที่ควร เหตุแห่งทุกข์ดังกล่าวนี้มีเป็นอันมาก จะยกกล่าวในที่นี้เพียงประการเดียว คือ **ความกังวล** อันได้แก่ความพัวพันห่วงใย เกิดจากความปรารถนายึดมั่น เมื่อมีความปรารถนาในสิ่งใด กังวลก็มีในสิ่งนั้น เมื่อมีความปรารถนาแรงมาก กังวลก็เกิดแรงมากเป็นเงาตามตัว ดังเช่นมีความปรารถนาในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข กังวลก็เกิดขึ้นว่า ทำไฉนจึงจะได้มา ทำไฉนจึงจะรักษาไว้ได้ ทำไฉนจึงจะมียิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนี้เป็นต้น กังวลนี้ถ้ามีอยู่พอประมาณก็พอทนได้ แต่ถ้ามีมากเกินไปก็ทำให้กินไม่ได้นอนไม่หลับ เป็นเหตุให้ร่างกายและจิตใจเสื่อมโทรมปราศจากความสุข แม้ที่มีอยู่พอประมาณ แต่ถ้ามีอยู่เรื่อยไป ไม่มีเวลาพักผ่อน บุคคลก็ทนไม่ไหวเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการพักผ่อน ดังเช่นบุคคลทั่วไปหาโอกาสไปพักผ่อนในที่ไกลหรือไม่มีกังวล หรือไปหาความบันเทิงรื่นเริงต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อผ่อนกังวลไป นี้เป็นลักษณะของเนกขัมมะคือการหลีกออกอย่างหนึ่ง ซึ่งทุก ๆ คนจำต้องประสงค์อยู่ทุกวัน เพราะทุก ๆ คนจะเก็บกังวลไว้ตลอดวันตลอดคืนไม่ได้ แต่ลักษณะที่ปลีกกายออกนี้ บางทีก็เป็นการออกจากกังวลไปหากังวลบ้าง ปลีกจากกังวลไปหาเรื่องหลอกลวงต่าง ๆ ไม่ใช่ของจริง อันเป็นอบายมุขทางเสื่อม

เสียทรัพย์ ซึ่งเป็นเหตุเพิ่มกังวลให้มากขึ้นอีกในภายหลังบ้าง เพราะฉะนั้น จึงยังไม่บรรลุผลแห่งการปลีกออกอย่างแท้จริง

การปลีกออกทางจิตจำเป็นสำหรับผู้มุ่งความสงบสุข

จึงควรพิจารณาสืบไปอีกว่า จะพึงปลีกออกด้วยวิธีไร ในข้อนี้จำต้องพิจารณาให้รู้เหตุผลว่า กังวลนั้นเป็นผลเกิดจากเหตุ คือความปรารถนายึดมั่นอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ดังเช่นที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นยังมีแวดล้อมผูกมัดรัดรึงอยู่โดยรอบ ก็ยากที่จะห้ามมิให้กังวลได้ ฉะนั้น ก็จำเป็นต้องหลีกออกจากที่ซึ่งประกอบด้วยสิ่งเหล่านั้น ไปสู่ที่อันสงบสงัด เมื่อปลีกออกไปไม่ได้นาน ก็หลีกออกไปชั่วระยะเวลาเป็นคราว ๆ ดังเช่นปฏิปทาของพุทธศาสนิกชนผู้ปลีกตนออกไปจำศีลฟังธรรมในวันอุโบสถเป็นต้น อย่างสูงก็ได้แก่การสละบ้านเรือนออกบวช เป็นผู้ไม่มีบ้านเรือน นี้เป็นลักษณะเนกขัมมะ ปลีกออก การปลีกออกซึ่งให้สำเร็จผลคือความสงบกังวลได้ส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นการปลีกออกทางกายหรือการบวชกายซึ่งยังไม่บริบูรณ์ จำต้องมีเนกขัมมะ การปลีกออกทางจิต หรือการบวชจิตอีกชั้นหนึ่ง จึงจะได้ผลบริบูรณ์ เพราะแม้กายจะปลีกออกแล้ว ถ้าจิตยังนำกังวลติดไปด้วย ก็ยังไม่ได้รับความสงบ และไม่อาจจะได้ปัญญารู้สัจจธรรมตามเป็นจริง ท่านจึงแสดงเปรียบบุคคลผู้ปลีกออกทางกายแล้ว แต่จิตยังพัวพันอยู่ว่า เหมือนอย่างไม้สดชุ่มด้วยยาง ถึงจะยกขึ้นจากน้ำวางไว้บนบก ก็ไม่อาจจะสีให้เกิดไฟขึ้นได้ โดยปกติจิตนี้ย่อมมีความปรารถนารักใคร่ในอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง อันน่ารักใคร่ปรารถนาพอใจที่เรียกว่า **กามคุณารมณ์** จึงดิ้นรนกวัดแกว่งในทางที่ไม่ดีไม่ชอบ เป็นเหตุให้ประพฤติทุจริตมีประการต่าง ๆ จิตอันเป็นไปอย่างนี้จึงเป็นบ่อเกิดแห่งกังวลดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้น **โดยตรงกังวลทั้งปวงจึงเกิดจากจิตและอยู่ที่จิตนี้เอง** เมื่อปลีกจิตออกได้แล้ว ก็เป็นอันปลีกกังวลทั้งปวงออกได้ เมื่อปลีกจิตออกไม่ได้ก็ไม่สามารถจะระงับกังวลได้ แม้กายจะปลีกออกไปอยู่ที่ไหนก็ตาม พึงเห็นตัวอย่างบุคคลผู้มีกังวลหนัก และเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ แต่ก็ไม่สามารถระงับได้ จนถึงต้องใช้วิธีระงับทางประสาทหรือระงับในทางที่ผิดต่าง ๆ และเพราะเหตุที่บุคคลไม่พยายามหาวิธีใช้การปลีกออกทางจิตนี้เอง ความทุกข์ระทมจึงมีอยู่ในที่ทุก ๆ แห่ง ในที่บางแห่งที่น่าจะมีสุขมาก แต่กลับมีทุกข์มาก

เพราะฉะนั้น การปลีกออกทางจิตจึงจำปรารถนาสำหรับผู้มุ่งความสงบสุขทั่วไป ไม่เลือกว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เพราะความสงบกังวลที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่ประจำวันนั้น โดยที่แท้เป็นผลจากความปลีกออกทางจิตนั้นเอง ถ้าบุคคลสนใจขวนขวายปฏิบัติในการปลีกจิตออกให้ถูกทางดียิ่งขึ้น ก็ยิ่งจะได้ความสุขมาก

ทรงสอนให้ทำสมาธิคือทำจิตให้สงบตั้งมั่น

ในข้อนี้ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ทำ **สมาธิ** คือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่ดี จนจิตสงบสงัดจากกาม คือความใคร่ความปรารถนาในสิ่งที่น่าใคร่น่าปรารถนา และจากอกุศลธรรม คือ **เจตสิกธรรม** ธรรมที่เกิดขึ้นในจิต ส่วนชั่วอย่างอื่น นี้ชื่อว่าการปลีกออกทางจิต สมาธิ อธิบายเพื่อเข้าใจง่ายก็คือ ความหยุดใจให้ตั้งอยู่ในจุดอันเดียว ตรงกันข้ามกับความปล่อยใจให้ล่องลอยไปตามใคร่ตามปรารถนา ความหยุดใจดังกล่าวนี้ ทุก ๆ คนย่อมเคยมีในการทำกิจทุก ๆ อย่าง การที่ละเอียดอันจำต้องใช้ความเพ่งพินิจมาก จำต้องใช้สมาธิมาก เพราะต้องหยุดใจจากเรื่องอื่น ๆ มาตั้งอยู่ในเรื่องที่เพ่งพินิจนั้นเพียงเรื่องเดียว ดังที่มีคำเตือนใจว่าให้ **ตั้งใจ** นี้ก็คือสมาธินั้นเอง ทุก ๆ คนจึงต้องใช้สมาธิอยู่เป็นประจำ แต่ก็เป็นอย่างสามัญ ถ้าได้ศึกษาปฏิบัติให้ถูกทางดียิ่งขึ้น ก็จักมีกำลังมากขึ้น

ส่วนการปล่อยจิตให้ล่องลอยฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ตามใคร่ตามปรารถนานั้น นอกจากทำให้จิตไม่มีความสงบและอ่อนกำลังแล้ว ยังเป็นเหตุให้ไปติดกังวลในอารมณ์นั้น ๆ ด้วยอำนาจความรักใคร่ชอบใจเป็นต้น ท่านจึงเปรียบเหมือนวานรติดตัง ดังมีเรื่องเล่าว่า นายพรานได้ลาดยางเหนียวที่เรียกว่าตัง ไว้ในที่สัญจรของหมู่วานรเพื่อให้วานรติด เหล่าวานรที่ไม่เขลาไม่เลินเล่อ เห็นดังนั้นก็หลีกไปไกล ส่วนวานรที่เขลาและเลินเล่อก็เข้าไปใกล้ตังนั้น เอามือหนึ่งลองจับก็ติดมือ เอามือที่ ๒ ยันเพื่อให้มือที่ ๑ หลุด ก็ติดมือที่ ๒ เอาเท้าที่ ๑ ยันเพื่อให้มือทั้ง ๒ หลุดก็ติดเท้า เอาเท้าที่ ๒ ถีบเพื่อให้มือทั้ง ๒ และเท้าที่ ๑ หลุดก็ติดเท้าที่ ๒ เอาปากกัดเพื่อให้มือทั้ง ๒ และเท้าทั้ง ๒ หลุดก็ติดปาก วานรนั้นจึงติดตังทั้ง ๕ ส่วน นอนรอความพินาศที่นายพรานจะพึงทำตามปรารถนา แม้บุคคลผู้ปล่อยจิตให้เที่ยวไปในอารมณ์ต่าง ๆ ตามความใคร่ความปรารถนาก็ฉันนั้น เที่ยวไปในอารมณ์ใดก็ติดกังวลในอารมณ์นั้น

ไม่อาจหลุดไปได้ เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนมิให้ปล่อยจิตให้เที่ยวไปในอารมณ์เช่นนั้น อันเป็นอารมณ์ที่ไม่ควรเที่ยวไป เป็นวิสัยของปรปักษ์ เพราะเมื่อเที่ยวไปในอารมณ์เช่นนั้น ย่อมติดกังวล มารจึงได้ช่องเพื่อทำลายล้าง เหมือนอย่างนายพรานได้ช่องเพื่อทำลายล้างวานรที่ติดตังอยู่ ฉะนั้น จึงมีคำเรียกว่า ติดตัง

ตรัสสอนให้ส่งจิตไปในสติปัฏฐาน

ต่อแต่นี้ตรัสสอนให้ส่งจิตให้เที่ยวไปในอารมณ์ที่ควรเที่ยวไป อันเป็นวิสัยของพระพุทธบิดา คือ **สติปัฏฐาน** ที่ตั้งปรากฏแห่งสติ ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม อธิบายสั้นคือ ให้หยุดจิต ให้ตั้งพิจารณาดูส่วนอันมีอยู่ เกิดดับอยู่ที่ตน ตั้งแต่ส่วนหยาบเข้าไปหาส่วนละเอียด มีอยู่อย่างไร เป็นไปอย่างไร ก็ให้รู้ตามเป็นจริง ไม่ติด ไม่ยึดถือไว้ จิตจึงสงบสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ปราศจากกังวล ตั้งมั่นแน่วแน่ขึ้นไปตามภูมิแห่งสมาธิ นี้เป็นเนกขัมมะ การปลีกออกทางจิต เป็นเหตุให้เกิด **สันติ** อันเป็นสุขอย่างแท้จริง จะอยู่ในที่ใดก็มีสุขในที่นั้น ไม่เลือกว่าเป็นบ้านหรือป่า

เนกขัมมะ การปลีกออกทางกายและทางจิตดังแสดงมานี้ ย่อมอาศัยการปฏิบัติด้วยมีสติ ส่งตนออกไปจากกังวลหรือจากกามและอกุศลธรรมอยู่เสมอ ดังพระพุทธศาสนสุภาษิตว่า *"อุยฺยุญฺชนฺติ สตีมนฺโต ผู้มีสติย่อมส่งตนออก ไม่มีกังวล"* ดั่งนี้

เนกขัมมบารมี ๓ ชั้น

เนกขัมมบารมีท่านแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

เนกขัมมบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน จึงตัดห่วงใย ปลีกตนออกบำเพ็ญ **กายวิเวก** ความสงบสงัดทางกายจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย

เนกขัมมอุปบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย จึงตัดกังวลปลีกตนออกบำเพ็ญ **จิตตวิเวก** ความสงบสงัดทางจิตจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจฌานสมาธิ

เนกขัมมปรมัตถบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิต จึงตัดห่วงใยในชีวิต ปลีกตนออกบำเพ็ญ **อุปธิวิเวก** ความสงบสงัดอุปธิกิเลส รวมทั้งกามและอกุศลธรรมทั้งสิ้น ด้วยอำนาจ **อริยมัคคญาณ**

ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นเนกขัมมะทางปัญญา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ยังมิได้ตรัสรู้ ได้ทรงปฏิบัติในเนกขัมมะ ชื่อว่าได้ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีมาโดยลำดับ เป็นเครื่องกำจัดกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย อุดหนุนพระหฤทัยให้ตั้งมั่นแน่วแน่ ในพระชาติที่สุดเมื่อมีพระบารมีนี้แก่กล้า ก็เตือนพระหฤทัยให้หน่ายในกามสุขสมบัติ น้อมพระหทัยไปเพื่อบรรพชา จึงเสด็จออก **มหาภิเนษกรมณ์** อันเป็นเนกขัมมะทางกายหรือบวชกาย ต่อมาได้ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต จนจิตเป็นสมาธิ ชื่อว่าเป็นเนกขัมมะทางจิตหรือบวชจิต แล้วทรงน้อมจิตนั้นไปพิจารณาเพื่อรู้ตามเป็นจริง ก็ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นเนกขัมมะทางปัญญา คือพระสัมมาสัมโพธิญาณ เหตุฉะนี้ ท่านจึงกล่าวภาษิตแสดงเนกขัมมะไว้ว่า *นิกฺขมฺมปารมึ คนฺตฺวา ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ* แปลความว่า *"พระบรมโพธิสัตว์ทรงปฏิบัติเนกขัมมบารมี ทรงบรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม"*

๔ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๒ ปริจจาคะ

ที่มาและความหมายของปริจจาคะ

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อที่ ๓ คือ **ปริจจาคะ**

ปริจจาคะ เราก็นำมาใช้ในภาษาไทยว่า บริจาค และมักจะใช้พูดคู่กันไปกับทาน เช่น พูดว่า ทานบริจาค หรือ ทานะ–บริจาค ให้ทานการบริจาค คำทั้ง ๒ นี้ได้มีที่มาในหมวดธรรมในพุทธศาสนาหลายหมวด มาในหมวดแต่ละคำคือ ทานอย่างเดียว หรือ ปริจจาคะ หรือ จาคะ อย่างเดียวก็มี มาคู่กัน เช่น ในทศพิธราชธรรมนี้ ข้อ ๑ ทาน ข้อ ๒ ศีล ข้อ ๓ ปริจจาคะ หรือบริจาค ดั่งนี้ก็มี ที่มาเดี่ยวนั้น เช่นใน **บุญกิริยาวัตถุ ๓** ข้อ ๑ **ทานมัยบุญกิริยา** การทำบุญสำเร็จด้วยทาน ข้อ ๒ **สีลมัยบุญกิริยา** การทำบุญสำเร็จด้วยศีล ข้อ ๓ **ภาวนามัยบุญกิริยา** การทำบุญสำเร็จด้วยภาวนา

ปริจจาคะ หรือจาคะที่มาเดี่ยวนั้น เช่น **สัมปรายิกัตถะ** ประโยชน์ภายหน้า ๔ ข้อ

๑. **สัทธาสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยศรัทธา

๒. **สีลสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยศีล

๓. **จาคสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยจาคะ

๔. **ปัญญาสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยปัญญา

เมื่อคำว่าทานและปริจจาคะ บริจาค หรือ จาคะ บริจาค ทั้ง ๒ นี้ต่างมาเดี่ยวไม่คู่กัน ในหมวดธรรมนั้น ๆ ก็มีความหมายรวมกัน ทานคือการให้ ก็รวมถึงปริจจาคะ หรือจาคะ บริจาค คือสละด้วย หรือเมื่อปริจจาคะหรือจาคะมาเดี่ยว ก็หมายถึงทานด้วย คือหมายถึงบริจาคสละ และหมายถึงการให้ด้วย แต่เมื่อมาเป็นคู่กันดังในทศพิธราชธรรมนี้ ทั้ง ๒ คำนี้ก็อธิบายในความหมายที่ต่างกัน คือ ทานนั้นมุ่งถึงการให้ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ เพื่อความสุขของผู้รับ เป็นการเฉลี่ยเผื่อแผ่ความสุขของตนแก่ผู้อื่นดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ส่วนปริจจาคะ หรือจาคะ ที่แปลทับศัพท์ว่า บริจาค หรือ แปลเป็นไทยว่า สละนั้น มุ่งถึงสละสิ่งที่มีประโยชน์น้อย

หรือเป็นประโยชน์น้อย เพื่อประโยชน์ที่มากกว่า ยิ่งกว่า ดังพระพุทธภาษิตที่แปลว่า *"ผู้มีปัญญาเมื่อเห็นสุขอันไพบูลย์ พึงสละสุขพอประมาณเสีย"* และที่ว่า *"พึงสละทรัพย์เพราะเหตุรักษาอวัยวะอันประเสริฐ เมื่อรักษาชีวิตก็พึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรม ก็พึงสละอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ชีวิตทั้งสิ้น"*

การบริจาคหรือสละมุ่งถึงประโยชน์ที่พึงได้เป็นที่ตั้ง

ฉะนั้น ลักษณะที่เรียกว่า บริจาค หรือสละนี้ จึงมุ่งถึงประโยชน์ที่พึงได้เป็นที่ตั้ง ดังที่ว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยเพื่อสิ่งที่มีประโยชน์ยิ่งกว่า หรือประโยชน์ที่ไพบูลย์ หรือว่ามุ่งถึงสิ่งที่จะพึงได้หรือพึงรักษาไว้ได้ที่ยิ่งกว่า ก็สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยกว่า หรือว่ามุ่งที่จะรักษาธัมมะ คือความถูกต้อง ความดีที่เรียกว่าคุณธรรม ธรรมที่เป็นคุณ คือความดีที่เกื้อกูล ตลอดถึงธรรมคือหน้าที่ที่พึงทำ ก็พึงสละได้ทั้งหมด ดังพุทธภาษิตข้อหลังที่ยกมาอ้างนั้น และพุทธภาษิต ๒ ข้อที่ยกมาอ้างนี้ ข้อแรกเป็นความสั้น ข้อหลังขยายความให้พิสดาร แต่ก็มีใจความเป็นอย่างเดียวกัน ในข้อหลังนั้นยกเอาตัวอย่างคือทรัพย์ อวัยวะคือส่วนของร่างกายและชีวิต ทุกคนย่อมมีทั้ง ๓ นี้อยู่ด้วยกัน และทั้ง ๓ นี้ก็เป็นสิ่งที่พึงรักษาอยู่ด้วยกัน ทรัพย์ก็พึงรักษาไว้ อวัยวะคือส่วนของร่างกายต่าง ๆ ก็พึงรักษาไว้ ชีวิตก็พึงรักษาไว้

ทรงสอนให้สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ

แต่เมื่อถึงคราวที่จะต้องสละ เช่นจะต้องสละทรัพย์ หรือต้องสละอวัยวะส่วนของร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ถ้าหากว่าไม่ยอมสละทรัพย์ ก็จะต้องเสียอวัยวะร่างกาย เมื่อเป็นดั่งนี้ จะรักษาอะไรไว้ จะรักษาทรัพย์ไว้ หรือจะรักษาอวัยวะร่างกายไว้ทั้ง ๒ อย่างนี้เมื่อเทียบกันดูแล้ว อวัยวะร่างกายสำคัญกว่า เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ให้สละทรัพย์ ดั่งเช่นเกิดเจ็บป่วยขึ้นที่อวัยวะร่างกาย จำจะต้องรักษา เมื่อรักษาก็จะต้องเสียทรัพย์เป็นค่ารักษา ถ้าไม่ยอมเสียทรัพย์รักษา ก็จะต้องเสียอวัยวะร่างกายส่วนนั้น เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกายที่ประเสริฐที่ต้องการนั้นไว้

ทรงสอนให้สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต

และเมื่อจะต้องรักษาอวัยวะร่างกายไว้ด้วย รักษาชีวิตไว้ด้วย แต่ว่าจะรักษาไว้ทั้ง ๒ อย่างไม่ได้ หากว่าจะรักษาชีวิตไว้ ก็ต้องสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ถ้าหากว่าไม่ยอมสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จำต้องเสียชีวิต เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็พึงสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งเพื่อรักษาชีวิตที่ประเสริฐกว่าเอาไว้ ดังเช่นคนที่เป็นโรคที่อวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง หากว่าจะรักษาชีวิตก็จะต้องตัดอวัยวะส่วนนั้นเสีย ถ้าไม่ยอมตัดเสีย ก็ไม่สามารถจะรักษาชีวิตไว้ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อรักชีวิตก็จะต้องยอมให้ตัดอวัยวะส่วนนั้น เช่นภายนอก ตัดนิ้ว ตัดแขน ตัดขา ภายในก็เช่นต้องตัดถุงน้ำดีออก ต้องตัดปอดออกเสียบ้าง หรือตัดปอดออกเสียข้างหนึ่งเลย ดั่งนี้เป็นต้น เมื่อสละไปแล้วดั่งนี้ ก็รักษาชีวิตไว้ได้ ฉะนั้น เมื่อมีเหตุอันจะต้องสละอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งสอง ก็ต้องเลือกเอาสละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยกว่า ประเสริฐน้อยกว่า รักษาสิ่งที่ประเสริฐกว่าไว้

ทรงสอนให้สละทรัพย์ อวัยวะ ชีวิตเพื่อรักษาธรรม

เมื่อมาถึงหน้าที่ ถึงความถูกต้อง ถึงคุณธรรมคือความดี หากว่าจะต้องรักษาธรรมดังกล่าวนี้ไว้ ซึ่งธรรมดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดยิ่งกว่าชีวิต อวัยวะร่างกาย และทรัพย์ เมื่อได้มองเห็นคุณค่าของธรรมว่าประเสริฐสุดดั่งนี้แล้ว เมื่อถึงคราวที่จะต้องรักษาธรรม แต่ว่าจำจะต้องสละชีวิต สละอวัยวะร่างกาย สละทรัพย์ ก็พึงสละเพื่อรักษาธรรมไว้ อันธรรมข้อหลังที่ว่าประเสริฐสุดนี้ สำหรับในข้อที่ว่าด้วยบารมี บารมีทุกข้อนั้นสำหรับพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ ย่อมเห็นว่าธรรมคือบารมีที่ท่านบำเพ็ญนั้นประเสริฐสุดกว่าทุกอย่างดังกล่าว เพราะฉะนั้น ท่านจึงสละได้เพื่อบารมีซึ่งชื่อว่าเป็นธรรม ดังที่ได้แสดงมาแล้วว่า พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทาน บำเพ็ญศีล บำเพ็ญเนกขัมมะคือการออก และที่จะแสดงต่อไป เมื่อท่านบำเพ็ญนั้น ท่านสละทรัพย์เพื่อบำเพ็ญทาน บำเพ็ญศีล บำเพ็ญเนกขัมมะ บารมีข้อนั้น ๆ ก็ชื่อว่า **บารมี** เมื่อท่านสละอวัยวะร่างกายเพื่อบำเพ็ญบารมีข้อนั้น ๆ ก็ชื่อว่า **อุปบารมี** เมื่อท่านบำเพ็ญบารมี ท่านสละชีวิตเพื่อบำเพ็ญบารมีข้อนั้น ก็ชื่อว่า **ปรมัตถบารมี** เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้นจึงสามารถสละได้ทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะร่างกาย ทั้งชีวิต เพื่อบารมีทุกข้อ บารมีนั้น

ก็คือธรรมนั้นเอง และก็กล่าวได้ว่า เมื่อท่านมุ่งพระโพธิญาณ ท่านได้รับพุทธ-
พยากรณ์ว่า จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ท่านก็ได้ชื่อว่าเป็นโพธิสัตว์หรือ
พระโพธิสัตว์ เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว ท่านก็บำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ
บารมีนั้นจึงเป็นธรรมที่มีความหมายว่า หน้าที่ได้ด้วย คือคำว่าบารมีนั้นเป็นธรรม
ที่มีความหมายว่าเป็นความดี อันเป็นความหมายของธรรมทั่วไปในฝ่ายกุศลธรรม
เป็นคุณธรรม เป็นความดี ยังมีความหมายถึงว่าหน้าที่ด้วย คือเป็นหน้าที่ของพระ
โพธิสัตว์ เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์แล้วก็มีหน้าที่บำเพ็ญบารมี บารมีจึงเป็นธรรมที่เป็น
หน้าที่ของพระโพธิสัตว์ และหน้าที่ดังกล่าวนี้เป็นหน้าที่ ๆ ไม่มีใครแต่งตั้งให้ แต่
เป็นหน้าที่ ๆ มาพร้อมกับภาวะคือความเป็น คือเมื่อเป็นอะไรขึ้นมา หน้าที่ก็มาพร้อม
กับภาวะที่เป็นนั้น เช่นเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ หน้าที่ก็มาพร้อมกับภาวะคือความ
ที่เป็นพระโพธิสัตว์นั้น ก็คือบำเพ็ญบารมี และก็ต้องรักษาหน้าที่ ก็คือรักษาธรรม
ที่เป็นหน้าที่ไว้ให้ได้ จึงจะเป็นพระโพธิสัตว์ได้ จะต้องสละทรัพย์ก็สละ จะต้องสละ
อวัยวะร่างกายก็สละ จะต้องสละชีวิตก็ต้องสละ เพื่อรักษาธรรมคือหน้าที่ อันได้แก่
บารมีดังกล่าว

ทศพิธราชธรรมคือหน้าที่ของพระมหากษัตริย์

นี้ยกมาอ้างในทางพระโพธิสัตว์ เพื่อมาเทียบถึงปริจจาคะ คือการสละ ใน
ที่นี้กำลังอธิบายคำว่าปริจจาคะ กับคำว่าทาน และที่ยกพระพุทธภาษิตที่กล่าวนั้นมา
ซึ่งมาอธิบายเพื่อให้เข้าใจชัดโดยยกเอาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ขึ้นมา
ที่แจกออกไปเป็นบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี มาอ้างเพื่อให้เห็นชัด แม้ในการ
ปฏิบัติธรรมที่เป็นความดี เป็นหน้าที่ของบุคคลที่นอกจากพระโพธิสัตว์ และบุคคล
ที่เป็นหัวหน้า ก็คือพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีธรรมที่พึงปฏิบัติในฐานะเป็นพระมหา-
๑๒ กษัตริย์ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ หรือตามที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้
คือ ทศพิธราชธรรม และในทศพิธราชธรรมข้อ ๓ นี้ก็คือ ปริจจาคะ จึงมีความหมาย
ว่า พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติในธรรมข้อนี้ ตั้งต้นแต่ที่ไม่ได้ทรงเห็นแก่ประโยชน์
สุขจำเพาะพระองค์ ได้ทรงสละบริจาคพระราชทรัพย์เป็นต้น เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข
ของประชาชน แม้ว่าจะต้องทรงเหนื่อยยากพระวรกาย บางคราวก็ประชวร เพราะ
เหตุที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อความสุขสมบูรณ์ของประชาชน ด้วยการ

ที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยม ทรงจัดทำโครงการต่าง ๆ ตามพระราชดำริต่าง ๆ ซึ่งเป็นทุกข์ทรมาน และทางก็ทุรกันดาร ในบางแห่งก็ต้องเสด็จไปอย่างเสี่ยงอันตราย เข้าไปในสถานที่ใกล้ผู้ก่อการร้ายทั้งหลาย แต่ก็ได้เสด็จไปโดยที่ไม่ทรงคำนึงถึง ไม่ทรงย่อท้อต่อความทุกข์ลำบากและอันตรายต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น อันจะพึงกล่าวได้ว่า ทรงยอมเสี่ยงพระชนมชีพ ทรงยอมรับความทุกข์ลำบากพระวรกาย และก็ทรงสละพระราชทรัพย์ต่าง ๆ เพื่อช่วยประชาชน ดั่งนี้ก็กล่าวได้ว่า โดยทรงมุ่งปฏิบัติธรรมคือหน้าที่ คือเมื่อเป็นพระมหากษัตริย์ ก็ทรงมีหน้าที่เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนให้มีความสุขโดยธรรม ตามที่ได้มีพระปฐมบรมราชโองการไว้ว่า **จะปกครองโดยธรรม** ก็คือทศพิธราชธรรมนี้เอง เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรม คือ ความดี ความงาม ความถูกต้อง อันหมายรวมถึงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ จึงเป็นกิจ คือเป็นสิ่งที่พึงทำของพระองค์ และกิจที่พึงทำของพระองค์นี้ ก็มีมาตั้งแต่เมื่อเสด็จครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ ธรรมคือหน้าที่ดังกล่าวนี้ก็มีขึ้นทันที อันเป็นข้อที่จะพึงทรงปฏิบัติ และทุก ๆ คนอันหมายถึงผู้ปกครองที่มีระดับเป็นรัฐบาล เป็นข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตำรวจ ตลอดถึงประชาชนทั้งปวง เมื่อเป็นขึ้นมาอย่างใด ก็ย่อมมีธรรมคือหน้าที่ คือเป็นกิจที่พึงปฏิบัติเกิดขึ้นทันที เป็นรัฐบาลที่แปลว่า ผู้ปกครองรัฐคือประเทศชาติ ก็มีธรรมคือหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐ คือประเทศ-ชาติขึ้นมาทันทีเมื่อเป็นรัฐบาลขึ้นมา เป็นข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตำรวจเป็นต้น เมื่อเป็นตำแหน่งใดขึ้นมา ก็มีธรรมคือหน้าที่ ๆ จะพึงปฏิบัติขึ้นทันที

ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรมคือโดยถูกต้อง

และหน้าที่ต่าง ๆ ที่มีขึ้นทันทีตามตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งนั้น ก็พึงเป็นหน้าที่ที่พึงปฏิบัติโดยธรรม และโดยธรรมนั้นก็มีความหมายถึงว่า ตำแหน่งเหล่านั้นตั้งขึ้นเพื่ออะไร บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นตั้งขึ้นเพื่ออะไร ก็จะตอบได้ว่า บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นตั้งขึ้น ก็เพื่อปกครอง เพื่อปฏิบัติกิจที่พึงทำต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหมดที่รวมกันเข้าเป็นประเทศชาติ ไม่ใช่เพื่อเบียดเบียนประชาชนให้เดือดร้อน เพราะฉะนั้น ในการแต่งตั้งทุกอย่างจึงล้วนแต่มีบัญญัติ มีแสดงให้ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ รวมเข้าแล้วก็เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั้งหมด เพื่อช่วยประชาชน ไม่ใช่เพื่อเบียดเบียนประชาชน และการที่จะปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์

อย่างนั้นได้ เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ ต้องปฏิบัติโดยธรรมคือโดยถูกต้อง โดยไม่ผิด ที่เป็นคุณธรรม ธรรมที่เป็นคุณเกื้อกูลต่าง ๆ นั้นเอง บทบัญญัติต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น ก็เพื่อที่จะชี้แนะทางปฏิบัติอันถูกต้องนั้น และเพื่อให้เว้นทางปฏิบัติอันไม่ถูกต้อง ซึ่งนำให้เกิดทุกข์โทษต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในกฎหมายบทบัญญัติต่าง ๆ ทุกอย่าง รวมเข้าแล้ว ก็เพื่อให้การปกครอง เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ เป็นไปโดยธรรม เพราะฉะนั้น ธรรมนั้นจึงมีความหมายว่าหน้าที่ หมายถึงความถูกต้องในทั้งกิจที่พึงทำดังที่กล่าวมา ยกตัวอย่างให้เห็นชัดอีกจำพวกหนึ่ง คือจำพวกที่เป็นทหาร นี่เห็นได้ชัดว่ามีหน้าที่จะรักษาอะไร เพื่อรักษาประเทศชาติราชบัลลังก์ดังที่กล่าวปฏิญญากัน และในการรักษาประเทศชาติราชบัลลังก์นั้น ก็กล่าวได้ว่า เป็นธรรม คือเป็นหน้าที่ เป็นกิจที่พึงทำของทหาร เพราะฉะนั้น เมื่อถึงคราวแล้ว ทหารจึงได้เป็นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งสละได้ทุกอย่าง ทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะร่างกาย ทั้งชีวิต เพื่อรักษาธรรมคือหน้าที่ของตนก็ได้ เพราะหน้าที่ของตนนั้นเพื่อทำหน้าที่รักษาประเทศ-ชาติราชบัลลังก์ดังที่กล่าวนั้นไว้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าเมื่อเกิดเหตุภัยอันตรายขึ้น ทหารก็ต้องออกปฏิบัติหน้าที่ ก็ต้องเสียชีวิต ต้องทุพพลภาพ ต้องเสียทรัพย์ที่จะพึงได้ดังที่ปรากฏกันอยู่อย่างชัดเจน นี้ก็คือเพื่อรักษาธรรมนั้นเอง และหากว่าบุคคลทุก ๆ คนได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนดั่งนี้แล้ว ก็ควรที่จะปฏิบัติรักษาหน้าที่คือธรรมอันได้แก่ความถูกต้อง อันได้แก่กิจที่พึงทำของตนไว้ อันจำจะต้องมีปริจจาคะคือการสละ ดังในทศพิธราชธรรมข้อนี้

ทรงสละได้ทุกอย่างเพื่อการปฏิบัติหน้าที่

และก็พึงทราบว่า อันหน้าที่คือกิจที่พึงทำโดยธรรม โดยถูกต้องดังกล่าวมานั้น บางอย่างก็มีบัญญัติไว้ว่าให้เป็นหน้าที่ แต่ว่าบางอย่างก็ไม่ได้มีบัญญัติไว้ว่าให้เป็นหน้าที่ ผู้ที่มีความสำนึกในหน้าที่ของตน ย่อมมีความสำนึกด้วยว่า ทุกคนนั้นย่อมมีหน้าที่ที่พึงทำอันเรียกว่าธรรมนี้ โดยมีกำหนดแต่งตั้งอย่างหนึ่ง โดยไม่มีกำหนดแต่งตั้งอย่างหนึ่ง ที่มีกำหนดแต่งตั้งนั้น ก็คือว่าเมื่อแต่งตั้งขึ้นแล้ว ก็มีกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าให้ทำนั่นทำนี่ แต่ว่าอันกิจที่พึงทำนั้นไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ แต่งตั้งไว้ก็มีเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันนี้เห็นได้ชัดว่า ได้ทรงปฏิบัติธรรมคือหน้าที่ทั้ง ๒ คือ ทั้งที่มีบัญญัติกำหนดเอาไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ กับทั้งที่

ไม่ได้มีบัญญัติกำหนดเอาไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ แต่ว่าถึงแม้ไม่มีบัญญัติกำหนดไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ เมื่อว่าถึงภาวะที่เป็นพระมหากษัตริย์ ก็ต้องมีธรรมคือหน้าที่อันพึงทรงปฏิบัติ ทั้งที่มีบัญญัติไว้ ทั้งที่ไม่มีบัญญัติไว้พร้อมกันไปทีเดียว เพราะว่าการบัญญัติเอาไว้นั้น ไม่อาจจะบัญญัติไว้ทุกข้อทุกประการได้ เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าพระองค์จะทรงถือว่า จะต้องทรงปฏิบัติจำเพาะที่มีบัญญัติไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ ก็ย่อมต้องทำได้ และจะทรงสะดวกสบายยิ่งกว่าที่ทรงปฏิบัตินอกจากที่มีบัญญัติเอาไว้ แต่ว่าด้วยความสำนึกในธรรมอันเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ อันเป็นความถูกต้องอันเป็นกิจที่พึงทำของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะทรงปกครองโดยธรรมให้ประชาชนทั้งปวงมีความสุขความเจริญ จึงได้เสด็จออกเยี่ยมประชาชน แล้วก็ไม่ใช่เยี่ยมเฉย ๆ ได้เสด็จออกทอดพระเนตรดูถึงความสุขทุกข์ ความขาดแคลนต้องการของประชาชน ความขาดแคลนของภูมิประเทศนั้น ๆ และก็ได้พระราชทานโครงการพระราชดำริ เพื่อที่จะแก้ไขส่งเสริมอาชีพ แก้ไขส่งเสริมการเกษตร การชลประทานอื่น ๆ เป็นต้น ดังที่ปรากฏ เป็นโครงการพระราชดำริมากมายหลายร้อยอย่าง และก็ได้โปรดให้ข้าราชการที่เกี่ยวข้องจากกรมกองนั้น ๆ มาช่วยดำเนินงานตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ซึ่งรัฐบาลก็สนับสนุน จึงได้มีกรรมการ กปร ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน อำนวยให้โครงการพระราชดำรินั้นเป็นไปได้สะดวกบังเกิดผล กิจเหล่านี้เป็นกิจที่ไม่มีบัญญัติไว้ว่าให้ทรงต้องปฏิบัติ แต่ก็ทรงปฏิบัติด้วยการเสี่ยงต่อภยันตรายต่อพระชนมชีพ ต่อสุขภาพอนามัย และต้องทรงเสียสละพระราชทรัพย์ต่าง ๆ ทั้งส่วนพระองค์ และทั้งส่วนที่รัฐบาลสนับสนุน ยังผลให้บังเกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนดังที่ปรากฏ นี่คือ ปริจจาคะ คือการสละ การสละที่เป็นไปตามธรรมคือหน้าที่คือทรงรักษาธรรม คือหน้าที่ที่พึงทำ ทำกิจที่พึงทำ อันเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนโดยธรรม รายละเอียดในหน้าที่เหล่านี้ไม่อาจบัญญัติไว้ได้หมด แต่อะไรที่พึงทำแล้วก็ต้องทรงทำ เป็นการรักษาธรรมคือหน้าที่ แล้วก็ทรงสละได้ทุกอย่างเพื่อการปฏิบัติหน้าที่อันนี้ เหมือนอย่างทหารที่สละได้ทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่ ก็คือเพื่อรักษาธรรมคือหน้าที่ กิจที่พึงปฏิบัตินั้นเอง อันนี้แหละเป็นปริจจาคะ คือการสละ

ทุกคนควรมีปริจจาคะเพื่อรักษาธรรม

และธรรมข้อนี้ ทุกคนทั้งฝ่ายปกครอง ทั้งฝ่ายผู้อยู่ในปกครอง ก็พึงปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้น เพราะต่างก็มีธรรมคือหน้าที่ของตนที่พึงปฏิบัติด้วยกัน ทุกคนเกิดมาก็ต้องมีพ่อมีแม่ และทุกคนก็ต้องเป็นลูก และเมื่อเติบโตขึ้น ตนเองก็เป็นพ่อเป็นแม่แล้วก็มีลูก ภาวะเหล่านี้ไม่มีใครมาแต่งตั้งให้ ว่าขอให้ท่านเป็นพ่อ ให้ท่านเป็นแม่ ขอให้ท่านเป็นลูก เป็นภาวะที่เป็นขึ้นเองตามเรื่องของสังคมในโลก และเมื่อเป็นขึ้นแล้ว ก็มีธรรมคือหน้าที่ ๆ จะพึงปฏิบัติขึ้นทันที เช่นเมื่อเป็นพ่อเป็นแม่ ก็มีภาวะที่เป็นธรรม เป็นกิจที่พึงทำ เป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่พึงปฏิบัติขึ้นทันที เป็นลูกก็มีธรรมคือหน้าที่ของลูกที่จะพึงปฏิบัติขึ้นทันที ดังที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ในทิศ ๖ และเมื่อเกิดมาก็ต้องเป็นประชาชนที่รวมอยู่ในชาติใดชาติหนึ่ง ก็เป็นภาวะที่มีหน้าที่อันจะพึงปฏิบัติขึ้นทันทีตามหน้าที่ของประชาชน และเมื่อไปปฏิบัติกิจ ได้รับแต่งตั้งเป็นหน้าที่ต่าง ๆ ขึ้นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ต้องมีธรรมที่เป็นหน้าที่อันจะต้องปฏิบัติเพิ่มขึ้นอีกตามที่แต่งตั้งกำหนด แต่แม้เช่นนั้นก็ต้องมีหน้าที่ ๆ พึงปฏิบัติตามภาวะที่เป็นไปเองก็ดี ที่แต่งตั้งก็ดี อันไม่มีบัญญัติเอาไว้ คือเป็นสิ่งที่ควรทำ เมื่อสิ่งอันใดเป็นกิจที่พึงทำ นั่นแหละเป็นหน้าที่ที่พึงทำ แม้ไม่มีบัญญัติเอาไว้ก็เป็นสิ่งที่พึงทำ ตลอดจนถึงเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ภาวะเป็นมนุษย์นี้ก็จะต้องมี **มนุษยธรรม** ธรรมของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติขึ้นทันที เมื่อยังไม่รู้ว่ามนุษยธรรมนั้นคืออะไร พระพุทธเจ้าจึงต้องทรงสั่งสอน เช่นว่าให้มี **ศีล** ให้มี **หิริ** ให้มี **โอตตัปปะ** เป็นต้น อันเป็นหน้าที่หรือเป็นธรรมที่มนุษย์จะพึงมี เพราะฉะนั้น เรื่องธรรมที่เป็นหน้าที่นี้ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมีทั้งนั้น จะต้องปฏิบัติทั้งนั้น และก็ปฏิบัติโดยธรรมด้วยกันทั้งนั้น เพื่อความสุขความเจริญร่วมกัน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีปริจจาคะ คือการสละ เพื่อรักษาหน้าที่ รักษาธรรม รักษากิจที่พึงทำ รักษาคุณความดี เมื่อจะต้องสละทรัพย์ก็ต้องสละ สละอวัยวะก็ต้องสละ สละชีวิตก็ต้องสละ เพื่อรักษาธรรม คือหน้าที่คือกิจที่พึงทำอันนี้ไว้ เพื่อให้เป็นความตั้งอยู่ได้ของส่วนรวมทั้งหมด ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นจุดที่ตั้งของส่วนรวมทั้งหมด ซึ่งจะตั้งอยู่ได้ดำรงอยู่ได้ ก็เป็นหน้าที่ของบุคคลทุกคนทุกฝ่ายจะต้องมีปริจจาคะคือการสละ เพื่อรักษาไว้ อันนี้แหละคือรักษาธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ เป็นกิจที่พึงทำของทุก ๆ คน

๕ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๓ เนกขัมมะและปริจจาคะ (ต่อ)

เนกขัมมะและปริจจาคะมีความหมายตรงกัน

ได้แสดง **ทศบารมี** มา ๓ ข้อ คือ **ทาน ศีล เนกขัมมะ** และได้แสดง **ทศพิธราชธรรม** มา ๓ ข้อคู่กัน คือ **ทาน ศีล ปริจจาคะ** ทศบารมีนั้นเป็นธรรม คือเป็นหน้าที่ของพระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทศพิธราชธรรมนั้นเป็นธรรม คือหน้าที่ที่พระมหากษัตริย์พึงทรงบำเพ็ญเพื่อปกครองประเทศชาติประชาชน และข้อ ๑ ข้อ ๒ ก็ตรงกัน แต่ข้อ ๓ นี้ต่างกัน สำหรับบารมีคือ **เนกขัมมะ** สำหรับราชธรรมคือ **ปริจจาคะ** บริจาคสละ แต่เมื่อพิจารณาดูอรรถคือเนื้อความแล้ว ก็จะเห็นว่าเนกขัมมะคือการออก กับปริจจาคะคือการสละบริจาคนั้น มีความที่ตรงกัน หรือว่าเนื่องเป็นอันเดียวกัน เพราะว่าจะมีเนกขัมมะคือการออกได้ ก็ต้องมีปริจจาคะคือการสละได้ เช่นจะออกจากที่ใดได้ ก็ต้องสละความติดในที่นั้นได้ หรือจะออกจากความผูกพันอยู่ในสิ่งใดได้ ก็ต้องสละความติดในสิ่งนั้นได้ หรือว่าจะบริจาคสละได้ก็ต้องออกได้ เช่นจะสละสิ่งใดได้ ก็ต้องออกจากความติดในสิ่งนั้นได้ แต่ว่าการออกของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์นั้น มีความหมายเป็นพื้นก็คือการสละออกบวชเพื่อพระโพธิญาณ ทิ้งสิ่งอื่นได้ สละสิ่งอื่นได้ แต่ไม่สละไม่ทิ้งพระโพธิญาณ ส่วนพระมหากษัตริย์ทรงสละออกเพื่อประชาชน ไม่ทรงทิ้งประชาชน โบราณบัณฑิตจึงไม่ยกเนกขัมมะขึ้นแสดงในทศพิธราชธรรม ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจไปในการออกที่มีความหมายเป็นพื้น คือการออกบวช แต่ว่าแสดงปริจจาคะ คือการสละแทน เพื่อให้มีความหมายกระชับเข้ามาว่าทรงสละเพื่อประเทศชาติ ประชาชน เพราะทรงสละความติดในความสุขทุก ๆ อย่าง จึงทรงสละออกได้ ดังจะพึงเห็นได้ว่า เสด็จออกไปเพื่อประชาชนได้ในที่ทุกสถาน พระโพธิสัตว์ไม่ทรงทิ้งพระโพธิญาณฉันใด พระมหากษัตริย์ก็ไม่ทรงทิ้งประเทศชาติประชาชนฉันนั้น ปริจจาคะในทศพิธราชธรรม จึงหมายถึง พระมหากษัตริย์ทรงบริจาคเพื่อประเทศชาติประชาชน แต่ไม่ทรงบริจาคประเทศชาติประชาชน เพราะฉะนั้น คำว่า เนกขัมมะ ที่แปลว่า การออก กับคำว่า ปริจจาคะ ซึ่งแปลว่า การบริจาคสละ จึงมีความหมายที่เนื่องถึงกัน จักออกได้ก็ต้องสละได้ จะสละได้ก็ต้อง

ออกได้ และเมื่อแปลว่าการออกซึ่งมีความหมายทั่วไป ดังเช่นที่พระมหากษัตริย์ทรงออกจากพระราชวัง จากเมืองหลวง เสด็จจาริกไปเพื่อช่วยประชาชนในชนบททั้งหลาย นั่นก็เป็นการออกที่เรียกว่าเนกขัมมะ คือการออก แต่ที่ออกไปได้ดั่งนั้นก็เป็นปริจจาคะ คือการสละได้ สละความติดอยู่ในพระราชฐานในเมืองหลวง หรือในที่อันมีความสุข จากประชาชนที่มีความสุขอยู่กับบ้าน สละความติดสุขดั่งนี้ได้จึงออกไปได้ และการสละนั้นก็มิใช่หมายความว่า เพียงแต่สละความสุขในบ้านในเมืองที่มีความสุขเท่านั้น แต่หมายความว่าสละทรัพย์ สละความสุขสำราญ เพราะต้องตรากตรำไปในที่มีความทุกข์ยากกันดารต่าง ๆ มีภัยอันตรายต่าง ๆ ต้องเสี่ยงต่อความเจ็บไข้ ต้องเสี่ยงต่อชีวิต แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงสละได้เพื่อออกไปช่วยประชาชน ทรงยอมเสี่ยงโรคภัยไข้เจ็บ ทรงเสี่ยงพระชนมชีพไปบำเพ็ญราชกิจต่าง ๆ ดังจะพึงยกตัวอย่างได้ถึงเรื่องปริจจาคะของพระองค์ ๒ เรื่อง

ทรงเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ

เรื่องที่ ๑ ก็คือความเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ ดังที่ได้ต้องทรงประชวรครั้งใหญ่ครั้งหนึ่ง เมื่อไม่กี่ปีมานี้ เพราะเหตุที่ได้เสด็จออกไปตรากตรำปฏิบัติพระราชกิจเกี่ยวแก่การช่วยเหลือประชาชน ซึ่งมีพระอาการมากเป็นที่น่าวิตก เป็นที่วิตกกังวลของสมณชีพราหมณ์ประชาชนทั่วไป จนถึงกับมีการที่ปฏิบัติทำจิตตภาวนาถวายพระพรให้หายประชวรกันในที่เป็นอันมาก ทั้งฝ่ายบรรพชิตคือพระสงฆ์ ทั้งฝ่ายคฤหัสถ์ฆราวาส พลกนิกร แต่ก็ได้หายประชวรครั้งนั้นมาได้ อันเป็นที่ปีติยินดีกันทั่วไป เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ก็เป็นเครื่องประกาศถึงปริจจาคะ คือการสละของพระองค์

ทรงเสี่ยงพระชนมชีพในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ

แล้วอีกคราวหนึ่ง เป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏแพร่หลาย ไม่เป็นข่าว แต่ผู้ปกครองนิคมสร้างตนเองที่อำเภอสีขรินทร์ จังหวัดนราธิวาส ได้เป็นผู้มาเล่าให้ฟัง เมื่อเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับที่ทักษิณราชนิเวศน์ ซึ่งในครั้งนั้นได้มีผู้ก่อการร้ายหรือที่เรียกกันว่าคนป่าอยู่เป็นอันมากในทุกภาคของประเทศ ในภาคใต้โดยเฉพาะที่จังหวัดนราธิวาสก็มีมาก แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ได้เสด็จออกไปเยี่ยมราษฎรในอำเภอต่าง ๆ จังหวัดนราธิวาส

และโดยเฉพาะในจังหวัดอำเภอที่มีโครงการพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาที่ดิน พัฒนาน้ำ และที่มีศิลปาชีพสำหรับประชาชนของสมเด็จพระนางเจ้าฯ ทั้ง ๒ พระองค์ ก็มีปกติเสด็จไปทรงทอดพระเนตรดูกิจการต่าง ๆ ที่ได้เริ่มกระทำไปแล้วบ้าง ที่จะเริ่มขึ้นใหม่บ้าง เป็นการทรงติดตามดูผลของงานที่ได้เริ่มมาแล้ว เช่นเริ่มมาตั้งแต่ปีที่แล้ว จะเป็นปีเดียวหรือหลายปีก็ตาม แต่ว่าได้มีการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาอย่างไร และมีข้อบกพร่องที่จะควรแก้ไขอย่างไร และมีอะไรที่จะเริ่มขึ้นใหม่ และในที่ไหนบ้างอันเป็นที่ใหม่ เมื่อทรงทราบก็ได้เสด็จไปตรวจตราดู และเมื่อสมควรที่จะเริ่มการพัฒนาการเกษตรหรือการชลประทานขึ้นในที่ใดอีก ก็โปรดให้ทำ เสด็จออกในตอนกลางวัน แล้วก็เสด็จกลับมักจะเป็นเวลาค่ำคืน ตั้ง ๓–๔ ทุ่ม ๕ ทุ่มหรือกว่านั้น โดยขบวนรถยนต์พระที่นั่งผ่านถนน ผ่านป่า อันเป็นที่อยู่ของผู้ก่อการร้ายทั้งหลาย โดยไม่ทรงย่อท้อว่าจะมีภยันตรายจากพวกเขาเหล่านั้น ในวันหนึ่งในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้เสด็จไปที่อำเภอสีขรินทร์ ได้เสด็จไปเยี่ยมวัดโต๊ะโม๊ะ ที่โปรดให้ตั้งเป็นสำนักสงฆ์เป็นวัดขึ้น ได้มีประชาชนมาเฝ้าเป็นอันมาก ก็ได้ตรัสรับสั่งถามถึงกิจการต่าง ๆ ที่ประกอบกระทำ ซึ่งบางพวกก็ได้ปฏิบัติงานอยู่ตามโครงการพระ-ราชดำริ บางพวกก็ได้ประกอบงานศิลปาชีพตามกำหนดของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จากวัดโต๊ะโม๊ะนั้นก็เสด็จไปเยี่ยมที่อื่นอีก แล้วก็เสด็จไปวัดที่อำเภอสีขรินทร์เป็นเวลาค่ำ ก็ได้ประทับเยี่ยมราษฎรอยู่ที่นั่นเช่นเดียวกัน แล้วก็เสด็จออกจากวัดที่อำเภอสีขรินทร์นั้นแล้วเสด็จกลับ และก็ยังเสด็จเยี่ยมค่ายทหารในอำเภอนั้นด้วย ออกจากค่ายทหารก็กว่า ๓ ทุ่ม เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งผ่านป่าผ่านเขาเป็นระยะทางไกล ไปถึงพระตำหนักที่ทักษิณราชนิเวศน์ก็ดึกมาก ผู้ปกครองนิคมสร้างตนเองที่อำเภอสีขรินทร์ได้มาเล่าว่า ในคืนวันนั้นขบวนรถยนต์พระที่นั่งจะต้องผ่านเส้นทางหลายเส้นทาง และจะต้องผ่านเส้นทางแยกก็หลายเส้นทางแยก เส้นทางแยกหนึ่งนั้นมีตำรวจเฝ้าอยู่ ๒ คน ตำรวจ ๒ คนนั้นได้เห็นมีพวกคนป่าออกมาจากป่ากันเป็นอันมาก ตำรวจ ๒ คนนั้นมีเพียง ๒ คนก็กลัว จึงหนีไป และก็ไม่ได้รายงานให้ผู้หลักผู้ใหญ่ทราบในเวลานั้น ไปรายงานให้ทราบในวันรุ่งขึ้น แต่ก็ปรากฏว่าขบวนเสด็จได้เสด็จผ่านไปโดยเรียบร้อย ไม่มีอันตรายอะไร

ตามที่เล่ามานี้ไม่ได้เป็นข่าว แต่เป็นความจริงที่ผู้ปกครองนิคมได้มาเล่าให้ฟัง ถ้าหากว่าตำรวจ ๒ คนนั้นได้รีบบอกผู้บังคับบัญชาในเวลานั้น ก็คงจะวุ่นวายกันใหญ่

จะต้องยับยั้งขบวนเสด็จ แต่ว่าตำรวจ ๒ คนนั้นก็ไม่กล้าจะบอก ก็นับว่าเป็นการเสี่ยง และก็เป็นพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พวกนั้นจึงไม่ทำอันตรายอะไร แต่เขาจะพากันออกมาทำอะไรก็ไม่ทราบ อาจจะได้ทราบข่าวว่าพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ก็อาจจะออกมาเฝ้าชมพระบารมีด้วยก็ได้ แต่ก็เป็นเรื่องที่แสดงว่าได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเป็นการเสี่ยงต่อพระชนมชีพ เป็นการเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ แต่ว่าในข้อหลังนี้ก็ได้ประชวรอย่างหนักมาครั้งหนึ่งดังที่ได้เล่ามาแล้ว แสดงถึงความที่ได้ทรงมีปริจจาคะ คือ การสละบริจาค ไม่ใช่ทรงสละบริจาคความสุขธรรมดา แต่ทรงสละบริจาคจนถึงพระวรกาย พระชนมชีพ ไม่พรั่นพรึงต่อภยันตรายที่อาจจะมี ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่พึงทำเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั่วไป

ทรงประทานพระมหากรุณาโดยทั่วถึงกัน

และจะพึงเห็นได้ว่า ตั้งแต่ได้มีพระราชฐานอยู่ที่จังหวัดนราธิวาส ไปประทับอยู่ในจังหวัดที่มีไทยมุสลิมเป็นอันมาก ซึ่งจังหวัดนราธิวาสนั้นก็เป็นจังหวัดหนึ่งใน ๔ จังหวัดทางใต้ ซึ่งคนไทยมุสลิมเหล่านั้นไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา และรู้สึกว่าจะมีความสำนึกตนว่าเป็นชาติไทยน้อยหรือมากเท่าไหร่ก็ไม่ทราบ เพราะเขาจะไม่ใคร่ยอมเรียนภาษาไทย พูดภาษาไทยกัน จะปฏิบัติเคร่งครัดอยู่ในกฎแห่งศาสนามุสลิม ไม่ได้นับถือความเป็นคนไทยยิ่งไปกว่าความเป็นมุสลิม จึงเข้ากันได้กับคนไทยที่นั่นน้อย แต่เข้ากันได้กับคนมุสลิมในเขตแดนของมาเลเซียได้มากกว่า และทางรัฐบาลไทยก็ได้ผ่อนปรนไปตามควรแก่เหตุการณ์เพื่อรักษาน้ำใจ แต่เมื่อได้มีพระตำหนักขึ้นที่นั่น และได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับเป็นประจำปี และได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรทั้งที่เป็นคนไทยศาสนาพุทธคือเป็นไทยพุทธ ทั้งที่เป็นไทยมุสลิมโดยทั่วถึงกัน ประทานพระมหากรุณาโดยทั่วถึงกัน ก็ปรากฏว่าในปีแรกที่เสด็จไปนั้น ก็ได้รับการต้อนรับและสายตาที่มีความระแวงสงสัย แต่เมื่อเสด็จไปประทับและเสด็จเยี่ยมในปีถัด ๆ ไป ก็ได้รับการต้อนรับที่แสดงความเป็นมิตร ความจงรักภักดียิ่งขึ้น สายตาที่มีไมตรี มีความจงรักภักดีมากขึ้นโดยลำดับ จนทำให้รู้สึกว่า ๔ จังหวัดนั้นเป็น ๔ จังหวัดในประเทศไทย และก็เชื่อว่าบรรดาผู้ที่ก่อการร้ายทั้งหลายทั้งปวงในถิ่นทั้งปวงที่เสด็จไปนั้น ก็ย่อมจะมีความรู้สึกว่าพระองค์

ได้ทรงออกไปช่วยจริง ๆ ช่วยประชาชน ไม่ใช่มุ่งประโยชน์ หรือไปเบียดเบียนประชาชนแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง มุ่งไปช่วยจริง ๆ ได้เสด็จตากแดดตากฝน ทรงบุกไปในที่ที่ราบเรียบ ในที่ที่เป็นโคลนตมต่าง ๆ ได้ทุกสถาน อันนี้แหละย่อมแสดงถึง **ปริจจาคะ** อย่างเต็มที่ และแสดงถึง **ทาน** ด้วย แสดงถึง **ศีล** ด้วย ความที่ทรงบริจาคต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุ ให้เพื่อบำรุงสุข ให้เขาเฉพาะตัว ๆ ไปนั้นก็เป็นทาน ข้อที่ไม่ทรงเบียดเบียนประชาชน แต่ว่าอุดหนุนประชาชนให้เป็นสุข นั่นก็เป็นศีล และข้อที่ทรงสละ ไม่ใช่คนเดียวแต่หลายคน คือเพื่อความสุขของคนส่วนใหญ่ และทรงสละพระองค์เอง สละความสุขของพระองค์เอง ทรงเสี่ยงต่อภยันตราย เสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ นี่ก็เป็นปริจจาคะ และการเสด็จออกไปนั้นก็เป็น **เนกขัมมะ** เสด็จออกจากพระราชฐาน ออกจากความติด ออกจากความหวั่นเกรงความกลัวต่าง ๆ เป็นการออกทั้งนั้น จึงได้ปฏิบัติทาน ปฏิบัติศีล และปฏิบัติปริจจาคะได้ เพราะฉะนั้น ตามที่เล่ามานี้ก็เพื่อแสดงว่า พระมหากษัตริย์ได้ทรงบำเพ็ญปริจจาคะ คือการสละบริจาคอย่างไร ซึ่งมีเนื้อความที่สำคัญยิ่งไปกว่าทานโดยปกติ และการที่ทรงปฏิบัติเป็นปริจจาคะนี้ก็เป็นเนกขัมมะไปด้วย คือการที่ออกไปได้ ไปปฏิบัติได้

ทรงมีภาระมาก ทรงมีภาระพร้อม

อนึ่ง ทางฝ่ายพระสงฆ์ได้มีถ้อยคำเรียกองค์พระมหากษัตริย์ว่า *"สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า"* **บรมบพิตร** นั้นก็เป็นคำใช้ทั่วไป แม้ในพระราชสมัญญา พระปรมาภิไธยก็มีคำบรมบพิตร หมายความถึงความที่ทรงเป็นเจ้า เป็นพระมหากษัตริย์ เป็นพระราชามหากษัตริย์ ส่วนคำว่า **พระราชสมภารเจ้า** คือมีคำว่า *"สมภาร"* รวมอยู่ด้วย คำว่าสมภารนี้ ปกติใช้เป็นนามของเจ้าอาวาส ว่าเป็นสมภารวัดนั้น ว่าเป็นสมภารวัดนี้ พระเถระซึ่งเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ปกครองวัดบริหารวัด ก็เรียกว่าสมภารเจ้าวัด และก็ได้นำเอาคำนี้มาถวายพระมหากษัตริย์ด้วยว่าพระราชสมภารเจ้า พูดง่าย ๆ ก็คือว่าเป็นสมภารของประเทศชาติทั้งหมด เป็นผู้ปกครอง เป็นผู้บริหารประเทศชาติทั้งหมด เหมือนอย่างสมภารวัด เป็นผู้บริหารเป็นผู้ปกครองวัด และคำว่า **สมภาร** นี้ก็มักจะแปลกันว่า มีภาระมาก มีภาระพร้อม อย่างสมภารวัดก็มีภาระมาก มีภาระพร้อม จะต้องดูแลทั้งในด้านปกครอง ทั้งในด้านอบรมสั่งสอน ในด้านเผยแผ่ ทั้งในด้านสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ถาวรวัตถุ

ต่าง ๆ ในวัดเป็นต้นทุกอย่าง มีภาระมาก มีภาระพร้อม พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีภาระมาก มีภาระพร้อม เพราะจะต้องทรงปกครองประชาชนทั้งประเทศ สมภารวัดนั้นเพียงวัดหนึ่ง ๆ แต่พระมหากษัตริย์นั้นทั้งประเทศ นี่เป็นความหมายทั่วไป

ทรงเป็นพระโพธิสัตว์สำหรับประชาชน

อีกความหมายหนึ่ง การที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญพระบารมี ก็เรียกอย่างหนึ่งว่า **โพธิสมภาร** คือบำเพ็ญบารมีเพื่อความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สัมภาระนั้นจึงมีความหมายถึงบำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ด้วย และคำว่าสัมภาระนี้ มาจาก ภรธาตุ ที่แปลว่าเลี้ยง เช่นว่ามารดาบิดาเลี้ยงบุตร ภาระจึงแปลว่าเลี้ยง และการเลี้ยงนั้นก็คือการที่บำรุงให้อิ่มหนำสำราญ อย่างมารดาบิดาเลี้ยงบุตรธิดา ก็บำรุงให้อิ่มหนำสำราญ พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญโพธิสมภาร ก็คือการที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีให้บริบูรณ์ ถ้าเทียบอย่างกับมารดาบิดาเลี้ยงบุตร ก็คือว่าให้อิ่มหนำสำราญ ก็คือให้บริบูรณ์ **สัมภาระ** จึงหมายถึง **บำเพ็ญ** ได้ บำเพ็ญบารมีนั้นเพื่อพระโพธิญาณ ก็เรียกว่า โพธิสมภาร คือเป็นการที่บำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์ เพื่อ **โพธิ** คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นคำที่ใช้สำหรับพระโพธิสัตว์มาในคัมภีร์ และเมื่อนำมาใช้ต่อพระมหากษัตริย์เป็นพระราชสมภารเจ้า จึงมีความหมายเหมือนอย่างทรงเป็นพระโพธิสัตว์สำหรับประชาชน เป็น **ราชโพธิสัตว์** ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมให้สมบูรณ์ ตามหน้าที่ของพระราชาผู้ปกครองประชาชนพึงปฏิบัติกระทำเพื่อประชาชน

๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๔ ปัญญาบารมี

พระปัญญาบารมีในมโหสถชาดก

จะแสดง **ปัญญาบารมี** ข้อที่ ๔

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญพระปัญญาบารมี คืออบรมความรู้ทั่วถึง เก็บสั่งสมเพิ่มเติมมาโดยลำดับ ดังเช่นที่แสดงไว้ใน **มโหสถชาดก** ในทศชาติ มีความย่อว่า

มโหสถเป็นบุตรของเศรษฐีสิริวัฒกะ และนางสุมนาเทวี ในปาจีนยวมัชฌคาม เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดมาแต่เด็ก ๆ แม้จะยังมีอายุน้อย ก็สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีผู้ถามทั้งยากและง่ายได้หมด จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วพระนคร แม้จะเป็นเด็กแต่ก็มีความคิดเป็นผู้ใหญ่ เช่นคิดสร้างศาลาสำหรับพักของคนอนาถา คนเดินทางเป็นต้น เพราะความฉลาดของมโหสถ พระเจ้าวิเทหราชแห่งมิถิลานคร จึงให้เข้ารับราชการในราชสำนักของพระองค์ แม้จะถูกริษยากลั่นแกล้งต่าง ๆ ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยปัญญา ความหลักแหลมของตน ครั้นพระเจ้าวิเทหราชสวรรคตแล้ว พระเจ้าจุลนีพรหมทัตต์แห่งอุตรปัญจาลนคร ก็ได้ให้เข้ารับราชการในราชสำนักของพระองค์ต่อไปอีกจนถึงอายุขัย มโหสถบัณฑิตได้แสดงความฉลาดในเรื่องต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก ดังที่เล่าไว้ในชาดกนี้ เช่นมีเรื่องหนึ่งแสดงว่า ได้มีหญิง ๒ คนนำเด็กมาฟ้องกล่าวหากันทั้ง ๒ ฝ่ายว่า เด็กคนนี้เป็นลูกของตนทั้ง ๒ คน เมื่อเป็นเช่นนี้ มโหสถบัณฑิตจึงให้วางเด็กลง และให้หญิงทั้ง ๒ นั้นเข้าไปยืนที่ศีรษะของเด็กคนหนึ่ง ที่เท้าของเด็กคนหนึ่ง และก็ให้ยกตัวเด็กขึ้นทางศีรษะและทางเท้า และสั่งว่า ให้คนทั้ง ๒ ยื้อแย่งเด็กคนนี้ที่ต่างถือกันอยู่คนละข้างนั้น ถ้าใครแย่งไปได้สำเร็จ เด็กนี้ก็เป็นของคนนั้น เมื่อมีคำสั่งดังนี้ หญิงทั้ง ๒ ก็เข้าจับเด็กทางศีรษะคนหนึ่ง ทางเท้าคนหนึ่งดึงกันไป ฝ่ายเด็กก็ร้องขึ้น มารดาจริงของเด็กนั้นก็สงสารลูกของตัว จึงได้ปล่อยตัวเด็ก ฝ่ายหญิงที่ไม่ใช่เป็นมารดาก็ได้ตัวเด็กไป มโหสถบัณฑิตจึงเรียกเข้ามาทั้ง ๒ คน และก็ตัดสินว่าให้เด็กคนนั้นเป็นของหญิงที่เป็นมารดาจริง เพราะว่าธรรมดามารดานั้นย่อมเป็นผู้ที่มีเมตตา มีใจอ่อน เมื่อเห็นบุตรเป็นทุกข์ ร้องไห้ขึ้น จึงมีความสงสาร ไม่สามารถที่จะดึงเด็กต่อไปได้ ต้องปล่อยตัวเด็กออกไป จึงแสดงว่าหญิง

คนที่ปล่อยตัวเด็กนั้นเป็นมารดาของเด็กจริง จึงได้มอบเด็กนั้นให้แก่หญิงที่เป็นมารดาจริงไป

นี้เป็นตัวอย่าง และได้มีเรื่องอื่น ๆ ที่ได้แสดงไว้อีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นจึงได้ยกมโหสถบัณฑิตว่าเป็นเรื่องหนึ่งในชาดกที่รวมอยู่ในทศชาติ คือพระ ๑๐ ชาติ อันแสดงถึงปัญญาบารมี

ปัญญาบารมี ๓ ชั้น

แม้ปัญญาบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญมา ท่านก็แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

ปัญญาบารมีที่บำเพ็ญด้วยหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณ ยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน เป็น **ปัญญาบารมี**

ปัญญาบารมีที่บำเพ็ญด้วยหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณ ยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน เป็น **ปัญญาอุปบารมี**

ส่วนปัญญาบารมีที่บำเพ็ญด้วยหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิต เป็น **ปัญญาปรมัตถบารมี**

ตถาคต แปลว่า ผู้พบความจริงอันถ่องแท้

ในจริยาปิฎกท่านแสดงว่า ปัญญาที่ทรงบำเพ็ญเมื่อเสวยพระชาติเป็นวิธุรบัณฑิต เป็นปัญญาบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต เป็นปัญญาอุปบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นสัตตุภัสตะ เป็นปัญญาที่เป็นปรมัตถบารมี เป็นต้น เพราะได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาช้านาน ในที่สุดจึงทรงมีความรู้บริบูรณ์เต็มที่ ที่เรียกว่าตรัสรู้ธรรม คือความจริง ตามที่ได้ตรัสไว้ใน **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** ซึ่งเป็นปฐมเทศนา คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ความจริงที่ถูกแท้แน่นอน ๔ ประการ กล่าวคือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหตุฉะนี้ จึงได้พระนามว่า **ตถาคต** แปลอย่างหนึ่งว่า ผู้พบความจริงที่ถ่องแท้ และทรงใช้คำนี้เป็นคำเรียกพระองค์เอง เหมือนเป็นคำแทนชื่อของพระองค์ในบางโอกาส ดังในพระสูตรนั้น

ละมิจฉาปัญญา ปฏิบัติให้ได้สัมมาปัญญา

ปัญญานี้เป็นธรรมข้อสำคัญ แม้ในทางปฏิบัติ ก็มุ่งปฏิบัติให้เกิดปัญญาในธรรมเป็นข้อสำคัญ เช่นในสิกขา ๓ ก็มี **ปัญญาสิกขา** เป็นข้อสูงสุด ในธุระ ๒ ก็มี

วิปัสสนาธุระ เป็นข้อสูงสุด เพราะการปฏิบัติทุกอย่างถ้าขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญญา ก็เหมือนอย่างการเดินไปโดยไม่ลืมตาดู ไม่มีความรู้ความเห็นอะไรเกิดขึ้น แต่ว่าคำว่า ปัญญานี้ ได้มีความหมายที่ใช้กัน ทั้งในทางรู้ผิด ทั้งในทางรู้ถูก เมื่อเป็นความรู้ผิด เรียกว่า **มิจฉัปปัญญา** คือมิจฉาปัญญา รู้ผิด เมื่อเป็นความรู้ถูก เรียกว่า **สัมมาปัญญา** หรือ **สัมมัปปัญญา** ความรู้ถูกต้อง ทางพุทธศาสนาต้องการให้ละมิจฉัปปัญญา แต่ปฏิบัติให้ได้สัมมัปปัญญา ปัญญาคือความรู้ถูกต้อง ก็แหละความรู้นี้เป็นธรรมชาติของจิต ของทุกคน เพราะทุกคนนั้นมีจิตซึ่งเป็น **วิญญาณธาตุ** คือธาตุรู้ คือย่อมรู้อะไร ๆ ได้ แต่ว่าธาตุรู้ของจิตนี้ เมื่อยังมีอวิชชาคือความไม่รู้ อันหมายความว่าความไม่รู้จริงประกอบอยู่ ก็ทำให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้เป็นความรู้ผิด เพราะฉะนั้น จิตซึ่งเป็นธาตุรู้อันประกอบด้วยอวิชชา และเมื่ออวิชชาแสดงออกมา จึงทำให้เป็นความรู้ผิด เป็นความรู้หลง อันเรียกว่า โมหะ คือความหลง เพราะที่เรียกว่าโมหะคือความหลงนั้น ก็ต้องมีความรู้อยู่เหมือนกัน ไม่ใช่ไม่รู้ แต่ว่าเป็นความรู้ผิด รู้ที่ถือเอาผิด จึงเรียกว่าเป็นความหลง ก็คือเป็นความรู้หลงหรือความรู้ผิดนั่นเอง

ความรู้ทางอายตนะ

ความรู้ที่บุคคลและสัตว์ดิรัจฉานได้รับกันอยู่เหมือน ๆ กัน ก็คือความรู้ทางอายตนะ สำหรับคนนั้นมีอายตนะที่เป็นภายใน สำหรับต่อให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้ออกมารู้อะไร ๆ ได้ ๖ ทาง จึงเรียกว่ามีทวารทั้ง ๖ อันได้แก่ **จักขุทวาร** ทวารตาคือทางตา **โสตทวาร** ทวารหูคือทางหู **ฆานทวาร** คือทางจมูก **ชิวหาทวาร** คือทางลิ้น **กายทวาร** คือทางกาย และ **มโนทวาร** คือทางใจอันได้แก่มโน ซึ่งมโนทวารคือทางใจนี้ ในบัดนี้บางท่านได้มีความเห็นว่าได้แก่มันสมอง แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นได้แสดงไว้ในด้านของความรู้ซึ่งเป็นหลักการ และก็ยังนับว่าตั้งอยู่ในระหว่าง **รูป** และ **นาม** เพราะว่าเป็นสื่อสำคัญที่จะให้รูปนั้นได้เกิดเป็นความรู้ซึ่งเป็นนามธรรมขึ้นมา ถ้าไม่มีมโนเป็นสื่อกลางอยู่ รูปธรรมก็ไม่อาจจะก่อให้เกิดนามธรรมได้ ดังเช่น ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ทั้ง ๕ นี้เป็นรูปทั้งหมด ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งแสดงไว้ในขันธ์ ๕ นี่เป็นนาม

มโนเป็นตัวเชื่อมระหว่างรูปและนาม

คราวนี้รูปกับนามนี้จะมาต่อกันเข้าได้ สัมพันธ์กันได้ ก็ด้วยมีมโนเป็นสื่อสำหรับที่จะทำให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้ออกมาอาศัยมโน รับรู้เรื่องรูปทางตา เรื่องเสียงทางหู เรื่องกลิ่นทางจมูก เรื่องรสทางลิ้น เรื่องสิ่งถูกต้องทางกาย และเรื่องของเรื่องเหล่านี้ทางมโนคือใจเอง เพราะฉะนั้น จึงมีแสดงว่า ในการที่ตาจะมองเห็น หูจะได้ยิน และจมูกลิ้นกายจะได้ทราบ ก็ต้องมีมโนคือใจนี้เข้าไปประกอบอยู่ด้วย ในขณะที่เห็น ในขณะที่ได้ยิน ในขณะที่ได้ทราบนั้น หรืออีกอย่างหนึ่งจะต้องเข้าไปประกอบด้วยจักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท และกายประสาท ซึ่งเป็นที่ ๕ นั้นด้วย จึงจะทำให้เกิดการมองเห็น เกิดการได้ยิน เกิดการได้ทราบเป็นต้น ทางทวารทั้ง ๕ ข้างต้นนั้น และแม้ปราศจากทวารทั้ง ๕ นั้น ตัวมโนเองซึ่งเป็นข้อที่ ๖ นั้น ก็คิดรู้ถึงเรื่องอะไรต่ออะไร มีเรื่องรูปเป็นต้นที่ประสบพบผ่านมาแล้วได้ เช่นว่าเมื่อไปเห็นรูปอะไรมาเมื่อเช้านี้ มาบัดนี้ก็นึกถึงคิดถึงรูปที่เห็นเมื่อเช้านั้นได้ โดยไม่ต้องอาศัยตาในปัจจุบัน ดังนี้เป็นวิสัยของมโนเอง

วิถีจิตใจเกี่ยวกับมโนตรงกับระบบมันสมอง

การที่มีมโนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยทุกทางดั่งนี้ ก็ไปตรงกับแผนที่ของมันสมอง ดังที่มีแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์กรรมฐานที่ตึก ภปร ดังที่มีแสดงไว้ว่า รูปที่ตาเห็นนั้นก็ไปกระทบประสาทตา แล้วก็ต้องเข้าไปกระทบประสาทอีกอันหนึ่งซึ่งเป็นมันสมองส่วนหนึ่ง จึงจะสำเร็จเป็นการเห็นได้ เสียงเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน แปลว่าต้องมี ๒ อย่าง คือจะต้องมีประสาทตาส่วนหนึ่ง และจะต้องมีประสาทที่เป็นมันสมองส่วนหนึ่ง สำหรับรับสิ่งที่เข้าไปทางประสาทตานั้น ต้องมี ๒ อย่าง และอันนี้แหละที่ท่านผู้ศึกษาธัมมะบางท่านเห็นว่า มโนเป็นมันสมอง ก็หมายถึงมันสมองส่วนนั้น แต่ว่าการจะเทียบกับอวัยวะร่างกายนั้น จะเทียบอะไรกับอะไรก็สุดแต่ผู้รู้จะเทียบกันไป แต่พุทธศาสนานั้นได้แสดงเอาสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ของจิตใจเป็นสำคัญ เมื่อปรากฏการณ์ทางจิตใจได้ปรากฏว่า มีมโนอีกอันหนึ่งมาประกอบอยู่ดั่งนี้ จึงได้แสดงเอาไว้ ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เกี่ยวกับเรื่องวิถีจิตใจไว้อย่างถูกต้อง และมาตรงกับระบบมันสมองในปัจจุบัน และวิถีจิตใจดังที่กล่าวมาถึงมโนนี้ ดังที่ยกมาเทียบนี้ ทุกคนก็สามารถที่จะพิสูจน์ได้ในบัดนี้ว่า ในเวลาที่ประสาท ๕ ข้างต้น

ปฏิบัติหน้าที่อยู่ จะต้องมีมโนเข้าไปประกอบด้วย จึงจะทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของประสาทนั้นสำเร็จ เช่น ตา ก็สำเร็จเป็นการเห็นรูปดังที่กล่าวมาแล้ว ถ้าไม่มีมโนเข้าไปประกอบแล้ว ตาเห็นรูปจริง แต่ก็เหมือนกับไม่เห็น ถ้าไม่มีมโนเข้าไปเกี่ยวเสียงที่พูดนี้ก็เหมือนกัน หูฟังคือประสาทหูกระทบเสียง แต่ว่าต้องมีมโนเข้าไปเกี่ยวด้วยจึงจะได้ยินเสียง ดังเช่นที่กำลังพูดอยู่นี้ ถ้ามโนคือใจของผู้ฟังไม่ตั้งใจฟังไปพร้อมกับหู คือส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่น เมื่อส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่นเมื่อใด หูก็ดับเมื่อนั้นคือฟังไม่ได้ยิน ต่อเมื่อส่งใจมาฟังพร้อมกับหูด้วย จึงจะได้ยินทุกถ้อยคำ ถ้ามโนคือใจของตนเองนั้นออกไปเมื่อใด หูก็ดับเมื่อนั้น ไม่ได้ยินเสียงที่พูดนี้ หากจะถามว่าการที่ไม่ได้ยินนั้น เป็นเพราะหูหนวกหรือไม่ ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เพราะหูหนวก ประสาทหูยังดี เสียงที่พูดอยู่นี้กับหูก็ยังกระทบกัน ประสาทหูนั้นรับเสียงได้ แต่เพราะมโนคือใจ คือไม่ได้ตั้งใจฟัง ใจไม่ฟังด้วย เพราะฉะนั้น หูก็ดับ ต้องมโนคือใจ คือตั้งใจฟังด้วย หูจึงจะใช้ได้คือได้ยินเสียงและทราบเรื่อง ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายก็เช่นเดียวกัน ต้องมีมโนคือใจ คือต้องมีความตั้งใจเข้าไปประกอบอยู่ ในการดูอะไรถ้าไม่มีใจเข้าไปประกอบอยู่ ตาแม้จะตาดีไม่บอด ก็เหมือนตาบอด ไม่เห็น จมูกก็เหมือนกัน ลิ้นก็เหมือนกัน กายก็เหมือนกัน ต้องมีมโนคือใจเข้าไปประกอบด้วย เพราะฉะนั้น ตัวมโนนี้จึงเป็นตัวเชื่อมในระหว่างรูปและนาม ถ้าหากว่าไม่มีมโนเป็นตัวเชื่อมแล้ว รูปกับนามก็ต่อกันไม่ได้ คือรูปเองนั้นที่เป็นประสาทต่าง ๆ ก็ไม่สำเร็จประโยชน์คือใช้ไม่ได้ ต่อเมื่อมีมโนเข้าไปประกอบ ประสาทต่าง ๆ นั้นจึงใช้ได้ และก็ก่อให้เกิดนามธรรม เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ ในอารมณ์นั้น ๆ คือในเรื่องนั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีมโนอยู่ดั่งนี้

ความรู้ทางอายตนะไม่ใช่ตัวปัญญา

และจิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้ ก็ออกรู้เรื่องต่าง ๆ เรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เรื่องโผฏฐัพพะ คือสิ่งที่กายถูกต้อง อยู่โดยปกติ สัตว์ดิรัจฉานก็มีอายตนะ มนุษย์ก็มีอายตนะ สัตว์ก็มองเห็นอะไรได้ ได้ยินอะไรได้ มนุษย์ก็มีตามีหูที่เห็นที่ได้ยินอะไรได้ และก็มีความรู้ทางอายตนะดังกล่าวนี้ด้วยกัน บางอย่างสัตว์มีความรู้ทางอายตนะยิ่งกว่าคนหรือดีกว่าคนในบางอย่าง ในบางอย่างคนก็มีอายตนะที่ให้รู้อะไรยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉาน แต่ว่าความรู้ทางอายตนะดังที่กล่าวมานี้ เป็นความรู้ที่

เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา ยังไม่เรียกว่าเป็นตัวปัญญา มนุษย์นั้นเป็นสัตวโลกที่ได้รับนับถือว่ามีพื้นปัญญามาแต่กำเนิด เรียกว่า **สชาติปัญญา** ปัญญาที่เกิดมาพร้อมกับชาติ เพราะว่าความเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ เกิดมาได้ด้วยอำนาจของกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล คือเป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาด กุศลแปลว่ากิจของคนฉลาด แต่ก็แปลอย่างอื่นได้อีก เพราะฉะนั้น เมื่อมีกุศลอันเป็นกิจของคนฉลาด ก็แปลว่าเป็นกรรมของคนมีปัญญา นำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาด อันสูงยิ่งกว่าความรู้ทางอายตนะนี้มาแต่กำเนิด เพราะฉะนั้น มนุษย์เราจึงมีปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึง ที่เป็นตัวความฉลาดติดมาแต่กำเนิด มีความรู้ถึงสัจจะคือความจริงของโลกในเรื่องต่าง ๆ และสามารถที่จะนำมาพัฒนาให้เกิดความเจริญขึ้นทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิตใจ ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานเป็นอันมาก ที่ก็มีความรู้ทางอายตนะอยู่ด้วยกัน บางอย่างสัตว์มีความรู้ทางอายตนะดียิ่งกว่าคน สัตว์บาง-ชนิดสามารถที่จะเห็นอะไรในกลางคืนในความมืดได้ดียิ่งกว่าคน สามารถที่จะได้มีสัมผัสทางกายอะไรได้ดียิ่งกว่าคน ดังนี้เป็นต้น แต่ว่าทำไมสัตว์ดิรัจฉานจึงได้มีภาวะอยู่แค่นั้น ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มาอย่างไร เดี๋ยวนี้ก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความเจริญขึ้นในทางร่างกายและในทางจิตใจแต่อย่างใด แต่ว่าคนเรานั้นมีความเจริญทางร่างกายและทางจิตใจขึ้นมากมาย ทั้งนี้ก็เพราะมีตัวปัญญาที่เป็นพื้นอยู่ และก็มาประกอบสั่งสมปัญญาที่เป็นความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริงนี้ให้มากขึ้น ๆ พัฒนามาโดยลำดับ

ทางให้เกิดปัญญา

และความรู้ที่เป็นตัวปัญญาที่พัฒนามาโดยลำดับนี้ ก็อาศัยความรู้ทางอายตนะ
๑๓ นี่แหละมาประกอบกระทำการปฏิบัติปลูกปัญญาต่าง ๆ ด้วยวิธีที่ทางพุทธศาสนาได้ย่อลงเป็น ๓ คือ

ทาง **สุตะ** คือการฟัง หมายรวมทั้งการอ่าน และหมายรวมทั้งการที่ทราบทางอายตนะอย่างอื่น อันการฟังนั้นได้ทางหู อ่านได้ทางตา การทราบนอกจากนี้ก็ได้ทางจมูกทางลิ้นทางกาย อาศัยทางทั้ง ๕ นี้เสริมความรู้ให้มากขึ้น แต่ว่าทางเสริมความรู้เหล่านี้ครั้งโบราณไม่มีตัวหนังสือ ก็ต้องอาศัยหู อาศัยฟังทางหูเป็นข้อสำคัญ จึงได้ยกเอาสุตะคือการสดับฟังขึ้นมาเป็นทางให้เกิดปัญญา และปัญญาที่ได้จากการ

ฟังอันรวมทั้งการอ่าน และการทราบทางจมูกทางลิ้นทางกายเหล่านี้ ก็รวมเรียกว่า **สุตมัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการสดับ

และอาศัย **จินตา** คือความคิด คิดค้นพิจารณาจับเหตุจับผลที่ถูกต้อง เรียกว่า จินตา ก็เป็นทางให้เกิดปัญญา เรียกว่า **จินตามัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดทางจินตา คือ ความคิดพินิจพิจารณา

และยังต้องอาศัยการประกอบกระทำ ทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น อันเรียกว่า ***ภาวนา*** ที่แปลว่า การกระทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ได้แก่ภาคปฏิบัติ ปัญญาที่ได้ทางนี้เรียกว่า ***ภาวนามัยปัญญา*** ปัญญาที่เกิดจากภาวนา การปฏิบัติทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น

ทางพุทธศาสนาได้ตรัสแสดงปัญญาไว้ ๓ ทางดังนี้ แต่ก็พึงทราบว่า ทั้ง ๓ ทางเหล่านี้นั้น คือตัวสุตะ การสดับฟัง จินตา ตัวความคิดพินิจพิจารณา กับภาวนา การปฏิบัติอบรมให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นนั้น เป็นทางให้เกิดปัญญา แต่ไม่ใช่ตัวปัญญา

ปัญญาที่แท้จริงต้องเป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงสัจจะ

ตัวปัญญาที่เป็นปัญญาที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงสัจจะ คือ ความจริง ตามเหตุและผล หรือรู้ทั่วถึงเหตุผลตามความเป็นจริง คือว่าปัญญาต้องรวมกับสัจจะคือความจริง เป็นความรู้จริง รู้จริงรู้ถูกต้อง จับเหตุจับผลได้จริงได้ถูกต้อง ในสิ่งอันใด สิ่งอันนั้นเป็นปัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญากับสัจจะจึงต้องประกอบกันเป็นความรู้ทั่วถึงจริงหรือเป็นความรู้จริง จึงจะเป็นตัวปัญญา ความรู้ทางอายตนะนั้นเหมือนดังที่สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ และที่คนก็มีอยู่ด้วยกันนั้น เป็นความรู้ที่ยังไม่ให้ความจริงโดยแท้จริง แต่เป็นทางให้เกิดปัญญาที่เป็นความรู้จริงได้ เช่นว่าเมื่อมองดูด้วยตาไปตามถนน คือเมื่อยืนกลางถนนและเมื่อมองดูไปสุดตา จะเห็นว่าถนนนั้นเล็กเข้ามาทุกที จนถึง ๒ ข้างถนนนั้นรวมเข้ามาเป็นเส้นเดียว เมื่อเรามองสิ่งที่ห่างออกไปจากสายตา จะเห็นว่าเล็กเข้าทุกที เช่นว่าเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เป็นวงกลม เล็กไม่โตนัก เห็นดวงดาวยิ่งเล็กเข้าไปอีกที่มีอยู่บนท้องฟ้า เพราะเหตุว่ามีขอบเขตของตาและหู เช่นตาก็ดูได้เห็นชัดเจน และก็เห็นใกล้เคียงกับความเป็นจริงในรูปร่างสัณฐานในเมื่ออยู่ใกล้ แต่เมื่อไกลออกไปแล้วจะเห็นไม่ชัด และสิ่งที่ใหญ่ก็จะเห็นเล็กเข้า ๆ จนเห็นเล็กที่สุด แต่ความจริงนั้นถนนไม่ได้เล็กเข้าอย่างนั้น ถนนก็ยังคงเป็นถนนอยู่ตามเดิมนั่นแหละ แต่ตาคนเห็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงเชื่อตา

ไม่ได้ เมื่อตาเห็นอย่างนั้น จะบอกว่าถนนนี้สายนี้ตรงที่ยืนอยู่นั้นโต แต่ว่าข้างหน้านั้นเล็กเข้า ๆ ทุกที จะไปเชื่อตาอย่างนี้ไม่ได้ หูก็เหมือนกัน จะไปเชื่อหูก็ไม่ได้ ยิ่งไปมีความยึดถือ มีสมมติมีบัญญัติเข้ามาอีก ก็ยิ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องเสียงอีกเป็นอันมาก ดังคนเราได้ยินเสียงลมพัด ก็ไม่รู้สึกว่าอะไร เป็นลมพัดอู้ อู้ อู้มา แต่ว่าถ้าได้ยินเสียงคนพูด ถ้าเป็นเจ๊กพูด หรือว่าฝรั่งพูดที่เราไม่รู้ภาษาของเขา เราก็ไม่รู้อะไร ก็เฉย ๆ แต่ว่าถ้าได้ฟังคนไทยพูดที่รู้ภาษากัน หรือคนพูดภาษาอื่นที่รู้ภาษากันแล้ว ก็รู้ว่าเขาพูดนินทาบ้าง เขาพูดสรรเสริญบ้าง เขาพูดเรื่องนั้นบ้างเรื่องนี้บ้าง ใจก็เลยไปยึดถือในเสียงซึ่งปรากฏออกมาเป็นภาษา แล้วก็มีสมมติมีบัญญัติเป็นโน่นเป็นนี่อะไรต่าง ๆ ตามที่โลกได้บัญญัติกันขึ้น จึงได้มีความเข้าใจผิดในเสียงว่าเป็นสรรเสริญบ้าง ว่าเป็นนินทาบ้าง ความยึดถือในเสียงนั้นว่าเป็นอย่างนั้นก็เขายึดถือกันอย่างนั้น ก็ต้องยึดถือไปตามกัน แต่ว่าเมื่อไปยึดถือเป็นจริง ก็ทำให้เกิดความสบายใจบ้างไม่สบายใจบ้าง เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งสมมติบัญญัติกันขึ้นก็ไม่ต่างอะไรกับเสียงลมที่พัดอู้ ๆ มาที่ฟังแล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร ก็ไม่เป็นอะไร

ปัญญาในอริยสัจเป็นปัญญาสูงสุด

และนอกจากนี้ยังมีอื่น ๆ อีกมาก ตลอดจนถึงความคิดทางใจที่เกิดขึ้นจากการที่ได้เห็นได้ยินนั้น ก็เป็นไปต่าง ๆ ซึ่งก็ถูกบ้างไม่ถูกบ้าง หรือว่าผิดมากถูกน้อยอะไรเหล่านี้เป็นต้น ก็ขาดปัญญาที่เป็นความรู้จริงดังที่กล่าวนี้นั่นเอง เพราะฉะนั้นคนเราจึงได้มีความฉลาด ที่รู้จักใช้ความรู้ทางตาทางหูนี้เอง มาพัฒนาขึ้นให้เป็นความรู้ที่เข้าถึงความจริงขึ้นได้โดยลำดับ คือรู้จักว่าอำนาจของตาของหูเป็นต้นนี้มีขอบเขตอย่างไร และสิ่งที่ตาเห็นนั้น เช่นว่าเห็นถนนตรงที่ยืนอยู่ใหญ่ ข้างหน้าเล็กเห็นดวงเดือนดวงตะวันเล็ก ดาวยิ่งเล็กขึ้นไปอีกนั้น ความจริงนั้นไม่ใช่อย่างนั้น ดวงอาทิตย์นักวิทยาศาสตร์บัดนี้ก็พบว่าใหญ่ยิ่งกว่าโลก ดวงดาวต่าง ๆ ก็ต่างว่าเป็นดวงอาทิตย์บ้าง เป็นดาวบริวารต่าง ๆ บ้างเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ใหญ่โตทั้งนั้น ไม่ใช่เล็กอย่างนั้น นี่อาศัยความรู้ที่เกิดจากจินตา เอาการดูการเห็นนั่นแหละมาคิดพินิจพิจารณา และก็เอามาพิสูจน์ทดลองต่าง ๆ เป็นภาคปฏิบัติ จนถึงกับจับได้ คือจับสัจจะคือความจริงได้ เป็นขั้น ๆ เป็นตอน ๆ ขึ้นมา จึงมีความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน พระพุทธเจ้าเองก็ทรงพัฒนาความรู้ดังกล่าวนี้แหละขึ้นมาเป็นบารมี คือ

เป็นความรู้ที่ถูกต้องขึ้นโดยลำดับ จนถึงได้ตรัสรู้อริยสัจ ๔ ทำทุกข์ให้สิ้นไป เป็นอันว่าได้ทรงพัฒนาความรู้ทางจิตใจขึ้นมาจนถึงที่สุด ส่วนในทางโลกก็มีการพัฒนาความรู้ขึ้นมาอีกมากมายดังที่ปรากฏนี้ ทั้งในด้านสร้างทั้งในด้านทำลาย แต่ความรู้ของพระพุทธเจ้าที่เป็นปัญญาบารมีนั้น เป็นความรู้ที่ยิ่งไปกว่าความรู้ในทางโลกนี้ เพราะเหตุว่ามีความรู้ในอริยสัจ ๔ ซึ่งทรงรู้จักเหตุผลในด้านเป็นทุกข์ ทรงรู้เหตุผลในด้านความดับทุกข์ ส่วนในทางโลกนั้นมีความรู้เหตุผลในด้านสร้าง ในด้านทุกข์ไม่ได้มุ่งถึงความดับทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงได้มีการสร้างกันทั้งในด้านเกื้อกูล ทั้งในด้านทำลายดังที่ปรากฏอยู่ แต่พระพุทธเจ้านั้นทรงตรัสรู้ถึงว่า ความรู้ในทางโลกนั้นจะมากเท่าไหร่ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นไปในด้านก่อทุกข์อยู่ร่ำไป เพราะยังดับตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากไม่ได้ เมื่อดับตัณหาได้จึงดับทุกข์ได้ เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสรู้ทั้งในด้านทุกข์ ทั้งในด้านดับทุกข์ ซึ่งเป็นปัญญาในอริยสัจอันนับว่าเป็นปัญญาสูงสุด อันนี้ก็เป็นผลจากปัญญาบารมีที่ทรงได้บำเพ็ญมาโดยลำดับนั้นเอง

๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๕ ทศพิธราชธรรม ข้ออาชชวะ

อาชชวะ ความเป็นผู้ตรง

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อ ๔ คือ **อาชชวะ**

อาชชวะ แปลว่า ความเป็นผู้ตรง อันคำว่า "ตรง" นี้ ก็มีปัญหาว่า ตรงไปไหน ตรงไปอย่างไร ที่พูดกันนั้นมีความหมายถึงตรงไปตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น เช่นเมื่อไต่ถามเรื่องใดเรื่องหนึ่งกับผู้ใดผู้หนึ่ง ก็มีการเตือนว่าให้พูดไปตามตรง เช่นได้ทำไปอย่างไรก็พูดอย่างนั้น ตรงตามเรื่องราวที่เป็นไปแล้ว หรือตามเรื่องราวที่เป็นจริง อีกอย่างหนึ่งมักพูดกันว่า ตรงคือซื่อสัตย์สุจริต โดยมุ่งเอาสัตย์คือความจริงสุจริตคือความประพฤติดีเป็นที่ตั้ง เมื่อสัตย์ หรือสัจจะ ความจริงเป็นอย่างไร ก็ตรงไปอย่างนั้น มักจะใช้หมายทางวาจา คือพูดตามตรงดังกล่าวข้างต้น สุจริตนั้นคือความประพฤติดี ตรงต่อสุจริตก็คือประพฤติตรงต่อความดี และคำว่า ตรง นี้ ก็ใช้คำว่า ซื่อ เป็นความหมายของตรงด้วย ตรงคือซื่อ และก็มีเป้าหมายของความตรงดังเช่นที่กล่าว และก็มักจะพูดในความหมายถึงว่า ซื่อตรง ก็คือมีความไม่คิดคดทรยศ หรือซื่อสัตย์สุจริตดังกล่าวนั้น ต่อองค์การหรือบุคคลที่พึงซื่อสัตย์สุจริต รวมถึงต่อมิตรสหายทั้งหลาย เพราะว่าองค์การหรือบุคคลดังกล่าวนั้น เป็นบุคคลหรือเป็นองค์การที่ตนเองไม่พึงคิดคดทรยศ และมิตรสหายก็เช่นเดียวกัน ไม่เป็นบุคคลที่มิตรสหายด้วยกันพึงคิดคดทรยศต่อกัน

ตรงมักหมายถึงตรงในทางที่ดี

อันคำว่า ความคิดคดทรยศ นั้น ก็มีความหมายว่าไม่ตรงอยู่ในตัวแล้ว คดก็คือไม่ตรง คิดคดก็คือคิดไม่ตรง ทรยศก็หมายถึงคิดทำให้เสื่อมเสีย **ยศ** อันหมายถึงเสื่อมเสีย **เกียรติยศ** ยศคือเกียรติชื่อเสียง เสื่อมเสีย **อิสริยยศ** ยศคือความเป็นใหญ่ **บริวารยศ** ยศคือบริวาร เมื่อคิดทำให้เสื่อมเสียต่าง ๆ ก็รวมเข้าในคำว่าทรยศต่อบุคคลหรือองค์การที่พึงจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริต คำว่า ตรง นั้น จึงมักใช้พูดกันหมายถึงตรงในทางที่ดีดังเช่นที่กล่าวนั้น แต่อันที่จริงคำว่าตรงนี้เป็นคำกลาง ๆ ดัง

ที่ได้ตั้งเป็นปัญหาขึ้นว่า ตรงไปไหน หรือตรงต่ออะไร ตรงอย่างไร คนที่เป็นศัตรูกันหรือคนที่เป็นคู่แข่งกัน คนที่กำลังทำเพื่อเอาชนะกัน ต่างฝ่ายต่างก็มีเป้าหมายของตน คือว่าความชนะ ต้องการจะให้อีกฝ่ายหนึ่งแพ้ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติของแต่ละฝ่ายนั้น จึงตรงไปตามเป้าหมายของตน คือมุ่งที่จะทำลายล้าง หรือมุ่งที่จะแข่งขันเอาชนะของตน ก็ตรงไปตามเป้าหมายของตน ในการกระทำที่ตรงไปตามเป้าหมายของตนนั้น ก็จะต้องมีการทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องแพ้ด้วยวิธีต่าง ๆ ด้วยการหลอกลวงก็ตาม ด้วยการทำลายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ดั่งนี้ก็เป็นตรงเหมือนกัน แต่ตรงไปในทางไม่ดี ทำลายล้างกัน

อาชชวะหมายถึงตรงในทางดี ซื่อสัตย์สุจริต

แต่อีกอย่างหนึ่งนั้นตรงไปทางดี ดั่งที่เรียกว่าซื่อสัตย์สุจริตดั่งที่กล่าวนั้น และเป็นข้อที่ยกขึ้นสอนทุกคนให้เป็นผู้ตรงต่อหน้าที่การงานของตน ต่อมิตรสหายของตน ต่อองค์การหรือหลักการของตน เช่น เป็นคนไทยก็ตรงหรือซื่อตรงต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของตน อันเป็นหลักไตรรงค์ของชาติ และองค์พระมหากษัตริย์เองก็ทรงปฏิบัติอยู่ในราชธรรมข้อนี้ คือความตรง ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยความตรง ปราศจากมายาสาไถย ดำรงในสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อพระราชสัมพันธมิตร พระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง และประชาชน ไม่ทรงคิดร้ายโดยอุบายผิดยุติธรรม แม้ความที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเป็นส่วนเหตุ ถูกตรงต่อความต้องการที่เป็นส่วนผล ด้วยกำลังพระปัญญาปรีชาสามารถ จัดเป็น อาชชวะ คือความเป็นผู้ตรง ความมีอัธยาศัยตรง ปฏิบัติซื่อตรง ปราศจากมายาสาไถย ไม่ปฏิบัติลวงกันหรือหลีกเลี่ยงแอบแฝง อันเป็นความหมายของคำว่าอาชชวะในข้อนี้

ปัญญาแท้จะต้องรู้ตรงต่อความเป็นจริง

ทศบารมีข้อ ๔ คือ **ปัญญา** กับทศพิธราชธรรมข้อ ๔ คือ **อาชชวะ** ความเป็นผู้ตรง ดูเป็นถ้อยคำ เป็นคนละความกัน แต่เมื่อเพ่งพินิจเข้าจริงจะเห็นว่า เนื่องกันอย่างใกล้ชิด เพราะปัญญาจะต้องมีความตรงจึงจะเป็นปัญญาแท้ คือจะต้องรู้ตรง

ต่อความเป็นจริง ไม่ผิดไปจากความเป็นจริง เช่นจะต้องรู้ตรงต่อเหตุผลที่เป็นจริง ไม่ผิดไปจากความจริง ถ้าคดต่อเหตุผลที่เป็นจริงหรือคดต่อความจริง ก็มิใช่ปัญญา แต่เป็นโมหะ ความหลง อวิชชา ความไม่รู้ คือความรู้ไม่ถูกไม่ตรง ปัญญาจึงต้องมีความตรง และความตรงก็จะต้องประกอบด้วยปัญญา จึงจะเป็นความตรงแท้ คือตรงต่อเหตุผล ตรงต่อความถูกต้อง ตรงต่อธรรม ตรงต่อวินัย ตรงต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีคำพูดว่า ซื่อ โง่ ก็คือซื่อ หรือตรงที่ขาดปัญญา ดังเรื่องเถรตรง หรือเถรส่องบาตร เรื่องเถรตรงคือเรื่องของพระแก่รูปหนึ่ง ที่มุ่งจะถือปฏิบัติตรง เป็น **อุชุปฏิปนฺโน** ปฏิบัติตรงแล้ว จะเดินไปไหนก็เดินตรง ไม่ยอมเหลียวหลีกอะไร พบตอไม้กอไผ่ขวางหน้าก็ไม่ยอมหลีก เดินบุกตรงเข้าไป ก็ต้องติดอยู่กลางกอไผ่ เรื่องของเถรส่องบาตรก็คือ พระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ ฉันล้างบาตรแล้ว ก็ส่องดูบาตรที่มีรูรั่วทะลุ ว่ามากถึงกับขาดเป็นบาตรครองตามพระวินัยแล้วหรือยัง ส่องดูหลังจากฉันแล้วทุกวัน พระทั้งหลายผู้เป็นศิษย์เห็นอาจารย์ส่องดูบาตรหลังจากฉันเสร็จแล้วอยู่ทุกวัน ก็ส่องดูบาตรของตนตามอาจารย์บ้าง โดยไม่รู้เหตุผล คิดว่าเป็นข้อวัตรหรือธรรมเนียม ที่ฉันล้างบาตรแล้วจะต้องส่องดูบาตร ก็ต้องทำตามอาจารย์ ทั้ง ๒ เรื่องนี้เป็นเรื่องแสดงนิทัสสนะของความตรงหรือความซื่อที่ขาดปัญญา ความเป็นผู้ตรงด้วยปัญญาจึงถูกต้อง ปัญญากับอาชชวะ คือความเป็นผู้ตรง จึงต้องประกอบไปด้วยกัน ดั่งนี้

ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจถูกตรง

อาชชวะ คือความเป็นผู้ตรงนี้ ได้กล่าวแล้วว่า แม้ความที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเป็นส่วนเหตุ ถูกต้องต่อความต้องการที่เป็นส่วนผลด้วยกำลังพระปรีชาปัญญาสามารถ ก็เป็นความตรง คือตรงต่อความจริง รู้ตรงต่อความจริง เพราะฉะนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีโครงการพระราชดำริช่วยประชาชนต่าง ๆ และได้เสด็จพระราชดำเนินไปเอง ทรงพบปะประชาชน ไต่ถามถึงความเป็นไปของการอาชีพเป็นต้น ทอดพระเนตรดูแหล่งประกอบอาชีพต่าง ๆ จึงได้ทรงมีพระปัญญาคือความรู้ที่ถูกตรง ตามเหตุผล เพราะฉะนั้นโครงการพระราชดำริอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น จึงมีลักษณะมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาในจุดที่ต้องการแก้ไขอย่างรีบด่วน ซึ่งประชาชนไม่สามารถจะรอได้ ทั้งเป็น

จุดที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริงในพื้นที่นั้นโดยถูกต้อง ได้ทรงพระราชดำริชัดเจนว่า จะต้องถือจิตวิทยา ต้องไปเร็วที่สุด หลักจิตวิทยาและแนวทางที่จะมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้ประชาชน จะเห็นได้จากกรณีของโครงการแพทย์หลวงและแพทย์พระราชทาน ซึ่งเริ่มในปี ๒๕๐๘ ตลอดจนโครงการธนาคารข้าว และธนาคารโคกระบือ ทุกสิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกษตรกรไทยต้องการอย่างมากมาย เพราะขาดแคลนอยู่ในด้านชนบท เพราะฉะนั้น โครงการตามพระราชดำริจึงเป็นการช่วยเหลือเสริมงานตามโครงการในระบบปกติของรัฐนั้นเอง โครงการตามพระราชดำรินั้น จึงมิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะเข้ามาแย่งงานของรัฐ หรือมีลักษณะซ้ำซ้อนกับงานของรัฐ ทั้งนี้เพราะไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้แผนงานปกติของหน่วยงานใด ๆ ที่มีอยู่เดิม ต้องหยุดชะงักหรือเสียหายได้ ด้วยเหตุนี้ ที่ใดหรือสิ่งใดที่รัฐทำอยู่และได้ผลดีอยู่แล้ว ก็จะไม่มีโครงการพระราชดำริเข้าไปในที่นั้น แต่ไปมีทำในที่อื่นที่เหมาะสม ตามหลักการพัฒนาประการหนึ่งตามโครงการพระราชดำริก็คือหลักสังฆทานในพุทธศาสนานั่นเอง หมายความว่า พื้นที่ใดเหมาะสม มีบรรยากาศที่สมควรได้รับการพัฒนา ก็พิจารณาจากสภาพภูมิประเทศ ความกระตือรือร้นของคน ตลอดจนสภาพทางเศรษฐกิจของสังคม ของชุมชน จึงได้มีโครงการพระราชดำริที่จะทำ เพราะการพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และสังคมวิทยาเกี่ยวแก่นิสัยใจคอของคน จะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ ต้องแนะนำเขา เข้าไปช่วยเหลือ เข้าไปดูว่า เขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการ เข้าไปพัฒนาก็จะเกิดผลอย่างยิ่ง คือไม่ใช่ไปบังคับเขาให้รับอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไปคล้าย ๆ กับไปถามว่า ชาวชนบทในกลุ่มนั้นมีความประสงค์ มีความต้องการอย่างไร จึงจะช่วยในสิ่งที่เขาต้องการ และจากการที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนราษฎรประชาชนในที่ต่าง ๆ ทำให้ทรงทราบปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนเป็นอย่างดี มีพระราชประสงค์อันแรงกล้าที่จะมุ่งแก้ปัญหาให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี ทำให้มีพระราชดำริโครงการในลักษณะเป็นการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาอยู่เสมอ ทั้งนี้โดยที่จะทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อศึกษาค้นคว้าทดลอง และทรงปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ จนกระทั่งแน่พระทัยว่าโครงการนั้นจะให้ผลดี เป็นประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างจริงแท้ จึงมีโครงการพระราชดำรินำไปปฏิบัติในที่ต่าง ๆ โดยที่มีลักษณะคล้ายกับเป็นการ

เริ่มต้นให้รัฐบาลก่อน เพราะบางครั้งโครงการอาจจะแลดูใหญ่โตกว้างขวาง เป็นโครงการระดับชาติ ทำให้รัฐบาลไม่แน่ใจ แต่เมื่อทรงริเริ่มไปแล้ว รัฐบาลเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ก็จะเข้ามาร่วมสนับสนุน คล้าย ๆ กับทรงทำเป็นแบบที่เรียกว่าเป็นโครงการแนะนำ เป็นการที่จะนำให้รัฐบาลได้เข้าไปพิจารณาและจัดทำต่อไป

ทรงใช้ปัญญาและอาชชวะคือวิธีการที่ถูกต้อง ไปพร้อมกัน

เพราะฉะนั้น สิ่งที่พระองค์ได้ทรงจัดทำนั้น จึงทำไปด้วยวิธีการที่ถูกตรง ด้วยอาศัยใช้ปัญญาคือความรู้อันถูกต้อง เพราะว่าในการแก้ไขทั้งปวงนั้น ต้องมีปัญญาจับเหตุจับผลให้ถูกต้อง และต้องเข้าไปแก้ตรงที่เหตุ ถ้าหากว่าแก้ไม่ตรงเหตุก็ไม่ได้ผลที่ต้องการ ต้องแก้ตรงต่อเหตุ จึงจะได้ผลที่ต้องการ เป็นข้อที่เป็นนิทัสสนะว่า อันปัญญากับอาชชวะคือความตรงนั้น ต้องไปด้วยกัน ทศบารมีข้อ ๔ คือปัญญากับทศพิธราชธรรมข้อ ๔ คืออาชชวะ คำต่างกันแต่ว่าต้องไปด้วยกันดั่งนี้ จึงจะสำเร็จเป็นประโยชน์ได้

อาชชวะเป็นข้อที่ทุกคนพึงปฏิบัติ

และอาชชวะคือความตรงข้อนี้ ก็เป็นข้อที่บุคคลทั่วไปจะพึงประพฤติปฏิบัติ เพราะว่าบุคคลทั่วไปนั้น ย่อมมีภาวะ มีหน้าที่ของตนที่จะพึงปฏิบัติต่อกันในทางดี ไม่ใช่ปฏิบัติต่อกันในทางชั่วร้าย เช่นว่า เมื่อมีภาวะคือความเป็น เช่นเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมา ก็มีหน้าที่ ๆ จะพึงปฏิบัติให้เหมาะแก่ภาวะเป็นมนุษย์ อันเรียกว่า **มนุสสธรรม** หรือ **มนุษยธรรม** ดังที่กล่าวแล้ว และเมื่อมีภาวะเป็นคนไทย เป็นพลเมืองไทย ก็มีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติในฐานะเป็นคนไทย เป็นพลเมืองไทย เพื่อให้ประเทศชาติพร้อมทั้งสถาบันต่าง ๆ ของประเทศชาติ ดังที่ประมวลเข้าเป็นไตรรงค์ดังกล่าวนั้นดำรงอยู่ด้วยดี เหมือนอย่างว่าร่วมอยู่ในเรือเดียวกัน ก็จะต้องช่วยกันประคับประคองคนที่อยู่ในเรือลำเดียวกันนั้น ตลอดถึงเรือให้แล่นไปด้วยดี ไม่ให้เป็นอันตรายต่าง ๆ เพราะอยู่ร่วมเรือลำเดียวกัน และเมื่อได้รับตำแหน่งหน้าที่โดยแต่งตั้งอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือโดยสมมติบัญญัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ปฏิบัติตรงต่อหน้าที่ซึ่งพึงปฏิบัติตาม

ที่ได้รับแต่งตั้ง หรือโดยสมมติบัญญัตินั้น ๆ เหล่านี้ล้วนแต่จะต้องใช้ความตรงประกอบอยู่ด้วยทั้งนั้น ตลอดจนถึงอยู่ในครอบครัวเดียวกัน เป็นสามีภรรยากัน เป็นพ่อแม่เป็นลูกกันเป็นต้น ก็จะต้องมีความตรงต่อกันในฐานะทั้งปวงดังกล่าวนั้น ซึ่งเป็นไปในทางดี ในทางเกื้อกูลกันให้มีความสุข และเมื่อได้รับตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ปกครองตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นมาจนถึงชั้นสูง ก็ย่อมมีหน้าที่จะพึงปฏิบัติ ทั้งหมดนั้นก็เพื่อความสุขความเจริญของส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งนั้น เพื่อรักษาไว้ซึ่งองค์การ หรือบุคคลที่พึงรักษา เช่นรักษาประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักษาสถาบันที่ย่อย ๆ ลงมาของตน ๆ ด้วยดี ต่างมีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติ เพื่อดำรงรักษา เพื่อส่งเสริมไปในทางดีด้วยกันทุก ๆ อย่าง เป็นมิตรเป็นสหายกันก็ต้องเกื้อกูลกัน และแม้ว่าเมื่ออยู่ด้วยกัน แต่เกิดโกรธแค้นขัดเคืองเป็นศัตรูกันขึ้น ก็ยังมีหลักของพระศาสนา คือหลักของความสุจริตกาย สุจริตวาจา สุจริตใจ หลักของกฎหมายบ้านเมืองที่จะพึงประพฤติปฏิบัติ ก็จะต้องงดเว้นไม่กระทำต่อกันในทางที่ผิดหลักสุจริต หรือเรียกว่าหลักศีลธรรม หลักกฎหมายบ้านเมือง เหล่านี้เป็นข้อที่ควรปฏิบัติ ก็ควรจะต้องมีความตรงต่อศีลธรรม ต่อกฎหมาย แม้เป็นศัตรูกัน

ความเป็นผู้ตรงจำเป็นต้องใช้ปัญญา

เพราะฉะนั้น จึงจำต้องการความเป็นผู้ตรง ในลักษณะของความซื่อตรงซื่อสัตย์สุจริต ต่อการปฏิบัติหน้าที่การงานทั้งหลาย ต่อกันและกัน ต่อหลักศีลธรรมเช่นหลักสุจริต ต่อหลักกฎหมายบ้านเมืองดังกล่าว และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว จึงจะอยู่ด้วยกันเป็นสุข ในการที่จะปฏิบัติดั่งนี้ได้ ก็จำเป็นที่จะต้องใช้ปัญญา จับเหตุจับผลเช่นจะต้องให้รู้ว่า ในการปฏิบัติตรงนั้น จะปฏิบัติตรงอย่างไรจึงจะเกิดผลดี โดยจับเหตุจับผลให้ถูกต้อง เช่นว่าต้องการผลอะไรซึ่งเป็นผลสำเร็จ ก่อให้เกิดประโยชน์สุขเกื้อกูลตามที่ต้องการ ก็ปฏิบัติให้ตรงต่อเหตุซึ่งจะให้เกิดผลเช่นนั้น จึงจะต้องมีความรู้ซึ่งเป็นตัวปัญญา ว่านี่เป็นเหตุของผลเช่นนั้น ถ้าไปปฏิบัติเหตุผิด คือต้องการปฏิบัติเหตุให้เกิดประโยชน์ แต่ไปปฏิบัติเหตุให้เกิดโทษ แทนที่จะได้รับประโยชน์ แต่กลับได้รับโทษซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก เพราะเป็นการใช้ความตรงไปในทางที่ผิด เพราะฉะนั้น จึงต้องมีปัญญาจับเหตุจับผลให้ถูกต้อง เป็นตัวปัญญาคู่กันไปเป็นความตรงจึงจะเป็นความตรงที่เป็นประโยชน์ และตัวปัญญานั้นสรุปเข้าก็คือ **อายโกศล** ความ

ฉลาดรู้ในทางเจริญ **อปายโกศล** ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม **อุปายโกศล** ความฉลาดรู้ในทางหรือในวิธีปฏิบัติที่จะให้พ้นจากความเสื่อมเข้าสู่ความเจริญ นี่เป็นหลักสำคัญของปัญญา ซึ่งจะต้องให้มีคู่กันอยู่กับความตรงเสมอ

ปฏิบัติใช้ปัญญาคอยระงับใจของตนเอง

และประการสำคัญนั้น จะต้องรู้จักว่าอย่าตรงไปทางโลภ โกรธ หลง ถ้าตรงไปทางโลภ โกรธ หลง แล้วเป็นโทษมหันต์ ให้ตรงไปทางอโลภะ อโทสะ อโมหะ ในทางที่ถูกต้องทั้งหลาย นั่นจึงจะมีคุณอนันต์ จึงต้องปฏิบัติใช้ปัญญาอันนี้แหละคอยระงับใจของตัวเอง ดูใจของตัวเองว่า ถ้ากำลังโลภ โกรธ หลงอยู่ โลภโกรธหลงก็จะสั่งให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ นั่นผิด แต่เมื่อใจสงบโลภ สงบโกรธ สงบหลง ใจมีความสำนึกในหน้าที่ มีความรู้จักโทษของโลภ โกรธ หลง ของอกุศลทุจริตต่าง ๆ แล้ว ก็จะเห็นทางปฏิบัติอันถูกต้อง ก็ปฏิบัติตรงไปสู่ทางที่ถูกต้องนั้น อันนี้จึงจะทำให้เกิดประโยชน์ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงต้องปฏิบัติให้มี **อุชุ** คือความตรงดังกล่าวนี้ประกอบด้วยปัญญา

๑๑ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๖ วิริยบารมี

วิริยะ ความเพียร

จะแสดง **วิริยบารมี** ข้อที่ ๕

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้ ก็ได้ทรงเปี่ยมด้วยความพยายามที่เรียกว่า **วิริยะ** แปลว่า ความเพียร อันจัดเป็นพระบารมีข้อหนึ่งของพระองค์ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาโดยลำดับ คำว่า วิริยะ หรือ ความเพียร ตามศัพท์แปลว่า ความเป็นวีระ คือคนกล้า หมายความว่ากล้าทั้งในทางไม่ทำ ทั้งในทางทำจึงยังเป็นคำกลาง ๆ เพราะเป็นอุปการะในทางชั่วก็ได้ ในทางดีก็ได้ จะทำชั่วก็ต้องอาศัยความเพียร คือต้องกล้าที่จะไม่ทำดี กล้าที่จะทำชั่ว จะทำดีก็ต้องอาศัยความเพียร คือต้องกล้าที่จะไม่ทำชั่ว กล้าที่จะทำดี

ปธาน การตั้งความเพียร

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้เพียรแต่ในทางดี คือให้กล้าที่จะละเว้น ไม่ทำชั่วให้กล้าที่จะทำดี ดังที่สอนให้มี **ปธานะ** การตั้งความเพียร ๔ สถาน ได้แก่

๑. เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๒. เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. เพียรทำบุญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. เพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งอยู่และให้เจริญยิ่งขึ้น

อิทธิบาท ธรรมที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ

ในการตั้งความเพียรดังกล่าวนี้ ให้มี

๑. ฉันทะ ความพอใจ

๒. วิริยะ ความเพียรพยายาม

๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ ไม่ทอดธุระ

๔. วิมังสา ความพิจารณาใคร่ครวญ

ทั้ง ๔ นี้เรียกว่า **อิทธิบาท** แปลว่า ธรรมที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ ความเพียรที่มีลักษณะเป็นประธาน และอิทธิบาทดังกล่าวนี้ สรุปลงได้เป็น ๒ คือ กล้าที่จะไม่ทำชั่ว และกล้าที่จะทำดี

ความเกียจคร้านเป็นข้าศึกของความเพียร

ข้าศึกของความเพียรคือความเกียจคร้าน ตามศัพท์ว่า **โกสัชชะ** ความนอนจม เมื่อกำจัดความเกียจคร้านได้แล้ว จึงจะตั้งความเพียรขึ้นได้ และความเพียรจะล้มทะลายลงเมื่อเกิดความเกียจคร้านขึ้นเต็มที่ ถ้าไม่ถึงล้มก็อ่อนแอลง ลักษณะความทรงตัวอยู่อย่างเข้มแข็งของความเพียรเรียกว่า **ธาตุ** กำหนดเป็น ๓ วาระ คือ เริ่มต้น (อารัมภธาตุ) ดำเนิน (นิกกมธาตุ) ก้าวหน้า (ปรักกมธาตุ) ถ้าอ่อนแอล้มเหลวลงระยะใดระยะหนึ่งก็เพราะเกียจคร้านนั้นแหละ เหตุของความเกียจคร้านมีหลายอย่าง เป็นต้นว่า ความติดสุข สนุกสบาย ความกลัวลำบากตรากตรำ ความมักง่าย ความผัดวันประกันพรุ่ง ถ้าปล่อยให้มีครอบงำอยู่เป็นอาจิณ ก็จะสร้างสันดานเกียจคร้านขึ้น ทำให้เป็นคนทำอะไรหยิบโหย่งมักง่าย ไม่สำเร็จ ทิ้งการงานเสียง่าย ๆ ไม่เช่นนั้นก็หลีกเลี่ยงการงาน หนักไม่เอาเบาไม่สู้ ทำอะไรไม่เป็นชิ้นเป็นอัน

พระพุทธศาสนาสรรเสริญความเพียรชอบ

เหตุของความเพียรในทางตรงกันข้ามก็มีหลายอย่างเหมือนกัน เป็นเหตุในทางไม่ดีก็มี ในทางดีก็มี ในทางไม่ดีนั้นเป็นต้นว่า ความอยากได้ ความโกรธ ความลุ่มหลง เป็นเครื่องดันใจให้กล้า ให้เพียรพยายามไปตามแรงส่งของความอยาก ความโกรธ ความหลงใหล สุราก็เป็นเหตุอีกอย่างหนึ่ง ไม่ดื่มสุรายังไม่กล้า ต้องดื่มสุราย้อมกายย้อมใจเข้าไป จึงกล้าแบบที่เรียกว่า "เห็นช้างเท่าหมู" ก็คือย้อมใจให้กล้าอย่างหย่อนสตินั้นเอง เพราะถ้าสติยังดีอยู่ก็ไม่กล้า จึงต้องหาทางลดสติลงไปเสีย ส่วนในทางดีนั้นเป็นต้นว่า **กุสลฉันท** ความพอใจต้องการกุศล ความดี ความมีสติรักษาใจให้ไม่ประมาท ความเมตตากรุณา ความคอยเตือนตน ความตั้งใจไว้แน่วแน่ และรักษาความตั้งใจไว้ให้เป็นจริงที่เรียกว่า รักษาสัจจะ เหล่านี้เป็นเครื่องหนุนใจให้กล้า ให้พยายามในทางดีได้ทุกอย่าง จิตใจนี้เป็นของปลุกขึ้น หนุนขึ้น ถ้ามีพื้นอัธยาศัยนิสัยไม่สู้ดีอยู่ก็ปลุกปั่นหนุนไปในทางนั้นได้ง่าย แต่ก็อาจหนุนแก้ให้ดีขึ้น

ได้เหมือนกัน และถ้ามีพื้นอัธยาศัยนิสัยดีอยู่ ก็ปลุกขึ้นหนุนขึ้นในทางดีได้ง่าย แต่ก็อาจหนุนให้หมุนผิดไปได้เหมือนกัน ฉะนั้น ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ความไม่ประมาท มีสติรักษาใจ และรักษาความถูกต้องไว้ ใช้ความเพียรไปในทางที่ถูกให้สม่ำเสมอ ทางพระพุทธศาสนาติความเกียจคร้าน สรรเสริญความเพียรชอบในที่ทุกสถาน ดังที่ได้ตรัสไว้ใน **ลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย** ข้อหนึ่งว่า *"ธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ธรรมเหล่านั้น ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระ-ศาสดา ส่วนธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อเริ่มต้นความเพียร ธรรมเหล่านั้น เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา"*

อานิสงส์ของความเพียรในมหาชนกชาดก

และในชาดก ก็ได้แสดงนิทานสาธกให้เห็นอานิสงส์ของความเพียรไว้มากเรื่อง เช่น **มหาชนกชาดก** ได้เล่าเรื่องพระราชกุมารพระนามว่า มหาชนก ในอดีตกาลก่อนพุทธกาลนานไกล ผู้มีความเพียรแรงกล้า เรื่องย่อมีว่า พระมหาชนกโอรสพระเจ้าอริฏฐชนก กรุงมิถิลาแห่งรัฐวิเทหะ เมื่อพระบิดาสิ้นพระชนม์ในการรบด้วยทัพของพระอนุชาแล้ว พระมารดากำลังทรงครรภ์พระมหาชนก ปลอมองค์หนีไปประทับลี้ภัยในกาลจัมปากะนคร ได้รับอุปการะจากพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ในนครนั้น พระมหาชนกได้ประสูติในนครนั้น มีจิตใจกล้าหาญ มีความเพียรแรงกล้า เรียนจบไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวงเมื่อมีพระชนม์เพียง ๑๖ ปี ต่อมาขอทรัพย์จากพระมารดาเป็นทุน เพื่อจะข้ามมหาสมุทรไปค้าขายในสุวรรณภูมิ (เป็นที่เข้าใจว่าคือแถบแหลมทองหรือแหลมอินโดจีนนี้) จัดหาสินค้าบรรทุกเรือกับพ่อค้าทั้งหลายผู้จะไปสุวรรณภูมิ ลามารดาแล้วออกเรือแล่นใบไปในมหาสมุทร มุ่งหน้าสู่สุวรรณภูมิ แต่เรือได้ไปถูกคลื่นแรงร้ายอัปปางลงในท่ามกลางมหาสมุทร พระมหาชนกเป็นผู้ฉลาดและเป็นผู้กล้าหาญ รู้ว่าเรือจะจมแน่ก็ไม่ตกใจ เตรียมองค์ว่ายน้ำ กำหนดทิศนครมิถิลา กระโจนจากเรือที่กำลังจม ว่ายน้ำไปทางทิศนครมิถิลาเป็นเวลาหลายวัน ในวันที่ ๗ เทพธิดารักษาสมุทรชื่อมณีเมขลาได้ผ่านมาพบ ประสงค์จะลองสอบกำลังจิตใจ จึงตั้งปัญหาถามให้ตอบโดยลำดับว่า ในท่ามกลางมหาสมุทร ไม่เห็นฝั่ง เห็นประโยชน์อะไร จึงพยายามแข็งอยู่อย่างนี้ ไม่ถึงฝั่งจักตายแน่ พยายามไปก็เป็นโมฆะเสียแรงเปล่ากระมัง การงานที่ไม่น่าจะสำเร็จ ไม่มีผล ให้เกิดความ

ลำบากเปล่า จะมีประโยชน์อะไรด้วยความพยายามไปในการงานนั้นซึ่งให้ความสำเร็จคือความตาย พระมหาชนกได้ตอบโดยลำดับว่า ข้าพเจ้าตรองเห็นโลกวัตร คือคติปฏิบัติของโลก และตรองเห็นผลดีของความพยายาม จึงพากเพียรอยู่กลางมหาสมุทรทั้งที่ไม่เห็นฝั่ง อนึ่ง เมื่อเพียรทำกิจของบุรุษ ก็ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ญาติ ไม่เป็นหนี้เทวดา ไม่เป็นหนี้บิดามารดา ทั้งไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง อนึ่งเล่า ถึงรู้ว่าไม่ถึงฝั่งคือความสำเร็จแน่ ก็ไม่ควรรักษาชีวิตของตนไว้ พึงรู้ไว้เถิด ถ้าจะต้องทิ้งความเพียร (ว่า) คนบางพวกในโลกนี้ มองเห็นผลแห่งความประสงค์ของตน จึงพากันประกอบการงาน แต่การงานเหล่านั้นก็สำเร็จบ้าง ไม่สำเร็จบ้าง ผลของการงานปัจจุบันก็เห็นกันอยู่ดังนี้มิใช่หรือ คนอื่นจมไปแล้วก็ตาม ข้าพเจ้าก็จะว่ายข้ามต่อไป ข้าพเจ้าเห็นท่านผู้เป็นเทวดาในที่ใกล้ (เป็นผลของความเพียรของข้าพเจ้า) ข้าพเจ้าจักพยายามต่อไปเต็มสติกำลัง จักทำกิจที่บุรุษพึงทำ คือเพียรไปให้ถึงฝั่งสมุทร เทพธิดาจึงได้นำพระมหาชนกไปส่งถึงกรุงมิถิลา พระมหาชนกได้เป็นราชาแห่งรัฐนั้นสืบต่อไป

ตามเรื่องพิสดารในชาดกนั้น พึงเห็นสารคติแห่งเรื่องนี้ว่า พระมหาชนกมิได้หวังพึ่งเทวดา แต่คิดพึ่งตนเองมาตั้งแต่ต้น เมื่อเห็นเรือจะอัปปาง ก็คิดเตรียมตนว่ายน้ำ แล้วก็เพียรว่ายน้ำมุ่งให้ถึงฝั่งให้จงได้ ตลอดเวลาหลายวัน เมื่อเทวดามาปรากฏกล่าวชวนให้ท้อแท้หมดกำลังใจ ก็ไม่ทิ้งความเพียร คงมีใจเข้มแข็งมั่นคงมุ่งเพียรว่ายจนกว่าจะตายไปกับความเพียร ทั้งที่เห็นเทวดาอยู่เฉพาะหน้าก็ไม่ขอให้เทวดาช่วย ตั้งหน้าช่วยตนด้วยตนต่อไป เทวดาจึงได้เข้าช่วย บุคคลเช่นนี้เองเรียกว่าเป็นผู้ที่เทวดาช่วย คือผู้ที่เพียรช่วยตนเองโดยไม่หวังขอให้เทวดาช่วย คือความเพียรนี้เองพึงเห็นว่าเป็นเทวดา เมื่อจับทำการงานทีแรก มักเห็นความเพียรเป็นความยากลำบากน่าเบื่อหน่าย ต่อเมื่อเพียรไปจนใกล้จะสำเร็จก็จะเห็นว่า ความเพียรนี้เป็นเทวดาขึ้นมาทันที ลืมความเหนื่อยยาก เพราะเห็นผลที่จะทำให้ปลื้มใจอยู่เบื้องหน้าแล้ว ผู้ที่เคยพากเพียรเหนื่อยยากในการที่จะอำนวยผลที่ปรารถนาอย่างยิ่ง เมื่อใกล้จะสำเร็จผล ย่อมจะรู้สึกเห็นดังนี้อยู่ด้วยกัน เพราะงานที่จะสำเร็จผลแน่นอนย่อมมีทางทะลุปรุโปร่ง เป็นอานิสงส์ของความเพียรที่ผุดขึ้นมาให้เห็นชัด คนเกียจคร้านจะไม่มีโอกาสเห็นเทวดา คืออานิสงส์ของความเพียรได้เลย

วิริยบารมีคือนิสัยสันดารเพียร

การทำ **ความเพียรชอบ** เป็นการบำเพ็ญบารมีอย่างหนึ่ง เรียกว่า **วิริยบารมี** คือความเพียรที่ทำคราวหนึ่ง ๆ ไม่หมดสิ้นไป ย่อมสร้างนิสัยสันดานเพียรให้กล้าแข็งขึ้นโดยลำดับ เหมือนอย่างทำสวนเพาะปลูกต้นไม้ คนเพาะปลูกและบำรุงต่าง ๆ นี้เป็นกรรม คือความเพียรที่ตนทำ ต้นไม้เองแตกหน่อเติบโตและให้ผล คนทำหรือตั้งความเพียรซึ่งเรียกว่าเป็นกรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่า **วิริยกรรม** และความเพียรเองเกิดแตกหน่อเติบโตกระทั่งให้ผล นี้คือวิริยบารมี พูดง่าย ๆ ก็คือนิสัยสันดานเพียร

วิริยบารมี ๓ ชั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงบำเพ็ญวิริยบารมีมามาก ตัดกังวลห่วงใยในคนที่รักและทรัพย์สิน นับเป็น **บารมีสามัญ** ดังเช่นที่แสดงไว้ใน **มหากปิชาดก** ว่า พญากระบี่เพียรช่วยพราหมณ์ผู้ตกเหวให้ขึ้นจากเหวได้

ทั้งตัดกังวลห่วงใยในอวัยวะร่างกาย นับเป็นบารมียิ่งยวดอันเรียกว่า **อุปบารมี** ดังเช่นที่พรรณาไว้ใน **มหาสีลวชาดก** ว่า พระเจ้ามหาสีลวราชทรงเพียรช่วยพระองค์เองและหมู่อำมาตย์ ให้รอดชีวิตและให้ได้รับราชสมบัติคืนมา

จนถึงตัดกังวลห่วงใยในชีวิต เป็นบารมีที่ยิ่งยวดเต็มเปี่ยมอันเรียกว่า **ปรมัตถ-บารมี** ดังเช่นที่พรรณนาไว้ใน **มหาชนกชาดก** ที่สาธกมาข้างต้น

ทรงสละทุกอย่างเพื่อธรรมสมบัติ

อนึ่ง แม้ในพุทธประวัติในพุทธกาลนี้ก็แสดงว่า พระโพธิสัตว์ (อันเป็นคำเรียกพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้) ได้ทรงทำความเพียรอย่างยิ่ง เมื่อเป็นพระกุมารในวัยเล่าเรียนศึกษา ก็ได้ทรงเพียรศึกษาเป็นอย่างดียิ่ง และทรงกล้าคิดกล้าทำเกินสามัญชน ทรงคิดถึงเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทรงคิดถึงธรรมเป็นเหตุหลุดพ้น ทรงกล้าสละผลต่าง ๆ ที่โลกปรารถนาเพื่อธรรมนั้น ผลที่โลกปรารถนานั้นสรุปลงคือ **ลาภ** เช่นแก้วแหวนเงินทอง ทรัพย์ต่าง ๆ **ยศ** เช่น อำนาจ ชื่อเสียง บริวาร **สรรเสริญ** เช่นการยกย่องชมเชย และ **สุข** ความสุข สะดวกสบายต่าง ๆ ผลเหล่านี้ได้ทรงสละแล้วทุก ๆ อย่าง ตามที่กล่าวว่า พวกพราหมณ์ได้ถวายการทำนายไว้ว่า ถ้าทรงอยู่ครองฆราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชบิดาได้ทรงเชื่อ และทรง

ปรารถนาจะให้พระโอรสเป็นอย่างทำนาย ข้อนี้จะพึงเป็นได้ อย่างไรก็ตาม แต่ข้อที่เป็นไปแล้วก็คือทรงสละได้ทุก ๆ อย่าง ตั้งแต่สมบัติธรรมดาจนถึงจักรพรรดิสมบัติ และแม้ทิพยสมบัติที่ประณีตกว่า ถึงจะนำจักรพรรดิสมบัติอย่างสูงสุด รวมทั้งทิพยสมบัติมาถวายกั้นหน้าไว้ ก็ไม่ทรงหยุดยั้งถอยหลัง ไม่มีอะไรจะกางกั้นไว้ไม่ให้ทรงออกไปแสวงหาโมกขธรรมได้

ทรงแสวงหาธรรมด้วยการบำเพ็ญสัมมาวายามะ

วิธีแสวงหาธรรมของพระองค์ คือ ทรงเสาะแสวงอยู่ว่า อะไรเป็นกุศล คือชอบถูกต่อผลที่ทรงประสงค์ อันได้แก่ความหลุดพ้นนั้น ทรงพากเพียรกล้าคิดกล้าทำสอบเหตุสอบผลเรื่อยไป แม้ทุกรกิริยาก็ทรงเพียรบำเพ็ญเพื่อสอบเหตุผล กระทั่งเมื่อทรงพบทางที่ถูกแล้ว ก็ได้ทรงตั้งความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยว ขณะที่ประทับนั่งที่ควงโพธิพฤกษ์ในเวลาเย็นแห่งราตรีที่จะตรัสรู้ มีความว่า *"เนื้อและโลหิตในสรีระของเราทั้งหมดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็นและกระดูกก็ตามที ยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุได้ด้วยความเพียรของบุรุษ จักไม่หยุดความเพียร"* จึงได้ทรงประสบธรรมเป็นเหตุหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง นี้พึงเห็นว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้ จัดเป็น **สัมมาวายามะ** (พยายามชอบ) ใน **อัษฎางคิกมรรค** แห่งความตรัสรู้

๑๓ กันยายน ๒๕๓๐

๑๔

ครั้งที่ ๒๗ มัททวะ

มัททวะ ความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อ ๕ **มัททวะ** แปลว่า ความอ่อนโยน

อธิบายทั่วไปว่า คือความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่ดึงดื้อถือตนด้วยอำนาจ **ถัมภะ** คือความดื้อดุจเสา มีความอ่อนโยนไปตามเหตุผล ตามความสมควร ดังที่เรียกว่า **การณวสิกะ** เป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุการณ์ที่ควรดำเนิน และมีสัมมาคารวะต่อท่านผู้ใหญ่ผู้เจริญ อ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันและต่ำกว่า วางตนสม่ำเสมอ ไม่กระด้างดูหมิ่นผู้อื่นด้วยอำนาจมานะ เพราะชาติ เพราะโคตร เพราะยศ เพราะทรัพย์เป็นต้น

ข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทรงมีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยน เมื่อมีผู้มากราบทูลด้วยข้ออรรถข้อธรรมที่กอปรด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นวิสัยของบัณฑิตชน มิได้ทรงห้ามปราม ทรงวิจารณ์โดยถ้วนถี่ ถ้าดีชอบก็ทรงอนุโมทนา อนุวัตรตาม ไม่ทรงถือพระองค์ด้วยอำนาจมานะ ทรงสัมมาคารวะอ่อนน้อมแก่ผู้เจริญโดยวัย โดยคุณ ไม่ทรงดูหมิ่น จัดเป็นมัททวะ ความอ่อนโยน

หลักสมานัตตตาในพุทธศาสนา

อันคำว่า มัททวะ ตามที่อธิบายมาข้างต้น และตามที่แสดงถึงพระราชจรรยาของพระมหากษัตริย์ ว่าทรงประกอบด้วยความอ่อนโยน ดั่งที่ได้แสดงมานั้น เป็นการแสดงโดยทั่วไป นอกจากนี้คำว่าความอ่อนโยนนี้ ยังมีข้อที่ควรอธิบายเข้าหลักธรรมปฏิบัติได้อีกหลายประการ คือความอ่อนโยนนี้ย่อมเป็นไปทางจิตใจและเป็นไปทางกาย ต่อความประพฤติ ต่อบุคคล และต่อการงานต่าง ๆ ที่เป็นไปทางจิตใจนั้น ก็คือมีจิตใจที่ไม่ดื้อกระด้าง ไม่ประกอบด้วยความคิดหมิ่นแคลน มีจิตใจที่รู้สึกในบุคคลทั้งปวงเป็นไปโดยสม่ำเสมอ แต่ว่าเมื่อดำรงตำแหน่งฐานะอย่างใด ก็มีจิตใจรักษาตำแหน่งฐานะนั้นไว้โดยชอบให้เหมาะให้ควร แต่ไม่ใช่มีความหมายไปในด้านดูหมิ่นดูแคลนผู้อื่นที่ต่ำกว่า ทางพระพุทธศาสนานั้นสอนให้มี **สมานัตตตา**

คือความเป็นผู้มีตนเสมอ ดังที่แสดงไว้ใน **สังคหวัตถุ** ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวนำใจของกันและกันไว้ด้วยความเคารพรัก และพระพุทธศาสนานั้น ได้มุ่งถึงหลักความประพฤติเป็นข้อสำคัญ เมื่อประพฤติดี ประกอบกรรมดี ก็ชื่อว่าเป็นคนดี เมื่อประพฤติชั่ว ประกอบกรรมชั่ว ก็ชื่อว่าเป็นคนชั่ว ความเป็นคนดีหรือความเป็นคนชั่วนั้น ทางพระพุทธศาสนามิได้จำแนกไว้เพราะเหตุอื่น เช่นเพราะเหตุว่ามีทรัพย์มากหรือน้อย มีตระกูลสูงหรือตระกูลต่ำเป็นต้น แต่ว่ามุ่งถึงกรรมคือการงานที่กระทำทางกายทางวาจาที่ดีหรือชั่วของคนนี่แหละเป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ใดประกอบกรรมดีก็ชื่อว่าเป็นคนดี แม้จะเป็นคนยากจนขัดสนเป็นคนที่เกิดในตระกูลสามัญ และเมื่อทำชั่วก็ชื่อว่าเป็นคนชั่ว แม้ว่าจะเป็นผู้มีทรัพย์เป็นผู้ที่ได้รับนับถือว่าเกิดในตระกูลดี ตระกูลสูง เพราะฉะนั้น จึงไม่ยกเอาทรัพย์ชาติ ตระกูลเป็นต้นดังกล่าวเป็นหลักในการแบ่งความเป็นคนดี ความเป็นคนชั่วเพราะฉะนั้น หลักอันนี้จึงเป็นหลักที่เป็นสามัญทั่วไป เพราะฉะนั้น ทุก ๆ บุคคลเมื่อต่างถือหลักอันนี้เสมอกันว่า เป็นคนดีเพราะทำกรรมดี เป็นคนชั่วเพราะทำกรรมชั่ว ก็ตั้งใจประกอบกรรมที่ดีต่อกัน เกื้อกูลกัน ดั่งนี้ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามหลัก **สมานัตตตา ความเป็นผู้ที่เสมอกันโดยกรรม** และก็มุ่งที่จะนับถือกรรมเสมอกันตามหลักของศรัทธาคือความเชื่อ และตามหลักของการปฏิบัติก็มุ่งที่จะละความชั่ว ประกอบกรรมดีเสมอกัน นี่ก็เป็นสมานัตตตาอย่างหนึ่ง

ทรงสอนให้มีทิฏฐิสามัญญตา

ความที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอน ทรงบัญญัติพระวินัยสั่งเอาไว้สำหรับที่จะเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ทุก ๆ บุคคลก็เคารพนับถือปฏิบัติตามพระธรรม-วินัยเสมอกัน ให้เป็นผู้ที่มีทิฏฐิคือความเห็นชอบถูกต้อง อันเป็นความเห็นที่ประเสริฐที่นำออกจากทุกข์ได้สม่ำเสมอกัน อันเรียกว่า **ทิฏฐิสามัญญตา** และความเป็นผู้ที่มีความประพฤติอันเรียกว่าศีล ตั้งใจที่จะปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระพุทธเจ้าสม่ำเสมอกัน ละข้อที่ทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ดั่งนี้ อันเรียกว่า **สีล-สามัญญตา** ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีสมานัตตตา ปฏิบัติตนให้เสมอกัน และในทางบ้านเมืองก็มีกฎหมาย มีกฎระเบียบต่าง ๆ สำหรับปฏิบัติ ก็ปฏิบัติให้สม่ำเสมอกัน ดั่งนี้ก็เป็นหลักสมานัตตตาอย่างหนึ่ง และที่แสดงถึงทิฏฐิสามัญญตาเมื่อกี้นี้ว่า มีความเห็นที่

ประเสริฐที่นำออกจากทุกข์ ก็เพราะว่าทุกคนนั้นมีความเสมอกันในอริยสัจ คือในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ในทุกข์นั้นต่างก็มีเกิดมีแก่มีตาย มีโศก ทุกข์กายทุกข์ใจ ป่วยไข้เป็นต้น เสมอกันอันเป็นตัวทุกข์ และต่างก็มีเหตุเกิดทุกข์คือตัณหาเสมอกัน เมื่อดับทุกข์ ก็ต้องดับตัณหาเสมอกัน จึงจะเป็นความดับทุกข์ได้ และจะต้องปฏิบัติในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์จึงจะดับทุกข์ได้ เป็นหลักสัจจธรรมที่เป็นไปเสมอกัน ไม่มียกเว้นใคร อันนี้ก็เป็นหลักสมานัตตตาอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อได้ระลึกถึงหลักของสมานัตตตาอย่างนี้แล้ว ก็ปฏิบัติอาศัยความอ่อนโยนของจิตใจ ให้เป็นไปตามหลักของสมานัตตตาเหล่านี้ นี่เป็นสมานัตตตาในหลักธรรมเป็นต้นทางจิตใจ เป็นความอ่อนโยนทางจิตใจ อันประกอบด้วยหลักธรรมในสมานัตตตา เพราะว่าความที่จิตใจจะยอมรับในหลักสมานัตตตาดังกล่าวมานี้ ต้องเป็นจิตใจที่ปราศจากความดื้อถือรั้นไปตามอำนาจของกิเลส คือโลภโกรธหลงเป็นต้น ในจิตใจของตัวเอง ไม่ดื้อถือรั้นไปตามอำนาจของตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากในจิตใจของตนเอง ถ้าหากว่าลุอำนาจของกิเลสเป็นทาสของตัณหาแล้ว ใจก็จะแข็งกระด้าง ไม่ยอมรับในหลักธรรมทั้งปวงเหล่านี้ จะปฏิบัติฝืนหลักธรรมเหล่านี้ไปตามอำนาจของกิเลส นี่ก็เพราะว่าจิตใจไม่อ่อนโยน เพราะกิเลส เป็นจิตใจที่แข็งกระด้าง ต่อเมื่อมีจิตใจที่ไม่ดื้อถือรั้นเพราะอำนาจของศรัทธาปัญญาเป็นต้น จึงได้อ่อนโยนไปตามหลักธรรม ด้วยอำนาจของศรัทธาปัญญาเป็นต้น ก็จะทำให้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความอ่อนโยนในหลักธรรม

ปฏิบัติพรหมวิหารธรรมให้จิตใจอ่อนโยนยิ่งขึ้น

ความอ่อนโยนที่เป็นไปในบุคคลนั้น ก็คือมีจิตใจที่ไม่แข็งกระด้าง ดูหมิ่นดูแคลน ดังเช่นที่กล่าวนั้น ยอมรับนับถือว่าทุกคนมีสมานัตตตา ตามหลักธรรมที่เสมอกันไม่แตกต่างกัน ต้องเป็นเพื่อนแก่เพื่อนเจ็บเพื่อนตายด้วยกัน ทำกรรมชั่วก็ได้ชั่วทำกรรมดีก็ได้ดีด้วยกัน เมื่อปฏิบัติในทุกขสมุทัยก็ย่อมได้ทุกข์ ปฏิบัติในมรรคก็ย่อมได้ความดับทุกข์เสมอกัน จิตใจก็มีความอ่อนโยนไปในคนทั้งปวง และเมื่อแถมมาแผ่เมตตา แผ่กรุณา แผ่มุทิตา แผ่อุเบกขา อันเป็น **พรหมวิหารธรรม** ไปในกันและกันอีกด้วยแล้ว ก็จะทำให้จิตใจนี้อ่อนโยนมากยิ่งขึ้น เหมือนว่าสัตว์บุคคลทั้งปวงในโลกนี้

เป็นญาติเป็นมิตรกันทั้งหมด เป็นผู้ที่ควรเมตตาควรกรุณาเป็นต้นต่อกันทั้งหมด ก็เป็นความอ่อนโยนที่เป็นไปในบุคคล

มีความอ่อนโยนในการปฏิบัติการงาน

และในส่วนการงานนั้นก็จะต้องมีความอ่อนโยน จึงจะปฏิบัติการงานนั้น ๆ ได้ แม้ร่างกายที่ปฏิบัติการงานเอง ร่างกายก็ต้องมีความอ่อนโยนเป็นธรรมชาติธรรมดา เช่นว่าคนเราจะเดินจะยืนจะนั่งจะนอนได้ ร่างกายนี้ก็ต้องอ่อนโยน สามารถที่จะพับขาเข้าได้ เหยียดขาออกได้ พับแขนได้ เหยียดแขนออกได้ สำหรับอาจที่จะก้มได้ ที่จะเงยได้ ที่จะอ้าปากพูดได้หรือบริโภคอาหารได้ แม้มือที่จะเขียนหนังสือจะเขียนหนังสือได้ มือก็ต้องอ่อน นิ้วที่จับปากกาดินสอก็ต้องอ่อน สามารถที่จะจับปากกาได้ ที่จะเขียนได้ เหล่านี้เป็นความอ่อนโยนของร่างกายทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ความอ่อนโยนของร่างกายนี้ จึงชื่อว่าเป็น **อุปาทายรูป** รูปอาศัยอย่างหนึ่ง ดังร่างกายของคนเป็น เป็นร่างกายที่มีความอ่อนโยน ส่วนร่างกายของคนตายนั้นแข็งกระด้าง ไม่สามารถที่จะมีความอ่อนโยนเหมือนอย่างร่างกายของคนเป็นดังที่กล่าวได้ เพราะฉะนั้น แม้ธรรมชาติธรรมดาของร่างกาย ก็ต้องมีความอ่อนโยนที่เรียกว่ามัททวะ ดั่งนี้

ความอ่อนโยนทางกายและวาจาเนื่องมาจากจิตใจ

และความอ่อนโยนทางจิตใจ อันสืบเนื่องมาถึงความอ่อนโยนทางร่างกายที่แสดงต่อกัน เพราะเมื่อมีจิตใจอ่อนโยน ประกอบด้วยเมตตากรุณาเป็นต้นดังที่กล่าวมานั้น ก็จะทำให้ความประพฤติทางกายทางวาจาทางใจต่อกัน เป็นไปด้วยความอ่อนโยน ร่างกายที่แสดงออก เป็นวาจาที่พูด ก็จะเป็นวาจาที่เรียกว่า **ปิยวาจา** วาจาซึ่งเป็นที่รักอันเป็นที่จับใจ นำให้เกิดความรัก ไม่เป็นวาจาที่แข็งกระด้างหมิ่นแคลน อันนำให้เกิดความเกลียดชัง อาการทางกายที่แสดงออกก็เป็นอาการที่สุภาพนิ่มนวล ชวนให้เคารพรัก ไม่ขัดขวางลูกตาใคร เพราะเหตุที่แสดงท่าทางที่เรียกว่าเป็นการเบ่งก็ดี เป็นการที่หมิ่นแคลนก็ดี เหล่านี้เป็นต้น เหล่านี้ก็รวมเป็นเรื่องของความอ่อนโยนทางกาย อันหมายถึงวาจาด้วย เพราะฉะนั้น คุณสมบัติข้อนี้จึงเป็นข้อที่สำคัญมาก

ทรงมีความอ่อนโยนออกมาจากพระราชหฤทัย

และสำหรับองค์พระมหากษัตริย์นั้น ก็ปรากฏว่าได้ทรงมีความอ่อนโยนออกมาจากพระราชหฤทัย ปรากฏทางพระอาการทางพระวรกายและทางพระวาจาดังที่ปรากฏ และนอกจากนี้ ยังทรงทำให้เกิดความอ่อนโยน เป็นความสามัคคี ร่วมการร่วมงานกันในการงานทั้งหลายด้วย ดังที่ปรากฏว่าอันการจัดโครงสร้างองค์กรที่มีการจัดระบบการบริหารขั้นแบ่งแยกแจกแจงหน้าที่กันอย่างแน่ชัดว่า หน่วยงานใดเป็นหน่วยงานหลักในพื้นที่ หน่วยงานใดบ้างที่จะเข้ามาประสานการดำเนินงาน เพื่อให้การพัฒนาได้ดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างสมบูรณ์ อันนี้เป็นบ่อเกิดของพระราชดำริที่ให้จัดตั้งโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาในภูมิภาคต่าง ๆ ขึ้น ด้วยมีพระราชดำริว่า กรมกองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทุกด้าน ได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรองดองกัน ประสานงานกัน ตามธรรมดาแต่ละฝ่ายต้องมีศูนย์ของตนแต่ว่าอาจมีการถือว่าเป็นศูนย์ของตัวเอง คนอื่นไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ เป็นศูนย์ที่รวบรวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรมกอง ทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้านที่งานการส่งเสริมการศึกษา ก็หมายความว่าประชาชนที่จะใช้วิธีการทั้งหลายสามารถจะมาดู ส่วนเจ้าหน้าที่ที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกัน ในที่ซึ่งเป็นที่เดียวกัน จึงหมายความถึงที่สำคัญปลายทาง ประชาชนจะได้รับประโยชน์ ต้นทางของผู้เป็นเจ้าหน้าที่ที่จะให้ประโยชน์ นอกจากนั้นยังพระราชทานแนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่าส่วนราชการต่าง ๆ ที่เคยจัดตั้งหน่วยหรือสถานีทดลองแยกกัน แต่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน หากจะตั้งโครงการพัฒนาขึ้นใหม่ ก็น่าจะมาอยู่ร่วมในสถานที่เดียวกันในลักษณะศูนย์ศึกษาการพัฒนา เพราะฉะนั้น จึงได้ปรากฏผลดี เพราะเหตุว่าทำให้โครงการต่าง ๆ สามารถดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นดังที่เห็นได้เด่นชัดก็อย่างศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่นราธิวาส ที่เรียกว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาเกี่ยวกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่ดินที่เรียกว่าพรุ มาใช้ในการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกรและทำรายได้ให้แก่เขา ใช้เป็นที่อยู่ได้ ทำมาหากินได้ ซึ่งแต่เดิมเป็นที่น้ำท่วม และเป็นที่ที่ไม่สามารถจะประกอบการเกษตรใด ๆ ได้ ดังนี้เป็นต้น

การมีศูนย์ทำให้เกิดความอ่อนโยน

เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่าได้โปรดจัดให้มีศูนย์ขึ้นดังนี้ ก็ทำให้เกิดความอ่อนโยน คือทำให้เจ้าหน้าที่ในหน่วยต่าง ๆ ซึ่งแยกกันอยู่ ซึ่งเคยถือว่าหน่วยของใครก็หน่วยของใคร ไม่ประสานงานกัน แต่อันที่จริงนั้นควรจะประสานงานกัน เพราะเป็นเรื่องที่สืบเนื่องต่อเนื่องกัน สัมพันธ์กัน เพราะฉะนั้น จึงเป็นการปฏิบัติงานที่เรียกว่าแข็งตัว ไม่ใช่อ่อนตัว แต่เมื่อมามีศูนย์รวมกัน ก็เป็นอันว่าทำให้เกิดความอ่อนโยน คือ ทำให้ทุกฝ่ายนั้นพ้นจากภาวะที่เรียกว่าแข็งตัว ต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างทำ มาร่วมกันคิด ร่วมกันจัดทำในเรื่องที่สืบเนื่องกันไป ในที่อันเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์มาก อย่างในแหล่งที่อ้างมานั้น ซึ่งมีพรุ ซึ่งมีเนื้อที่มากมาย อันเป็นที่น้ำเค็มมาขังสะสมอยู่นาน จึงทำให้ไม่สามารถที่จะประกอบเกษตรกรรมอะไรได้ แต่เมื่อมามีการค้นคว้าพิสูจน์ที่จะแก้ไขภาวะที่ดินที่เป็นพรุนี้ให้กลับเป็นประโยชน์ และใช้ดินที่เป็นพรุนั้นทำประโยชน์ด้วย ก็ได้ปรากฏผลที่คืบหน้า เช่นเป็นต้นว่า ดินที่พรุนั้นเมื่อเอามาพิสูจน์ และเอามาผสมกับส่วนประกอบอีกบางส่วนสามารถใช้ทำเป็นปุ๋ยได้ และก็ได้ทดลองไปให้โรงเรียนทั้งหลาย นำเอาดินพรุซึ่งผสมส่วนให้เป็นปุ๋ยได้นั้นไปทดลองใช้ปลูกผัก ก็ปรากฏว่าได้ผล ทำให้ผักที่ปลูกนั้นเติบโตได้ และให้ผลได้ เป็นตัวอย่างแห่งการแก้ที่ดินที่ว่าใช้ไม่ได้นั้นให้ใช้ขึ้นมาได้ด้วย และก็เสาะหาข้าวเป็นต้นที่สามารถจะนำมาปลูกในพื้นที่นั้นได้ ในเมื่อที่ได้มีการแก้ไขเอาน้ำเค็มออกไป และแก้ไขที่ดินให้ดีขึ้นตามสมควร โดยที่ได้รวบรวมพันธุ์ข้าวทั้งหมดในประเทศ สามารถที่จะทราบได้ว่า ข้าวทั้งหมดในประเทศทั้งหมดมีกี่ร้อยพันธุ์กัน แล้วก็พันธุ์ไหนบ้างสามารถจะปลูกในที่ดินที่เป็นพรุนั้นได้ และพันธุ์ไหนบ้างที่สามารถจะปลูกในที่ดินอื่นนอกจากนั้นเป็นแห่ง ๆ ไป ก็สามารถพบพันธุ์ข้าวที่สามารถปลูกในที่นั้นได้ ดั่งนี้เป็นต้น เพราะเหตุที่ได้มีศูนย์ศึกษาการพัฒนาขึ้นดั่งนี้ จึงพบเหตุ แก้ไขเหตุให้ถูกต้อง ให้ได้รับผลในด้านการเกษตร ทำที่ดินที่ไร้ประโยชน์ให้เป็นประโยชน์ขึ้น ทำที่ดินมากมายที่ว่างเปล่า ให้คนได้เข้าทำมาหากินและเข้าอยู่อาศัยได้ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติในหลักของความอ่อนโยนนั้นเอง คือทำให้บุคคลทุก ๆ ฝ่ายที่มีความแข็งตัว ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่ประสานกันมารวมตัวกัน และช่วยกันคิดช่วยกันทำเป็นความอ่อนโยน อันนี้แหละคือหลักมัททวะที่จะพึงเห็นได้เป็นหลักอันสำคัญทั่วไปที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติในสิ่งทั้งหลาย เพราะ-

ฉะนั้น คำว่ามัททวะคือความอ่อนโยนนี้ จึงไม่ใช่มีความหมายเล็กน้อย แต่มีความหมายที่เป็นประโยชน์มาก ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงใช้หลักการคือหลักธรรมข้อนี้มาในการที่ทรงปฏิบัติราชกิจ

ความเนื่องกันระหว่างวิริยะและมัททวะ

อนึ่ง ในบารมีข้อที่ ๕ คือ วิริยะ กับทศพิธราชธรรมข้อที่ ๕ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน ดูถ้อยคำต่างความหมายกัน แต่เมื่อพิจารณาจากหลายพระสูตร จะพบว่า มีความเนื่องกันอยู่ในประการที่สำคัญ ยกตัวอย่างใน **กันทรกสูตร** แสดงว่า *"จิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเนิน ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งอยู่ ถึงความไม่หวั่นไหว ย่อมน้อมไปเพื่อญาณปรีชา ซึ่งเป็นอภิญญาชั้นสูงได้ คือจิตที่ควรแก่การงานคือปฏิบัติงานเพื่อปรีชาญาณได้ จะต้องเป็นจิตที่มีสมาธิ มีลักษณะอ่อน"* ใช้คำว่า *"มุทุภูตะ เป็นจิตอ่อน"* เมื่อพิจารณาดูก็จะเห็นว่า จิตที่ไม่มีสมาธิเป็นจิตที่แข็งกระด้างด้วยอำนาจนิวรณ์ คือ กิเลสที่เกิดขึ้นกลุ้มรุมอยู่ในจิต ทำจิตให้กลัดกลุ้มวุ่นวาย ไม่อาจใช้จิตนี้ทำงาน ไม่อาจน้อมไปเพื่อพิจารณาเพื่อปัญญาได้ เป็นอันว่าใช้ความเพียรไม่ได้ ไม่มีกำลังที่จะตั้งความเพียร จึงชื่อว่าไม่ควรแก่การงาน ต่อเมื่อจิตเป็นสมาธิ จิตควรแก่การงาน คือควรตั้งความเพียรทำการงานได้ เพราะเป็นจิตอ่อนโยน เรียกว่า ยอมให้น้อมไปทำงาน แม้ในการทำงานทั่วไปด้วยความเพียร จิตก็ต้องอ่อน ยอมให้น้อมไปเพื่อตั้งความเพียรเพื่อทำงานนั้น เพียรเพื่อทำอะไรให้สำเร็จ จึงต้องมีความอ่อนโยนยินยอมพอใจของจิตประกอบอยู่ด้วย ใน **ธาตุวิภังคสูตร** แสดงอุปมาที่ทำให้เห็นได้ง่ายขึ้น ว่าเปรียบเหมือนช่างทองสุมทองในเบ้า คือตั้งความเพียรให้พอดี มิให้มากไปน้อยไป บางคราวก็ต้องสูบลมให้แรง บางคราวก็ต้องพรมน้ำให้ไฟลดลง เพื่อให้ทองละลายให้พอดี ทองจึงอ่อนเหลว ควรแก่การงาน ผุดผ่องได้ที่ จึงเททองที่อ่อนเหลวได้ที่ ทำทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา วิริยะ ความเพียร กับ มัททวะ ความอ่อนโยน จึงต้องประกอบไปด้วยกัน ดังนี้

และในอุปมาในธาตุวิภังคสูตรนี้ ก็แสดงว่า อันทองคำที่จะใช้หล่อให้เป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้นั้น จะต้องสุมให้เหลว ให้อ่อนเหลว ดังนี้แหละคือมัททวะ ความอ่อนโยน หรือเมื่อทองอ่อนเหลวแล้ว จึงจะเททองที่อ่อนเหลวได้ที่ ทำทอง

รูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา ถ้าหากว่าทองไม่อ่อนเหลว ก็ไม่สามารถจะทำทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้น มัททวะคือความอ่อนโยนของจิต ยอมที่จะประกอบความเพียร จึงเป็นจิตที่สามารถประกอบความเพียรได้ อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า วิริยะ ความเพียร กับ มัททวะ ความอ่อนโยน ต้องประกอบไปด้วยกัน

๑๖ *กันยายน* ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๘ ขันติบารมี

ขันติบารมีในจันทกุมารชาดก

จะแสดง **ขันติบารมี** อันเป็นบารมีข้อที่ ๖

ขันติ เป็นบารมีข้อที่ ๖ ในบารมี ๑๐ ประการ ในชาดกแสดงว่า พระพุทธเจ้าเมื่อยังมิได้ตรัสรู้ ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ท่องเที่ยวบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ นี้ ในพระชาติเป็นอเนกนับไม่ถ้วน เฉพาะในทศชาติ **จันทกุมารชาดก** ท่านจัดไว้สำหรับ **ขันติบารมี** มีความย่อว่า

จันทกุมาร เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าเอกราชา ผู้ครองเมืองบุปผวดีคือพาราณสี และพระนางจันทรา เมื่อทรงเจริญวัยแล้ว พระราชบิดาก็ได้แต่งตั้งให้เป็นอุปราช พระจันทกุมารทรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม เมื่อประชาชนมีความเดือดร้อน พระองค์ก็จะวินิจฉัยตัดสินโดยยุติธรรม เป็นเหตุให้ขัดประโยชน์ของปุโรหิตชื่อว่า กัณฑหาละ ผู้ไร้ยุติธรรม มักรับสินบนจนเป็นที่เกลียดชังของประชาชน และพากันสรรเสริญพระจันทกุมาร ในที่สุดพระเจ้าเอกราชาก็ทรงมอบหมายหน้าที่พิพากษาคดีให้แก่พระจันทกุมารแต่ผู้เดียว จึงทำให้กัณฑหาลปุโรหิตโกรธแค้นพระจันทกุมารที่มาตัดประโยชน์ของตน คิดหาอุบายที่จะแก้แค้นอยู่เสมอ กระทั่งวันหนึ่งพระเจ้าเอกราชาทรงสุบินเห็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ครั้นทรงตื่นจากบรรทมแล้ว ก็ทรงปรารถนาจะไปอุบัติขึ้นในที่นั้น จึงทรงปรึกษากับปุโรหิตว่า ทำอย่างไรพระองค์จึงจะได้ไปอุบัติขึ้นในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น เมื่อปุโรหิตได้ช่องที่จะแก้แค้นพระจันทกุมารเช่นนั้น ก็ทูลว่า จะต้องทำบูชายัญสังเวยพระเจ้าด้วยชีวิตของบุคคลที่เป็นที่รักของพระองค์ อันประกอบด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา พระมเหสี ช้างแก้ว ม้าแก้ว คหบดี อย่างละ ๔ พระเจ้าเอกราชากำลังทรงลุ่มหลงในสวรรค์ จึงทรงยอมรับจะกระทำตามคำแนะนำนั้น แม้พระมเหสีและพระจันทกุมารจะทรงอ้อนวอนว่า การทำเช่นนั้นเป็นบาปกรรม ขอให้ล้มเลิกเสีย พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ ในที่สุดก็ได้ทรงให้จัดเตรียมพิธีบูชายัญขึ้น พระราชมารดาของพระจันทกุมารจึงทรงตั้งอธิษฐานว่า หากเป็นบุญบารมีที่พระองค์จะได้อยู่ร่วมในเศวตฉัตรต่อไป

ขอให้การบูชายัญนั้นจงมีอันต้องล้มเลิกไปเสีย ฝ่ายประชาชนผู้มาในที่นั้น ครั้นรู้ถึงพระประสงค์ในการบูชายัญของพระเจ้าเอกราชา และความชั่วร้ายของกัณฑหาลปุโรหิตแล้ว จึงพากันลงประชาทัณฑ์กัณฑหาลปุโรหิต และจับพระเจ้าเอกราชาประกาศให้เป็นคนจัณฑาลเนรเทศออกไปนอกเมืองเสีย และพากันทำพิธีราชาภิเษกพระจันทกุมารขึ้นครองราชสมบัติสืบไป

อธิวาสนขันติ ความอดทนที่เป็นไปสามัญ

ขันติ คือความอดทนที่เป็นไปสามัญนั้น มีความอดกลั้นเป็นลักษณะเรียกว่า **อธิวาสนขันติ** เช่นอดทนต่อหนาวร้อนเป็นต้น ที่เรียกว่า ทนตรากตรำ ๑ อดทนต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย เรียกว่า ทนลำบาก ๑ อดทนต่อถ้อยคำจาบจ้วงล่วงเกิน ที่เรียกว่า ทนเจ็บใจ ๑ เพราะว่าหนาวร้อนมี ทุกขเวทนามี แต่อดกลั้นเอาไว้ และความโกรธมี แต่ว่าอดกลั้นเอาไว้ในใจ ไม่ผลุนผลันแสดงออกไป คือว่าไม่ปล่อยโกรธออกไปทางวาจา ทางกาย อดทนเอาไว้ในใจ เมื่อเป็นดั่งนี้ ใจก็ยังโกรธอยู่ เรียกว่าใจไม่ปกติ

โสรัจจะ ความแช่มชื่นแจ่มใส

พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงธรรมอีกข้อหนึ่ง อันได้แก่ **โสรัจจะ** ที่แปลกันว่า ความเสงี่ยม ตามศัพท์แปลว่า ความแช่มชื่นแจ่มใส อันหมายความว่าพึงมีธรรมอีกข้อหนึ่งคือโสรัจจะนี้ มาเป็นเครื่องประดับใจ ทำให้ใจแช่มชื่น ให้แจ่มใสหายความขุ่นมัว เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย สำเร็จเป็นขันติได้เต็มที่ โสรัจจะ ความเสงี่ยมสงบ หรือความที่มีจิตใจแช่มชื่นแจ่มใสนี้ จะแสดงเฉพาะที่เป็นเครื่องดับความโกรธ เพราะดูเป็นการที่จะทำได้ยากในเวลาที่มีความโกรธ คราวนี้ก็ควรจะพิจารณาดูว่า ความแช่มชื่นแจ่มใส ความสงบเสงี่ยมใจที่ทุก ๆ คนต่างเคยมีอยู่ด้วยกันนั้น มีเพราะอะไร ลองคิดค้นพิจารณาดู ก็น่าจะเห็นได้ว่า ที่มีความแช่มชื่นแจ่มใสนั้น ก็เพราะว่าได้รับสิ่งที่น่าปรารถนาพอใจ จึงทำให้เกิดความแช่มชื่นแจ่มใส เป็นต้นว่าได้เห็นรูปที่น่าปรารถนาพอใจ ได้ยินเสียงที่น่าปรารถนาพอใจ หรือเมื่อกล่าวโดยวัตถุ ก็ได้วัตถุที่น่าพอใจ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ ได้สุข ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าปรารถนาพอใจ เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เกิดความ

แช่มชื่นแจ่มใส โดยปกติย่อมเป็นไปอยู่ดั่งนี้ อีกอย่างหนึ่ง ความแช่มชื่นแจ่มใสนั้นเกิดจากความสงบใจ คือเมื่อทำใจให้บังเกิดความสงบได้ รสของความสงบนั้นก็ปรากฏออกมาเป็นความชื่นบานแจ่มใส พิจารณาดูว่า ความแช่มชื่นแจ่มใสที่ได้รับนั้น ย่อมบังเกิดขึ้นเพราะเหตุดังเช่นที่กล่าวมานี้ ฉะนั้น เมื่อรู้เหตุที่มาทำให้จิตใจเกิดความแช่มชื่นแจ่มใสดั่งนี้ ก็ปฏิบัติในการที่จะสร้างเหตุเช่นนั้นขึ้นแก่จิตใจนั้น ประการหนึ่งก็คือ สร้างเรื่องที่น่าปรารถนาพอใจให้แก่จิตใจขึ้นส่วนหนึ่ง สร้างอารมณ์ที่ทำให้จิตใจสงบระงับส่วนหนึ่งตามควรแก่เหตุ

รักษาจิตใจให้เป็นโสรัจจะด้วยการไม่รับคำด่า

แต่ว่าคราวนี้เรื่องที่ประสบมานั้นเป็นเรื่องที่ยั่วโกรธ เช่นว่าแทนที่จะเป็นสรรเสริญ ก็เป็นนินทาหรือเป็นด่าว่าเป็นต้น เมื่อเป็นดั่งนี้จะทำอย่างไร เพราะว่าเรื่องที่ประสบนั้นเป็นเรื่องที่ยั่วโกรธต่าง ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่น่าปรารถนาพอใจ ในวิธีปฏิบัตินั้น ในเบื้องต้นก็คงไม่สามารถที่จะแปลเรื่องนั้นให้กลับเป็นเรื่องที่น่าพอใจได้ เพราะว่าอย่างที่เคยได้ยินที่เขาด่า จะฟังคำด่านั้นให้เป็นสรรเสริญไป และให้ยิ้มอยู่กับคำด่านั้น ก็ดูจะเป็นการทำได้ยาก แต่เมื่อยังไม่สามารถที่จะแปลเรื่องให้เป็นไปดั่งนั้นได้ ก็มีวิธีปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่บางแห่ง ในเรื่องหนึ่งคือ **ไม่รับ** ดังมีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งไม่นิยมในลัทธิศาสนาการถือบวช ได้มีความโกรธพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ได้ข่าวว่าเสด็จออกทรงผนวช และในวันหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จผ่านบ้านของเขา เขาก็ด่าพระองค์ด้วยคำหยาบช้าต่าง ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงหยุดฟังแล้วก็ตรัสถามเขาว่า โดยปกติเมื่อมีแขกมาถึงบ้าน ท่านจะปฏิสันถารต้อนรับแขกอย่างไร พราหมณ์ก็ตอบว่า ก็ต้อนรับด้วยอาหาร ข้าว น้ำ เป็นต้น ตามควร พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามว่า ถ้าแขกที่มานั้นไม่บริโภคอาหาร ไม่ดื่มน้ำที่ได้จัดไว้รับ อาหารและน้ำที่จัดไว้นั้นจะตกเป็นของใคร พราหมณ์ก็ตอบว่า ก็ต้องตกเป็นของเจ้าของบ้านคือของตนเอง พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นคำที่ท่านด่านั้นเราไม่รับ ก็เมื่อเป็นเช่นนี้กลับความก็คือ คงตกเป็นของเจ้าของได้แก่ผู้ด่านั้นเอง และได้ตรัสต่อไปว่า ถ้าพระองค์ทรงรับคำนั้น ก็เหมือนอย่างแขกที่มาเยี่ยมได้บริโภคอาหาร บริโภคน้ำดื่มที่เจ้าของบ้านจัดไว้ต้อนรับ แต่ว่าพระองค์ไม่ทรงบริโภคร่วมด้วย ไม่ดื่มร่วมด้วย ดั่งนี้ พราหมณ์นั้นก็กลับได้คิดตาม

พระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้นี้ ถอดความออกก็คือว่าไม่รับ หมายความว่าปฏิเสธ ไม่ออกไปรับการด่านั้น เมื่อไม่ออกไปรับการด่านั้น การด่านั้นก็ไม่มาเกี่ยวกับตน ความโกรธก็ไม่บังเกิดขึ้น ความโกรธที่บังเกิดนั้น ก็เพราะว่าออกไปรับ เหมือนอย่างว่าออกไปร่วมบริโภคข้าวน้ำที่เจ้าของบ้านได้จัดไว้รับรอง ถ้าไม่ออกไปรับแล้ว ก็ไม่มาเกี่ยวอะไรด้วย เพราะฉะนั้นการที่ไม่ออกไปรับนี้ จึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะเป็นเครื่องป้องกันด้วย และเป็นเครื่องระงับความโกรธด้วย ซึ่งจะทำให้จิตใจเป็นโสรัจจะ คือความแช่มชื่นแจ่มใสอยู่ได้เป็นปกติ

รักษาจิตใจให้เป็นโสรัจจะด้วยการรับเข้ามา แต่แปลความเสียใหม่

อีกวิธีหนึ่งคือการรับเข้ามา แต่ว่าแปลความเสียใหม่ ดังมีเรื่องเล่าถึงพระพุทธเจ้าอีกเหมือนกัน ในคราวหนึ่งได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ได้ด่าว่าพระองค์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า พระองค์เป็นผู้ที่ไม่เป็นรส ไม่เป็นชาติอะไร เป็นผู้ที่ขัดสนจนยาก เป็นผู้ที่น่าเกลียดน่าชัง เป็นผู้ที่เป็นคนวิบัติ ดั่งนี้เป็นต้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า พระองค์ไม่มีรสมีชาติจริง คือว่าพระองค์ไม่ได้ปรารถนารสในรูปในเสียงเป็นต้น เพราะฉะนั้น ก็เป็นผู้ที่ไม่มีรสไม่มีชาติเหมือนอย่างที่ว่านั้น พระองค์เป็นผู้ที่ไม่มีทรัพย์สมบัติยากจนขัดสนจริง คือว่าได้ทรงเป็นผู้ที่ได้ละทรัพย์ อันได้แก่รูป เสียง เป็นต้น เสียจนหมดสิ้นแล้ว พระองค์เป็นผู้ที่น่าเกลียดน่าชังจริง เพราะว่าได้ตรัส ให้มีความเกลียดชังต่อบาปทุจริต พระองค์เป็นผู้ที่วิบัติจริง คือว่าเป็นผู้ที่วิบัติอันได้แก่การสิ้นกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ดั่งนี้ อันนี้ก็คือรับเอามาแล้วก็แปลความเสียใหม่ นี้ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่เป็นเครื่องรักษาจิตใจของตนให้เป็นโสรัจจะ คือให้แช่มชื่น

หัดทำจิตใจให้มีตีติกขาขันติและโสรัจจะ

นอกจากนี้ ก็ยังมีวิธีพิจารณาอื่น ๆ อีกหลายวิธี ตามทางพระพุทธศาสนา ทุกวิธีนั้นก็สุดแต่บุคคลที่จะพิจารณานำไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ เมื่อหัดทำใจให้ชื่นบานแจ่มใสในเวลากระทบกับ **อนิฏฐารมณ์** ในตอนแรกก็ไม่สามารถ แต่ว่าเมื่อหัดไป ๆ ก็สามารถที่จะทำจิตใจได้โดยลำดับ และเมื่อทำจิตใจให้สงบได้เป็นปกติ ไม่กระเทือน มีอาการคงที่มั่นคง ไม่มีอารมณ์อะไรมากระทบกระทั่งได้ ขันติก็มี

ความทนทานเป็นลักษณะเรียกว่า **ตีติกขาขันติ** ที่ตรัสว่า *"ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา ตีติกขาขันติเป็นตบะอย่างยิ่ง"* ขันติเป็นอลังการวิเศษอำนวยผลแก่ผู้ที่มีอยู่ทุกคน เหมือนอย่างบุคคลผู้ต้องปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการสั่งสอนหรือการเจรจาความต่าง ๆ จะต้องหัดให้มีจิตใจเข้มแข็งอดทน และมีจิตใจแช่มชื่น เผชิญกับความโต้แย้ง ความขัดแย้งต่าง ๆ อยู่เสมอ ผู้ที่สามารถทำได้เช่นนี้จึงเป็นผู้ชนะ สามารถที่จะปฏิบัติกิจหน้าที่ของตนให้สำเร็จได้ นี้เป็นคุณที่เกิดจากขันติและโสรัจจะข้อนี้เป็นประการสำคัญ เมื่อปฏิบัติได้ดั่งนี้ ก็เป็นการบำเพ็ญบารมีประการหนึ่ง

ขันติบารมี ๓ ชั้น

การปฏิบัติทำขันติคราวหนึ่ง ๆ เป็นกรรม ดังจะเรียกว่า **ขันติกรรม** ขันติที่เป็นกรรมอันบุคคลทำอยู่เสมอ ๆ นี้แหละเป็นเครื่องสร้างสันดานแห่งขันติ เก็บสั่งสมไว้อยู่เสมอ นี้แลเป็นบารมี ขันติบารมีนี้แบ่งออกเป็น ๓ ชั้นคือ

ขันติบารมี ได้แก่ ขันติที่บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน คือระหว่างขันติและสิ่งเหล่านี้ ถ้าจะต้องเสียไปอย่างหนึ่ง ก็ไม่ยอมเสียขันติ รักษาขันติไว้ยิ่งกว่าอย่างอื่น

ขันติอุปบารมี ได้แก่ ขันติที่บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง คือแม้จะต้องเสียอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งเพื่อรักษาขันติ ก็ยอมเสียเพื่อรักษาขันติไว้ ไม่ยอมเสียขันติเพื่อรักษาอวัยวะร่างกาย

ขันติปรมัตถบารมี ได้แก่ขันติที่บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิต คือบำเพ็ญขันติ รักษาขันติไว้อย่างยอมสละชีวิต ไม่เห็นค่าของชีวิตยิ่งกว่าขันติ

ในจริยาปิฎกอันแสดงอดีตจริยาของพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ท่องเที่ยวไปบำเพ็ญบารมีแสดงว่า ขันติของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น **ธรรมบาลกุมาร** เป็นขันติบารมี ขันติเมื่อครั้งทรงเป็น **ธรรมเทพบุตร** ผจญกับอธรรมเทพบุตร เป็นขันติอุปบารมี ขันติเมื่อครั้งทรงเป็น **ขันติวาทีดาบส** เป็นขันติปรมัตถบารมี

เมื่อพิจารณาตามกระแสธรรม พระบารมีขันติเป็นต้น ที่ทรงบำเพ็ญมาเต็มเปี่ยม ประมวลเข้าเป็น **มรรคสมังคี** ในขณะที่จะตรัสรู้ เป็นปรมัตถบารมีพร้อมกันทุกข้อ

ฉะนั้น ผู้ที่ปรารถนาความเจริญแก่ตน และปรารถนาความชนะในทางที่ชอบดังที่กล่าวมา ก็ควรอบรมขันติ โสรัจจะให้บังเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ

๑๗ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๙ ตบะ

ตบะหมายถึงกุศลสมาทาน

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อที่ ๖ คือ **ตปะ** หรือ **ตบะ**

คำนี้คนไทยเราคงได้ยินกันอยู่เสมอ ในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ที่เกี่ยวแก่ศาสนาพราหมณ์นั้น เช่นว่าฤษีบำเพ็ญตบะ คำว่า "ตบะ" นี้เราใช้เป็นภาษาไทย มาจากภาษาบาลีว่า **ตปะ** ตามศัพท์ก็แปลว่าเผาผลาญ ใช้เป็นกิริยา แปลว่าเดือดร้อนก็มี เช่นว่าทำกรรมชั่วย่อมเดือดร้อนเพราะว่ากรรมชั่วนั้นให้ผลเป็นทุกข์ มีลักษณะที่เผาผลาญความสุข เผาผลาญบุคคลผู้ทำให้เดือดร้อน และเมื่อมาใช้ในด้านของลัทธิศาสนาตั้งแต่เก่าก่อนพุทธศาสนาอย่างเช่นฤษีบำเพ็ญตบะ ก็มีความหมายถึงทั้งที่ใช้วิธีแผดเผาภายนอก เช่นว่าเผาไม้เป็นการบูชา และในขณะเดียวกัน ก็เผากิเลสในใจลงไปด้วย ตามลัทธิที่ถือกันนั้น ๆ มาถึงพุทธศาสนา ก็นำเอาคำนี้มาใช้ในความหมายว่าเผาผลาญเหมือนกัน แต่ว่าไม่ใช่เผาผลาญแบบก่อไฟเผา แต่ว่าเผาผลาญกิเลส อกุศลต่าง ๆ ในจิตใจ คือหมายถึงกุศลสมาทาน การสมาทาน คือถือปฏิบัติกิจที่เป็นกุศล อันเผาผลาญอกุศลวิตกบาปธรรม สมาทานวัตรคือถือปฏิบัติ วัตรคือข้อปฏิบัติตามแบบบัญญัติ อันเป็นอุบายอันจะสังหารอกุศลวิตกบาปธรรม แม้เพียงขณะหนึ่งสมัยหนึ่ง ก็เรียกว่าตบะ

ตบะหมายถึงความเพียร

และคำว่าตบะนี้ ยังมีใช้หมายถึงกุศลสมาทานอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เช่นหมายถึงความเพียร และความเพียรนั้นก็ต้องมีลักษณะที่เผาผลาญ เช่นเผาผลาญความเกียจคร้านอันตรงกันข้ามกับความเพียร เผาผลาญกิเลสที่บังเกิดขึ้น เผาผลาญอกุศลบาปธรรมทั้งหลายดังที่กล่าวมาข้างต้น

ตบะหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้องและปรากฏผล

และแม้ในพราหมณสมัยคือลัทธิพราหมณ์เอง ก็ยังให้ความหมายของตบะ

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น *"ก่อไฟเผากองกูณฑ์อัคคีบูชา"* คือมาหมายถึงข้อที่ปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ เช่นการปกครองประชาชน เป็นตบะของพระมหากษัตริย์ ในบัดนี้ก็เพิ่มว่า เป็นตบะของรัฐบาล มีคำเป็นคาถาหนึ่งแสดงว่า *"พระอาทิตย์มีตบะส่องแสงในกลางวัน พระจันทร์มีตบะในกลางคืน"* เป็นต้น

ผู้บำเพ็ญตบะ คือปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จด้วยดี ย่อมเป็นผู้มีตบะปรากฏเป็นผู้มีสง่าเป็นที่ยำเกรง ดังที่พูดกันว่า มีตบะเดชะ ส่วนผู้ที่ไม่ปฏิบัติให้สมกับหน้าที่ฐานะของตน ย่อมเป็นผู้ที่ไม่มีตบะอย่างนั้น ไม่ปรากฏเป็นผู้มีสง่า ไม่เป็นที่ยำเกรง มีภาษิตกล่าวไว้ใน **มหาสุตโสมชาดก** ว่า *"พระราชาผู้เอาชนะผู้ที่ไม่ควรชนะไม่ชื่อว่าพระราชา เพื่อนผู้เอาชนะเพื่อนไม่ชื่อว่าเพื่อน ภริยาผู้ไม่ยำเกรงสามีไม่ชื่อว่าภริยา บุตรผู้ไม่เลี้ยงมารดาบิดาผู้แก่เฒ่าไม่ชื่อว่าบุตร สภาที่ไม่มีสัตบุรุษคนดีไม่ชื่อว่าสภา ผู้ไม่พูดเป็นธรรมไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ ผู้ละ หรือสงบราคะ โทสะ โมหะ พูดเป็นธรรม ชื่อว่าสัตบุรุษ"* ในพราหมณสมัยดังที่กล่าวมาว่า พระอาทิตย์มีตบะส่องแสงสว่างในกลางวันเป็นต้นนั้น แสดงไว้โดยสมบูรณ์ว่า *"ตบะของพราหมณ์คือการเล่าเรียนพระเวทที่ศักดิ์สิทธิ์ ตบะของกษัตริย์คือการคุ้มครองไพร่ฟ้าประชาชน ตบะของเวศะหรือไวศยะคือการทำบุญให้ทานแก่พราหมณ์ ตบะของศูทรคือการรับใช้ ตบะของฤษีคือการกินอาหารที่เป็นผัก"*

อีกคาถาหนึ่งแสดงว่า *"อาทิตย์มีตบะส่องแสงสว่างในกลางวัน จันทร์มีตบะในกลางคืน กษัตริย์ผู้ทรงเครื่องผูกสอดอาวุธอย่างเต็มที่แล้ว เป็นผู้มีตบะ พราหมณ์ผู้ที่เข้าฌานมีตบะ"* และในคำท้ายก็มีแสดงว่า *"พระพุทธเจ้ามีตบะทั้งกลางวันทั้งกลางคืน ด้วยพระเดชแห่งพระพุทธคุณทั้งปวง"*

๑๕ เพราะฉะนั้น คำว่าตบะนี้ในทางปฏิบัติ จึงมีความหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้อง และการปฏิบัติหน้าที่นั้นให้บังเกิดผลปรากฏเป็นที่ยำเกรง ดังเช่นอาทิตย์มีตบะเวลากลางวัน อาทิตย์นั้นส่องแสงสว่างปรากฏ จันทร์มีตบะกลางคืน จันทร์ก็ส่องแสงเวลากลางคืนปรากฏ พระมหากษัตริย์ที่ผูกสอดพระขันธ์ศร ซึ่งเป็นอาวุธประจำพระองค์ ประจำพระราชอิสริยยศ มีตบะคือเป็นที่สง่าพึงยำเกรง พราหมณ์ที่เข้าฌานมีตบะ พระพุทธเจ้านั้นเป็นผู้ทรงพระคุณ จึงปรากฏพระเดช ชื่อว่ามีตบะทั้งกลางวันทั้งกลางคืนด้วยพระคุณ เพราะฉะนั้น คำว่าตบะนี้จึงมีความหมายอัน

สำคัญ หมายถึงการที่ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง และให้เกิดผลปรากฏ และความที่มีคุณเป็นเครื่องยำเกรงปรากฏเป็นเดช เป็นที่ยำเกรง ไม่เป็นที่หมิ่นแคลน

การบำเพ็ญตบะต้องอาศัยความเพียร

และในการปฏิบัติให้บังเกิดตบะดังกล่าวนี้ จำต้องอาศัยวิริยะคือความเพียร เพราะฉะนั้น จึงมักจะแสดงอธิบายตบะด้วยวิริยะคือความเพียร ความเพียรในพุทธศาสนาก็คือความเป็นผู้กล้า ละความชั่ว กระทำความดีต่าง ๆ ข้อที่พระมหากษัตริย์ทรงพระวิริยะอุตสาหะ ใส่พระราชหฤทัยในการปกครองพระราชอาณาเขตและประชาชน ให้เกษมสุขปราศจากอันตราย มีพระตบะเดชะเป็นที่ยำเกรงแห่งบุคคลทั่วไป ไม่อาจหมิ่นพระบรมเดชานุภาพได้ ทั้งทรงสมาทานกุศลวัตร ทรมานพระกายพระกมล เพื่อระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อกำจัดบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมสูญ ไม่ตั้งอยู่ได้ ดังนี้จัดเป็นตปะ หรือเป็นตบะ

ตัวอย่างโครงการพระราชดำริอันนับว่าเป็นตบะ

ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำเพ็ญตบะที่เป็นความเพียรพยายาม ให้บังเกิดผลต่าง ๆ อันเป็นผลดีแก่ประเทศชาติประชาชนเป็นอันมาก ดังเช่นโครงการหนึ่งที่ได้ทรงพระราชอุตสาหะจัดขึ้นในพระราชวังสวนจิตรเอง หรือที่เรียกว่าพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน มีลักษณะที่เรียกว่าคล้าย ๆ หมู่บ้านเล็ก ๆ ในใจกลางกรุงเทพมหานคร ในหมู่บ้านแห่งนี้มีทั้งโครงการด้านการเกษตร โรงงานอุตสาหกรรม มีโรงพยาบาล มีโรงเรียน มีแม้กระทั่งโรงช้างเผือกอยู่ในนั้นด้วย ซึ่งชาวต่างประเทศมาเห็นก็รู้สึกชื่นชม และค่อนข้างจะประหลาดใจอยู่มาก โครงการแห่งนี้เป็นจุดสำคัญในการที่จะทำให้โครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ ได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้องในทางวิชาการในระยะเริ่มแรก แล้วก็นำไปใช้ปฏิบัติในโครงการต่าง ๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินออกไปช่วยประชาชนในชนบท โครงการต่าง ๆ เหล่านี้เริ่มมานานแล้ว ที่ปรากฏหลักฐานก็อย่างเช่นในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ โปรดเกล้าฯ ให้จัดทำแปลงปลูกต้นไม้ เรียกว่ายางนา ประมาณจำนวน ๑,๒๕๐ ต้น และได้โปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ทั่วประเทศมาปลูกในบริเวณ

ที่ประทับสวนจิตรลดา ในลักษณะป่าสาธิต ก็เพราะเหตุว่าทรงพระปรีชาญาณเห็นการณ์ไกลว่า ป่าของเราเริ่มถูกทำลายในปีหนึ่ง ๆ มิใช่น้อย เพราะฉะนั้น ก็น่าจะทดลองปลูกต้นไม้ในสวนจิตร ว่าต้นไม้ใดสามารถที่จะปลูกและใช้นำไปปลูกที่อื่นได้ด้วย เท่ากับเป็นตัวอย่างที่จะให้ราษฎรชาวไทยได้ประพฤติปฏิบัติ คือส่งเสริมให้มีการปลูกป่า

และในปีเดียวกันนั้นเอง ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้กรมการข้าว จัดทำนาข้าวทดลองปลูกข้าวพันธุ์ต่าง ๆ และในภายหลังก็ได้ใช้ข้าวเปลือกที่ปลูกได้ส่วนหนึ่ง เป็นข้าวใช้ในพิธีพืชมงคลและในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กับแจกให้ชาวนาและเกษตรกร โดยใส่ถุงพลาสติกเล็ก ๆ ก็ปรากฏว่าเป็นที่นิยม คล้าย ๆ กับว่าเป็นข้าวที่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เป็นมงคลในการที่เขาจะนำไปปลูกในนาของเขา ในปีต่อ ๆ มาจากปี ๒๕๐๔ นั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาแรกนา หลังจากทำพิธีที่สนามหลวงแล้ว เข้าไปหว่านข้าวในนาแปลงทดลองต่อท้ายงานพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ อันนี้ก็เป็นโอกาสที่จะมีรับสั่งพระราชทานพระราชดำริต่าง ๆ ให้แก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงเกษตร ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงนี้ ก็เพราะถืองานของกระทรวงเกษตรเป็นงานที่สำคัญ ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่เป็นอย่างมาก ก็แสดงถึงว่าได้ทรงมีความพากเพียรอันนับว่าเป็นตบะ ทำให้บังเกิดผลเป็นที่ยำเกรงในพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ เพราะปรากฏว่าเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

พระตบะเดชะในธรรมปฏิบัติ

ส่วนในทางศาสนานั้นก็ต้องกล่าวว่า ได้ทรงมีพระตบะในทางศาสนา คือทรงปฏิบัติพระพุทธศาสนา เป็นการที่ได้ทรงควบคุมพระราชหฤทัยและพระวรกายให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติระงับอกุศลวิตกต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น อันจะนำให้ปฏิบัติไปในทางที่ไม่ถูกไม่ชอบ ส่งเสริมให้บังเกิดกุศลวิตกตรึกตรองไปในทางที่ถูกที่ชอบ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกที่ชอบ ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังอยู่เป็นประจำ ปีหนึ่ง ๆ ก็มีเป็นจำนวนมากครั้ง และเมื่อถึงเวลาที่สมควร ก็ได้เสด็จออกทรงพระผนวช ทรงประพฤติพรต

บำเพ็ญเนกขัมมะในพระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลาช่วง ๑๕ วัน นับเป็นพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรีนี้ที่เสด็จออกทรงผนวชเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วเป็นพระองค์ที่ ๒ พระองค์ที่ ๑ ก็คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ก็ได้เสด็จออกทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุ ทรงบำเพ็ญเนกขัมมปฏิบัติอยู่เป็นเวลา ๑๕ วัน แต่รัชกาลที่ ๕ นั้น พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประทับอยู่ในกุฏิพระราชตำหนักที่ได้สร้างขึ้นเป็นพิเศษ ในเขตวัดพระแก้ว ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งพระตำหนักทรงผนวชนั้น บัดนี้ก็ได้รื้อไปสร้างไว้ที่วัดเบญจมบพิตร ส่วนในรัชกาลปัจจุบันนี้ พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับอยู่ในวัด ในสำนักพระราชอุปัธยาจารย์ คือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหารนี้ตลอดเวลา ๑๕ วัน ได้ทรงปฏิบัติพระวินัย โดยเคร่งครัด ทรงปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ อย่างครบถ้วน เสด็จลงทรงทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น และทรงปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ ของภิกษุ ทรงศึกษาพระธรรมวินัยจากพระอาจารย์ทุกวัน ทั้งได้เสด็จไปทรงนมัสการปูชนียสถานสำคัญในประเทศอีกหลายแห่ง แม้เมื่อทรงลาผนวชปริวัตร เสด็จทรงปฏิบัติพระราชกิจเป็นพระ-มหากษัตริย์ต่อไปแล้ว ก็ได้ทรงสนพระราชหฤทัยในธรรมปฏิบัติอยู่เป็นอันมาก ทรงพอพระทัยฟังเทปธัมมะของพระอาจารย์ต่าง ๆ เป็นอันมาก แม้ในเวลาที่ประชวร ก็ได้ทราบว่าได้โปรดฟังเทปธัมมะอยู่เป็นประจำ เป็นการใช้ธัมมะรักษาพระราชหฤทัยให้สงบ ให้เข้าถึงธัมมะ จึงยังให้บังเกิดผลเป็นตบะในข้อนี้ คือเป็นธัมมะที่ใช้ขัดเกลาหรือแผดเผากิเลส ทำพระราชหฤทัยให้บริสุทธิ์สะอาด ทำให้เกิดพระราชวิริยะอุตสาหะต่าง ๆ อันเป็นความเพียร ปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ทั้งที่เป็นไปตามโครงการพระราชดำริต่าง ๆ เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีหน้าที่ปกครองโดยธรรม คือทศพิธราชธรรมนี้อย่างไม่หยุดยั้ง จึงปรากฏเป็นตบะเดชะ เป็นตบะเดชะคือเป็นพระเดชที่บังเกิดขึ้นโดยพระคุณ พระคุณที่ปรากฏเป็นความเกื้อกูลแก่ประชาชนทั่วไป

พระบรมเดชานุภาพจากกุศลสมาทาน

เพราะฉะนั้น ประชาชนจึงมีความพอใจ ในอันที่ถวายความจงรักภักดี ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลในกิจการนั้น ๆ อยู่เป็นอันมาก เมื่อได้ทรงนำในกิจการ

อันใดแล้ว ก็ได้รับความร่วมมือจากประชาชน บริจาคโดยเสด็จพระราชกุศล หรือว่าโดยเสด็จในพระราชกิจนั้น ๆ เป็นอันมาก ได้รับความร่วมมือจากข้าราชการทุกกรมกอง ได้รับความร่วมมือจากประชาชนต่าง ๆ แม้เมื่อเสด็จไปประทับที่นราธิวาส อันเป็นถิ่นไทยมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ ก็ได้รับความร่วมมือจากหมู่ไทยมุสลิมนั้น และด้วยความที่เขามีความจงรักภักดี ดั่งนี้ จึงนำให้ชาวมุสลิมกับชาวพุทธได้มีความสัมพันธ์กันดียิ่งขึ้นในถิ่นเหล่านั้น ดังเช่นในคราวหนึ่งที่เสด็จไปที่วัดหนึ่งซึ่งเป็นวัดพุทธ ก็ได้มีชาวมุสลิมไปรับเสด็จในวัดนั้นเป็นอันมาก และพระสงฆ์พุทธนี้ก็สวดมนต์ทำน้ำมนต์ถวาย แล้วก็ถวายน้ำมนต์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรยน้ำพระพุทธมนต์แก่ประชาชน ก็ได้ทรงโปรยน้ำพระพุทธมนต์ที่พระสงฆ์พุทธทำนี่เองแก่ประชาชนทั้งพุทธทั้งมุสลิม ยินดีรับทั่วกันหมด ไม่มีความรังเกียจ ถ้าหากว่าถ้าพระสงฆ์พุทธจะไปโปรยน้ำมนต์เองแล้วละก็ คงจะไปโปรยในหมู่ชาวมุสลิมไม่ได้ แต่สำหรับเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรยพระราชทานแล้ว เขาก็มารับพร้อมกันหมด ไม่มีความรังเกียจ และเสด็จไปที่ไหนก็ปลอดภัยอันตราย ดังที่ได้เล่าเรื่องหนึ่งแล้วเมื่อวันก่อนนี้ อันนี้แหละเป็น **ตบะเดชะ** หรือที่เรียกว่าเป็น **พระบรมเดชานุภาพ** อันบังเกิดขึ้นโดยพระคุณ ที่ทำให้คนทั้งปวงมีความไว้ใจ มีความเชื่อใจ เมื่อเขาบริจาคทรัพย์โดยเสด็จ เขาก็เชื่อใจว่า จะทรงใช้ทรัพย์ไปในทางที่ทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน กลับคืนไปให้แก่ประชาชน ไม่ใช่ว่าจะทรงนำทรัพย์เขาไปใช้ในเรื่องอะไรเพื่อพระองค์เอง แต่นำไปใช้เพื่อประชาชน นำไปใช้เพื่อเป้าหมายในพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ทรงกระทำนั้น อันนี้แหละเป็นตัวตบะเดชะ เป็นพระบรมเดชานุภาพที่บังเกิดขึ้นโดยพระคุณ ไม่ใช่บังเกิดขึ้นโดยการขู่เข็ญหรือการวางอำนาจ ซึ่งทำให้เขากลัวด้วย เขาเกลียดด้วย เขาแช่งชักด้วย แต่การที่ทรงปฏิบัตินี้ เป็นตบะเดชะที่เป็นกุศลสมาทาน ซึ่งทำให้บุคคลมีความเกรงกลัวด้วย มีความเคารพรักนับถือด้วย ไม่หมิ่นแคลน พระบรมเดชานุภาพหรือตบะเดชะดังกล่าวนี้ จึงได้มีอยู่ในพระองค์ ซึ่งเสด็จไปที่ไหนก็เป็นที่ยำเกรง เป็นที่รักเคารพและเป็นที่ยินดีต้อนรับว่าเป็นผู้ที่มาดีแล้ว ไม่ใช่มาร้าย มาดี พระเจ้าอยู่หัวไปที่ไหนก็เรียกว่ามาดีหรือไปดี ไม่ใช่ไปร้าย จึงเป็นที่ต้อนรับ เป็นที่ยินดีต้อนรับด้วยความชื่นบานแจ่มใสในที่ทุกสถาน เป็นพระบรมเดชานุภาพ เป็นตบะเดชะที่เกิดจากกุศลสมาทาน เกิดจากความดี

ตบะเป็นธรรมที่ทุกคนพึงปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อที่ทุก ๆ คนพึงปฏิบัติตามหลักธรรมในทศพิธราชธรรมข้อตบะนี้ จะเป็นข้าราชการก็ตาม จะเป็นประชาชนก็ตาม จะเป็นคหบดีพ่อค้าชาวนาชาวสวนเป็นต้นก็ตาม ควรปฏิบัติในตบะธรรมข้อนี้คือเพียรเผากิเลส อันเป็นเหตุให้ก่อกรรม เบียดเบียนซึ่งกันและกันให้เดือดร้อน ส่งเสริมกุศลสมาทาน ถือปฏิบัติกระทำความดีนี่แหละให้มากขึ้น เกื้อกูลตัวเองด้วย ผู้อื่นด้วย ให้มีความสุขด้วยกันไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เมื่อปฏิบัติได้ดั่งนี้ ก็เป็นที่เคารพนับถือยำเกรงของเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง ถ้าเป็นชาวบ้านด้วยกัน ถ้าเป็นข้าราชการก็ได้รับความนับถือจากประชาชน เพราะฉะนั้น ตบะข้อนี้จึงเป็นหลักธรรมที่พึงปฏิบัติได้ทั่วถึงกัน

ขันติบารมีและตบะมีความหมายถึงกันและเนื่องกัน

และสำหรับในทศพิธราชธรรมข้อนี้ คือตบะ ส่วนในทศบารมีนั้นคือขันติ แม้ว่าจะต่างกันโดยชื่อ แต่ว่าตบะกับขันตินั้นก็ย่อมเนื่องกัน เพราะจะบำเพ็ญตบะได้ก็ต้องมีขันติคือความอดทน และคำว่าตบะนี้ ย่อมหมายถึงขันติได้ด้วย ดังพระพุทธภาษิตใน **โอวาทปาติโมกข์** ที่ตรัสไว้ว่า *"ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา ขันติคือความทนทาน เป็นตบะ คือธรรมเป็นเครื่องแผดเผากิเลสอย่างยิ่ง"* เพราะว่าเมื่อกิเลสบังเกิดขึ้นแล้ว หากมีขันติคือความอดทนไว้ได้ กิเลสนั้นก็จะต้องดับไปในที่สุด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า *"ขันติเป็นบรมตบะ คือธรรมเป็นเครื่องแผดเผากิเลสอย่างยิ่ง"* ฉะนั้น แม้ในทศบารมีจะแสดงขันติเป็นข้อที่ ๖ ส่วนในทศพิธราชธรรมนี้แสดงตบะเป็นข้อที่ ๖ ก็มีความหมายถึงกันและเนื่องกันดังที่กล่าวมา

๑๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๐ สัจจบารมี

สัจจะ ความจริง ความตั้งใจทำจริง

จะแสดง **ทศบารมี** ข้อที่ ๗ **สัจจบารมี**

คำว่า **สัจจะ** แปลว่า ความจริง ใช้ในความหมายว่า พูดไว้อย่างไรก็รักษาคำพูด เช่นที่เรียกว่ารักษาสัญญาก็ได้ ทำไว้อย่างไรก็แจ้งว่าทำอย่างนั้น เช่นที่เรียกว่ารับตามที่เป็นอย่างไรก็ได้ ได้เห็นอย่างไรหรือเรื่องเป็นอย่างไร ก็บอกตามที่เห็นตามเรื่องที่เป็นไปเช่นนั้น เรียกว่าพูดความจริงก็ได้ สัจจะเหล่านี้มีลักษณะเป็นความซื่อตรง ทำให้พูดจริงเป็นสัจจวาจา ตรงกันข้ามกับพูดเท็จ และทำให้รักษาคำพูดรักษาหน้าที่ เพราะเมื่อรับหน้าที่อันใดแล้ว ก็รักษาหน้าที่อันนั้นด้วยดีตลอดเวลาที่ยังอยู่ในหน้าที่นั้น อีกอย่างหนึ่งหมายถึงความตั้งใจทำจริง มุ่งแสวงหาความจริงหรือความถูกต้องเที่ยงธรรม และรักษาความเที่ยงธรรมไว้ จึงอาจแบ่งสัจจะได้หลายอย่างดังต่อไปนี้

สัจจบารมีชั้นธรรมดา

สัจจะชั้นสามัญทั่วไป ดังที่เรียกว่าความจริง ไม่เลือกว่าดีหรือไม่ดี คือเมื่อทำอะไรลงไป จะดีหรือชั่วก็ตาม ก็เป็นความจริงขึ้นอย่างหนึ่ง ๆ เมื่อแสดงออกไปตามเป็นจริง อะไรที่ทำก็บอกว่าทำ ที่ไม่ทำก็บอกว่าไม่ทำ เรียกว่าพูดจริง เป็นสัจจะอย่างหนึ่ง ในชั้นนี้ทางพระพุทธศาสนาสอนไว้โดยความว่า เมื่อจะพูดก็ให้พูดจริง ไม่เช่นนั้นก็ไม่พูด และมีสอนไว้อีกว่า ความจริงต่าง ๆ นั้นเมื่อมีประโยชน์และชอบด้วยกาละจึงควรพูด มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้โดยความว่า *"วาจาที่ไม่จริงหรือแม้จะจริงแต่ไม่มีประโยชน์ พระตถาคตไม่ตรัส ส่วนวาจาที่จริงและมีประโยชน์ พระตถาคตย่อมทรงรู้กาลเวลาที่จะตรัส"* การบำเพ็ญสัจจะในชั้นนี้ คือพูดความจริงในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้บำเพ็ญสัจจะในข้อนี้ ย่อมจะเว้นจากการพูดเท็จธรรมดา จากการพูดเท็จใส่ความป้ายร้าย จากการพูดเท็จบิดเบือน หรือเสริมตัดความ หรือการพูดไม่จริงที่มุ่งจะให้ผิดไปจากความจริงทุกอย่าง ทั้งจะเว้นจากการพูดความจริง

ที่ไม่เป็นประโยชน์ และที่จะให้เกิดโทษทุกข์เดือดร้อน เป็นอันเว้นจากการพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลได้ด้วย เพราะวาจาเหล่านี้บางทีก็จริง บางทีก็เท็จ บางทีก็เท็จปนจริง แต่ไม่มีประโยชน์ สัจจะในข้อนี้เกี่ยวแก่วาจาที่พูดออกไป และทุก ๆ คนย่อมต้องพูดอยู่เสมอ ในปัจจุบันยังมีการเขียนแทนการพูด และมีเครื่องมือที่จะทำให้คนทั้งปวงได้อ่านได้ฟังกันกว้างขวางออกไปได้เป็นอย่างมาก คุณและโทษอันเกิดจากวาจาจึงเกิดขึ้นได้ง่าย จึงมีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ว่า *"สาธุ วาจาย สํวโร ความสำรวมวาจาเป็นการดี"* และได้ตรัสโทษของการพูดพล่อย ๆ ไม่สำรวมวาจาไว้ว่า เท่ากับสร้างขวานขึ้นที่ปากสำหรับที่จะถากตนเองเป็นต้น สัจจะที่เป็นประโยชน์เกี่ยวแก่วาจา จึงเป็นบารมีธรรมข้อสำคัญที่พึงบำเพ็ญทางปากทุก ๆ ปากที่พูดกันอยู่ทุกวันเวลา ควรเรียกว่าเป็น **สัจจบารมีชั้นธรรมดา**

สัจจบารมีชั้นกลาง

สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นสัจจะชั้นกลาง คือการรักษาสัจจะที่ให้ไว้ หมายถึงว่าเมื่อรับคำไว้ รับสัญญาปฏิญญาไว้ รับหน้าที่ไว้ ก็รักษาปฏิบัติให้เป็นไปตามที่รับไว้ เช่นที่เรียกว่ารักษาวาจา สัญญา ปฏิญญา หน้าที่ รวมเรียกว่ารักษาสัจจะ ผู้ที่ไม่รักษาสัจจะในข้อนี้ บางทีก็ไม่คิดจะปฏิบัติมาตั้งแต่ต้น เช่นเมื่อมีผู้มาขอให้ทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง คือว่าจะไม่ทำให้อยู่แล้ว แต่ก็ออกปากรับว่าจะทำให้เสร็จแล้วก็ทิ้งปล่อยเสีย บางทีก็มิได้คิดจะรับ บางทีก็มิได้คิดจะทำ รับส่ง ๆ ไปอย่างนั้น แต่รับแล้วก็ปล่อยทิ้งเฉยเสีย ไม่เห็นความสำคัญของถ้อยคำที่ให้ไว้ บุคคลเช่นนี้เรียกว่าเป็นคนไม่จริงเหมือนกัน เพราะเสียสัจจะสัญญาที่ให้ไว้ นอกจากเสียสัจจะต่อคนอื่นแล้ว ยังอาจเสียสัจจะต่อตนเองได้อีกบ่อย ๆ เช่นรับกับตนเองไว้ว่า จะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้แล้วไม่ทำ หรือผลัดเพี้ยนไปเรื่อย ๆ รับแก่ตนเองว่าจะไม่ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้อีก แล้วก็ทำอีก อีกอย่างหนึ่งปฏิญญาตนไว้ว่าอย่างไร เช่นเป็นภิกษุเป็นสามเณร เป็นผู้ดำรงฐานะภาวะอย่างไร รับหน้าที่ไว้อย่างไร ซึ่งควรจะปฏิบัติให้สมกับฐานะภาวะที่ปฏิญญาไว้ให้ถูกต้องตามหน้าที่รับไว้ ก็ไม่ปฏิบัติให้สมควร เรียกว่าไม่รักษาสัจจะได้อย่างหนึ่ง เพราะทำผิดจากฐานะภาวะหน้าที่ ส่วนผู้ที่รักษาสัจจะในข้อนี้ ย่อมจะรักษาวาจาสัญญาปฏิญญาหน้าที่ที่รับไว้ ย่อมจะพิจารณาก่อนที่จะรับวาจาแก่ใคร ๆ ในทุกเรื่อง เมื่อเห็นว่าจะทำได้ตามที่รับ จึงรับปาก ไม่รับ

พล่อย ๆ และพยายามปฏิบัติตามที่รับ ถ้าขัดข้องก็บอกเหตุที่ขัดข้องแก่อีกฝ่ายหนึ่งที่เกี่ยวข้อง เพื่อมิให้ต้องเกิดความเสียหาย และเพื่อมิให้ตนต้องเสียวาจา สัจจะดังกล่าวนี้ต้องใช้อยู่เสมอในทางคดีโลก เช่นคนทุก ๆ คนที่เกี่ยวข้องกัน จะทำอะไรด้วยกัน หรือที่เกี่ยวข้องกัน ก็จะต้องพูดจาตกลงกันก่อน เมื่อรับข้อตกลงกันแล้วก็เกิดเป็นวาจาที่ตกลง หรือสัญญาขึ้นทางศีลธรรม เช่นจะดำรงตำแหน่งฐานะอะไรก็จะต้องมีการบรรจุแต่งตั้ง ซึ่งเมื่อไม่ปฏิเสธก็เป็นการรับ ภาวะบางอย่างไม่มีการแต่งตั้ง แต่ก็เป็นจริงขึ้นตามเหตุต่าง ๆ เช่นภาวะแห่งมารดาบิดาบุตรธิดา เรียกว่าเป็นสัจจะอย่างหนึ่งเหมือนกัน เพราะก็เป็นมารดาบิดาจริง เป็นบุตรธิดากันจริง ส่วนในทางคดีธรรม การแสดงตนเป็นพุทธศาสนิก เช่นเป็นพุทธมามกะ พุทธมามิกา การรับศีล ๕ ศีล ๘ การบรรพชาอุปสมบท ก็เป็นการปฏิญญาตน ฉะนั้น เมื่อรับไว้อย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้น เรียกว่าเป็นการรักษาสัจจะ ในชั้นนี้ ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ดำรงอยู่ในสัจจะที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ดังที่ตรัสไว้ว่า *สจฺเจ อตฺเถ จ ธมฺเม จ อหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตา* แปลความว่า *"คนดีทั้งหลายตั้งอยู่ในสัจจะที่เป็นประโยชน์ด้วย เป็นธรรมด้วย"* ดังนี้ การตั้งสัจจะและการรักษาสัจจะในข้อนี้ นับว่าเป็นการบำเพ็ญ **สัจจอุปบารมี** คือ สัจจบารมีชั้นกลาง เป็นธัมมะข้อสำคัญที่ทุกคนผู้ตั้งอยู่ในฐานะภาวะทั้งปวง จะพึงอบรมให้มีขึ้นโดยควรแก่ฐานะภาวะของตน ไม่เช่นนั้นก็ไม่อาจจะเจริญอยู่ในฐานะภาวะของตนได้

สัจจบารมีชั้นสูง

สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นสัจจะชั้นสูง คือการแสวงหาความจริงจนถึง **ปรมัตถสัจจะ** คือความจริงอย่างยิ่ง ดังเช่นสมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์ได้ทรงแสวงหาอยู่ว่า อะไรเป็นกุศล ด้วยความตั้งพระหฤทัยทำจริง จนทรงได้พบ **อริยสัจจะ** ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญสัจจบารมีมาในทุก ๆ ทาง ท่านได้เล่าถึงพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่าสุตโสม ได้ถูกมนุษย์กินคนจับพระองค์ไปเพื่อที่จะปลงพระชนม์บูชายัญ พระองค์ได้ทรงขอกลับไปฟังธรรมของพราหมณ์ผู้หนึ่งก่อน เพราะได้ตรัสไว้แล้วว่าจะไปฟัง ปฏิญญาพระองค์ว่าจะกลับไปหามนุษย์กินคนนั้นอีก มนุษย์นั้นก็ยอมให้ท่านเสด็จกลับไป พระองค์ได้เสด็จกลับไป ทรงฟังธรรมของพราหมณ์นั้นแล้ว ก็ทรงรักษาสัจจะเสด็จกลับมาหามนุษย์ป่านั้นอีก ทำให้

เขาเลื่อมใส ได้ทรงแสดงความไม่กลัวของพระองค์ เพราะทรงมีความมั่นในพระหฤทัยว่า โลกหน้าของพระองค์ได้ชำระไว้ดีแล้ว ทรงรักษาธรรมคือสัจจะที่ให้ไว้ ทั้งได้ทรงรักษาธรรมที่ได้ฟังจากพราหมณ์ซึ่งได้ทรงจำสืบกันมา ว่าเป็นธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ใจความของข้อธรรมที่พราหมณ์แสดงถวายมีอยู่ว่า *"สมาคมกับคนดีคราวเดียวก็คุ้มครองได้ สมาคมกับคนไม่ดีมากครั้งคุ้มครองหาได้ไม่ จึงควรเข้าหาคนดี ทำความคุ้นเคยกับคนดี รู้ธัมมะที่ดีของคนดี ย่อมมีแต่ความดี หาความเสื่อมมิได้ ราชรถที่งดงามคร่ำคร่าไป แม้สรีระแก่ทรุดโทรมไป แต่ธัมมะของคนดีไม่มีเก่า คนดีย่อมเข้าใจกันกับคนดี ธัมมะของคนดีกับคนไม่ดีห่างกันไกลมาก เหมือนฟ้ากับดิน หรือเหมือนอย่างฝั่งทั้ง ๒ ด้านของมหาสมุทร"* มนุษย์กินคนนั้นได้ฟังแล้วก็เกิดเลื่อมใส ปล่อยพระองค์และผู้จับไว้ทั้งหมด ทั้งได้รับโอวาทของพระองค์เลิกบริโภคเนื้อมนุษย์ตั้งแต่นั้นมา

เรื่องนี้แสดงถึงการรักษาสัจจวาจา ดังที่ได้กล่าวมาในการบำเพ็ญสัจจบารมีชั้นสามัญและชั้นกลาง ทั้งเป็นการแสวงหาธัมมะซึ่งเป็นตัวความจริงและปฏิบัติจริงในธัมมะนั้น พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ได้ทรงแสวงหาความจริงยิ่งขึ้นทุกทีจนถึงได้ตรัสรู้ คือทรงพบสัจจะอย่างยิ่งดังกล่าว สัจจะในชั้นที่กล่าวว่าเป็นชั้นสูงหมายความว่าสูงกว่าอีก ๒ ชั้นข้างต้นนั้นเพราะละเอียดกว่า ไม่ใช่หมายความว่าสูงสุดที่จะปฏิบัติ ทุกคนต้องอาศัยสัจจะนี้อยู่ ดังจะพึงเห็นได้ว่า ทุกคนต้องการทราบความจริงของเรื่องทั้งหลาย และก็มีความไม่จริงปกปิดความจริงอยู่ สิ่งปกปิดที่สำคัญคือโมหะ ความหลงมัวเมาประมาทที่เกิดจากเครื่องชักจูงใจทั้งหลาย จึงทำให้แสวงหาสิ่งที่ไม่จริงมาปิดบัง ฉะนั้น การที่จะพบความจริงได้ จึงอยู่ที่การชำระจิตใจให้สะอาดพอสมควร เครื่องชำระก็มีแต่ธัมมะเท่านั้น เมื่อได้พบความจริงกุศลคือความดีทั้งหลายก็จะอยู่แค่เอื้อมถึง ผลักดันอกุศลออกไปไกล จะได้ประสบรสของสัจจะว่าล้ำเลิศ ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *สจฺจํ หเว สาธุตรํ รสานํ* แปลความว่า *"สัจจะแลเป็นรสที่ให้สำเร็จประโยชน์กว่ารสทั้งหลาย"* การบำเพ็ญสัจจะในการแสวงหาความจริง เป็นสัจจะชั้นสูง และเมื่อได้พบ **ปรมัตถสัจจะ** ย่อมเป็น **ปรมัตถบารมี** เต็มบริบูรณ์ สัจจธรรมนี้เมื่อได้สนใจปฏิบัติอบรม ให้เป็นให้มีเป็นบารมีธรรมสำหรับตน ย่อมจะอำนวยความสุขความเจริญสวัสดีได้ในที่ทั้งปวง

ชาดกที่แสดงสัจจบารมี

ในทศชาติชาดก ท่านจัดวิธุรบัณฑิตเป็นชาดกที่แสดงสัจจบารมี มีเรื่องย่อว่า วิธุรบัณฑิตเป็นปราชญ์ของพระเจ้าธนัญชัยโกรพยะ ผู้ครองเมืองอินทปัตถ เป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม แสดงเนื้อความได้ไพเราะเป็นที่นับถือของคนทั่วไป และเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชยิ่งนัก วันหนึ่งสักกเทวราช วรุณราช และพระยาครุฑพากันมารวมรักษาอุโบสถศีลที่เมืองอินทปัตถ และได้สนทนากันถึงเรื่องศีลที่ประเสริฐสุด โดยต่างก็อ้างว่า ศีลที่ตนรักษาอยู่นั้นประเสริฐสุด วิธุรบัณฑิตก็ถวายข้อคิดเห็นว่า สิ่งที่นรชนควรยึดถือว่าเป็นศีลที่ประเสริฐสุดนั้นคือความสงบ กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ก็พอพระหฤทัยในข้อคิดของวิธุรบัณฑิต ส่วนพระวรุณนาคราชนั้นเมื่อกลับไปยังนครของตนแล้ว ก็เล่าความฉลาดปราดเปรื่องของวิธุรบัณฑิตให้พระนางวิมาลาเทวีมเหสีของตนฟัง พระนางวิมาลาเทวีเมื่อได้ฟังก็เกิดอยากจะฟังการแสดงธรรมของวิธุรบัณฑิต แต่ไม่กล้าบอกให้สวามีทราบ จึงทำอุบายเป็นประชวร แล้วบอกว่าต้องรักษาด้วยหัวใจของวิธุรบัณฑิตจึงจะหาย พระวรุณนาคราชก็จนปัญญาที่จะกระทำตามได้ แต่นางอิรันทดีรับอาสาว่านางจะช่วยโดยจะยอมเป็นภรรยาของผู้ที่สามารถนำหัวใจของวิธุรบัณฑิตมาให้ได้ ปุณณกยักษ์เกิดหลงใหลในความงามของนางอิรันทดี ก็รับอาสาว่าจะไปเอามาให้ จึงได้ไปที่เมืองอินทปัตถ ท้าพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชเล่นสกา เมื่อพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชทรงแพ้ ก็ขอเอาตัวของวิธุรบัณฑิตไปเป็นค่าพนัน และได้นำไปถวายพระวรุณนาคราช วิธุรบัณฑิตก็ได้แสดงธรรมแก่ทั้ง ๒ พระองค์จนเป็นที่พอพระทัย ได้โปรดรางวัลอีกเป็นอันมาก แล้วก็กลับอินทปัตถนคร เรื่องนี้แสดงถึงวิธุรบัณฑิตว่า เป็นผู้รักษาสัจจะที่เป็นชั้นสามัญและชั้นกลาง เป็นผู้รู้และแสวงหาสัจจะที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น

สัจจะ ๓ ชั้น

อนึ่ง ท่านอุปมาสัจจะว่า เหมือนอย่างดาวประจำรุ่งไม่คลาดวิถี เที่ยงตรงอยู่ทุกฤดูกาล และแบ่งออกเป็น ๓ ชั้นดังที่แสดงมา แต่อธิบายว่า

หนึ่ง สัจจบารมี ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่คนที่รักหรือทรัพย์สินอย่างใด

อย่างหนึ่ง ซึ่งอาจพาให้ใช้กโลบายเล่ห์กระเท่ห์ และเงื่อนงำอำพรางถึงกับเสียสัตย์ได้ ก็ไม่ยอมเสียสัตย์เพราะเห็นแก่คนที่รักและทรัพย์สิน มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจริยาครั้งเป็นพระยาปลาว่า เราพระยาปลาอยู่ในสระใหญ่ น้ำแห้งขอด เพราะแสงแดดเผาในฤดูร้อน กาแร้งนกกระสานกตะกรุม และเหยี่ยวมาคอยจับกินปลา เราพระยาปลากับหมู่ญาติถูกบีบคั้น จึงนึกถึงธรรมของสัตบุรุษคิดถึงการไม่เคยเบียดเบียนสัตว์ ได้ทำสัจจกิริยาว่า ตั้งแต่เราพระยาปลารู้ความมาจนบัดนี้ ไม่รู้สึกว่าแกล้งเบียดเบียนสัตว์แม้ตัวหนึ่ง ด้วยสัจจวาจานี้ขอเมฆคือฝนห่าใหญ่จงตก จงเปล่งสายฟ้าคำรามให้ฝนตก ทำขุมทรัพย์ของกาให้พินาศ ให้กาต้องเดือดร้อนด้วยความโศก ปลดเปลื้องฝูงปลาจากความโศก พร้อมกับเราพระยาปลาทำสัจจกิริยานี่เอง เมฆส่งเสียงสนั่นครั่นครื้น ยังฝนให้ตกลงครู่เดียวเต็มเปี่ยมทั้งที่ลุ่มและที่ดอน เมื่อเราพระยาปลาทำความสัตย์ อาศัยกำลังอานุภาพของความสัตย์เห็นปานนี้ จึงยังฝนให้ตกห่าใหญ่ ผู้เสมอเราพระยาปลาด้วยความสัตย์เป็นไม่มี นี้คือสัจจบารมีของเราพระยาปลา

สอง **สัจจอุปบารมี** ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่อวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งซึ่งอาจชักให้ใช้กโลบายเล่ห์กระเท่ห์ และเงื่อนงำอำพรางถึงกับเสียสัตย์ ก็ไม่ยอมเสียสัตย์เพราะเห็นแก่อวัยวะร่างกายของตน ได้มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าถึงอดีตจริยาว่า ครั้งเราเป็นพระยาวานรที่อยู่ซอกเขาใกล้ฝั่งแม่น้ำ ถูกจระเข้เบียดเบียนไปไม่ได้ จระเข้มันอยู่ที่ซึ่งเราพระยาวานรเคยยืนอยู่ โดดจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้น มันกล่าวกับเราพระยาวานรว่ามาซิ แม้เราพระยาวานรก็บอกมันว่าจะมา และโดดลงเหยียบศีรษะของมัน แล้วโดดไปยืนอยู่ที่ฝั่งโน้น เราพระยาวานรไม่ทำตามคำหลอกลวงของจระเข้นั้นหามิได้ ผู้เสมอเราพระยาวานรด้วยความสัตย์เป็นไม่มี นี่คือสัจจบารมีของเราพระยาวานร

สาม **สัจจปรมัตถบารมี** ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่ชีวิต ซึ่งอาจนำให้คิดใช้กโลบายเล่ห์กระเท่ห์และเงื่อนงำอำพรางถึงกับทำลายสัตย์ได้ ก็ไม่ยอมเสียสัตย์เพราะเห็นแก่ชีวิตถือเสียว่าเสียชีพดีกว่าเสียสัตย์ ยอมเอาชีวิตแบกความสัตย์เข้าเผชิญกับมรณภัยพึงเห็นในพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจริยาครั้งเป็นพระเจ้าสุตโสมถูกจับว่า เรา

พระเจ้าสุตโสมยอมรักษาสัจจวาจา ยอมสละชีวิตเข้าไปหาพระยาโปริสาทซึ่งเป็นมนุษย์กินคน ผู้เสมอเราด้วยความสัตย์เป็นไม่มี นี้คือสัจจบารมีของเราพระเจ้าสุตโสม ดั่งนี้

อำนาจของสัจจวาจา

อันการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดีก็ตามชั่วก็ตาม และเมื่อถึงวาระที่คับขันก็อ้างสิ่งที่ตนประพฤตินั้นตามเป็นจริง ทำอันใดที่เป็นความชั่วก็บอกว่าได้ทำจริง ทำอันใดที่เป็นความจริงก็บอกไปตามจริงเป็นคำสัตย์ และก็อ้างคำสัตย์นี้ ขอให้ภัยอันตรายที่บังเกิดขึ้นสงบไปหายไป เมื่อได้อ้างสัจจวาจาดั่งนี้ ก็ได้มีเล่าไว้หลายเรื่องในอดีตว่าบังเกิดความสำเร็จ เป็นอำนาจของสัจจวาจา และแม้ในบทสวดมนต์ทุกวันนี้ ก็มีบทสวดมนต์ขอให้บังเกิดความสวัสดีด้วยอำนาจสัจจวาจา คือได้สวดเป็นบทแสดงสัจจะคือความจริง เช่นว่า

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ — *ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี*
พุทฺโธ เม สรณํ วรํ — *พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า*
เอเตน สจฺจวชฺเชน — *ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้*
โสตฺถิ เต หรือ — *ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ* หรือ
โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา — *ขอความสวัสดีจงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ*

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ — *ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี*
ธมฺโม เม สรณํ วรํ — *พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า*
เอเตน สจฺจวชฺเชน — *ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้*
โสตฺถิ เต หรือ — *ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่าน*
โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา — หรือว่า *จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ*

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ — *ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี*
สงฺโฆ เม สรณํ วรํ — *พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า*
เอเตน สจฺจวชฺเชน — *ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้*
โสตฺถิ เต หรือ — *ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่าน*
โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา — หรือ *จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ* ดั่งนี้

๑๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๑ อักโกธะ

อักโกธะ ความไม่โกรธ

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อที่ ๗ อักโกธะ

กิริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ตลอดถึงไม่พยาบาทมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จักต้องลงโทษผู้ทำผิดก็ทำตามเหตุผล ไม่ทำด้วยอำนาจของความโกรธ ชื่อว่า **อักโกธะ** คนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง เมื่อข่มใจไว้ไม่ได้เกิดโกรธขึ้งต่อกันขึ้นและผูกเวรไว้ ก็เป็นสมุฏฐานให้เกิดโทสะ ความประทุษร้ายกันทางใจก่อน แล้วประทุษร้ายกันทางกายทางวาจาสืบไป อันเรียกว่า **พยาบาท** ทำให้อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ต่อเมื่อรักษาใจข่มใจไว้ไม่เกิดโกรธขึ้น หรือเมื่อเกิดโกรธขึ้นในใจ ก็ระงับไว้ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ ไม่ปฏิบัติลุอำนาจแห่งความโกรธ จักอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข ความไม่โกรธจักมีได้ ก็เพราะมี **เมตตา** หวังความสุขความเจริญแก่ตนและต่อกันและกัน คนที่เป็นหัวหน้าปกครองก็ตาม เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ตาม เมื่อแสดงความโกรธออกมาให้ปรากฏ ก็แสดงว่าตนเองลุอำนาจของความโกรธ กิริยาที่แสดงความโกรธออกมานั้นก็ไม่งดงาม น่าเกลียดน่าชัง

ปฏิฆะ โกธะ โทสะ

นี้เป็นอธิบายทั่วไปของคำว่าอักโกธะ ที่แปลว่าไม่โกรธ เพราะฉะนั้น ควรที่จะเข้าใจถึงเรื่องความโกรธซึ่งเป็นกิเลสข้อหนึ่งในกิเลส ๓ กอง ดังที่พูดกันว่า โลภโกรธหลง หรือโลภะโทสะโมหะ ตามคำที่พูดกันนี้ ถ้านำมาคิดก็อาจจะสงสัยว่า เมื่อพูดว่าโลภโกรธหลงใช้ว่าโกรธ แต่เมื่อพูดว่าโลภะโทสะโมหะ เรียกว่าโทสะแทนคำว่าโกรธ เพราะฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจว่า คำว่า **โกธะ** ที่แปลว่าโกรธก็ดี คำว่าโทสะก็ดี คำว่าพยาบาทก็ดี ย่อมมีความหมายถึงกิเลสกองนี้ด้วยกัน แต่ว่ามีอธิบายถึงลักษณะที่แตกต่างกัน อันความเริ่มต้นของความโกรธนั้นเรียกว่า **ปฏิฆะ** แปลว่า ความกระทบกระทั่ง มีอาการเป็นความหงุดหงิด ดังที่เรียกกันอย่างไทย ๆ

ว่าเริ่มมีอารมณ์เสีย และเมื่อปฏิฆะคือความกระทบกระทั่ง อันมีลักษณะดังกล่าวแล้วกำเริบยิ่งขึ้น ก็เรียกว่า **โกธะ** ที่แปลว่าโกรธ มีอาการเป็นความขึ้งเคียดไม่พอใจ เมื่อโกธะซึ่งมีอาการดังกล่าวกำเริบขึ้นมาอีก ก็เรียกว่า **โทสะ** ที่แปลว่าประทุษร้าย แต่ว่าเป็นการประทุษร้ายใจของตัวเอง ยังไม่ถึงคิดออกไปทำร้ายประทุษร้ายผู้อื่น คือโกธะความขึ้งเคียดนั้นเองมีอาการที่แรงขึ้น จนเผาใจตัวเองให้เดือดร้อน ดังคนที่แสดงอาการโทสะออกมา ไม่ทำร้ายใคร แต่ว่ามีอาการที่ออกทางกาย เช่นว่า ตาแดง หน้าแดง มือสั่น แสดงอาการเต้นเร่า ๆ หรือบางทีถึงกับเหวี่ยงเข้าเหวี่ยงของที่อยู่ข้างตัวออกไป แต่ว่ายังไม่คิดออกไปทำร้ายผู้อื่นข้างนอก อาการดั่งนี้เรียกว่าโทสะ ประทุษร้ายใจตัวเอง ทำใจตัวเองให้ร้ายด้วย และประ-ทุษร้ายใจตัวเองให้เดือดร้อนด้วย

พยาบาทเกิดจากโทสะ

คราวนี้เมื่อโทสะอันนี้แรงขึ้นอีก จนถึงมีความคิดมุ่งร้ายออกไปยังผู้อื่น ต้องการจะด่าเขา ต้องการจะทำร้ายเขา คือบุคคลที่ตนโกรธนั้น อาการดังที่กล่าวมานี้เรียกว่า **พยาบาท** การทำร้ายกันที่ปรากฏออกด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นอาชญากรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่นั้น สืบเนื่องมาจากจิตใจที่เป็นพยาบาท มุ่งร้ายหมายทำลาย และพยาบาทนี้ก็เป็นสิ่งที่แรงขึ้นจากโทสะ แค่เพียงโทสะก็ยังไม่ทำร้ายใคร เป็นแต่ว่าทำร้ายใจตัวเองให้เดือดร้อน เผาใจตัวเองให้เดือดร้อน แล้วก็ทำใจตัวเองให้ร้ายด้วย ให้หยาบด้วย และโทสะนี้ก็เป็นสิ่งที่แรงขึ้นมาจากโกธะ ที่แปลว่าความโกรธนี่แหละ ที่มีอาการขึ้งเคียดไม่ชอบใจ และโกธะนี้ก็แรงขึ้นมาจากปฏิฆะซึ่งเป็นความกระทบ กระทบกระทั่ง และกิเลสกองนี้อันเริ่มขึ้นจากปฏิฆะคือความกระทบกระทั่งนี้ ก็เปรียบเหมือนอย่างว่าไม้ขีดไฟก้านเดียว ที่ขีดเข้ากับข้างกล่องไม้ขีดเป็นไฟขึ้น และเมื่อไฟแห่งไม้ขีดก้านเดียวนี้ เมื่อไปจี้เข้าที่เชื้อไฟ ก็เป็นไฟลุกกองโตขึ้น โตขึ้น โตขึ้น คือเป็นโกธะ เป็นโทสะ เป็นพยาบาท เป็นอกุศลกรรมทางกายทางวาจาทางใจ ที่ทำร้ายเบียดเบียนกันต่าง ๆ มาจากไม้ขีดก้านเดียวคือปฏิฆะอันนี้ และปฏิฆะอันนี้นั้นซึ่งมาจากไม้ขีดก้านเดียวนั้น ก็มาจากกล่องไม้ขีดที่มีกล่องมีข้างสำหรับขีด และตัวไม้ขีดอยู่ในกล่อง ถ้าหากว่าไม้ขีดไม่มาขีดเข้ากับกล่องที่ข้างกล่อง ก็ไม่เกิดไฟ ฉันใดก็ดี บุคคลเรานี้ก็มีอายตนะภายนอก อายตนะภายในที่มา

กระทบกัน ดังเช่นเมื่อตากับรูปมากระทบกัน ที่เรียกว่าเห็นรูป ก็ปรากฏขึ้นเป็นความเห็นรูป เห็นรูปนั่นเห็นรูปนี่เป็นต้น หูกับเสียงมากระทบกัน ก็ปรากฏขึ้นเป็นการได้ยินเสียง และเมื่อมีการเห็นการได้ยินเป็นต้นขึ้นดั่งนี้ ก็ทำให้เกิดเวทนา เป็นสุขเกิดจากการเห็นรูปสัมผัสในรูปนั้นบ้าง เกิดจากได้ยินเสียงสัมผัสในเสียงนั้นบ้าง ถ้าเป็นรูปเป็นเสียงที่ชอบใจก็เกิด **สุขเวทนา** ถ้าเป็นรูปเป็นเสียงที่ไม่ชอบใจก็เกิด **ทุกขเวทนา** ถ้าเป็นกลาง ๆ ก็เป็น **อทุกขมสุขเวทนา** เวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข

เวทนาทำให้เกิดตัณหา

คราวนี้สุขเวทนานี้เอง เมื่อจิตเข้ายึดถือ เข้ารับและยึดถือ ก็ทำให้เกิดราคะคือความติดใจยินดี หรือโลภะ ความโลภอยากได้ ถ้าเป็นทุกขเวทนา จิตรับยึดถือก็ทำให้เกิดโทสะ เริ่มจากปฏิฆะคือความกระทบกระทั่งขึ้นก่อน เป็นอันว่าเหมือนอย่างเอาไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างกล่องไม้ขีด ก็เป็นไฟคือเป็นปฏิฆะขึ้นมา แล้วเมื่อไม่ดับเสีย แค่นี้ไปจี้เชื้อเข้า ก็ลุกขึ้นเป็นโกธะ เป็นโทสะ เป็นพยาบาท ก็เป็นไฟกองโต ไหม้บ้านไหม้เรือน ก็ปรากฏเป็นความประทุษร้ายกันเบียดเบียนกัน ดังที่ปรากฏอยู่ในภายนอกต่าง ๆ เหมือนอย่างที่ปรากฏเป็นไฟไหม้บ้านไหม้เรือนอยู่ต่าง ๆ อันมาจากต้นไฟเพียงนิดเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น ใช้คำว่า อักโกธะ คือไม่โกรธนี้ ก็เป็นอันว่าหยิบเอาชื่อของกิเลสกองโทสะมาใช้คำหนึ่ง แต่ก็หมายความถึงว่า ระวังใจไม่ให้กระทบกระทั่ง ไม่ให้โกรธ ไม่ให้มีโทสะ ไม่ให้มีพยาบาท เพราะว่าทุกคนนั้นจะต้องรับอารมณ์ คือเรื่องที่เข้ามาทางตาทางหู เป็นต้น ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นอยู่เสมอ และก็ให้เกิดเวทนา ที่เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดความยินดีบ้าง เกิดความยินร้ายบ้าง อันเนื่องมาจากสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง และถ้าเป็นเวทนากลาง ๆ ไม่ได้จับมาพิจารณา ก็ย่อมจะเกิดโมหะคือความหลง และก็หลงติดอยู่ในเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขนั้นด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เวทนานี้เองจึงเป็นที่ตั้งของตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากและกิเลสทั้งหลาย ดังเช่นที่ใน **ปฏิจจสมุปบาท** พระพุทธเจ้าตรัสว่า เพราะเวทนาเป็นปัจจัยเกิดตัณหา และตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากนี้ก็มีอาการเป็นโลภโกรธหลงนี่แหละ เพราะว่าเมื่อโลภโกรธหลงบังเกิดขึ้นแล้ว จิตใจ

จะมีความดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่าย เมื่อจับเอาอาการที่ดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายนี้ ก็เรียกว่าตัณหา เมื่อจับเอาอาการที่ชอบก็เป็นโลภหรือราคะ ที่โกรธก็เป็นโทสะ ที่หลงก็เป็นโมหะ แต่เมื่อจับเอาอาการที่ดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายก็เป็นตัณหา เพราะฉะนั้น กิเลสเหล่านี้จึงอยู่ด้วยกัน เนื่องกันเป็นไป

ตรัสสอนให้ดับโกรธด้วยเมตตา

เพราะฉะนั้น การที่จะปฏิบัติทำใจให้ไม่โกรธได้ ก็ต้องอาศัยสติที่คอยสำรวมระวังใจอยู่ อาศัยปัญญาที่เป็นตัวความรู้จักว่า กิเลสทุกกองแม้กองโกรธนี้เป็นอกุศลมีโทษ เป็นปัญญา ความรู้จักโทษ เมื่อมีสติระวังใจอยู่และมีปัญญาที่คอยรักษาใจอยู่ดั่งนี้ ก็จะป้องกันระงับได้ อีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ถึงธัมมะที่จะเป็นเครื่องป้องกันโกรธได้ด้วย ดับโกรธได้ด้วยก็คือ **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุขหรือความปรารถนามุ่งดี เหมือนอย่างที่มารดาบิดามีเมตตาต่อบุตรธิดา ครูอาจารย์มีเมตตาต่อศิษย์ มิตรสหายมีเมตตาต่อมิตรสหาย คนที่รักกันมีเมตตาต่อกัน และโดยเฉพาะทุกคนก็มีเมตตาต่อตัวเองอยู่เป็นประจำ เพราะว่าย่อมปรา-รถนาจะให้ตัวเองนั้นมีความสุขความเจริญ และปกติก็ไม่โกรธตัวเอง แม้ตัวเองจะทำผิดก็ไม่โกรธตัวเอง ตัวเองจะทำให้ทรัพย์เสียหายก็ไม่โกรธตัวเอง แต่ว่าถ้าคนอื่นมาทำก็เกิดโกรธ เพราะฉะนั้น ก็หัดให้จิตนี้มีเมตตา แผ่เมตตาออกไปในบุคคลที่เจาะจงบ้าง ในสัตว์บุคคลทั่วไปไม่เจาะจงบ้าง เป็นการหัดปลูกเมตตาให้บังเกิดขึ้นที่จิตใจ และจิตใจนี้เป็นธรรมชาติที่น้อมไปได้ น้อมไปในทางดีก็ได้ น้อมไปในทางชั่วก็ได้ น้อมไปในข้อใดก็ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อหัดน้อมไปในทางปลูกเมตตาอยู่เสมอแล้ว จะทำให้เมตตามีขึ้นในจิตใจ เหมือนอย่างปลูกต้นไม้ ก็ต้องมีการปลูกตั้งแต่เบื้องต้น แล้วก็หมั่นรดน้ำพรวนดินอะไรเป็นต้น ต้นไม้ก็จะอยู่ได้ ก็จะเติบโตขึ้นจนถึงให้ผล การปฏิบัติธัมมะก็เป็นเช่นเดียวกัน ต้องอาศัยการปฏิบัติบ่อย ๆ ทำบ่อย ๆ หมั่นปลูกให้ตั้งขึ้นในจิตใจอยู่เสมอ และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็จะเป็นเมตตาขึ้นมาได้ เมื่อมีเมตตาอยู่แล้ว เมื่อไปประสบอารมณ์อันทำให้เกิดทุกขเวทนา ก็จะทำให้ไม่เกิดความโกรธ หรือว่าเมื่อเกิดความโกรธขึ้น หวนคิดถึงเมตตาขึ้นมาได้ ทำจิตให้ปรากฏเป็นเมตตาออกไป ก็จะดับโกรธได้

อักโกธะหมายรวมถึงเมตตา

เพราะฉะนั้น ทศพิธราชธรรมข้อนี้ คือ อักโกธะ ความไม่โกรธนั้น จึงหมายรวมถึงเมตตาด้วย ความมีเมตตาก็คือมีความไม่โกรธ ถ้าจิตที่ขาดเมตตาแล้วก็จะต้องมีโกรธ ไม่อย่างนั้นก็ไม่อย่างนี้ แต่ถ้าหากว่ามีเมตตาอยู่เป็นประจำแล้วจะไม่โกรธ เพราะฉะนั้น อักโกธะกับเมตตาจึงมีความหมายที่รวมอยู่ด้วยกัน และข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้ามีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยพระเมตตา ไม่ทรงปรารถนาก่อภัยก่อเวรในผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงพระพิโรธด้วยเหตุที่ไม่ควร แม้มีเหตุให้ทรงพระพิโรธแต่ก็ทรงข่มเสียได้ ให้สงบระงับอันตรธาน ทรงปฏิบัติโดย **โยนิโสมนสิการจัด**เป็นอักโกธะอันเป็นข้อที่ ๗ และก็พึงสาธกได้ถึงพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ทรงปฏิบัติ ว่าเป็นไปด้วยอำนาจพระเมตตา มุ่งดีปรารถนาดีต่อประชาชน ดังเช่นที่เล่าถึงเรื่องที่ทรงปฏิบัติในสวนจิตรลดามาแล้ว ยังมีเรื่องที่น่าจะเล่าต่ออีกหน่อยหนึ่ง คือได้โปรดให้มีการทดลองปลูกข้าวไร่ในสวนจิตรลดา ซึ่งสามารถผลิตข้าวไร่ได้ในอัตรา ๒๐ ถังต่อไร่ เพื่อพระราชทานไปแพร่พันธุ์ในชนบทต่าง ๆ ในปี **๒๕๒๘** ก็ได้มีการทดลองเมื่อมีการพัฒนาดินพรุในจังหวัดภาคใต้ ทางโครงการสวนจิตรลดาได้ทดลองนำดินดังกล่าวมาผสมสารต่าง ๆ เพื่อลดกรด รวมทั้งทำการทดลองผสมดินลูกรังในส่วนผสมต่าง ๆ แล้ว ก็ทำโครงการปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อไปใช้ในโครงการต่าง ๆ โครงการที่สำคัญอีกอันหนึ่งที่น่าจะใหม่เกิดขึ้นเมื่อปี **๒๕๒๘** คือโครงการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ ซึ่งเป็นวิทยาการสมัยใหม่ คือเป็นโครงการทดลองตามพระราชดำริ จะอนุรักษ์พันธุ์ไม้ที่ไม่สามารถใช้วิธีเพาะเม็ด ติดตา หรือต่อกิ่งได้ วิธีการนี้เรียกว่า การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช โดยนำเซลล์เนื้อเยื่อพืชมาเพาะเลี้ยงในอาหารและพืช ปรับสูตรจนพืชสามารถงอกรากงอกลำต้นออกมา จนนำไปปลูกได้และไม่กลายพันธุ์ เมื่อทดลองได้ดีแล้ว โปรดเกล้าให้ทำการเพาะเลี้ยงเยื่อของพันธุ์ไม้ที่เคยมีแต่โบราณ ได้แก่ ต้นขนุน ซึ่งได้ทราบว่าปลูกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นขนุนนี้ปลูกอยู่ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง เป็นขนุนเนื้อหนาถึง ๑ ซม. รสหวานสนิท แม้กระทั่งซังก็ว่ารับประทานได้หมดเลย ต้นขนุนนี้ไม่สามารถจะนำไปเพาะพันธุ์ได้ด้วยวิธีอื่น ก็ใช้วิธีที่เรียกว่าเพาะพันธุ์ด้วยเนื้อเยื่อพืชนี่แหละ นอกจากนั้นก็มีต้นสมอไทย ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงปลูกที่พระที่นั่งอัมพร-

สถาน มีผลใหญ่ไม่ฝาด ต้นไม้ทั้ง ๒ ต้นนี้คือต้นขนุนและต้นสมอ มีอายุเกือบ ๑๐๐ ปี นอกจากนั้น ทางโครงการได้ทำการทดลองเพาะเลี้ยงพืชต่าง ๆ ในวังหลวง เช่น ต้นมณฑา ต้นพุฒ สำหรับนำดอกมาร้อยมาลัย ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษคือก้านยาว และทิ้งไว้ ๒–๓ วันก้านยังสดไม่เปลี่ยนสี นอกจากนั้นในสวนจิตรฯ ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตนมผงและนมที่เป็นเม็ด และนำออกจำหน่ายแก่ประชาชนเป็นที่แพร่หลาย นอกจากนั้นโปรดให้มีการทดลองนำอ้อยมาทดลองเพื่อใช้เป็นวัสดุเชื้อเพลิง โดยเฉพาะที่จะใช้ในการประเภทน้ำมันเบนซิน ซึ่งเป็นขั้นทดลอง ทรงพระราชดำริว่า ปัญหาเรื่องอ้อยคงจะเป็นปัญหาที่เกษตรกรจะต้องได้รับความลำบาก เพราะปลูกกันมาก ก็น่าจะมีการทดลองที่ใช้อ้อยให้เป็นประโยชน์ในทางอื่นนอกจากการทำน้ำตาล นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังโปรดที่จะทำทุกอย่างด้วยพระองค์เอง การที่ทรงสนพระราชหฤทัยในการเกษตร บางคราวทรงปลูกพืชด้วยพระองค์เอง เช่น ทรงปลูกพืชถั่วด้วยพระองค์เอง ที่ทรงปลูกไว้ที่พระตำหนักไกลกังวลเป็นต้น เพื่อจะได้ทรงทราบว่าการเพาะปลูกพืชนั้น ๆ มีปัญหาอย่างไร

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในชนบทในต่างจังหวัดนั้น ถือว่าเป็นพระราชภาระกิจหลัก ก็จะแบ่งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเป็นทางการ ไปเยี่ยมงานโครงการต่าง ๆ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเสด็จพระราชดำเนินไปในพิธีต่าง ๆ ตามที่จังหวัดกราบบังคมทูลเชิญเสด็จ แต่โดยปกติงานพิธีต่าง ๆ จะรับเชิญต่อเมื่อมีโอกาสอำนวยเท่านั้น ปกติมักจะทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการทอดพระเนตรและไปเยี่ยมโครงการในพระราชดำริเป็นส่วนใหญ่ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทำให้มีโอกาสทอดพระเนตรสภาพพื้นที่และสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ลักษณะของการเสด็จส่วนใหญ่เป็นการส่วนพระองค์ บางแห่งทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายก็ได้ช่วยกันพิจารณาตามความเหมาะสม โดยกลั่นกรองจากข้อมูลที่รวบรวมจากหนังสือขอพระราชทานอัญเชิญเสด็จจากหน่วยราชการต่าง ๆ ส่วนที่หมายอื่น ๆ บางทีก็ทรงกำหนดเอง คือบางทีคล้าย ๆ กับว่าเสด็จไปยังจุดต่าง ๆ เพื่อที่จะไม่ให้เจ้าหน้าที่รู้ล่วงหน้า เป็นการป้องกันสิ่งที่เรียกว่าผักชีโรยหน้าอย่างนี้เป็นต้น การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทุกครั้ง จะทรงศึกษาสถานการณ์ล่วงหน้า จะทรงพิจารณาเส้นทางภูมิประเทศตลอดจนความยุ่งยาก ปัญหาที่ราษฎรในพื้นที่ประสบอยู่ และจะทรงวางแผนพัฒนาไว้อย่างคร่าว ๆ จนกว่าจะทอดพระ-

เนตรสภาพที่แท้จริง แล้วจึงปรับแผนให้เหมาะสมอีกครั้งหนึ่ง จะทรงสังเกตสภาพภูมิประเทศ สภาพความเป็นอยู่ สภาพแหล่งน้ำ สภาพเส้นทางคมนาคม สภาพพื้นที่เพาะปลูก สภาพป่าไม้ตลอดทาง เมื่อเสด็จถึงที่หมายจะมีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรในพื้นที่ โดยเฉพาะผู้ที่รอบรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ในบริเวณดังกล่าว รวมทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายท้องถิ่น ในโอกาสนี้หากทรงพบปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีพของราษฎร หรือในกรณีที่ราษฎรทูลเกล้าถวายฎีกา ก็จะเสด็จไปทอดพระเนตรพื้นที่ที่ประสบปัญหาด้วยพระองค์เอง แล้วจึงมีพระราชดำรัสกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาและฝ่ายรักษาความมั่นคงที่โดยเสด็จ ถึงแนวทางที่จะวางแผนแก้ไขปัญหาต่อไป สำหรับฎีกาที่ทูลเกล้าถวายนั้น จะทรงรับกลับมาแล้วโปรดเกล้าให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องรับไปพิจารณาประกอบพระราชดำริก่อนที่จะดำเนินการช่วยเหลือตามความเหมาะสม

สัจจะกับอักโกธะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

ตามเรื่องที่ได้ขอยกมาอ้างนี้ ก็เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนว่า ทรงปฏิบัติอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อว่าอักโกธะ คือเมตตา เพราะทรงมีพระเมตตามุ่งดีปรารถนาดีต่อประชาชน จึงได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เช่นดังที่ได้ยกมานั้น

อนึ่ง ในข้อ ๗ นี้สำหรับบารมีนั้นได้แก่สัจจบารมี ส่วนในทศพิธราชธรรมนั้นได้แก่อักโกธะ ความไม่โกรธ อันหมายถึงเมตตาประกอบอยู่ เมื่อพิจารณาดูแล้วแม้ว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะมีพยัญชนะที่ต่างกัน แต่ว่าในด้านการปฏิบัตินั้นก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือการที่จะปฏิบัติให้มีความไม่โกรธหรือมีเมตตาขึ้นได้นั้น จะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัจจะคือความตั้งใจจริงในการที่จะปลูกเมตตาขึ้นมาในจิตใจคือให้เป็นเมตตาจริง ให้เป็นเมตตาจริงในจิตใจ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะทำให้เกิดความไม่โกรธ อันตรงกันข้ามขึ้นได้ และเมื่อเกิดความไม่โกรธและเกิดเมตตาขึ้นแล้ว ก็จะทำให้มุ่งดีปรารถนาดี จึงอดอยู่มิได้ที่จะอยู่เฉย ๆ จึงต้องขวนขวายที่จะทำให้ผู้ที่มีเมตตานั้นบังเกิดความสุขความเจริญตามความหมายของเมตตา เพราะถ้ามีเมตตาจริงแล้วก็อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ จะต้องไปปฏิบัติทำให้เกิดความสุขความเจริญขึ้นในที่นั้น ๆ ในที่ที่มีเมตตานั้น เมื่อมีเมตตาอยู่ในราษฎร จึงต้องขวนขวายที่จะเสด็จไปทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ราษฎร ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยมีสัจจะคือความจริงใจที่จะปฏิบัติให้มีเมตตาขึ้นจริง เพราะฉะนั้น เมตตานั้นจะเป็นเมตตาจริงขึ้นมาได้ต้องมีสัจจะ

ไม่โกรธ จะไม่โกรธจริงขึ้นได้ก็ต้องมีสัจจะคือความจริงใจที่จะไม่โกรธ ความจริงใจที่จะมีเมตตา ถ้าหากว่าขาดความจริงใจ คือขาดสัจจะเสียข้อเดียว เมตตาก็เป็นเมตตาไม่จริง เป็นเมตตาที่แสดงกันออกมาแต่ภายนอก เช่นทางวาจาว่าเมตตา หรือทางกิริยาว่าเมตตา แล้วก็ละทิ้งทอดทิ้งไม่ได้ช่วยอะไรจริงจัง แต่หากว่าถ้าเป็นเมตตาจริง คือมีเมตตาที่ประกอบด้วยสัจจะคือความจริงใจ ทำให้เมตตาเป็นเมตตาจริงขึ้นมา ไม่โกรธก็ไม่โกรธจริงขึ้นมา ดั่งนี้แล้ว จึงจะทำให้ปฏิบัติขวนขวายเพื่อประโยชน์สุขต่าง ๆ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติ เพราะฉะนั้นธัมมะทั้ง ๒ ข้อนี้คือสัจจะกับอักโกธะที่หมายถึงเมตตา จึงมีความหมายที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป

๒๐ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๒ อธิษฐานบารมี

อธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก

จะแสดง **ทศบารมี** ข้อ ๘ คือ **อธิษฐานบารมี**

คำว่า **อธิษฐานะ** ที่เรามาพูดใช้เป็นภาษาไทยว่า อธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่น ท่านได้เล่าชาดกแสดงว่า พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีข้อนี้มาในชาติต่าง ๆ เป็นอันมาก ในทศชาติได้ยกเนมิราชชาดกเป็นตัวอย่างแห่งอธิษฐานบารมี มีเรื่องย่อในเนมิราชชาดกนั้นว่า

กษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าเนมิราช ครองเมืองมิถิลาในแคว้นวิเทหะ เป็นกษัตริย์ที่สนพระราชหฤทัยในการกุศล โปรดการทำบุญกุศล ทรงบริจาคทาน รักษาศีลอุโบสถอยู่เป็นนิตย์ ตามประเพณีกษัตริย์ที่ครองเมืองมิถิลานี้ เมื่อครองราชสมบัติจนมีพระชนมายุเข้าสู่วัยชราแล้ว ก็จะทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระโอรส แล้วพระองค์เองก็ออกทรงผนวช แต่พระเจ้าเนมิราชทรงมีความคิดแปลกไปจากกษัตริย์พระองค์อื่น ๆ กล่าวคือพระองค์ทรงครุ่นคิดว่า พระองค์เองก็ทรงบำเพ็ญทานอยู่เป็นนิตย์ ทานกับพรหมจรรย์อย่างไหนจะมีผลมาก ร้อนถึงท้าวสักกเทวราชเสด็จมาทรงอธิบายผลของพรหมจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งมีมากกว่าทาน และด้วยความประสงค์ของทวยเทพ ให้เชิญพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปเยี่ยมเทวโลก ท้าวสักกเทวราชจึงส่งมาตุลิเทพบุตรมาเชิญ และนำพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปทอดพระเนตรนรกก่อน แล้วจึงนำเสด็จไปเทวโลก หลังจากได้ทอดพระเนตรนรกและสวรรค์แล้ว พระเจ้าเนมิราชก็ทรงเห็นว่า แม้พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญทานอย่างมากมายแล้วก็ตาม แต่พระองค์ก็ควรเสด็จออกผนวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์อีก ดังนั้นพระองค์จึงเสด็จออกทรงผนวชตามพระราชจริยาวัตรของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ

ในชาดกนี้แสดงว่า พระเจ้าเนมิราชได้ทรงมีอธิษฐานคือความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นในเหตุที่พึงทำ และในผลที่พึงได้ด้วยปัญญา ดังที่ได้ทรงตั้งเป็นปัญหาขึ้น และทรงแสวงหาผู้ที่สามารถที่จะแก้ปัญหาของพระองค์ได้ ด้วยความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นจึงได้ทรงพบผู้มาถวายวิสัชชนา ซึ่งได้ถวายวิสัชชนาได้แจ่มแจ้งอย่างเปิดนรกสวรรค์

ให้เห็น ทำให้พระเจ้าเนมิราชทรงได้รับความเข้าพระราชหฤทัยแจ่มแจ้งว่า เพียงแต่ทานอย่างเดียวที่ทรงบำเพ็ญอยู่หาเป็นการเพียงพอไม่ ควรจะต้องปฏิบัติในพรหมจรรย์ด้วย ชาดกนี้แสดงว่า ผู้ที่ต้องการแสวงหาความจริง ต้องการจะรู้เห็นอะไร เมื่อมีความตั้งใจมุ่งมั่นจริงแล้ว จะรู้จะเห็นได้ เพราะจะทำให้แสวงหาผู้รู้ จะได้พบผู้รู้ที่จะแสดงให้รู้ให้เห็นได้ ทั้งในเรื่องของมนุษย์ ทั้งในเรื่องนรกสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน

อธิษฐานบารมีในเตมิยชาดก

ส่วนในจริยาปิฎกกถา เตมิยชาดกเป็นตัวอย่างแห่งอธิษฐานบารมี มีความว่า ในรัฐกาสีในอดีตกาลล่วงไปแล้วนานไกล พระเจ้ากาสีทรงมีพระราชโอรสทรงพระนามว่าพระเตมีย หรือที่คำไทยเรียกว่าพระเตมีย์ พระองค์ทรงรักทะนุถนอมเป็นอย่างยิ่ง ทรงหวังจะให้สืบราชสมบัติแทนพระองค์ต่อไป แต่พระเตมีย์ทรงมีพระหฤทัยน้อมไปใน **เนกขัมมะ** คือการออกบวช ไม่ทรงปรารถนาราชสมบัติ ได้ทรงมีความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นว่าจะผนวชให้จงได้ จึงได้ทรงนิ่งอยู่เฉย ๆ ไม่รับสั่งถ้อยคำอะไรทั้งสิ้น เมื่อมีใครมาทูลมาพูดด้วยก็ทรงเฉย ๆ อีก และไม่ทรงใช้พระหัตถ์พระบาท คนทั้งหลายก็สงสัยว่าทรงเป็นใบ้หนวกหรือเป็นเปลี้ยหรือเป็นอัมพาต จึงได้ตรวจพระหัตถ์พระบาทพระชิวหาพระกรรณ ก็เห็นบริบูรณ์ไม่มีบกพร่อง เมื่อไม่พบว่ามีโรคอะไรก็คิดสงสัยต่อไปว่า ไฉนจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อเวลาล่วงไป ๆ นานถึง ๑๖ ปี ก็คงเป็นอยู่เช่นนั้น และตรวจไม่พบว่าประชวรด้วยโรคอะไร คนทั้งปวงตั้งแต่ประชาชนขึ้นมาจนถึงเสนาบดีและปุโรหิตก็ลงความเห็นเป็นอันเดียวกันว่า เป็นกาลกิณีไปเสียแล้ว และได้มีความเห็นชอบพร้อมกันว่า ให้นำไปฝังทิ้งเสีย เขาจึงนำพระองค์ขึ้นประทับรถออกไปในป่า เมื่อนำพระองค์ไปถึงที่ซึ่งกำหนดจะฝังทั้งเป็น สารถีก็หยุดรถแล้วลงไปขุดหลุม ขณะนั้นพระองค์จึงได้เสด็จลงจากรถ แสดงพระกำลังพระกายว่ายังมีอยู่สมบูรณ์ ได้ทรงถือเพศเป็นบรรพชิต ประพฤติพรตพรหมจรรย์ตามที่ได้ทรงตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นไว้ ท่านกล่าวว่าพระเตมีย์ทำเช่นนี้ มิใช่ว่าทรงชิงชังพระราชมารดาบิดา มิใช่ว่าทรงชิงชังพระองค์เอง แต่ทรงรัก **พระสัพพัญญุตญาณ** คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ทรงตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นอย่างนั้น ทรงอธิษฐานองคสมบัติทั้ง ๓ คือ ใบ้ หนวก และเปลี้ย อยู่จนถึงเขานำออกไปจะฝัง

เสีย ด้วยเข้าใจว่าเป็นคนกาลกิณี เรื่องนี้แสดงอธิษฐานบารมีคือความตั้งใจมุ่งมั่น อันหมายความถึงว่า เมื่อมีความตั้งใจมั่นในสิ่งอันใด ก็ทำไปดำเนินไปให้สำเร็จสิ่งอันนั้น รักษาความตั้งใจไว้อย่างมั่นคง ไม่กลับกลายเปลี่ยนแปลง

พระเตมีย์ในชาดกนี้ทรงอธิษฐาน คือ ข้อแรกตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นว่าจะทรงผนวช แต่พระราชบิดาและประชาชนต้องการพระองค์ จึงต้องทรงหาวิธีที่จะไม่ให้เขาต้องการ ให้เขาทิ้งพระองค์เสียเอง จึงทรงอธิษฐานข้อต่อไป คือตั้งพระหฤทัยเป็นใบ้เป็นหนวกเป็นเปลี้ย เพื่อให้สำเร็จอธิษฐานข้อแรก อธิษฐานข้อหลังเห็นได้ว่ารักษาได้ยากยิ่ง เหมือนอย่างคนที่ไม่ใบ้ทำเป็นใบ้ ไม่หนวกทำเป็นหนวก เดินได้ทำเป็นเดินไม่ได้ ชั่วครู่ชั่วคราวก็อาจไม่ยาก แต่ทำนาน ๆ จะเห็นว่ายากมาก ทั้งในเรื่องรายละเอียดก็มีเล่าถึงการทดลองต่าง ๆ เพราะคนทั้งหลายก็สงสัยเหมือนกันว่าน่าจะแสร้งทำ พระเตมีย์ก็รักษาพระหฤทัยไว้ได้มั่นคงจนคนทั้งหลายหมดสงสัยว่าแกล้งทำ จึงได้ประสบความสำเร็จในอธิษฐานข้อแรก คือออกผนวชได้สำเร็จ ด้วยวิธีที่เขานำออกไปทิ้งเสียเอง ข้อที่ควรกล่าวในตอนนี้ก็คือ การทำเช่นนี้ไม่ใช่เป็นการหลอกลวงคน เพราะพระองค์ไม่มีเจตนาที่จะหลอกลวง แต่ทรงอธิษฐานพระ-หฤทัยของพระองค์เองว่า ตั้งแต่บัดนี้ไปจะไม่พูด จนกว่าจะหลุดออกไปได้จากที่นี้ดั่งนี้เป็นต้น เหมือนอย่างบางคนบางคราวก็คิดว่าจะหลอกทำหนวกไม่พูดไม่โต้ตอบใครว่าอะไรก็นิ่ง ผู้ที่นิ่งได้อย่างนี้ไม่ถูก ถือว่าทำหนวกหลอกลวงคน เมื่อนิ่งได้ในที่ควรนิ่งกลับได้รับชมว่าเป็นคนมีสติปัญญา หากมีปัญหาว่าในที่เช่นไรควรนิ่งควรเฉย ก็จะต้องตอบว่า สุดแต่เรื่องแต่ละบุคคล ในชาดกนี้เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งจะเป็นพระพุทธเจ้า จึงต้องใช้ความนิ่งมากตามควรแก่ผลที่ประสงค์ ฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจว่า ท่านผู้เป็นพระโพธิสัตว์ย่อมมีอธิษฐานบารมีที่พิเศษ อันอาจเห็นว่าเกินวิสัยของสามัญชน ความจริงก็เป็นเช่นนั้น สิ่งที่คนทั้งหลายปรารถนา แต่พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนา แม้จะมีอยู่ในพระหัตถ์แล้วก็ทรงสละเสีย แม้การสละจะยากเย็นเท่าใด ก็ยอมทนยากเพื่อสละจนได้ คนทั้งหลายมีมือเปล่าพากันแบมือออกรับ ไม่มีใครให้ก็เอื้อมมือออกไปหยิบเอาเอง แต่พระโพธิสัตว์มีมือเต็ม ก็แบมือออกให้ได้ทั้งหมด ฉะนั้น การเล่าเรื่องพระเตมีย์จึงมิใช่หมายความว่า เพื่อให้ใคร ๆ ต้องปฏิบัติให้เหมือนท่าน แต่เพื่อแสดงถึงลักษณะของบารมีข้อหนึ่งคืออธิษฐาน ซึ่งทุก ๆ คนจะต้องมีในกิจที่พึงทำทุกอย่าง

วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน

คนทุกคนจะทำอะไร ย่อมมีความต้องการในผลที่จะพึงได้จากการกระทำ ความสำเร็จคือการได้บรรลุถึงผลนั้น จึงจำต้องอาศัยธัมมะข้อหนึ่งคืออธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่นดังกล่าวแล้ว และจำต้องมีอธิษฐานทั้งในผลทั้งในเหตุ เช่น ในการศึกษาเล่าเรียน ต้องมีอธิษฐานในผลคือความสำเร็จการศึกษา ในเหตุคือ ทำการศึกษาไปโดยลำดับ ในการงานต้องมีอธิษฐานในผลคือความได้ทรัพย์ ยศ เป็นต้น ในเหตุคือการทำงานให้ดี ในด้านความดี ต้องมีอธิษฐานในผลคือความ มีเกียรติด้วยความดี ในเหตุคือความเว้นความชั่ว ทำความดี คนโดยมากมีอธิษฐาน ในผลที่ตนชอบอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่นตั้งใจมุ่งมั่นจะเป็นนักปราชญ์ จะเป็นเศรษฐี จะได้นั่นได้นี่ เป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ แต่ขาดอธิษฐานในเหตุ คือขาดความตั้งใจมุ่งมั่น ในอันที่จะประกอบเหตุให้สมแก่ผลที่ประสงค์ เช่นเกียจคร้านที่จะเล่าเรียนเขียนอ่าน จะให้เป็นนักปราชญ์ขึ้นมาเอง เกียจคร้านที่จะประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เก็บ-หอมรอบริบสั่งสมขึ้นโดยลำดับ เหมือนอย่างก่อไฟกองน้อยให้ค่อยโตขึ้น จะให้เป็น กองโตขึ้นมาทันที ไม่ชอบที่จะเว้นความชั่วทำดี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ชอบทำ ชั่วไม่ชอบทำดี แต่ก็อยากเป็นคนมีเกียรติมีความดี ใครว่าไม่ดีเป็นไม่ได้ ฉะนั้น อธิษฐานในเหตุจึงเป็นข้อสำคัญ คือตั้งใจมุ่งมั่นในการทำเหตุให้ได้ผลที่ประสงค์ ให้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ มีความเพียรคือพยายามทำไป มีขันติคืออดทน มีสัจจะ คือความจริง และรักษาอธิษฐานคือความตั้งใจมุ่งมั่นไว้เสมอ

อธิษฐานเป็นพลังนำไปสู่ความสำเร็จ

ตามที่กล่าวมานี้ จะพึงเห็นได้ว่า **วิริยะ** เพียร **ขันติ** อดทน **สัจจะ** จริง และ **อธิษฐาน** ทั้ง ๔ ประการนี้เป็นธัมมะที่มีประกอบกันอยู่ เมื่อยกขึ้นข้อหนึ่ง ก็ย่อม มีอีก ๓ ข้อประกอบอยู่ด้วยเสมอ ไม่เช่นนั้นจะมีไม่ได้เลยสักข้อเดียว เช่นอธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ในที่นี้ถ้าไม่มีอีก ๓ ข้อก็เป็นอธิษฐานคือสำเร็จอธิษฐานขึ้นมาไม่ได้ เตมียชาดกแสดงอธิษฐานไว้ สมบูรณ์ทั้ง ๒ ประการ อธิษฐานในผล ได้แก่พระเตมีย์ ทรงตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นในเนกขัมมะ ในเหตุได้แก่พระเตมีย์ทรงตั้งพระหฤทัย ไม่ รับสั่ง ไม่รับฟัง ไม่ใช้พระหัตถ์พระบาท อธิษฐานนี้เป็นธัมมะที่พึงอบรมให้มีขึ้นได้ คือจะทำอะไรก็คิดเสียก่อนว่าเพื่ออะไร หรืออยากจะได้อะไรก็คิดเสียก่อนว่าสมควร

ที่ตนจะพึงได้หรือไม่ ถ้าเป็นสิ่งที่ตนจะพึงได้ ก็คิดว่าทำอย่างไรจึงจะได้ และการอธิษฐานใจคือตั้งใจมุ่งมั่นต่อผลที่ประสงค์นั้น และตั้งใจมุ่งมั่นประกอบเหตุที่จะนำไปสู่ความสำเร็จผลที่ประสงค์ เมื่ออธิษฐานใจไว้อย่างไร ก็รักษาอธิษฐานไว้ให้มั่นคง เว้นไว้แต่อธิษฐานใจในทางที่ผิดไม่เหมาะ ถ้ารู้ว่าผิดไม่เหมาะก็ต้องเลิกเสียกลับอธิษฐานใจใหม่ในทางที่ถูกที่เหมาะ ฉะนั้น ก่อนที่จะอธิษฐานในสิ่งใด ก็จำต้องใคร่ครวญเลือกให้เป็นสิ่งที่เหมาะที่ควร ดังที่มีคำเตือนว่าใคร่ครวญก่อนดีกว่า เมื่อเป็นสิ่งที่เหมาะที่ควรจริงแล้ว จึงอธิษฐานใจในสิ่งนั้น เมื่อได้อบรมอธิษฐานดังกล่าวอยู่เสมอ จะทำให้จิตใจมีความมุ่งที่มั่นคง เป็นพลังใจสำคัญอันจะนำไปสู่ความสำเร็จ

สัจจาธิษฐานช่วยให้พ้นอันตราย

อนึ่ง อธิษฐานนี้ยังอาจใช้ป้องกันบำบัดทุกข์ภัยโรคในคราวคับขันได้อีกด้วย ในเมื่ออธิษฐานนั้นเป็น **สัจจาธิษฐาน** ดังที่พูดกันว่า ตั้งสัตยาธิษฐาน เช่นมุ่งจะให้พ้นอันตราย จึงอธิษฐานใจ อ้างสิ่งที่เป็นสัจจะคือความจริงของจริงเรื่องจริง เช่นอ้างคุณพระรัตนตรัยซึ่งเป็นสรณะได้จริง ดังที่ได้เคยแสดงแล้วในข้อสัจจะ อ้างคุณทานศีลภาวนาของตนเอง ท่านกล่าวถึงเรื่องอ้างความชั่วของตนเองก็ได้ ว่าตนได้ทำชั่วไว้เช่นนั้นจริง เท่ากับอ้างสิ่งที่จริง พูดความจริงชนิดที่ไม่มีเท็จทั้งรู้ปนอยู่แม้แต่น้อย ครั้นแล้วก็อธิษฐานใจว่า ด้วยอำนาจกล่าวคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี ดังจะได้แสดงเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องที่แม้คนไทยในปัจจุบันก็นับถือกัน คือเรื่องของคาถาดับไฟ ซึ่งคาถาดับไฟนี้ก็เป็นบทสวด มีมาใน ๗ ตำนาน ๑๒ ตำนาน ขึ้นต้นว่า **อตฺถิ โลเก สีลคุโณ** เป็นต้น มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปในแคว้นมคธ โดยเสด็จจาริกไปในคามนิคมแห่งแคว้นมคธ วันหนึ่งได้เสด็จไปถึงคามคือหมู่บ้านในแคว้นมคธหมู่หนึ่ง ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในละแวกบ้านในเวลาเช้าพร้อมกับหมู่แห่งภิกษุเป็นอันมาก ในเวลาภายหลังภัต คือหลังจากที่ได้เสวยภัตตาหารและพระภิกษุสงฆ์ก็ได้ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาต ก็ได้เสด็จจาริกต่อไป ดังที่ภาษาไทยเราชอบเรียกว่าเดินธุดงค์ ตามพุทธประวัตินั้นแสดงว่าพระพุทธเจ้าออกเดินธุดงค์ทุกปี เมื่อถึงฤดูเข้าพรรษาก็หยุดอยู่จำพรรษาในรัฐใดรัฐหนึ่ง ที่ใดที่หนึ่ง ออกพรรษาปวารณาแล้วและพระภิกษุสงฆ์รับกฐินกันแล้ว ก็

เสด็จออกเดินธุดงค์ต่อไปในรัฐโน้นรัฐนี้ต่าง ๆ เสด็จเดินด้วยพระบาท สำหรับคราวที่เกี่ยวแก่ตำนานเรื่องนี้ ได้เสด็จเดินธุดงค์ไปในหมู่บ้านในแคว้นมคธดังกล่าว เมื่อทรงรับบิณฑบาตเสร็จแล้ว อันหมายความว่าเสวยและฉันเสร็จแล้ว ก็ออกเดินทางต่อไป เมื่อเดินทางพ้นหมู่บ้านเข้าป่า ก็พอดีมีไฟป่าบังเกิดขึ้นอย่างแรง ลุกลามมาโดยเร็วจนคล้ายกับว่าจะมาถึงพระพุทธเจ้าและหมู่พระสงฆ์ที่กำลังเดินทางอยู่ แต่ว่าเมื่อไฟป่าได้เข้ามาใกล้พระพุทธเจ้า ก็ดับไปโดยรอบ หมู่ภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นความอัศจรรย์ที่ไฟป่าไม่ลุกมาที่ตรงพระพุทธเจ้าและหมู่แห่งภิกษุกำลังเดินทางอยู่ เมื่อมาใกล้ก็ดับไปโดยรอบ เหมือนดังถูกน้ำราดดับ จึงได้กราบทูลสรรเสริญพระพุทธคุณ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเล่า **วัฏฏกชาดก** คือชาดกเรื่องที่ได้เคยมีมาแล้ว ที่ได้เกิดมาแล้วในอดีตเกี่ยวแก่ลูกนกคุ่ม บางทีก็เรียกว่านกคุ่มไฟ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า ได้มีรังนก มีนกอาศัยอยู่บนต้นไม้ในป่า และรังหนึ่งเป็นที่อยู่ของนกคุ่มสามีภรรยาตัวผู้ตัวเมีย ซึ่งก็ได้ออกไข่ และฟักไข่เป็นตัวลูกนกคุ่มเล็ก ๆ เมื่อไข่ออกมา นกคุ่มที่เป็นพ่อแม่ก็ให้ลูกอยู่ในรัง บินออกไปหากินแล้วนำอาหารมาป้อนลูก ในขณะที่ลูกยังเล็ก ยังมีปีกที่บินไม่ได้ มีขาที่ยังเดินไปไม่ได้ ก็ได้มีไฟป่าไหม้มาโดยรอบ บรรดานกทั้งหลายก็พากันบินหนี และแม้นกคุ่มที่เป็นพ่อแม่ของลูกนกคุ่มก็บินหนีออกไป ลูกนกคุ่มนั้นยังบินไปไม่ไหว จะเดินไปก็ยังไปไม่ได้ จึงได้ระลึกถึงคุณศีลเป็นต้น และก็ได้ตั้งสัจจกิริยา คือการกระทำสัจจะด้วยการกล่าวสัจจะคือความจริงด้วยการที่ได้ระลึกถึงคุณของศีลเป็นต้นว่าคุณของศีลมีอยู่เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นการระลึกยืนยันในสัจจะคือความจริงข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่าคุณศีลมี ตลอดจนถึงคุณของคุณธรรมอย่างอื่นมี ตลอดจนถึงคุณของพระชินพุทธเจ้ามี และก็ได้กล่าวสัจจะคือความจริงถึงตัวเอง ว่าถ้าตัวเองนั้นมีปีกก็ยังบินไปไม่ไหว มีเท้าก็ยังเดินไปไม่ได้ จึงขอให้ไฟป่าที่ลุกเข้ามานี้ จงอย่าได้มาถึง จงดับเสีย ด้วยอำนาจของอธิษฐานคือความตั้งจิตมุ่งมั่น แสดงสัจจะคือความจริงอันเรียกว่าสัจจกิริยา การกระทำสัจจะคือความจริง กล่าวคำจริง ระลึกรับรองสิ่งที่มีอยู่จริง เป็นจริง ทั้งที่เป็นความจริงเกี่ยวแก่คุณศีลเป็นต้น ทั้งที่เป็นความจริงเกี่ยวแก่ตัวเองที่ว่า มีปีกก็ยังบินหนีไปไม่ได้ มีเท้าที่ยังเดินไปไม่ได้ มีการระลึกถึงและการที่อ้างถึงกล่าวถึงเหล่านี้ล้วนเป็นความจริง ก็อธิษฐานในใจ ขอให้อำนาจแห่งความจริงนี้บันดาลให้เกิดผล ความสวัสดีดังกล่าว ไฟป่าที่ลุกมานั้น เมื่อเข้ามาใกล้ก็ดับไปโดยรอบ

ฉะนั้น การอธิษฐานสัจจะอันเรียกว่าสัตยาธิษฐานหรือสัจจาธิษฐานของนกคุ่มนี้ ที่ท่านรจนาไว้เป็นคาถาแสดงไว้ในวัฏฏกชาดก อ้างว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงเล่าดังกล่าว จึงได้นำมาใช้เป็นบทสวดซึ่งขึ้นต้นว่า *อตฺถิ โลเก สีลคุโณ* เป็นต้น ที่แปลความว่า *"คุณแห่งศีลมีอยู่ในโลก ความสัตย์ความสะอาดและความเอ็นดูกรุณามีอยู่ในโลก ด้วยคำสัตย์นั้น ข้าพเจ้าจะทำสัจจกิริยาอันเยี่ยม ข้าพเจ้าระลึกถึงกำลังแห่งธรรม ระลึกถึงพระชินเจ้าทั้งหลายในปางก่อน อาศัยกำลังแห่งสัจจะ ขอทำสัจจกิริยา ปีกทั้งหลายของข้าพเจ้ามีอยู่ แต่ก็ยังบินไม่ได้ เท้าทั้งหลายของข้าพเจ้ามีอยู่ก็ยังเดินไม่ได้ มารดาและบิดาของข้าพเจ้าก็ออกไปแล้ว ดูก่อนไฟป่า ขอท่านจงถอยไป ครั้นเมื่อสัจจะอันข้าพเจ้าทำแล้ว เปลวไฟอันลุกโพลงมากก็สงบ เว้นไปได้ ๑๖ กรีส พร้อมกับคำสัตย์ ประหนึ่งเปลวไฟที่ตกถึงน้ำ สิ่งใดเสมอด้วยสัจจะของเราไม่มี นี้เป็นสัจจบารมีของเรา"* ดั่งนี้ เรื่องนี้แสดงถึงสัตยาธิษฐานคืออธิษฐานซึ่งเป็นสัจจะนั้นเอง

อธิษฐานบารมี ๓ ชั้น

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีมาโดยลำดับ เป็นบารมีสามัญคือรักษาอธิษฐานยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน เรียกว่า **อธิษฐานบารมี** เป็นอุปบารมีคือสูงกว่าสามัญ ได้แก่รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย เรียกว่า **อธิษฐานอุปบารมี** เป็นปรมัตถบารมีคืออย่างยิ่งยวดขึ้นไปโดยลำดับ ได้รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าชีวิต เรียกว่า **อธิษฐานปรมัตถบารมี** พระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจริยาครั้งเป็นพระเตมีย์ที่อ้างมาแล้วนั้น มีอยู่ว่า *"ข้าพเจ้าถูกคุกคาม ให้ทำลายอธิษฐานที่ตั้งไว้ด้วยเหตุต่าง ๆ ถึงกับขุดหลุมจะฝังข้าพเจ้าเสียในแผ่นดิน แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ยอมทำลายอธิษฐานนั้น ข้าพเจ้าจะเกลียดชังพระมารดาและพระบิดาก็หาไม่ ข้าพเจ้าจะเกลียดชังตนเองก็หาไม่ แต่เพราะพระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของข้าพเจ้า ดั่งนั้นข้าพเจ้าจึงอธิษฐานเป็นคนใบ้ คนหนวก และง่อยเปลี้ยอยู่ถึง ๑๖ ปี ผู้เสมอข้าพเจ้าด้วยอธิษฐานเป็นไม่มี นี้คืออธิษฐานบารมีของข้าพเจ้า"*

พระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ทรงผจญมารในราตรีที่จะตรัสรู้ ท่านแสดงว่า ได้ทรงอธิษฐานพระหฤทัยถึงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญ มีทานศีลเป็นต้น ทรงอ้างพระธรณีเป็นประธาน จึงได้ทรงชนะมาร เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทรงทำ **สังขารา-**

ธิษฐาน คือตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นว่าจะทรงดำรงพระอายุสังขารอยู่ต่อไป ยังไม่เสด็จปรินิพพานจนกว่าบริษัท ๔ จะตั้งขึ้น พรหมจรรย์คือพระพุทธศาสนาจะตั้งลงมั่นคงในโลก ครั้นถึงเวลานั้นจึงได้ทรงปลงอายุสังขาร เสด็จปรินิพพาน จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นผลของ **พระพุทธาธิษฐาน** ซึ่งมีอานุภาพอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติอยู่ทุกกาลสมัย

๒๔ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๓ อวิหิงสา

ความไม่เบียดเบียนต้องอาศัยกรุณา

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อที่ ๘ **อวิหิงสา** ความไม่เบียดเบียน

กิริยาที่ไม่เบียดเบียนให้ลำบาก คือความไม่ก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ด้วยเห็นเป็นสนุกของตนเพราะอำนาจโมหะ เช่นทำร้ายคนและสัตว์อื่นเล่น ชื่อว่าอวิหิงสา คนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ ทั้งผู้ปกครอง ทั้งผู้อยู่ในปกครอง จะอยู่ด้วยกันได้เป็นสุขก็เพราะไม่เบียดเบียนกัน โดยเฉพาะผู้ปกครองถึงจำต้องอาศัยเก็บภาษีอากรจากราษฎรผู้อยู่ในปกครองเพื่อจ่ายบำรุงประเทศ และต้องเกณฑ์กำลังแรงบ้างในคราวที่จำเป็น แต่ถ้าเก็บและเกณฑ์รุนแรง อันเป็นการรีดเกินสมควร ราษฎรผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อน ระส่ำระสายอยู่ไม่เป็นสุข มีเรื่องครั้งโบราณว่า ผู้อยู่ในปกครองถูกผู้ปกครองเบียดเบียน ต่างอพยพไปอยู่ต่างถิ่นก็มี ความไม่เบียดเบียนจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัย **กรุณา** เป็นเบื้องหน้า และอันความไม่เบียดเบียนนี้เมื่อมาคู่กับอักโกธะคือความไม่โกรธ ก็มีความที่ต่างกันอยู่บ้างและสัมพันธ์กันบ้าง

อันอักโกธะคือความไม่โกรธ อันเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗ ที่ได้แสดงมาแล้วนั้น คือ ความที่ไม่ลุอำนาจต่อความโกรธ อันรวมความถึงโทสะพยาบาทอันจะทำให้ทำร้ายผู้อื่นสัตว์อื่นด้วยอำนาจของความโกรธ ด้วยอำนาจของโทสะ ซึ่งหมายถึงความที่มีเมตตานั่นเอง แต่การที่ไม่ยกเอาเมตตาเป็นที่ตั้งออกหน้า แต่ยกเอาอักโกธะคือความไม่โกรธออกหน้า ก็เพื่อที่จะจี้จุดอันสำคัญของผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ ซึ่งตั้งแต่โบราณกาลมามักจะเป็นผู้ที่ลุอำนาจของความโกรธ เมื่อโกรธขึ้นมาก็มักจะสั่งทำร้ายทารุณต่อผู้ที่ถูกโกรธนั้น ผู้มีอำนาจตั้งแต่โบราณมามักจะเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยที่จะเอาอกเอาใจเพื่อไม่ให้โกรธ โดยการที่พยายามตามใจต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีอำนาจที่ไม่มีธัมมะจึงมักจะเป็นผู้โกรธง่าย สั่งทำร้ายใครง่าย ๆ ดังที่ปรากฏมาในครั้งโบราณ เพราะฉะนั้น เมื่อแสดงธัมมะของผู้ปกครองเพื่อจะจี้ถึงจุดนี้ จึงได้ยกเอาความไม่โกรธขึ้นมาตั้งไว้เป็นหัวข้อ ซึ่งโดยความก็คือความมีเมตตานั่นเองดังที่ได้แสดงมาแล้ว และในข้อนี้ยกเอาวิหิงสา ความ

ไม่เบียดเบียนมาเป็นหัวข้อ ก็เพราะว่าบรรดาผู้ปกครองตั้งแต่ในอดีตมา เมื่อมีอำนาจขึ้น แม้ว่าไม่โกรธ แต่ว่าลุอำนาจของความโลภความหลง ไม่ได้พิจารณาให้เหมาะสม ก็สั่งปฏิบัติการต่าง ๆ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนด้วยอำนาจของโลภะบ้าง ด้วยอำนาจของโมหะคือความหลงบ้าง เช่นว่าเมื่อไปที่ไหน เมื่อเห็นสิ่งที่ชอบใจ ก็มักจะหาทางที่จะนำมาให้ได้เป็นของ ๆ ตน เช่น จะเป็นทรัพย์สินก็ดี จะเป็นสตรีก็ดี จะเป็นแก้วแหวนเงินทองก็ดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีสิ่งเหล่านี้อยู่ จึงมักจะต้องคอยซ่อนเร้นไม่ให้ผู้ปกครองที่มีอำนาจได้เห็น เพราะฉะนั้น จึงต้องยกเอาข้ออวิหิงสา ไม่เบียดเบียนขึ้นมาเป็นที่ตั้ง และโดยความก็คือว่าความที่มีกรุณานั่นเอง เพราะความกรุณานั้นตรงกันข้ามกับอวิหิงสา อันได้แก่ความที่สงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ และปฏิบัติช่วยให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น กรุณาข้อนี้จึงได้ถือเป็นพระคุณอันสำคัญของพระพุทธเจ้าในพระคุณทั้ง ๓ พระคุณทั้ง ๓ นั้นก็ได้แก่ **พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ** และ **พระกรุณาคุณ** พระกรุณาคุณนั้นนับเป็นพระคุณที่ ๓ เป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า ก็ได้แก่การที่มีพระกรุณาอันแสดงออก เป็นการเสด็จจาริกไปทรงแสดงธัมมะสั่งสอนโปรดแก่หมู่เวไนยนิกร คือหมู่ชนที่พึงแนะนำได้ ให้ได้ประสบประโยชน์ตามภูมิตามชั้น

พระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาชน

และพระมหากษัตริย์ก็มีคำว่า **พระมหากรุณาธิคุณ** และใช้เป็นคำนำเช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ซึ่งคำว่ากรุณานี้ก็เป็นการปฏิบัติที่ช่วยให้พ้นทุกข์ คือเป็นการปฏิบัติช่วยเหลือต่าง ๆ ที่ได้ทำให้แก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ แสดงออกมาถึงความกรุณา และแม้กรุณานี้ก็ยังเนื่องด้วยเมตตานั้นเอง จะต้องมีเมตตาความมุ่งดีปรารถนาดีเป็นพื้นของจิตใจอยู่ จึงจะมีกรุณาความช่วยให้พ้นทุกข์ซึ่งเป็นการที่แสดงออกมา และมีธัมมะหลายหมวดที่แสดงออกมาด้วยอำนาจของกรุณา เช่นใน **สังคหวัตถุ ๔** ธัมมะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันนั้น ก็ได้แก่ **ทาน** การให้ เป็นการเฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานความสุขของตนแก่ผู้อื่น **ปิยวาจา** เจรจาถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจ **อัตถจริยา** ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ และ **สมานัตตตา** ความวางตนสม่ำเสมอ ไม่เป็นผู้ที่ถือตัว เข้ากันได้กับหมู่ชนทั้งปวง เพราะ

ฉะนั้น กรุณาจึงตรงกันข้ามกับวิหิงสาคือความเบียดเบียน และอวิหิงสาคือความไม่เบียดเบียนนั้นก็หมายถึงกรุณานั่นเอง

โครงการพระราชดำริแสดงถึงพระมหากรุณา

กล่าวโดยเฉพาะข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้ามีพระราชอัธยาศัยกอปรด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงปรารถนาก่อทุกข์แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงเบียดเบียนพระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และอาณาประชาราษฎรให้ลำบากด้วยเหตุอันไม่ควรทำ หรือด้วยตั้งพิกัดเก็บภาษีอากรเกินขนาด ทรงปกครองประชาชนดังบิดาปกครองบุตร ดั่งนี้จัดเป็นอวิหิงสา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณาดังที่กล่าวมานี้ มีเป็นอันมากซึ่งได้กล่าวมาโดยลำดับแล้ว และวันนี้จะได้นำข้อความบางตอนจากหัวข้อเอกสารวิจัยบทบาทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในการสนับสนุนการรักษาความมั่นคงของชาติในพื้นที่ชนบทของประเทศของนักศึกษาท่านหนึ่ง โดยที่แผนพัฒนาได้มีระบุว่าชนบทล้าหลังเป็นเขตที่มีคนไทยอีกประมาณ ๑๐ ล้านคนที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมด้วยความขาดแคลน ยากจนและยากไร้ อาทิขาดความรู้และปัจจัยในการประกอบอาชีพ ขาดน้ำในการเกษตรและบริโภค ขาดแคลนที่ดินทำกิน และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดการศึกษาและขาดการสาธารณสุข และถูกเบียดเบียนด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงแม้การพัฒนาที่ผ่านมากว่า ๒๐ ปีซึ่งได้ทำตามโครงการ ได้ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศดีขึ้น แต่ชาวชนบทไม่ได้ดีขึ้นตามไปด้วย เพราะการพัฒนาไม่ได้ไปถึงมือของกลุ่มชนเหล่านี้อย่างแท้จริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบปัญหาเหล่านี้ เพราะได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในภูมิภาคต่าง ๆ เป็นประจำเสมอมา โดยเฉพาะในถิ่นทุรกันดารที่รัฐบาลเองอาจเข้าไปได้ไม่ทั่วถึง จึงทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนเหล่านี้ เสมือนเป็นความสุขทุกข์ส่วนพระองค์ และที่สำคัญพระองค์ไม่ได้ทรงนึกแต่เพียงว่า ทรงเป็นพระประมุขของประเทศโดยนิตินัยหรือตามรัฐธรรมนูญอย่างประมุขประเทศอื่น ๆ เท่านั้น แต่พระองค์ทรงระลึกอยู่เสมอว่าพระองค์ทรงเป็นคนไทย ที่จะต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขกับคนไทยทุกคนทั่วประเทศ ไม่ว่าเพศวัยศาสนาหรืออาชีพใด และมีหน้าที่จะต้องปกป้องรักษาอธิปไตยและแผ่นดินไทยไว้

อย่างสุดกำลัง เหมือนอย่างคนไทยทั่วไป จึงทรงมีพระราชดำริพัฒนากลุ่มชนผู้ยากไร้เหล่านี้อยู่ตลอดเวลา โดยทรงเน้นการพัฒนาให้เกิดความพออยู่พอกิน พระ-ราชดำริแรกเริ่มที่มีลักษณะเป็นกิจกรรมหรือโครงการช่วยเหลือประชาชนได้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นกิจกรรมตามพระราชดำริกิจกรรมแรกที่อาจจะเรียกได้ว่าโครงการประมงพระราชทาน นอกจากนั้นก็ทรงมีพระราชกรณียกิจเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนา สร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศอย่างสม่ำเสมอตลอดมา เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทรงใช้พระราชวังเป็นที่ค้นคว้าทดลองงานทุกด้านที่เกี่ยวกับการพัฒนา อย่างไรก็ตามผลการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในระยะแรก ยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์เท่าที่ควร เนื่องจากยังไม่มีระบบรองรับการดำเนินการเพื่อสนองพระราชดำริอย่างมีประสิทธิภาพ รัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์จากโครงการพระราชดำริ จึงได้วางระบบดำเนินงานสนองพระราชดำริขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นหลักให้หน่วยงานต่าง ๆ ยึดถือปฏิบัติ ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ก็ได้ยึดถือระเบียบดังกล่าวเป็นแนวทางในการบริหารโครงการในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

โครงการพระราชดำริช่วยรักษาความมั่นคงของชาติ

อาจกล่าวได้ว่า โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาหลักอื่น ๆ ของประชาชนยากจนในชนบท โดยที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้มุ่งเน้นการพัฒนาแบบผสมผสาน การ
๑๗ พัฒนาแหล่งน้ำ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาการเกษตรและส่งเสริมอาชีพ การสาธารณสุขและการสาธารณูปการ เป็นต้น ซึ่งโครงการต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีผลอย่างสำคัญ ทำให้ชาวชนบทมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมอย่างมาก ยิ่งกว่านั้น โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ยังมีบทบาทสนับสนุนต่อการรักษาความมั่นคงของชาติโดยตรงอีกหลายประการ เช่นในกรณีของการใช้ประโยชน์จากแนวคิดของโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาตามพระราชดำริในเรื่องของแผนเตรียมพร้อมเพื่อการป้องกันประเทศ การรักษาความมั่นคงภายใน ในการเสด็จพระราช-

ดำเนินไปเยี่ยมราษฎรตามพื้นที่ต่าง ๆ ทุกครั้ง จะโปรดเกล้าฯ ให้มีคณะแพทย์อาสาสมัครที่เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาจากโรงพยาบาลต่าง ๆ โดยเสด็จพระราชดำเนินไปในขบวนอย่างใกล้ชิด พร้อมด้วยเวชภัณฑ์และเครื่องมือแพทย์ครบครัน พร้อมที่จะให้การรักษาพยาบาลผู้ป่วยไข้ได้ทันทีในลักษณะหน่วยแพทย์ชั่วคราว ราษฎรผู้ใดที่เจ็บป่วยก็จะโปรดเกล้าฯให้รับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ผู้ป่วยรายใดที่มีอาการหนัก ก็จะทรงขอให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอนุเคราะห์นำผู้ป่วยไปส่งโรงพยาบาลตามที่แพทย์แนะนำ โดยจะพระราชทานเงินค่าเดินทางอย่างเพียงพอ ส่วนค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลนั้น คนไข้ก็ไม่จำเป็นต้องเสียแม้แต่น้อย ในการนี้จะมีเจ้าหน้าที่บันทึกประวัติและอาการคนไข้เพื่อเก็บรักษาไว้เป็นข้อมูลในการตามผลการรักษาพยาบาลนั้นด้วย คือ ไม่ได้ทรงทอดทิ้งเลย มีการติดตามรักษาจนผู้ป่วยนั้นหายจากการเจ็บป่วยดังกล่าว หากมีการเสด็จไปเยี่ยมวัดซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนในชนบทของไทยมาทุกสมัย ก็จะพระราชทานกล่องยารักษาโรคแก่วัดเพื่อพระภิกษุใช้เมื่อเกิดอาพาธและเพื่อช่วยเหลือแจกจ่ายราษฎรผู้เจ็บป่วยในหมู่บ้านนั้น ๆ เช่นเดียวกันกับเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมหน่วยทหาร ตำรวจ อาสาสมัครในถิ่นทุรกันดาร ก็ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของจำเป็นต่าง ๆ รวมทั้งยารักษาโรคสำหรับใช้ในหมู่บ้าน ทั้งเพื่อเผื่อแผ่แก่ราษฎรในท้องที่ด้วยตามความจำเป็น อันจะทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนในพื้นที่ได้มีความเข้าใจอันดีต่อกัน รู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

อธิษฐานะนำให้ปฏิบัติอวิหิงสา

ในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘ นี้ก็คืออวิหิงสา ส่วนในทศบารมีข้อที่ ๘ นั้นได้แก่อธิษฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่น เมื่อเทียบกันดูแล้ว ถ้อยคำจะต่างกัน ในบารมีคืออธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่น แต่ว่าในทศพิธราชธรรมคืออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ได้แก่กรุณา แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วทั้ง ๒ ข้อนี้ก็ต้องมีความสัมพันธ์กัน อธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้น ความตั้งใจมุ่งมั่นในเรื่องอะไร ข้อที่ควรตั้งใจมุ่งมั่นสำคัญก็คือ ตั้งใจมุ่งมั่นในการที่จะมีกรุณา มีความสงสาร ใคร่จะช่วยให้พ้นทุกข์และปฏิบัติการช่วยให้พ้นทุกข์ต่าง ๆ ให้ประสบความสุขต่าง ๆ ความกรุณานี้จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยมีอธิษฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะกรุณา ซึ่งเป็นการไม่เบียดเบียน

หรือจะยกเอาอวิหิงสาขึ้นมาเป็นที่ตั้ง ก็ต้องมีอธิษฐานะคือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะไม่เบียดเบียนใคร เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะทำให้เกิดการปฏิบัติไม่เบียดเบียนอันเป็นความกรุณาขึ้นได้ และเพราะความกรุณานั้นเอง ก็ทำให้มีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลืออันเรียกว่าอธิษฐานะอีกด้วย เพราะฉะนั้น อธิษฐานะ หรือ อธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น นำให้เกิดกรุณา หรือจะกล่าวว่ากรุณานำให้เกิดอธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นก็ได้ ก็แปลว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะต้องมีด้วยกัน เมื่อปฏิบัติในบารมีข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ก็นำให้ปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนหรือกรุณานี้ด้วย หรือเมื่อปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือความกรุณา ก็เป็นการปฏิบัติในข้ออธิษฐานะ หรืออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ที่ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อนี้ คืออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน อันได้แก่พระราชทานพระมหากรุณาแผ่ทั่วไป ก็เป็นอันว่าได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีในข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และบุคคลทั่วไปซึ่งเป็นผู้ปกครองก็ดี เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ดี หรือว่าใคร ๆ ทุก ๆ คนเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้อนี้ คือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือความกรุณาดังกล่าว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในหลักธรรมข้อบารมีคืออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ก็เป็นอันนำให้ปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือความกรุณา ดังกล่าวมาด้วย

๒๕ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๔ เมตตาบารมี

จะแสดง **เมตตาบารมี** อันเป็นบารมีข้อที่ ๙

เมตตาเป็นพระบารมีประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมา ดังมีเรื่องเล่าไว้ในชาดกต่าง ๆ

เมตตาบารมีในสุวรรณสามชาดก

ชาดกที่ท่านยกขึ้นสำหรับเมตตาบารมี ก็คือ **สุวรรณสามชาดก** ได้แก่ชาดกเรื่องพระสุวรรณสาม มีเรื่องโดยย่อว่า ได้มีบุตรและธิดาของเนสาท คือนายพรานป่า ๒ ตระกูล ซึ่งมารดาบิดาได้ปรารถนาที่จะให้ตบแต่งอยู่ครองเรือน แต่บุคคลทั้ง ๒ นั้นเป็นผู้มีจิตใจที่ได้น้อมไปในการบรรพชา คือการบวช และเป็นผู้ที่ไม่นิยมในการฆ่าสัตว์ซึ่งเป็นอาชีพของตระกูล จึงได้พากันออกไปบวชเป็นฤษีและฤษิณี ได้มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่า สามะ ซึ่งมักเรียกว่าสุวรรณสาม ต่อมามารดาบิดาของสุวรรณ-สามได้ถูกงูพิษพ่นพิษเข้านัยน์ตา จึงตาบอดหมดทั้ง ๒ คน สุวรรณสามได้เลี้ยงมารดาบิดาของตนอยู่ในป่า มารดาบิดาและบุตรทั้ง ๓ นี้เจริญ **เมตตาภาวนา** อยู่เป็นประจำ ด้วยอำนาจของเมตตา สัตว์ป่าทั้งหลายทั้งที่เป็นสัตว์ร้าย และทั้งที่เป็นสัตว์ไม่ร้าย ก็พากันมีจิตอ่อน ไม่ทำอันตรายและให้ความคุ้นเคยสนิทสนมดุจเป็นมิตรสหาย สุวรรณสามนั้น เมื่อได้ออกไปทำกิจต่าง ๆ เช่นตักน้ำหาอาหาร เป็นต้นเลี้ยงมารดาบิดา ก็ได้มีสัตว์ป่าทั้งหลายพากันห้อมล้อมไปและกลับ ทั้ง ๓ คนนั้นก็ได้อยู่เป็นผาสุกในป่า จนถึงคราวหนึ่ง พระราชาแห่งกรุงพาราณสีได้เสด็จออกมาล่าเนื้อ และได้แอบซ่อนมองเห็นสุวรรณสามพร้อมทั้งหมู่เนื้อกำลังออกไปตักน้ำเพื่อจะไปให้มารดาบิดา จึงได้ยิงด้วยลูกธนูอาบยาพิษไปถูกสุวรรณสามล้มลง ก่อนที่สุวรรณสามจะสลบไสลด้วยอำนาจของศรอาบยาพิษนั้น ก็ได้กล่าวเรียกหาบุคคลผู้ยิงด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ไม่แสดงความโกรธ พระราชาพาราณสีได้ทรงฟังเรียกเช่นนั้น ก็มีพระหฤทัยอ่อนและได้เสด็จเข้าไปหาสุวรรณสาม ซึ่งนอนกระวนกระวายคร่ำครวญอยู่ว่า ต่อไปนี้จะได้ใครเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็ได้ทรงถาม และครั้นทรงทราบแล้ว ก็ทรงรันทดเสียพระหฤทัยในการที่ได้ทำไป และก็รับจะทรงเป็น

ผู้อุปการะมารดาบิดาของสุวรรณสาม สุวรรณสามก็สลบไสลไปในขณะนั้นด้วยอำนาจของศรอาบยาพิษ พระราชาแห่งพาราณสีก็ได้เสด็จไปยังอาศรมซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดา และก็ได้ทรงทำการปฏิบัติ ฝ่ายมารดาบิดาของสุวรรณสามสังเกตเห็นความผิดปกติในกิริยาเป็นต้น กำหนดว่าคงจะไม่ใช่สุวรรณสาม จึงได้ถามขึ้น พระราชาแห่งพาราณสีก็ทรงเล่าให้ทราบตามเป็นจริง ทั้ง ๒ ท่านนั้นครั้นได้สดับก็ขอให้พระราชาแห่งกรุงพาราณสีช่วยนำไปยังสุวรรณสาม ครั้นเมื่อไปถึงยังที่นั้นแล้ว ทั้ง ๒ ท่านนั้นก็มีความโศกรันทด และก็ได้ตั้งสัตยาธิษฐานขึ้นว่า "สามะนี้เป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติดังพรหม กล่าวแต่คำสัตย์จริง เลี้ยงมารดาบิดาประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รักสัตว์มีชีวิต ด้วยความสัตย์นี้ขอให้พิษศรในกายของสามะเหือดหายเถิด" และก็มีแสดงว่า นางพสุนธรี เทวธิดาซึ่งสถิตอยู่ที่เขาคันธมาส ซึ่งเคยเป็นมารดาของสุวรรณสามมาในภพอดีต ก็ได้มาทำสัจจกิริยาเช่นเดียวกันว่า "ไม่มีใครอื่นซึ่งจะเป็นที่รักของตนยิ่งไปกว่าสุวรรณสาม" ด้วยอำนาจของสัจจกิริยานั้น สุวรรณสามก็ฟื้นขึ้น มารดาบิดาก็หายจากความตาบอดในขณะเดียวกันกับอรุณขึ้น เพราะฉะนั้น บุคคลทั้งหมดนั้นจึงได้กลับมีความสวัสดีและพระราชาแห่งกรุงพาราณสีก็ได้กลับทรงตั้งอยู่ในธรรมของผู้ปกครองประชาชน

อำนาจจิตใจที่เกิดจากเมตตาธรรม

ตามเรื่องในชาดกนี้ แม้จะมีเล่าถึงเหตุการณ์ที่บังเกิดเหมือนเป็นอภินิหาร คือผลที่บังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของสัจจกิริยาดังเล่าในเรื่องนั้น แต่สารัตถะคือความสำคัญของเรื่องก็มุ่งแสดงถึงอำนาจจิตใจ อำนาจจิตใจของบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องในเรื่องนี้เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ก็มีเป็น ๒ ฝ่าย คืออำนาจจิตใจอันประกอบด้วยธรรมอย่างหนึ่ง อำนาจจิตใจอันประกอบด้วยอธรรมอีกอย่างหนึ่ง อำนาจจิตใจประการแรกก็ได้แก่ที่ประกอบด้วยเมตตา และความกตัญญูกตเวทีเป็นต้น กล่าวโดยเฉพาะ บุคคลผู้ที่เล่าในเรื่องเป็นผู้อบรมเมตตา มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาธรรม ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นคือที่ประกอบด้วยอธรรม ก็ได้แก่โทสะ วิหิงสาหรือพยาบาท ซึ่งเป็นฝ่ายกิเลส และบุคคลเมื่อมีโทสะ วิหิงสาหรือพยาบาท ก็ย่อมจะประกอบการเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน เมื่ออำนาจจิตใจทั้ง ๒ ฝ่ายนี้มาประจบกันเข้าแล้ว อำนาจจิตใจที่ประกอบด้วยธรรมคือเมตตา ก็ย่อมชนะอำนาจจิตใจที่ประกอบด้วยโทสะ วิหิงสา

ในที่สุด แต่ว่ากว่าที่จะชนะได้นั้น ก็ต้องประสบความทุกข์เดือดร้อน เมื่อมีสัจจ-กิริยาคือการตั้งสัจจะเข้าช่วย ความชนะจึงจะบังเกิดขึ้นได้ในที่สุด

ในเรื่องนี้ เมื่อจะพิจารณาโดยนัยทางปฏิบัติ ก็ย่อมจะเห็นความได้ว่า ในการที่ธรรมจะต่อสู้กับอธรรมนั้น ก็ย่อมจะประสบความทุกข์เดือดร้อน ถ้าฝ่ายธรรมไม่มีสัจจกิริยา คือการตั้งสัจจะให้แน่วแน่แล้ว ฝ่ายธรรมก็อาจจะแพ้ได้ แต่หากว่าตั้งสัจจกิริยาให้แน่วแน่จะไม่แพ้ จะชนะด้วยความดีคือธรรมนั้นในที่สุด ทั้งอาจจะกลับใจฝ่ายอธรรมให้กลับมาประกอบด้วยธรรมได้ดังกล่าวในเรื่อง

ผลของธรรมบังเกิดจากการตั้งสัจจะ

พิจารณาดูจิตใจของตนเองของแต่ละบุคคล ในบางขณะก็ประกอบด้วยธรรมดังได้กล่าว เช่นว่ามีเมตตา ในบางขณะก็ประกอบด้วยอธรรม เช่นมีโทสะ เมื่อมีโทสะบังเกิดขึ้นก็ทำให้จิตใจมุ่งร้าย เมื่อเมตตาบังเกิดขึ้นก็ทำให้จิตใจมุ่งดี คราวนี้เมื่อเกิดมีความมุ่งขึ้น ๒ อย่างขัดกัน ก็ทำให้จิตใจนั้นเองเดือดร้อนไม่เป็นสุข แต่เมื่อเมตตานั้นหากได้ประกอบด้วยสัจจะคือความตั้งใจจริง ก็ย่อมจะสนับสนุนให้เมตตานั้นมีอำนาจแรงขึ้น โทสะที่ไม่ได้สัจจะสนับสนุนก็อ่อนกำลังลง ในที่สุดก็แพ้ต่อเมตตา เมื่อถอดความให้ชัดเข้าอีก เมตตาที่ประกอบด้วยสัจจะนั้น พูดสั้นก็คือเมตตาจริง ๆ นั่นแหละเป็นตัวสัจจะ เมื่อมีเมตตาจริงขึ้นแล้ว โทสะไม่จริงก็ย่อมแพ้ แต่ถ้าหากสัจจะไปอยู่กับโทสะคือว่าโกรธจริง แต่ว่าเมตตาปราศจากสัจจะ คือว่าเมตตาไม่จริง เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว เมตตาก็แพ้ เพราะฉะนั้น สัจจกิริยาคือการตั้งสัจจะนั้น เป็นเรื่องสำคัญในอันที่จะสนับสนุนธรรมทั้งปวงให้มีกำลังอำนาจขึ้นจริง ถ้าไปสนับสนุนฝ่ายดีเช่นเมตตา ก็เป็นเมตตาจริง ดั่งนี้เมตตาก็มีกำลังอำนาจ แต่ว่าถ้าไปสนับสนุนฝ่ายที่ตรงกันข้าม เช่นว่าโกรธจริงขึ้นมาเหมือนกัน ดั่งนี้แล้ว ความแผดเผาของโทสะนั้นก็รุนแรงมากขึ้น จนกว่าจริงกับจริงจะมาพบกัน จริงฝ่ายธรรมย่อมสูงกว่า หนัก-แน่นกว่า จริงฝ่ายธรรมก็ย่อมจะชนะ ตามที่กล่าวมานี้จะพึงเห็นได้ว่า สัจจกิริยาคือการตั้งสัจจะนั้น เป็นประการสำคัญในอันที่จะปฏิบัติธรรมทุกอย่าง จะต้องมีสัจจะคือว่าทำให้จริง และเมื่อมีสัจจะคือทำให้จริงขึ้นแล้ว ก็จะได้รับผลของธรรมในที่สุดด้วยดี

ความหมายของเมตตา

เมตตาซึ่งเป็นธรรมสำคัญในชาดกที่กล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระ-โพธิสัตว์ ได้ทรงบำเพ็ญมาจนเต็มเปี่ยม ก็ได้ทรงนำมาแสดงสั่งสอนให้บุคคลอบรมเมตตาให้บังเกิดขึ้น และได้แสดงถึงความสำคัญของเมตตาไว้เป็นอันมาก ในเบื้องต้นก็ควรจะทราบก่อนว่า เมตตานั้นคืออะไร

เมตตาคือภาวะของจิตใจที่มีเยื่อใยไมตรีจิต มิตรใจ คิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ ปราศจากอาฆาตพยาบาทขึ้งเคียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบแช่มชื่น มองดูด้วยสายตาอันแสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความพยาบาทมุ่งร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานี้เป็น **พรหมวิหารธรรม** ข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้โกรธแค้นขัดเคืองอาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายามสงบระงับเสีย โดยคิดว่าตนเองรักสุข ต้องการสุขฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นทั้งปวงก็ฉันนั้น และตนเองปรารถนาสุขแก่คนที่รักที่พอใจฉันใด ก็ควรปรารถนาสุขแก่คนอื่นสัตว์อื่นด้วยฉันนั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาท กระทำไมตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่นโดยเจาะจง หรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยใจคิดปรารถนาสุขประโยชน์ เช่นคิดว่า จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียน อย่ามีทุกข์ มีสุข รักษาตนให้สวัสดี อันที่จริงภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ย่อมมีอยู่ในตนและในคนที่รักอยู่เป็นปกติ แต่ยังเจือด้วยราคะสิเน่หาบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในสัตว์อื่นผู้อื่นบ้าง นี้จึงนับว่าเป็นภาวะของจิตที่เป็นธรรมชาติธรรมดา

ทรงสอนให้อบรมเมตตาและแผ่เมตตา

พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรม ก็คือทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดานี้แหละ ให้เป็นธรรมคือเป็นคุณเกื้อกูลขึ้นมา คือให้ปรับปรุงความรักใคร่ปรารถนาสุขดังกล่าว ให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและคนซึ่งเป็นที่รักใคร่ในวงแคบของตน หรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่ออกไป ตลอดจนถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาตพยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะสิเน่หาด้วย เพราะว่าอาฆาตพยาบาทเป็นศัตรูที่ห่างของเมตตา ราคะสิเน่หาเป็นศัตรูที่ใกล้ของเมตตา ความรักใคร่ที่เป็น

ธรรมชาติธรรมดาของโลก ย่อมเจือด้วยสิ่งทั้ง ๒ นี้ ส่วนที่เป็นเมตตาอันบริสุทธิ์ ย่อมปราศจากสิ่งทั้ง ๒ นั้น ทางปฏิบัติอบรมจึงต้องปฏิบัติอบรมสิ่งที่มีอยู่ เป็นธรรมชาติโลกนี้แหละ ให้เป็นธัมมะ ให้เป็นธรรมขึ้นมา และก็ย่อมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ดังภาษิตที่ว่า *"โลโกปตฺถมฺภิกา เมตฺตา เมตตาเป็นธัมมะ เครื่องคุ้มครองโลก"* ดั่งนี้ ฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมา แปลความว่า ตนเองคิดค้นหาด้วยใจไปทั่วทุกทิศ ไม่พบใครว่าจะเป็นที่รักไปกว่าตนในที่ไหน ๆ ตนของคนอื่นทั้งหลาย ก็เป็นที่รักมากของเขาเหมือนอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น และให้ยกคนที่รักขึ้นเป็นอุปมาว่า พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ แล้วเกิดไมตรีจิตมิตรใจรักใคร่ ฉะนั้น พระอาจารย์จึงจับความมาสอนว่า ให้หัดแผ่เมตตาเข้ามาในตนเองก่อนแล้ว จึงแผ่ไปในคนอื่น ตั้งแต่คนที่เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป็นกลาง ๆ แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป็นศัตรูไม่ชอบใจกัน และให้เว้นคนที่จะก่อให้เกิดราคะสิเน่หา กับคนที่ตายไปแล้ว การแผ่เข้ามาในตนเอง ท่านอธิบายว่า ก็จะต้องมีตนเป็นพยานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น พิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่า ตนเองจะต้องมีสุขเพราะมีจิตใจสงบจากอาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนอย่างไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อน แล้วแผ่ความร้อนออกไปถึงผู้อื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตา และแผ่เมตตาเข้ามาดับไฟที่เผาใจนี้ลงเสียก่อน ประพรมลงไปด้วยน้ำคือเมตตา ซึ่งจะเปลี่ยนจิตใจจากภาวะที่ร้อนมาเป็นภาวะที่เย็นสนิทด้วยมิตรภาพไมตรี เมตตาจึงเป็นธัมมะ เครื่องทำใจตนเองให้อยู่เย็นเป็นสุข และแผ่ความเย็นความสุขออกไปถึงผู้อื่นสัตว์อื่นด้วย

พรหมวิหารธรรม

อันเมตตานี้ในบารมีทั้ง ๑๐ ได้เป็นบารมีข้อ ๙ และบารมีข้อต่อไปคือข้อ ๑๐ เป็นข้อครบนั้นก็คือ อุเบกขา และในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ นั้น ก็มี ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สำหรับในทศบารมีนี้ ยกขึ้นเพียงข้อเดียวเป็นข้อที่ ๙ คือ เมตตา และข้อ ๑๐ เป็นอุเบกขา จึงเว้นเสีย ๒ ข้อได้แก่ กรุณา และมุทิตา พิจารณาดูแล้วก็จะพึงเห็นได้ว่า อันกรุณาและมุทิตานั้น ก็ย่อมเนื่องกันอยู่กับเมตตานั้นเอง เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะไม่ยกมาแสดง เพราะจะเกิน ๑๐ ข้อไป แต่ว่าก็มีความเนื่องไปถึง

กรุณาและมุทิตา ตลอดไปจนถึงอุเบกขาด้วย เพราะฉะนั้น จึงจะได้แสดงข้อกรุณาและข้อมุทิตาอีก ๒ ข้อ รวมเข้าในข้อเมตตานี้ ส่วนข้ออุเบกขานั้นจะไปแสดงในบารมีข้อที่ครบ ๑๐

ความหมายของกรุณา

กรุณาคือภาวะของจิตที่หวั่นไหวไปเพราะความทุกข์ของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อได้ก็จะซื้อความทุกข์ของเขา คือจะช่วยให้ความทุกข์ของเขาหมดสิ้นไป จึงมีอาการที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องขวนขวายช่วยเหลือเพื่อบำบัดทุกข์ ปราศจากความคิดเบียดเบียนซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึ่ง ก็อดอยู่มิได้ จะต้องคิดช่วย กรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิต วิธีอบรมคือระวังใจไม่ให้คิดเบียดเบียนใคร และหัดใจคิดว่า เมื่อตนเองมีทุกข์ ต้องการความช่วยเหลือฉันใด ผู้อื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น ดั่งนี้แล้ว ก็หัดใจไม่ให้นิ่งดูดาย ให้ขวนขวายช่วยเหลือเปลื้องทุกข์ของผู้อื่น ตามความสามารถหรือตามที่ควรจะทำได้ หัดแผ่จิตใจที่กรุณานี้ออกไปแก่คนและสัตว์ทั้งหลาย โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไปด้วย คิดว่าจงพ้นจากความทุกข์เดือดร้อน อันที่จริงภาวะของจิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์ ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดา แต่ยังเจือด้วยวิหิงสา คือความคิดเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่น เพื่อให้ตนพ้นทุกข์ และยังมีโศกโทมนัสในเมื่อได้เห็นทุกข์ของคนผู้เป็นที่รัก เพราะเป็นภาวะของจิตที่คับแคบ ต้องการให้ตนเองและคนผู้เป็นที่รักของตนพ้นทุกข์เท่านั้น พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละ ให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนหรือผู้ที่ตนรัก หรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ และให้ปราศจากวิหิงสา ความคิดเบียดเบียน และให้สงบความโศกโทมนัสในเพราะความทุกข์ของคนที่เป็นที่รักด้วย เพราะว่าวิหิงสาเป็นศัตรูที่ห่างของกรุณา ส่วนความโศกโทมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของกรุณา จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยาน หรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับในข้อเมตตา และให้ยกคนตกยากเป็นอุปมาว่า พึงแผ่จิตถึงคนทั้งปวงด้วยกรุณาเหมือนอย่างเห็นคนตกยากมีความลำบาก ก็เกิดกรุณาขึ้นฉะนั้น และได้มีพระมหาสมณภาษิตแสดงไว้ว่า *"มหาปุริสภาวสฺส ลกฺขณํ กรุณาสโห อัธยาศัยที่ทนอยู่ไม่ได้*

เพราะกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ" ข้อนี้พึงเห็นดังเช่นพระกรุณาที่แสดงเป็นพระคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์เจ้า

ความหมายของมุทิตา

มุทิตา คือภาวะของจิตที่บันเทิงยินดี ในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่าง ๆ ปราศจากความริษยา เห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติ ก็พลอยมีมุทิตา ตัดความยินร้าย ไม่ยินดี ด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมก็คือระวังใจมิให้ริษยา เมื่อได้เห็นได้ทราบ สมบัติคือความพรั่งพร้อมต่าง ๆ ของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้น ก็พยายามระวังละเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อตนได้สมบัติที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่งไฉนเมื่อคนอื่นเขาได้จึงจะไปริษยาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขา พิจารณาให้เห็นโทษของความริษยาเช่นว่า *"อรติ โลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก"* เมื่อทำมุทิตาจิตให้เกิดขึ้นได้ ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป โดยคิดว่า จงอย่าวิบัติจากสมบัติที่ได้แล้ว อันที่จริงภาวะของจิตที่ยินดีเวลาได้สมบัติต่าง ๆ ย่อมมีอยู่ ในเมื่อตนหรือคนเป็นที่รักได้สมบัติเป็นธรรมชาติธรรมดา แต่ยังเจือด้วยริษยาในเมื่อเห็นคนอื่นได้สมบัติ และแม้ในสมบัติที่ตนได้ก็ยังมีโสมนัสที่เจือด้วยตัณหา และบางทีแม้ว่าจะไม่ริษยาในสมบัติของเขา แต่ก็อาจจะมีโสมนัส มีความกระหยิ่ม กระหยิ่มที่จะได้บ้าง พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตน และเฉพาะผู้ที่ตนรักเท่านั้น แต่ให้กว้างออกไปตลอดถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ โดยให้ปราศจากริษยา ทั้งปราศจากโสมนัสที่เจือกิเลสอิจฉาคืออยากจะได้ด้วย เพราะว่าริษยาเป็นศัตรูที่ห่างของมุทิตาส่วนความโสมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของมุทิตา ฉะนั้น ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยาน หรือเป็นอุปมา เช่นเดียวกับใน ๒ ข้อข้างต้น และให้ยกบุคคลผู้เป็นที่รักขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า *"พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยมุทิตา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ ก็บันเทิงยินดีฉะนั้น"*

การแผ่พรหมวิหารธรรมโดยเจาะจง

อันการแผ่จิตออกไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ที่ได้แสดงมาแล้วว่า แผ่ไปโดยเจาะจงและโดยไม่เจาะจงนั้น การแผ่ไปโดยเจาะจงเรียกว่า **โอทิสผรณา** ส่วนการที่แผ่ไปโดยไม่เจาะจงเรียกว่า **อโนทิสผรณา** อันการแผ่ไปโดยเจาะจงนั้นก็เช่นเจาะจงไปในบุคคลนั้นในบุคคลนี้ หรือในหมู่นั้นในหมู่นี้ ดังที่ใน **ปฏิสัมภิทามรรค** ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกเล่ม ๓๑ มีแสดงยกตัวอย่างของการแผ่ไปโดยเจาะจงและโดยไม่เจาะจง สำหรับการแผ่ไปโดยเจาะจงนั้น ยกเอาคือแผ่ไปในบุคคลหรือในหมู่บุคคล ๗ จำพวก คือแผ่ไปว่า ขอให้สตรีทั้งปวงมีความสุข ขอให้บุรุษทั้งปวงมีความสุข ขอให้อริยบุคคลทั้งปวงมีความสุข ขอให้บุคคลผู้ไม่เป็นอริยะทั้งปวงมีความสุข ขอให้เทพทั้งปวงมีความสุข ขอให้มนุษย์ทั้งปวงมีความสุข ขอให้สัตวโลกที่ต่ำกว่ามนุษย์คือที่เป็นดิรัจฉาน เป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย อันเรียกว่าพวกอบาย หรือรวมเรียกว่าเป็นผู้ที่ตกต่ำทั้งปวงมีความสุข การแผ่จิตออกไปดั่งนี้เรียกว่าแผ่โดยเจาะจง

การแผ่พรหมวิหารธรรมโดยไม่เจาะจง

ส่วนการแผ่ไปโดยไม่เจาะจงนั้น คือการแผ่ครอบไปทั้งหมด ยกตัวอย่างไว้ ๕ จำพวก คือ แผ่ไปว่าสัตว์ทั้งปวงมีความสุข **ปราณ** คือสัตว์มีชีวิตทั้งปวงมีความสุข **ภูตะ** คือสัตว์ที่เป็นขึ้นแล้วเกิดขึ้นแล้วทั้งปวงมีความสุข บุคคลทั้งปวงมีความสุข สัตว์ทั้งหลายที่เนื่องโดยอัตภาพทั้งหมดมีความสุข ดั่งนี้ การแผ่ไปโดยไม่เจาะจงเรียกว่า **อัปมัญญาภาวนา** คือการอบรมด้วยการแผ่ไปโดยไม่มีประมาณ และในวิธีแผ่นั้นยังได้มีแสดงออกไปอีกว่า แผ่ไปในทิศทั้ง ๑๐ คือแผ่ไป

ในทิศตะวันออก (บูรพา)
ในทิศตะวันตก (ปัจฉิม)
ในทิศเหนือ (อุดร)
ในทิศใต้ (ทักษิณ)
ในทิศน้อยตะวันออก คือตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์)
ในทิศน้อยตะวันตก คือตะวันตกเฉียงเหนือ (พายัพ)

ในทิศน้อยทิศเหนือ คือตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน)

ในทิศน้อยทิศใต้ คือตะวันตกเฉียงใต้ (หรดี)

ก็คือในทิศที่อยู่ในระหว่างทิศทั้ง ๔ ก็เป็น ๘ ทิศ และ

แผ่ไปในเบื้องล่าง

แผ่ไปในเบื้องบน ก็รวมเป็น ๑๐ ทิศ

และแผ่ไปก็โดยที่ทำจิตใจให้เป็นไปโดยอาการทั้ง ๘ คือ

๑. เว้นความคิดบีฑาย่ำยีข่มเหงสัตว์ทั้งปวง แต่แผ่ไปเพื่อความไม่บีฑา

๒. แผ่ไปเว้นความคิดอุปฆาตเข้าไปทำร้ายสัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่มีความคิดเข้าไปทำร้าย

๓. แผ่ไปเว้นความคิดก่อความเดือดร้อนแก่สัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่คิดก่อให้เกิดความเดือดร้อน

๔. แผ่ไปโดยเว้นความคิดครอบงำยึดครองสัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่คิดครอบงำยึดครอง

๕. แผ่ไปเว้นความคิดเบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่คิดเบียดเบียน

๖. แผ่ไปด้วยคิดว่า ขอให้สัตว์ทั้งปวงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าเป็นผู้มีเวร

๗. แผ่ไปด้วยคิดว่า ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข อย่ามีความทุกข์

๘. แผ่ไปด้วยคิดว่า ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงมีตนถึงความสุข อย่ามีตนถึงความทุกข์

การแผ่ไปด้วยวิธีดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นการแผ่ไปในทางที่ถูก และเมื่อยกเมตตาขึ้นเป็นตัวอย่าง การที่แผ่ไปด้วยอาการดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นการอบรมเมตตา ใจที่คิดอย่างนี้ชื่อว่าเป็นใจที่มีเมตตา และความพ้นจากอาฆาตพยาบาททั้งปวง ไม่มีอาฆาตพยาบาททั้งปวงบังเกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตใจ บังเกิดขึ้นในจิตใจ เรียกว่า **วิมุตติ** ความหลุดพ้น รวมเข้าก็เรียกว่า **เมตตาเจโตวิมุตติ** คือว่าใจที่คิดดั่งนั้น ชื่อว่าเป็นใจที่มีเมตตา เป็นใจที่หลุดพ้นจากอาฆาตพยาบาททั้งหลาย

เมตตาเป็นธรรมสำคัญที่จะดำรงโลก

การที่ปฏิบัติอบรมเมตตาดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้นี้ และแม้ในข้อกรุณาและมุทิตาก็เช่นเดียวกัน ในบารมีข้อนี้ยกเอาเมตตาขึ้นเป็นที่ตั้ง แต่ก็มีกรุณาและมุทิตาประกอบด้วย เมื่อยกขึ้นกล่าวจำเพาะข้อเมตตา ก็จะพึงกล่าวต่อไปได้ว่า

เมตตาเป็นธัมมะสำคัญที่จะดำรงโลก ถ้าขาดเมตตาเสียทั้งหมดแล้ว โลกก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ดังจะพึงเห็นได้ตั้งแต่ในส่วนแคบจนถึงส่วนกว้าง บุคคลผู้เกิดมาหากขาดเมตตาของมารดาบิดาเสียแล้ว ก็ย่อมจะดำรงชีวิตอยู่ไม่ได้ และไม่ใช่แต่เท่านั้น หากขาดเมตตากรุณาของครูอาจารย์ ของพระมหากษัตริย์และรัฐบาลซึ่งเป็นผู้ปกครอง ของมิตรสหาย ก็จะอยู่เป็นทุกข์หรืออยู่ไม่ได้ เพราะว่าความเป็นอยู่ของชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น อาศัยความเกื้อกูลต่าง ๆ และความเกื้อกูลต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่ก็บังเกิดจากเมตตาของบุคคลที่เกี่ยวข้องนั้น เมตตานี้เองทำให้ประพฤติเกื้อกูลต่อกัน แต่ถ้าตรงกันข้าม มารดาบิดาก็ขาดเมตตา บุคคลอื่น ๆ ดังที่กล่าวมานั้นถ้าขาดเมตตาดั่งนี้แล้ว จะได้ความเกื้อกูลมาจากไหน และไม่ใช่แต่จะไม่เกื้อกูลเท่านั้น เมื่อขาดเมตตาต่อกันก็จะมีแต่โทสะวิหิงสา เป็นเหตุให้ทำร้ายเบียดเบียนกันอีกด้วย ก็จะพากันย่อยยับเข้าสมัยมิคสัญญี

พึงอบรมเมตตาให้เป็นบารมีและพรหมวิหารธรรม

ความเป็นอยู่ของบุคคลที่อยู่เป็นสุขนี้ ก็ย่อมมีความไว้วางใจว่า ไม่มีผู้มุ่งร้าย ไม่มีอันตราย และได้รับความเกื้อกูลด้วยเมตตาจิตจากบุคคลที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมตตาจึงเป็นธรรมสำคัญ การอบรมเมตตาให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ จึงเป็นความสมควรที่จะพึงกระทำ และก็สามารถที่จะกระทำได้ด้วยการทำใจให้มีเมตตา คือปรารถนาความสุขไปในบุคคลอื่น โดยเจาะจงบ้าง โดยไม่เจาะจงบ้าง ดังที่ได้กล่าวจำแนกแจกแจงมาแล้ว เมื่อหัดทำเมตตาจิตอยู่บ่อย ๆ และอาศัยสัจจกิริยา คือการตั้งเมตตาไว้ให้มั่นคงดั่งนี้แล้ว เมตตาก็จะสั่งสมตัวเองเป็นบารมี เป็นพรหมวิหารธรรมขึ้นในใจ คือเป็นธรรมที่เป็นเครื่องอยู่ของพรหม

เมตตาบารมี ๓ ชั้น

เมตตาบารมีท่านแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ หนึ่ง **เมตตาบารมี** คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน สอง **เมตตาอุปบารมี** คือ เมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตนเอง สาม **เมตตาปรมัตถบารมี** คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่าชีวิต

อานิสงส์ของเมตตา

เมตตาทุกชั้นที่อบรมนับตั้งแต่ในเบื้องต้น ย่อมจะทำให้จิตใจของผู้มีเมตตาเองนั่นแหละมีความสุข มีความเย็น และเมื่อแผ่ใจเช่นนี้ออกไป ก็ย่อมจะแผ่ความเย็นออกไป กระแสของความเย็นที่แผ่ออกไปนี้ ก็ย่อมจะเข้าถึงจิตใจของบุคคลอื่น สัตว์อื่นได้ และหากว่าเมตตาเป็นธรรมที่มีอำนาจ มีกำลังใหญ่ขึ้นในจิตใจ กระแสของเมตตาก็ย่อมจะแผ่กำลังออกไปได้มาก จนถึงกับจะทำให้จิตใจของบุคคลอื่นสัตว์อื่นแม้ที่เป็นศัตรูรู้สึกบังเกิดความเป็นมิตรขึ้น เมตตาจึงเป็นธรรมที่จะสร้างความสุขให้แก่ทั้งตนเอง ทั้งแก่บุคคลอื่น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดงอานิสงส์แห่งเมตตาไว้ว่า *"หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันเห็นความฝันที่ไม่ดี เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาย่อมรักษา ไฟ ยาพิษ หรือว่าศัสตราย่อมไม่กล้ำกราย จิตของบุคคลผู้มีเมตตาย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว ผิวหน้าย่อมผ่องใส ไม่หลงทำกาลกิริยา และเมื่อไม่ตรัสรู้ธรรมที่ยิ่งขึ้น ก็ย่อมจะเข้าถึงพรหมโลก"* พระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าถึงอดีตจริยาครั้งเป็นสุวรรณสามดาบสก็มีว่า *"เราอยู่กับราชสีห์และเสือโคร่งในป่าใหญ่ได้ด้วยเมตตา ต่างน้อมเมตตาเข้าหากัน บรรดาสัตว์ใด ๆ คือราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี กระบือ กวางดาว และหมู อยู่ในป่า มิได้สะดุ้งกลัวเรา แม้เราก็มิได้สะดุ้งหวาดกลัวสัตว์เหล่านั้น เพราะในกาลนั้น เรามีกำลังเมตตาค้ำจุน จึงยินดีอยู่ในป่า"* พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้สอนไว้ใน **เมตตสูตร** ว่า *"เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมึ มานสมฺภาวเย อปริมาณํ บุคคลพึงอบรมใจให้มีเมตตาไม่มีประมาณในโลกทั้งสิ้น"*

ใน **อัปปมัญญา ๔** พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้แผ่ไปด้วยใจ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ตลอดทิศที่ ๑ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ แผ่ไปอย่างนี้ในเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลกมีทั้งหมด โดยมีใจแอบแนบทั้งหมด หรือโดยความเป็นตน (รักเหมือนตน) ทั้งหมดในที่ทั้งปวง ในพระพุทธพจน์นี้ เบื้องขวางท่านอธิบายว่า ในทิศน้อยทั้ง ๔

๒๗ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๕ ขันติ

ขันติ ความอดทน

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อที่ ๙ ขันติ

กิริยาที่อดทนต่อโลภะ ความอยากได้บ้าง ต่อโทสะ ความโกรธเคืองจนถึงพยาบาทมุ่งร้ายบ้าง ต่อโมหะ ความหลงงมงายบ้าง เพราะได้ประสบอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด เมื่อมีอารมณ์มาประสบยั่วให้เกิดอยากได้ อยากล้างผลาญ อยากเบียดเบียนก็อดทนไว้ ไม่แสดงวิกลวิการอันชั่วร้ายทางกายวาจาออกไป ตามอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนา มีเย็น ร้อนเป็นต้น อันทำให้ลำบาก อดทนตรากตรำประกอบการงานต่าง ๆ อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชั่ว ไม่เป็นที่ชอบใจ ชื่อว่าขันติ

เรื่องขันตินี้ ได้แสดงมาแล้วใน **ทศบารมี** ข้อ ๖ ซึ่งคู่กับ **ราชธรรม** ข้อ ๖ คือตบะ และในทศพิธราชธรรมเองก็มีขันติเป็นข้อ ๙ คู่กับบารมีข้อ ๙ คือ เมตตา ความของขันติในทศพิธราชธรรมข้อนี้คือข้อ ๙ กับในบารมีข้อ ๖ ก็มีอธิบายในทางปฏิบัติเช่นเดียวกัน ต่างแต่ในทศบารมีนั้น มีความหมายว่า พระโพธิสัตว์บำเพ็ญขันติบารมีเพื่อพระโพธิญาณ ส่วนในทศพิธราชธรรม พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญขันติราชธรรมเพื่อประชาชนในการปกครองบ้านเมือง และกล่าวโดยเฉพาะข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้ามีพระราชหฤทัยกล้าหาญอดทนต่อโลภะ โทสะ โมหะที่เกิดขึ้น เพราะได้ประสบอารมณ์ที่มายั่วให้เกิด ทรงอดทนต่อเวทนา มีเย็นร้อนเป็นต้น ทรงตรากตรำอดทนปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ทรงอดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชั่ว รักษาพระราชหฤทัยและพระอาการ พระกาย พระวาจา ให้สงบเรียบร้อย ดั่งนี้จัดเป็นขันติ

ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเปี่ยมด้วยขันติธรรม

เมื่อพิจารณาดูพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติ ก็จะพึงเห็นได้ว่า ได้ทรงเต็มเปี่ยมด้วยขันติธรรมในข้อนี้ ดังเรื่องวิจัยของ

นักศึกษาผู้หนึ่งที่รวมไว้ ดังจะได้นำมาแสดงในบางตอน ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักดีถึงปัญหาความยากจนและปัญหาความมั่นคง ได้ทรงมีพระราชดำรัสไว้ในช่วงต้นแผนพัฒนาฉบับที่ ๓ คือฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๕–๒๕๑๙ หลังจากที่ได้มีแผนพัฒนามาแล้ว ๒ ฉบับว่า อันชุมชนของไทยทั่วทั้งประเทศนั้น แท้จริงยังมีสภาพที่แตกต่างเหลื่อมล้ำกันอยู่มาก เนื่องจากมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งไม่เหมือนกัน ชุมชนที่ตั้งอยู่ในแหล่งที่ดีที่อุดมสมบูรณ์ย่อมมีความเจริญ แต่ที่อยู่ในที่ซ่อนเร้นและแร้นแค้น จะตกอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง แนวทางการแก้ไขปัญหาหรือการต่อสู้กับปัญหาความยากจนของพระองค์ พิจารณาจากโครงการพระราชดำริทั้งหลายจะเห็นว่า ทรงสนพระราชหฤทัยในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไร่ชาวนาที่ยากจนในท้องถิ่นทุรกันดาร ที่ซ่อนเร้นและแร้นแค้น ที่ซึ่งไม่มีทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตกสำนักใดให้ความสำคัญ เนื่องจากเป็นพื้นที่ ๆ ไม่มีแววการพัฒนา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงยืนยันถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ในท้องที่ห่างไกลการคมนาคมนั้น มักทรงเน้นให้ประชาชนสามารถยืนตัวอยู่เอง โดยพึ่งปัจจัยภายนอกน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องข้าว ทุก ๆ คนต้องกินข้าว เราต้องพยายามทำทุกวิถีทางให้เกษตรกรมีข้าวพอกิน และมีงานอาชีพในการผลิตสิ่งต่าง ๆ ที่แน่ใจว่าจะขายได้ ไปส่งเสริมแล้วต้องมีตลาดเพื่อให้ได้เงินมาซื้อของที่เราผลิตเองไม่ได้ เหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของประชาชนที่ยากจนในชนบท ในขณะที่นักวางแผนเศรษฐกิจโดยมากสนใจแต่ความเจริญเติบโตของภาคเมืองนั้น มีที่มาจากแนวพระราชดำริที่ชัดเจนของพระองค์เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศดังนี้คือ การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและประชาชนโดยสอดคล้องกัน จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่ประเทศหลายประเทศกำลังประสบ

ปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้ การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชน
ในการประกอบอาชีพและตั้งตัว ให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้น เป็น
สิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถ
สร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นต่อไปได้โดยแน่นอน ส่วนการยึดถือหลัก
ที่จะส่งเสริมความเจริญนั้น ให้ค่อยเป็นไปโดยลำดับด้วยความรอบคอบระมัดระวัง
และประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ
ได้แน่นอนสมบูรณ์

เพราะเหตุที่ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาความยากจน และ
เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติดังกล่าว จึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยม-
เยียนประชาชนในที่นั้น ๆ และในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร
โครงการ สภาพภูมิประเทศ แหล่งน้ำอยู่นั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
มักจะทรงแยกขบวนเพื่อเยี่ยมราษฎร ทรงซักถามถึงสภาพความเป็นอยู่ทั้งในเรื่องการ
อาชีพ การสาธารณสุข การศึกษาเล่าเรียนของเด็ก ตลอดจนทรงรับราษฎรที่สมัคร
ใจเข้าเป็นสมาชิกศิลปาชีพพิเศษ โดยอาจจะผลิตผลงานตามที่ตนถนัด แล้วส่งผลผลิต
ไปยังสวนจิตรลดา ซึ่งทางมูลนิธิจะรับเป็นผู้จัดการจำหน่ายให้ หรือมิฉะนั้นก็จะ
เดินทางไปฝึกงานศิลปาชีพ ณ พระราชนิเวศน์ในภาคนั้น ๆ คือในที่ประทับแต่ละแห่ง
ซึ่งจะมีศูนย์ฝึกอาชีพของมูลนิธิศิลปาชีพทุกแห่ง โดยจะได้รับค่าตอบแทนในการ
ฝึกงานด้วย รวมทั้งค่าอาหารและที่พัก เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสร็จ
พระราชภารกิจด้านการพัฒนาวางโครงการแล้ว ก็จะเสด็จพระราชดำเนินมาสมทบ
กับขบวนสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ ที่จัดเยี่ยมราษฎร จนเสร็จสิ้น
พระราชภารกิจ จึงเสด็จกลับพร้อมกัน การจะเสด็จกลับถึงพระตำหนักเป็นเวลา
๑๘ ไม่แน่นอน สุดแต่พระราชภารกิจและสภาพเส้นทางคมนาคม ที่บางแห่งทุรกันดาร
มาก บางทีเสด็จกลับถึง ๒ ยามดังที่ทราบกันอยู่แล้ว บางทีกว่าจะเสวยพระกระยา-
หารกลางวันได้ก็ประมาณบ่าย ๔ โมงเป็นต้น แสดงว่าทรงมีพระขันติธรรมเป็น
อย่างมาก บางครั้งการเสด็จต้องเข้าไปบุกป่าซึ่งมีมากในทางภาคใต้ ซึ่งทำให้เป็น
ที่วิตกกังวลกันอยู่ไม่ใช่น้อย

พระขันติธรรมในการพระราชทานพระมหากรุณาในด้านการศึกษา

และนอกจากนี้ยังมีพระขันติธรรมในการที่ได้พระราชทานพระมหากรุณาในด้านการศึกษาอีกมากประการ นับตั้งแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้มีการจัดสร้างสถานศึกษา ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษาขึ้นมาเป็นจำนวนมาก กระจายอยู่ทั่วทุกภาค เฉพาะระดับอุดมศึกษานั้น ได้มีการตั้งขึ้นมาในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจำนวนกว่า ๑๐ แห่ง สามารถผลิตบัณฑิตตามสาขาวิชาการต่าง ๆ ได้รวมกันแล้วถึงปีละเป็นจำนวนหมื่นคน แม้กระนั้นก็ตาม การจัดบริการเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน ก็ยังหาทั่วถึง เท่าเทียมและเป็นธรรมตามอุดมการณ์ของการจัดการศึกษาไม่ กล่าวคือยังมีเด็กและเยาวชนอีกเป็นจำนวนมาก ที่พลาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพ เพื่อให้เห็นได้ชัดเจน จะขอยกตัวอย่างพระราชกรณียกิจในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาดังต่อไปนี้

หนึ่ง **โครงการโรงเรียนร่มเกล้า** ตั้งขึ้นโดยพระราชประสงค์ที่จะให้ข้าราชการทหาร ที่เข้าไปตั้งฐานปฏิบัติการอยู่ในท้องถิ่นชนบทห่างไกล ได้ร่วมมือกับราษฎรในท้องถิ่นก่อสร้างโรงเรียนขึ้น เพื่อให้บุตรหลานของราษฎรได้มีสถานศึกษาเล่าเรียนอย่างเพียงพอ ไม่ต้องเดินทางไปยังโรงเรียนอื่นที่อยู่ห่างไกลออกไปมาก ๆ โดยทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเฉพาะวัสดุก่อสร้างตามความจำเป็น นอกนั้นทั้งแรงงาน ตลอดจนช่างฝีมือในการก่อสร้าง ให้ฝ่ายทหารและราษฎรร่วมกันเสียสละ

สอง **โครงการโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน** ด้วยทรงพระราชดำริว่า ในชั้นเดิมนั้นการศึกษาของไทยเราเริ่มต้นขึ้นที่ศาลาวัด โดยมีพระภิกษุผู้ทรงความรู้เป็นผู้อบรม สั่งสอนทั้งวิชาการและศีลธรรมจรรยา เยาวชนในสมัยนั้นจึงได้รับการศึกษา ทั้งพุทธิศึกษาและจริยศึกษาไปพร้อมกัน เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้เป็นพลเมืองดีเพราะมีทั้งความรู้และคุณธรรม ในสภาพปัจจุบันแม้บ้านเมืองจะได้รับการพัฒนาขึ้นมากแล้วในทุก ๆ ด้าน แต่ก็ยังปรากฏว่า ในบางท้องที่ยังขาดแคลนสถานศึกษาสำหรับเยาวชนอยู่ จึงพระราชทานพระราชดำริให้จัดการเรียนการสอนขึ้นในบริเวณวัด โดยอาราธนาพระภิกษุที่มีความรู้มาสอนในวิชาสามัญที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย หากขาดแคลนพระภิกษุผู้สอนในวิชาใด ก็โปรดพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าตอบแทนครูที่เป็นฆราวาสมาช่วยสอน กับทั้งได้พระราชทานเงินเริ่มต้น เพื่อให้จัดตั้งเป็นกองทุนมูลนิธิขึ้น สำหรับนำดอกผลมาใช้ สนับสนุนกิจการ

ให้ดำเนินไปได้โดยต่อเนื่อง และหากที่ใดสามารถดำเนินการได้กลมกลืนกับระบบที่รัฐจัดทำอยู่แล้ว ก็โปรดให้โอนไปเป็นโรงเรียนในสังกัดของทางราชการต่อไป ปัจจุบันยังมีโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนในพระบรมราชูปถัมภ์ ดำเนินการอยู่ในจังหวัดน่าน จังหวัดนครพนม จังหวัดราชบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ

สาม **โครงการพระดาบส** ในเรื่องนี้ขออัญเชิญพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ได้ทรงกล่าวเล่าถึงโครงการดังกล่าวไว้ว่า เนื่องด้วยมีบุคคลเป็นจำนวนมากที่มีความรักวิชาการ อยากหาความรู้ใส่ตน แต่ก็ไม่สามารถหาที่เรียนได้โดยขาดแคลนทุนทรัพย์ บางคนก็ไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้าศึกษาตามโรงเรียนทั่ว ๆ ไปได้ บางครั้งโรงเรียนในระบบก็มีข้อขัดข้องบางประการทำให้ครูไม่สามารถให้ความรู้แก่นักเรียนได้เต็มที่ จึงมีพระราชดำริที่จะจัดการศึกษานอกระบบขึ้น มีลักษณะเช่นเดียวกับการศึกษาในโบราณกาล เช่นเดียวกับที่มีในหนังสือเก่า ๆ เช่นนิทานชาดกเป็นต้น ผู้ที่ต้องการหาวิชาความรู้มักจะดั้นด้นไปหาพระอาจารย์ ซึ่งมักจะเป็นพระดาบส ตั้งสำนักอยู่ในป่า แล้วฝากตัวเป็นศิษย์ เมื่อพระอาจารย์เห็นว่าบุคคลนั้นมีความตั้งใจจริงก็รับเอาไว้ และถ่ายทอดวิชาให้โดยไม่ปิดบัง พร้อมกันนั้นก็อบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยาด้วย ลูกศิษย์ก็จะตอบแทนคุณพระอาจารย์โดยการปรนนิบัติรับใช้ เช่นหาผลไม้ ตักน้ำ ทำความสะอาดอาศรมกุฏิ จนกระทั่งเมื่อมีความรู้พอ ก็จะลาพระอาจารย์กลับสู่บ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานสถานที่เป็นอาศรมของพระดาบส อาหารและเครื่องยังชีพของพระดาบสและศิษย์ในสมัยโบราณนั้นย่อมได้จากป่า มีผลไม้ หน่อไม้เป็นต้น ในกรณีนี้จะต้องมีป่าสังเคราะห์ กล่าวคือเงินทุนพระราชทานเป็นค่ากินอยู่และค่าใช้สอย ในการดำเนินการซึ่งมีหลักคือการดำเนินการของโรงเรียนพระดาบสนี้จะต้องเป็นการดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ และจะไม่จัดเป็นรูปงานธุรกิจโดยเด็ดขาด วิชาชีพที่พระดาบสสมัยใหม่เปิดสอนในระยะทดลอง เป็นวิชาช่างไฟฟ้าวิทยุ ใช้สถานที่ของสำนักพระราชวัง ณ บ้านเลขที่ ๓๘๔–๓๘๖ ถนนสามเสน ผู้ที่จะเข้าเรียนไม่จำกัดเพศ วัย และวุฒิความรู้หรือฐานะ หลายคนมาจากครอบครัวที่ยากจนและมีปัญหาชีวิตประจำวัน บ้างเป็นทหาร ตำรวจ พลเรือน ผ่านศึกทุพพลภาพ ส่วนครูเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ที่อาสาสมัครสอนโดยมีศรัทธาที่จะเสียสละ ให้ความรู้ศิษย์เป็นวิทยาทานโดยมิได้หวังค่าตอบแทน ผู้ดำเนินการคือองคมนตรีและผู้ทรงคุณวุฒิ

อื่น เท่าที่ได้เปิดสอนตั้งแต่เดือนสิงหาคม **๒๕๑๙** โดยมีนักเรียนรุ่นแรก ๖ คน นับว่าได้ผลดีมาก กล่าวคือเดิมกำหนดไว้ว่า นักเรียนจะมีความรู้ในการสร้าง ซ่อมแซมเครื่องรับวิทยุได้ในเวลา ๑ ปี เมื่อปฏิบัติจริง ๆ แล้วใช้เวลาเพียง ๙ เดือน และทางโรงเรียนจึงได้เปิดรับงานซ่อมเครื่องไฟฟ้าและวิทยุ ติดตั้งไฟในอาคาร เป็นการหารายได้ให้แก่นักเรียนในรูปสหกรณ์ด้วย เมื่อจบหลักสูตรข้างต้น ได้ขยายเปิดสอนความรู้ที่สูงขึ้น รวมทั้งเปิดรับนักเรียนใหม่ในขั้นต้น และเปิดวิชาอื่น คือช่างเครื่องยนต์และช่างประปา

เท่าที่กล่าวมานั้น นักเรียนทุกคนเคารพรักเชื่อฟังอาจารย์ มีน้ำใจในการปรนนิบัติรับใช้ และมีศีลธรรมเป็นพลเมืองดีของชาติ สำหรับค่าใช้จ่ายในโครงการนี้นอกจากที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานแล้ว บริษัทห้างร้านและเอกชนได้บริจาคสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้และแรงงานโดยเสด็จพระราชกุศล ตามพระราชดำริอันมีมาแต่แรกนั้น ดาบสจะไม่สอนเฉพาะวิชาช่างวิทยุ ช่างเครื่องเท่านั้น ต่อไปเมื่อมีโอกาสจะมีดาบสที่ชำนาญในวิชาแขนงอื่น ๆ เช่นวิชาศิลปะ วิชาภาษาต่างประเทศ วิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งจะเปิดสอนตามความเหมาะสม ถ้าโครงการโรงเรียนพระดาบสนี้เจริญรุดหน้าไปด้วยดี ในอนาคตไทยเราอาจจะมีระบบการศึกษาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวก็ได้

๔. **โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน** ได้ทรงพระราชปรารภว่า การเรียนรู้ในเรื่องราวและวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยกว้างขวาง เป็นเหตุให้เกิดความรู้ความคิด ความฉลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับชีวิต ช่วยให้บุคคลสามารถสร้างประโยชน์สุข สร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ตนเอง ทั้งแก่สังคมและบ้านเมืองอันเป็นที่พึ่งอาศัยได้ ทุกคนจึงควรมีโอกาสที่จะศึกษาหาความรู้ได้ตามความประสงค์และกำลังความสามารถโดยทั่วกัน ทรงพระราชดำริว่า หนังสือประเภทสารานุกรมนั้นบรรจุสรรพวิชาการอันเป็นสาระไว้ครบทุกแขนง เมื่อมีความต้องการหรือพอใจจะเรียนรู้เมื่อใด ก็สามารถค้นหาอ่านทราบได้โดยสะดวก นับว่าเป็นหนังสือที่มีประโยชน์เกื้อกูลการศึกษา เพิ่มพูนปัญญาด้วยตนเองของประชาชนเป็นอย่างสำคัญโดยเฉพาะในยามที่มีปัญหาขาดแคลนครู และที่เล่าเรียนกันในขณะนี้ หนังสือสารานุกรมจะช่วยคลี่คลายให้บรรเทาเบาบางได้เป็นอย่างดี จึงมีพระราชดำริให้ตั้งโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ซึ่งดำเนินการสร้างหนังสือสารานุกรมฉบับ

ใหม่ขึ้นอีกชุดหนึ่ง มีความมุ่งหมายที่จะนำวิชาการแขนงต่าง ๆ ที่ควรศึกษา ออกไปเผยแพร่แก่เยาวชนให้แพร่หลายทั่วถึง เพื่อเยาวชนจะได้หาความรู้ช่วยตัวเองได้จากการอ่านหนังสือ และเพื่อให้ได้ประโยชน์อันกว้างขวางยิ่งขึ้น ทรงกำหนดหลักการทำคำอธิบายเรื่องต่าง ๆ แต่ละเรื่องเป็น ๓ ตอนหรือ ๓ ระดับ สำหรับให้เด็กรุ่นเล็กอ่านเข้าใจได้ระดับหนึ่ง สำหรับเด็กรุ่นกลางอ่านเข้าใจได้ระดับหนึ่ง และสำหรับเด็กรุ่นใหญ่รวมถึงผู้ใหญ่อ่านได้อีกระดับหนึ่ง เพื่ออำนวยโอกาสให้บิดามารดาสามารถใช้หนังสือนั้นเป็นเครื่องมือแนะนำวิชาแก่บุตรธิดา และให้พี่แนะนำวิชาแก่น้องเป็นอันดับกันลงไป นอกจากนั้น เมื่อเรื่องหนึ่งเรื่องใดมีความเกี่ยวพันต่อเนื่องกันถึงเรื่องอื่น ๆ ก็ให้อ้างอิงถึงเรื่องนั้น ๆ ด้วยทุกครั้งไป ด้วยประสงค์จะให้ผู้ศึกษาทราบตระหนักว่า วิชาการแต่ละสาขามีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน พึงจะศึกษาให้ครบถ้วนทั่วถึง นับถึงปัจจุบันได้จัดทำสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนขึ้นแล้วมีจำนวนมากฉบับ ตัวเลขที่ให้ไว้ในการทำบันทึกเรื่องนี้ซึ่งเป็นเวลาหลายปีมาแล้วว่าเป็นจำนวนถึง ๘ เล่ม ในบัดนี้ก็คงจะได้เพิ่มขึ้นอีกมาก

๕. พระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานแก่นักเรียน นิสิต และนักศึกษา ที่ครอบครัวประสบสาธารณภัย เมื่อปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้เกิดมหาวาตภัยร้ายแรงขึ้นแก่พี่น้องชาวแหลมตลุมพุก จังหวัดนครศรีธรรมราช อันเป็นผลมาจากการที่พายุโซนร้อนได้พัดผ่านเข้ามาทางตอนใต้ของประเทศไทย ภัยพิบัติครั้งนั้นทำให้ประชาชนทั้งประเทศอกสั่นขวัญหายและเศร้าสลดใจ ด้วยไม่เคยพบเห็นภัยธรรมชาติที่ร้ายแรงเช่นนี้มาก่อน และแม้ทางราชการจะได้ออกประกาศเตือนภัยล่วงหน้าอยู่ตลอดเวลา แต่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของพี่น้องประชาชน ที่คาดไม่ถึงว่าอันตรายจะใหญ่หลวงเช่นนี้ ทำให้ชีวิตและทรัพย์สินต้องสูญเสียไปเหลือที่จะคณนานับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงนิ่งนอนพระราชหฤทัย ดังปรากฏว่าในทันทีที่มีความสูญเสียเกิดขึ้นนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ออกอากาศทางวิทยุสถานีวิทยุ อส. จากพระราชวังดุสิต ทรงแจ้งข่าวร้าย พร้อมทั้งทรงเชิญชวนพี่น้องประชาชนชาวไทยทั่วประเทศ ร่วมกันบริจาคเงินและสิ่งของช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ประสบภัยครั้งนั้นเป็นการเร่งด่วน ซึ่งนอกจากจะได้รับบริจาคเสื้อผ้า สิ่งอุปโภคบริโภคเป็นจำนวนมากแล้ว เฉพาะที่เป็นเงินสด ได้มียอดเงินบริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นจำนวนถึง ๑๑ ล้านบาท ในการนี้ทรงพระราชดำริว่า ภัยธรรมชาติ

เป็นอันตรายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และอาจประสบกับพี่น้องประชาชนในโอกาสใดโอกาสหนึ่งโดยไม่คาดคิด เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมก่อความเดือดร้อนขึ้นอย่างกว้างขวาง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน ๓ ล้านบาท เป็นทุนก่อตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ขึ้น โดยมีพระราชประสงค์ให้มูลนิธินี้ใช้ดอกผลช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อน อันเนื่องมาจากสาธารณภัยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศในทันทีที่เกิดสาธารณภัยขึ้น และทรงรับมูลนิธินี้ไว้ในพระบรม-ราชูปถัมภ์ ซึ่งการได้ดำเนินไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ มหาวาตภัยดังกล่าวก่อให้เกิดเด็กกำพร้าอนาถาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคำนึงถึงว่าเด็กและเยาวชนเหล่านั้นกำลังอยู่ในวัยศึกษา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ขึ้นในมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ นำดอกผลส่วนหนึ่งของมูลนิธิไปให้เป็นทุนการศึกษาแก่เด็กกำพร้าอนาถาเหล่านั้น ให้มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนต่อไปเท่าที่ความสามารถของแต่ละคนจะอำนวยให้ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาเป็นต้นไป

๖. **ทุนการศึกษาพระราชทาน** ด้วยทรงพระราชดำริว่า ยังมีนิสิตนักศึกษาที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ทำให้ไม่มีโอกาสจะได้รับการศึกษาในระดับสูงได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จัดตั้งเป็นกองทุนมูลนิธิภูมิพลขึ้น เพื่อพระราชทานทุนการศึกษาให้แก่บัณฑิตที่ได้คะแนนยอดเยี่ยมในสาขาวิชาต่าง ๆ ไปศึกษาต่อในต่างประเทศในชั้นที่สูงขึ้นไป โดยไม่มีข้อผูกมัดแต่ประการใด ซึ่งก็ปรากฏว่า นักศึกษาผู้ได้รับพระราชทานทุนดังกล่าว ทุกคนพากันกลับประเทศไทย เพื่อช่วยกันพัฒนาประเทศหลังจากสำเร็จการศึกษาชั้นสูงแล้วทั้งสิ้น

นอกจากทุนภูมิพลแล้ว ยังมีมูลนิธิอานันทมหิดล และมูลนิธินวฤกษ์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกันนี้ด้วย และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระ-บรมราชานุญาตให้ผู้มีจิตศรัทธา มีโอกาสโดยเสด็จพระราชกุศลในมูลนิธิเหล่านี้ด้วย

ทรงใช้พระวิริยะอุตสาหะและขันติธรรมในกิจทั้งปวง

นอกจากพระราชกรณียกิจที่ได้กล่าวมานี้แล้ว ยังทรงมีพระมหากรุณาแก่การศึกษาอีกเป็นอเนกประการ เช่นการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธี

พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้จบการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งนับเป็นพระราชกรณียกิจอันบุคคลอื่นจะพึงปฏิบัติได้โดยยากยิ่ง ด้วยต้องใช้วิริยะอุตสาหะและขันติธรรมเป็นอย่างสูง ทั้งในโอกาสดังกล่าวยังได้พระราชทานพระบรมราโชวาท เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตแก่บัณฑิตทุกครั้งด้วย ถึงแม้ว่าจะเคยมีผู้หวังดีกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานให้ทรงงดพระราชกรณียกิจในข้อนี้ ด้วยเห็นว่าต้องทรงตรากตรำมาก ก็มิได้ทรงยินยอม ด้วยได้ทรงมีพระราชดำริว่า การดังกล่าวนอกจากจะเป็นมิ่งขวัญและสิริมงคลแก่ผู้สำเร็จการศึกษาแล้ว ยังเป็นโอกาสที่จะได้ทรงพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบรรดาคณาจารย์ในวงการศึกษา เป็นโอกาสได้ให้พระราชทานแนวทางพระราชดำริเกี่ยวแก่การจัดการศึกษาต่อไปด้วย เช่นการพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ประจำปีการศึกษา ๒๕๒๖ ได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมัน ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับภูมิประเทศทางภาคใต้เป็นอย่างมากด้วย ยิ่งกว่านั้น ในทุก ๆ ปีจะทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้คณะครูอาวุโสเข้าเฝ้า ให้นักเรียนที่เรียนดีจากทั่วประเทศเข้าเฝ้า รับพระราชทานรางวัล ซึ่งพระมหากรุณาธิคุณเหล่านี้ล้วนติดตาตรึงใจทั้งผู้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณไปจนชั่วชีวิต

บุคคลผู้รวมอยู่เป็นหมู่ก็พึงตั้งอยู่ในขันติ

กิจทั้งปวงนี้แสดงว่า ต้องทรงใช้พระขันติธรรมเป็นอย่างสูง อันธัมมะข้อนี้แม้บุคคลผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ทั่วไป ก็พึงปฏิบัติ เพราะว่าคนผู้อยู่รวมกันเป็นหมู่นั้นต้องประสบอารมณ์ต่าง ๆ มาก ถ้าไม่ตั้งอยู่ในขันติ ยอมให้โลภะโทสะโมหะฉุดชักไปก็จะเกิดวิวาทแก่งแย่งและวุ่นวายอย่างอื่นอีกมาก ไม่อยู่ด้วยกันด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข ถ้าตั้งอยู่ในขันติก็ได้ผลตรงกันข้าม คืออยู่ด้วยกันด้วยความสงบเป็นสุข ผู้มีขันติจึงงามเพราะมีอาการสงบ เมื่อรวมกันเข้าเป็นหมู่ ก็เป็นหมู่ที่งามเพราะมีความสงบสุข

อนึ่ง พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าก็ดี รัฐบาลก็ดี ซึ่งเป็นผู้ปกครองนั้น ย่อมต้องประกอบด้วยขันติธรรม ดังเช่นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติมา และแม้ผู้อยู่ในปกครองเช่นราษฎรทั้งปวงก็พึงมีขันติธรรมต่อผู้อยู่ในปกครอง หรือ

เมื่อมีพระราชบัญญัติกฎหมายอันใดออกไปให้ปฏิบัติ ก็ต้องมีขันติในการที่จะพึงปฏิบัติ และเมื่อมีกิจจะพึงทำเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง อันจะต้องอาศัยความพากเพียรพยายาม ความรวมพลังของคนเป็นหมู่มาก ประชาชนทั้งปวงก็พึงมีขันติธรรมในการที่จะปฏิบัติเพื่อผู้ปกครอง เพื่อบ้านเมือง และเมื่อทุกฝ่ายต่างมีขันติต่อกันดั่งนี้ ก็จะอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข

เมตตาและขันติย่อมต้องเนื่องกันและอาศัยกัน

อนึ่ง มีข้อที่พึงอธิบายแถมท้ายในข้อที่ ๙ คือบารมีข้อ ๙ อันได้แก่เมตตา กับทศพิธราชธรรมข้อ ๙ คือขันติ ธัมมะทั้ง ๒ ข้อนี้แม้จะมีชื่อธัมมะต่างกัน แต่การปฏิบัตินั้นก็ย่อมต้องเนื่องกันและอาศัยกัน คือเมตตานั้นจะต้องมีขันติช่วยอยู่ จึงจะปฏิบัติไปในเมตตาได้ และได้สม่ำเสมอ แม้ในข้อขันตินั้นเล่า จะเป็นขันติได้ ก็ต้องมีเมตตาสนับสนุนอยู่ ในข้อว่าเป็นเมตตาต้องมีขันติสนับสนุนนั้น ก็คือว่าความมุ่งดีปรารถนาดีหรือความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข อันเป็นความหมายของเมตตานั้นตรงกันข้ามกับโทสะพยาบาท เพราะฉะนั้น หากว่าเกิดโทสะพยาบาทขึ้น ก็ต้องมีขันติคืออดทนดับโทสะพยาบาทลงไป และมีขันติอดทนต่ออารมณ์ อันเป็นที่ตั้งของโทสะพยาบาท อนึ่ง ในการอบรมเมตตานั้น นอกจากต้องไม่ให้จิตใจประกอบด้วยโทสะพยาบาทแล้ว ยังต้องไม่ให้เมตตานั้นนำให้เกิดราคะสิเน่หาอันเป็นกิเลส เพราะฉะนั้น จะต้องมีขันติ อดทนต่อราคะสิเน่หาอันเป็นตัวกิเลสหากเกิดขึ้น อดทนต่ออารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะสิเน่หาด้วย เมื่อเป็นดั่งนี้ การอบรมเมตตาจึงจะเป็นไปได้ ส่วนข้อที่ว่าขันตินั้นต้องมีเมตตาอุปถัมภ์ด้วย ก็โดยที่ว่าขันติคือความอดทนนั้น ถ้าหากว่าอดทนอย่างเดียวโดยไม่มีจิตใจที่แช่มชื่นด้วยธัมมะคือเมตตาเข้ามาช่วยด้วยแล้ว ก็ยากที่จะปฏิบัติขันตินั้นได้นานได้สำเร็จ ดังเช่นเมื่อกิเลสกองโลภก็ดี กองโกรธก็ดี กองหลงก็ดีเกิดขึ้น หรือเมื่อพบกับอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านี้ ตั้งใจว่าจะมีขันติคืออดทน เพราะฉะนั้น ในการอดทนนั้น จำเป็นที่จะต้องอดทนใจคืออดทนกิเลส แต่หากว่าถ้ากำลังของขันตินั้นน้อย ขันติก็จะพ่ายแพ้ กิเลสก็จะชนะ แต่ถ้ากำลังของขันติมีกำลังแรง จึงจะสามารถอดทนได้

และในการที่จะทำให้ขันติมีกำลังขึ้นนั้น ก็จะต้องหาทางปราบกิเลสกองโลภโกรธหลงในใจลงด้วย หาทางปราบอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านั้นลงด้วย

โดยที่ต้องอาศัยเมตตา คือตั้งจิตปรารถนาให้เป็นสุขนี้ แผ่จิตดั่งนี้ออกไป เหมือนอย่างเอาน้ำพรมลงไปที่ใจ อันกำลังร้อนอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสและอารมณ์ของกิเลสเหล่านี้ กิเลสเหล่านี้เป็นเหมือนไฟที่ลุกขึ้นเผาใจอยู่ เมื่อถูกน้ำคือเมตตาพรมลงไปแล้ว ก็จะทำให้ไฟคือกิเลส อารมณ์คือกิเลสนี้ดับลงไป หรือว่าลดความร้อนลงไป ลดกำลังลงไป ทำให้ขันติสามารถอดทนได้ดียิ่งขึ้น และเมื่อมีเมตตาเต็มที่ขึ้นแล้ว ก็จะดับกิเลส ดับอารมณ์ของกิเลสลงได้

ชั้นของขันติ

ขันติคือความอดทนนี้ ก็เป็นอันว่าเลื่อนชั้นขึ้นด้วย เป็นขันติที่เป็นความทนทานเหมือนอย่างต้นไม้เมื่อมีลมมาพัดต้อง หากว่าลมแรงเกินไป ก็พัดต้นไม้ให้หักโค่นได้ คือกำลังแข็งแรงของต้นไม้นั้นไม่พอ กิเลส อารมณ์ของกิเลสก็เหมือนกัน เมื่อพัดแรงมากไปก็ทำให้บุคคลล้มลงด้วยอำนาจของกิเลส อารมณ์ของกิเลสได้ คือเสียขันติ ไม่สามารถจะอดทนได้ จะอดทนได้เท่าที่กำลังของขันติจะแรงพอเท่านั้น เหมือนอย่างลมที่พัดมาต้องต้นไม้ ต้นไม้ทนไหวก็โดยที่กำลังของต้นไม้มีกำลังแรง สามารถที่จะต้านทานลมได้ แต่ว่าในขณะที่ต้านทานนั้น ใบและกิ่งก็ย่อมจะหวั่นไหว หรือว่าใบร่วงลงไปบ้าง กิ่งหักลงไปบ้าง ลำต้นอาจจะคงอยู่ การอดทนที่เป็นขันติก็เหมือนกัน เมื่อต้องอารมณ์แรงกิเลสแรง ก็อาจจะทำให้เสียความเรียบร้อยทางกายทางวาจาไปบ้าง ทางใจก็เดือดร้อนวุ่นวาย แต่ขันติก็ยังเอาไว้ได้ ไม่ถึงกับทำให้หักโค่น แต่ถ้าหากว่ามีความแข็งแรงอย่างยิ่งเช่นภูเขาหินล้วน ต้องลมพัดมาทั้ง ๔ ทิศ ก็ไม่สามารถจะทำภูเขาให้กระเทือนได้ บุคคลก็เหมือนกัน เมื่อมีขันติที่มีพลังเต็มที่จึงจะสามารถต้านทานได้ แต่ขันติที่จะมีกำลังเต็มที่ดั่งนี้ได้ ก็จะต้องมีใจที่สงบลงได้จากกิเลสเหล่านั้น อันเป็นผลของขันติหรือเมตตามาช่วยอยู่ด้วย เมตตาเหมือนดังเป็นน้ำที่พรมลงมาดังที่กล่าวมานั้น ถ้าเปรียบกิเลสเหมือนไฟก็ทำให้ไฟอ่อนกำลังลงไป เมื่อเป็นดั่งนี้แล้วจึงจะทำให้ดำรงเป็นขันติอยู่ได้ และเปรียบเหมือนภูเขาหินที่ไม่หวั่นไหวด้วยลมที่พัดมาทั้ง ๔ ทิศ ขันติที่มีลักษณะอย่างนี้เป็นขันติชั้นสูงที่เรียกว่า **ตีติกขาขันติ** ขันติคือความทนทาน ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ในโอวาทปาติโมกข์ว่า “*ขันติคือความทนทาน เป็นตบะคือธรรมเป็นที่แผดเผากิเลสอย่างยิ่งทำให้บรรลุนิพพาน อันเป็นบรมธรรม*” เมตตาจึงเป็นธัมมะที่สำคัญ เป็นเหมือนอย่างน้ำที่

พรมกิเลสอันเหมือนอย่างกองไฟที่ลุกนั้นให้สงบลงไป เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ทำให้จิตใจแช่มชื่นแจ่มใส มีอาการที่เรียกว่าโสรัจจะ คือความที่มีใจดี คือใจที่แช่มชื่นแจ่มใส ทำให้บังเกิดความสงบกาย สงบวาจา สงบใจ ท่านจึงแปลโสรัจจะว่าความเสงี่ยม ก็คือความสงบนั้นเอง สงบกาย สงบวาจา สงบใจ ขันติที่มีโสรัจจะอยู่ ดั่งนี้จึงจะเป็นขันติที่เป็นพลัง สามารถที่จะทนทานได้ดังที่กล่าวมา จึงต้องอาศัยเมตตานี้ช่วยค้ำจุนอยู่ เพราะฉะนั้น บารมีคือเมตตาและราชธรรมคือขันติ แม้จะมีชื่อต่างกัน แต่การปฏิบัตินั้นก็ต้องอาศัยกันเป็นไป จึงจะเป็นไปได้

๒๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๖ อุเบกขาบารมี

ธรรมชาติภายในจิตใจของบุคคล

จะแสดง **อุเบกขาบารมี** อันเป็นบารมีข้อที่ครบ ๑๐

ก่อนที่จะได้แสดงอุเบกขาโดยตรง จะกล่าวถึงธรรมชาติภายในจิตใจก่อน อันธรรมชาติภายในจิตใจของบุคคลทุกคนนั้น ที่เป็นไปอยู่โดยธรรมชาติธรรมดา กล่าวได้ว่าเป็นธรรมคือความจริง คือเป็นความจริงที่มีอยู่ เป็นไปอยู่ โดยธรรมชาติธรรมดา ดั่งนี้ก็เรียกว่าเป็นธรรมคือความจริงอย่างหนึ่งได้ และอันธรรมคือความจริงดังกล่าวนี้ อาจอบรมปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ขึ้นได้ ให้เกิดความสุขขึ้นได้ในปัจจุบันทันตาเห็น พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมที่เป็นความจริงดังกล่าว จึงเป็นการสอนที่อยู่ในวิสัยของธรรมดา ที่พึงรู้พึงปฏิบัติให้เกิดผลได้ทันทีที่ปฏิบัติ หาใช่สอนผิดธรรมดาและสอนเป็นการทำลายประโยชน์สุขไม่ อันประโยชน์สุขที่ตรงกันข้ามกับโทษทุกข์ เป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนต้องการ ดังที่พูดกันว่าต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์ ใคร ๆ จึงไม่อาจปฏิเสธว่าไม่ต้องการและแสวงหาความสุข จะยกตัวอย่างในเรื่องทั่ว ๆ ไป การไปเที่ยวดูการละเล่น การไปเที่ยวพักผ่อนต่าง ๆ ที่ให้เกิดความยินดีรื่นเริงสนุกสนานเบิกบาน เป็นความสุขหรือให้เกิดสุขต่าง ๆ แต่คนเราจะสนุกรื่นเริงอยู่นานเกินไปหาได้ไม่ ต้องเลิกจากการรื่นเริงบันเทิงทั้งปวง มาหาที่พักอันสงบปราศจากเสียงและสิ่งรบกวนทั้งหลาย ณ ที่พักอันสงบนั้น ได้การพักผ่อนทั้งทางกายและทางใจ ตรวจดูเพียงเท่านี้จะได้ความคิดว่า ที่พักผ่อนจริงนั้นคือที่สงบ ความพักผ่อนจริงนั้นคือความสงบ ถ้ายังสงสัยในความคิดนี้ ก็ควรคิดย้อนถามตัวเองว่า เสียงที่ว่าไพเราะนักถ้าดังที่หูตลอดเวลา ไม่มีเงียบ จะเป็นอย่างไร จะทนได้หรือไม่ ดั่งนี้ ก็จะต้องรับรองในความคิดนั้นทันที

อุเบกขาคือความวางเฉย

ต่อแต่นี้ก็ควรตรวจดูว่า ในความสงบนั้นมีอะไรอยู่ ดูความสงบใจของตนเองที่ได้หลังจากไปสนุกสนานรื่นเริงมา อีกทางหนึ่งดูความสงบใจหลังจากที่ได้ไปโกรธ

ใครมา จะได้พบภาวะของจิตอย่างหนึ่งในขณะนั้นคือความวางเฉย มีลักษณะปล่อยและหยุด เรียกด้วยศัพท์ธรรมว่า **อุเบกขา** กล่าวได้ว่าความสงบต้องมีอุเบกขา คือ อุเบกขาต้องมีในความสงบ เป็นภาวะธรรมชาติธรรมดาอย่างหนึ่งของจิต เพราะว่าจิตใจนี้เมื่อรับอารมณ์ที่น่ายินดีชอบใจก็ตาม ที่ไม่น่ายินดีชอบใจก็ตาม ย่อมมีความกระเทือนหวั่นไหวปั่นป่วนไปด้วยอารมณ์เหล่านั้น ความกระเทือนใจนี้เรียกตามประเภทว่าความยินดีบ้าง ความยินร้ายบ้าง ความหลงใหลบ้าง ถ้ามีตามสมควรก็ให้เกิดสุขทุกข์ตามสมควร ถ้ามีมากไปก็ให้เกิดโทษได้คล้ายกัน เช่นเมื่อรับอารมณ์ที่น่ายินดีมาก เกิดความยินดีท่วมท้น ก็เป็นความกระเทือนใจอย่างแรงถึงอาจเป็นอันตรายแก่ชีวิตได้ทันที เมื่อได้รับอารมณ์ที่น่ายินร้ายมากอย่างฉับพลันก็เช่นเดียวกัน คนเจ็บป่วยยิ่งต้องระมัดระวังมิให้จิตใจได้รับความกระเทือนทุกอย่าง แม้คนปกติก็หาใช่ว่าจะทนต่อความกระเทือนของจิตใจไปได้นานนัก ต้องมีเวลาพักใจ คือปล่อยอารมณ์ที่จะทำให้ใจกระเทือนออกไป และหยุดใจที่จะกังวลถึง ทุก ๆ คนต้องมีเวลาพักอย่างนี้ทุกวัน จะยินดีรื่นเริงหรือยินร้ายไปตลอดเวลา เป็นสิ่งที่ชีวิตร่างกายนี้ทนไม่ได้ ร่างกายจิตใจย่อมมีเหน็ดเหนื่อย ต้องการวางให้ว่าง ต้องการอยู่เฉย ๆ บางคราวจิตใจวางได้ก่อน ร่างกายก็ได้พัก บางคราวจิตใจไม่ยอมวาง จนถึงร่างกายทนไม่ไหวหมดกำลังไปก่อนก็มี แม้คนจะหลับลงได้ จิตใจก็ต้องวางอารมณ์ ถ้ายังยึดอารมณ์เป็นกังวลอยู่ ก็หลับลงไม่ได้

อุเบกขาธรรมชาติไม่ประกอบด้วยความรู้

ภาวะพักของใจ ของจิตใจดังกล่าวนี้คืออุเบกขา ความวางเฉย ที่มีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดา จะเรียกว่ามีเป็นพื้นของจิตใจทีเดียวก็ได้ คือโดยปกติย่อมมีอุเบกขาเป็นพื้นอยู่ ต่อเมื่อมีอารมณ์ที่น่ายินดีเข้ามากระทบ ก็เปลี่ยนไปเป็นความยินดี ครั้นความยินดีสงบลงแล้ว ก็กลับเป็นอุเบกขา หรือเมื่อมีอารมณ์ที่น่ายินร้ายมากระทบก็เปลี่ยนไปเป็นความยินร้าย ครั้นผ่านไปแล้ว ก็เป็นอุเบกขาอีก แต่อุเบกขาดังกล่าวนี้เป็น **อัญญาณอุเบกขา** แปลว่า อุเบกขาที่ประกอบด้วยความไม่รู้ เป็นความวางเฉยโดยธรรมชาติธรรมดา คล้ายกับความหลับ ความหลับเป็นความพักของร่างกาย อุเบกขาธรรมชาตินี้เป็นความพักของจิตใจ

ญาณอุเบกขา อุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ

ทางพระพุทธศาสนาสอนธรรมไว้ข้อหนึ่ง เรียกว่า **อุเบกขา** ธรรมข้อนี้ไม่ใช่อุเบกขาธรรมชาติซึ่งไม่ประกอบด้วยความรู้ แต่เป็น **ญาณอุเบกขา** คืออุเบกขาที่ประกอบด้วยความรู้ อาศัยอุเบกขาที่มีอยู่เป็นธรรมชาตินี้เองอบรมให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น ท่านได้รวบรวมอุเบกขาไว้มีลักษณะต่าง ๆ เป็นต้นว่า

อุเบกขาประกอบด้วยองค์ ๖ อธิบายตามพระสูตรว่า รับอารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ แล้วเกิดชอบใจหรือไม่ชอบใจหรือทั้ง ๒ อย่าง ก็รู้ว่าความชอบใจไม่ชอบใจเกิดขึ้นแล้ว เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ ส่วนธรรมชาตินี้สงบประณีตคืออุเบกขา เมื่อรู้ดั่งนี้ ความชอบใจไม่ชอบใจก็จะดับ อุเบกขาก็จะตั้งขึ้นโดยเร็ว

อุเบกขาในพรหมวิหาร คือความมีใจมัธยัสถ์เป็นกลางในสัตว์ทั้งหลาย ไม่ตกไปในราคะ คือความยินดีติด หรือปฏิฆะ ความยินร้าย **พรหมวิหาร** มี ๔ ข้อ ได้แก่ **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข **กรุณา** ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ **มุทิตา** ความพลอยยินดีในเมื่อผู้อื่นมีความสุขความเจริญ และ **อุเบกขา** ข้อนี้ที่พึงใช้ในเวลาที่ไม่ควรจะใช้ข้อข้างต้น วิธีอบรมคือพิจารณาไปในบุคคลนั้นหรือทั้งหมดว่ามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทคือรับผลแห่งกรรมของตนเอง เมื่อวางใจลงไปในกรรมได้ ใจก็จะเกิดเป็นกลาง คือเป็นอุเบกขาขึ้นได้ อุเบกขาในพรหมวิหารดั่งนี้พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้าย ทั้งในคราวประสบสมบัติ ทั้งในคราวประสบวิบัติ เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายามระงับใจ หัดคิดถึงกรรมและผลของกรรม หัดคิดวางลงไปให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้เป็นอุเบกขาได้ ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยคิดว่าทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็ต้องรับผลของกรรมนั้น อันที่จริงภาวะของจิตเป็นอุเบกขานี้ ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดาในเวลาปกติดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดีความยินร้าย ก็เป็นอุเบกขาที่เป็นธรรมชาติธรรมดานี้ แต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ที่เรียกว่า **อัญญาณะ** และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นได้โดยง่าย พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวาง

ออกไป ไม่ใช่ในเวลาที่ไม่มีเรื่องอะไรมากระทบจิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิตให้ยินดียินร้าย ก็ระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้ที่เรียกว่า **ญาณะ** หรือ **ญาณ** เพราะว่าความยินดีที่เรียกว่าราคะ ความยินร้ายที่เรียกว่าปฏิฆะ เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วยความไม่รู้ อันตัวความไม่รู้อันเรียกว่าอัญญาณะนี้เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น ในการปฏิบัติเพื่ออบรม **อุเบกขาพรหมวิหาร** ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมา ดังเช่นว่า ตนไม่ชอบให้ใครอื่นมาเพ่งเล็งชอบใจอยากได้อะไรของตน และไม่ชอบให้ใครอื่นมาหมายมั่นปองร้ายฉันใด ตนก็ไม่ควรจะไปคิดยินดียินร้ายดั่งนั้นแก่คนอื่น ควรจะมีใจมัธยัสถ์คือเป็นกลางฉันนั้น และให้ยกบุคคลที่เป็นกลาง ๆ ขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า *"พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มิใช่เป็นที่ชอบใจ มิใช่เป็นที่ไม่ชอบใจ ก็มีอุเบกขาฉะนั้น"*

อุเบกขาที่เป็นโพชฌงค์ คือองค์แห่งความรู้ โพชฌงค์มี ๗ ข้อ ตั้งต้นด้วยสติลงท้ายด้วยอุเบกขา คือ เพ่งดูจิตที่เป็นสมาธิอย่างสงบเฉยอยู่

อุเบกขาในสมาธิ จิตที่จะเป็นสมาธิอย่างสูง ต้องมีอุเบกขาที่บริสุทธิ์ แม้ในสมาธิชั้นต่ำลงมาก็ต้องมีอุเบกขามาโดยลำดับ

อุเบกขาในปัญญา คือ **ปัญญาส่วนเหตุ** อันได้แก่ปัญญาที่ใช้พิจารณา ย่อมมีอาการวิจัยคือค้นหา เลือกเฟ้น และมีอาการยึดสิ่งที่ค้นนั้นไว้ จึงยังไม่เป็นอุเบกขา ส่วน **ปัญญาส่วนผล** ได้แก่ปัญญาที่ค้นพบแล้ว ย่อมมีอาการวางและหยุด เพราะไม่ต้องค้นไม่ต้องยึดอีก จึงเป็นอุเบกขา อุเบกขาในโพชฌงค์มีลักษณะดั่งนี้ แต่ในที่นี้มุ่งถึง **อุเบกขาในวิปัสสนา** ดังที่กล่าวเป็นหัวข้อว่าอุเบกขาในปัญญา และในสังขาร มีอุปมาเหมือนอย่างว่า คนผู้หนึ่งค้นหางูที่เลื้อยเข้าไปในบ้าน เห็นงูนอนขดอยู่ในที่แห่งหนึ่ง มองดูว่างูหรือมิใช่ ครั้นได้เห็นลายแฉกบนศีรษะก็สิ้นสงสัย ไม่ต้องค้นต่อไปว่างูหรือไม่ใช่งู เรียกว่ามีอุเบกขา ซึ่งมีอาการมัธยัสถ์เป็นกลางขึ้นในการค้น หมายความว่าเลิกค้นได้ ฉันใด การทำวิปัสสนาก็ฉันนั้น เมื่อได้พิจารณาเห็น **ไตรลักษณ์** แล้ว ก็หยุดค้นให้เห็นไตรลักษณ์ต่อไปได้ เรียกว่ามีอุเบกขาในวิปัสสนามีอาการอย่างเดียวกัน อนึ่ง เมื่อได้เห็นงูแล้ว จึงใช้ไม้มีง่ามจับไว้มั่น คือว่าจะนำไปปล่อยอย่างไร งูจึงจะไม่มีอันตรายและตนเองก็ปลอดภัย ครั้นปล่อยงูไปเสียแล้ว ก็เกิดอุเบกขาในการจับ คือเรื่องการจับงูผ่านพ้นไปแล้ว วางใจลงได้ฉันใด ผลทาง

วิปัสสนาต่อไปก็ฉันนั้น เมื่อได้อุเบกขาในวิปัสสนาปัญญาแล้ว ก็จะได้อุเบกขาที่มีอาการมัธยัสถ์เป็นกลางในสังขาร คือปล่อย ไม่ยึดไว้

อุเบกขาในสติปัฏฐาน คือเมื่ออบรมปฏิบัติในสติปัฏฐานไปโดยลำดับ จนถึงข้อที่ ๔ แล้ว ท่านแสดงว่า *"เห็นการละความยินดียินร้ายนั้นด้วยปัญญา เพ่งเป็นอุเบกขาอยู่ด้วยดี"*

นอกจากนี้ยังมี **อุเบกขาในความเพียร** หมายถึงประคองความเพียรไว้ให้สม่ำเสมอ ไม่หย่อนไม่ตึง **อุเบกขาในเวทนา** คือเสวยเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข **อุเบกขาในเจตสิกธรรม** ที่มีอาการของจิตที่มัธยัสถ์เป็นกลางในอารมณ์นั้น ๆ อุเบกขา ๒ อย่างหลังนี้เป็นเรื่องของธรรมชาติธรรมดา

พุทธศาสนาสอนให้อบรมอุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ

เรื่องอุเบกขาตามที่ยกมามากมายหลายลักษณะ ก็เพื่อแสดงว่า อุเบกขานี้เป็นภาวะของจิตที่เป็นธรรมชาติธรรมดาซึ่งทุก ๆ คนมีอยู่ ทั้งต้องอาศัยอยู่เป็นระยะ ๆ ตามทางพระพุทธศาสนาสอนให้อบรมธรรมชาติธรรมดาที่มีอยู่ของคนนี้เองให้ดีขึ้น ให้สำเร็จประโยชน์ยิ่งขึ้น คือให้เป็นอุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ ดังที่ยกมาในธรรมหลายข้อ ทั้งแสดงว่าอุเบกขาจำต้องใช้ในธรรมปฏิบัติมากข้อมากประการ และเมื่อสังเกตดูแล้วจะเห็นได้ว่า ในการปฏิบัติธรรมทั้งปวงนั้น โดยตรงเพื่ออบรมจิตและปัญญาโดยมีศีลเป็นภาคพื้น ต้องอาศัยความเพียรปฏิบัติขึ้นไปโดยลำดับ เปรียบเหมือนขึ้นบันไดทีละขั้น เมื่อทำความเพียรได้ระดับ ก็คอยประคองไว้ให้เป็นไปสม่ำเสมอ อุเบกขาในความเพียรจึงต้องใช้อยู่เสมอ และโดยเฉพาะในเวลาประสบอารมณ์ทั้งปวง ถ้าปล่อยใจให้ยินดียินร้ายไปตามใจแล้ว ก็ไม่อาจจะอบรมทางจิตและปัญญาได้ ต่อเมื่อคอยมีสติกำหนดให้รู้อยู่ในอาการของใจที่เป็นไป และกำหนดให้รู้ว่าอาการเหล่านั้นไม่สงบไม่ดี จนความยินดียินร้ายสงบหายไป ได้อุเบกขาขึ้นจึงจะได้ความก้าวหน้าในการอบรมจิตและปัญญา อุเบกขาที่ได้ด้วยความรู้ดั่งนี้เป็นธรรมปฏิบัติที่ต้องการให้อบรมในพระพุทธศาสนา

ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ธรรมปฏิบัตินั้นท่านสอนให้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เช่นจะปฏิบัติในธรรมข้อใด ก็ให้มีเหตุสมควรที่จะใช้ธรรมข้อนั้น เช่นอุเบกขาจะพึงใช้ในเมื่อมีเหตุเช่นไร

จะกล่าวเป็นตัวอย่าง ในความเพียรทุกอย่าง จะใช้อุเบกขาเสียทีเดียวหาได้ไม่ ต้องเริ่มความเพียรขึ้นก่อน เมื่อมีความเพียรเต็มที่แล้ว จึงประคองความเพียรให้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ ต้องใช้อุเบกขามีหน้าที่ประคองความเพียร ท่านเปรียบเหมือนหลอมทอง ต้องสูบเบ้าให้ไฟแรง เทียบกับเวลาที่ต้องเพียร ครั้นไฟแรงไปต้องพรมน้ำ เมื่อไฟพอดีก็หยุดสูบ หยุดพรมน้ำ คอยดูอยู่เฉย ๆ เทียบกับเวลาที่ต้องใช้อุเบกขา ตามตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า ธรรมถ้าใช้ผิดที่ผิดทางเสียแล้ว ในเวลาที่ต้องเพียร ไปใช้อุเบกขาก็เสีย ในเวลาที่ต้องใช้อุเบกขา ไปใช้เพียรก็เสีย ใน **พรหมวิหาร** เช่น มารดาบิดารักบุตรธิดา เมื่อบุตรธิดาไปวิวาทกับใครหรือไปทำอะไรมา มีผู้มาฟ้อง ถ้ามารดาบิดาใช้เมตตากรุณาในทางเข้าข้าง เรียกว่ามีอคติในบุตรธิดา ก็จะต้องว่าบุตรธิดาของตนเป็นฝ่ายถูกเสมอ การใช้เมตตากรุณาในทางอคติดั่งนี้เป็นการใช้ผิด ควรจะต้องใช้อุเบกขาคือแยกตนออกมาเป็นกลาง ที่เรียกในที่นี้ว่ามีอาการมัธยัสถ์เป็นกลาง พิจารณาถึงกรรมเป็นหลัก หมายถึงว่า พิจารณาหาความจริงว่าใครผิดใครถูกอย่างไร ดั่งนี้แหละคือการพิจารณากรรมตามที่สอนไว้ในข้ออุเบกขา เมื่อมีอุเบกขาดั่งนี้ จึงจะตัดสินชี้ผิดถูกได้โดยถูกต้อง แต่ในเวลาอื่นก็ควรใช้เมตตากรุณา จะใช้คิดอุเบกขากันเรื่อยไปก็หาถูกต้องไม่ เช่นถ้าบิดามารดาจะคิดว่า บุตรธิดาที่เกิดมามีกรรมเป็นของเขาเองสร้างให้เกิด มีกรรมเลี้ยงอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีเมตตากรุณารักใคร่เลี้ยงดู ทำอุเบกขาเสียดีกว่า จะคิดใช้อุเบกขาพร่ำเพรื่อไป ดั่งนี้ก็ผิด ในระหว่างบุคคลทั่วไปก็เหมือนกัน ถ้าในคราวที่ควรช่วยกันกลับเฉยเสีย หรือหลีกเลี่ยงเสีย หาใช่อุเบกขาไม่ เป็นลักษณะใจจืดใจแคบ หรือบางทีควรจะเฉย แต่กลับยุ่งวุ่นวาย ก็กลายเป็นเสีย

ทำใจให้เป็นอุเบกขาเมื่อประสบโลกธรรม

ในเวลารับอารมณ์ทั้งหลาย เมื่อว่าถึงทางโลกก็ย่อมมียินดียินร้าย แต่ถ้ารู้จักใช้อุเบกขาบ้าง ก็จะควบคุมใจให้ไม่ตื่นเต้น ฟุบแฟบเกินไป จะทำใจให้มั่นคงไม่สะดุ้งสะเทือนมากนัก ผู้ที่ทำงานในหน้าที่สำคัญที่ต้องมีใจมั่นคง ไม่กระเทือนง่าย ยิ่งต้องใช้อุเบกขามาก บางทีก็ถูกยั่วให้โลภ บางทีก็ถูกยั่วให้โกรธ บางทีก็ถูกยั่วให้หลง ถ้าเสียอุเบกขาไปแล้ว ก็เรียกว่าเสียที่มั่นทางใจ เริ่มเป็นผู้แพ้เสียแล้ว และทุก ๆ คนจำต้องประสบ **โลกธรรม** คือธรรมสำหรับโลกอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ได้แก่ ลาภ ความ

เสื่อมลาภ ยศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ เป็นสิ่งที่ปรารถนาชอบใจก็มี ไม่ปรารถนาชอบใจก็มี ถ้าเป็นสิ่งที่ชอบก็ชวนให้โลภ เช่น ลาภ ยศ ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ชอบก็ชวนให้โกรธ ส่วนที่ชวนให้หลงนั้นมีในทุก ๆ อย่าง เป็นเครื่องมึนเมาเครื่องล่อใจทั้งปวง ฉะนั้น ถ้าปล่อยใจให้เพริดไป ก็จะนำไปสู่ความเสื่อมเสีย จึงควรจะต้องมีเครื่องเหนี่ยวรั้งใจ คือทำอุเบกขาให้ได้ในสิ่งที่จะนำให้เกิดความเสียหาย อาศัยสติระลึก ปัญญาพิจารณาให้รู้ให้เห็นว่าชอบไม่ชอบ ส่วนความวางใจเฉยเสียเป็นความดี จึงจะรักษาตนให้มีความสุข ความเจริญอยู่ในโลกโดยยั่งยืนได้ บุคคลผู้ฉลาด ทำใจให้เป็นอุเบกขาไม่หวั่นไหวได้ดั่งนี้เรียกว่าบัณฑิตดังพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *"เสโล ยถา เอกฆโน"* เป็นอาทิ แปลความว่า *"ภูเขาหินแท่งทึบ ไม่หวั่นไหวด้วยลมฉันใด บัณฑิตทั้งหลายไม่หวั่นไหวเพราะนินทาสรรเสริญฉันนั้น"* ดั่งนี้

อุเบกขา ๓ ชั้น

แม้อุเบกขาบารมี ท่านก็แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. **อุเบกขาบารมี** คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน

๒. **อุเบกขาอุปบารมี** คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตนเอง

๓. **อุเบกขาปรมัตถบารมี** คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาชีวิตของตนเอง

อุเบกขาบารมีในจริยาปิฎก

พระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจริยาครั้งเป็น **มหาโลมหังสบัณฑิต** มีอยู่ว่า *"พวกใดให้ทุกข์แก่เรา และพวกใดให้สุขแก่เรา เรามีจิตเสมอในเขาเหล่านั้นทั้งหมด เราไม่มีความเอ็นดู ไม่มีความโกรธ เราวางเฉยในสุขและทุกข์ ในยศและเสื่อมยศ เป็นผู้มีจิตใจเสมอในสิ่งทั้งปวง นี้คืออุเบกขาบารมีของเรา"* ดั่งนี้

ในจริยาปิฎกได้เล่าเรื่องของพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ มี **ทานบารมี** เป็นต้น มี **อุเบกขาบารมี** เป็นที่สุด เฉพาะอุเบกขาบารมีได้มีแสดงใน **มหาโลมหังสจริยา** เป็นประวัติตรัสเล่าไว้ว่า *"เราสำเร็จการนอนหนุนกระดูกศพในป่าช้า พวกคนจากละแวกบ้านพากันมาแสดงท่าทางต่าง ๆ บางพวกมีใจสลดเลื่อมใส นำ*

สิ่งของหอมและระเบียบดอกไม้และโภชนะต่าง ๆ มาให้ เรามีใจเสมอแก่ทุกคน ทั้งที่ก่อทุกข์ ทั้งที่ให้สุขแก่เรา ไม่มียินดียินร้าย เราเที่ยงตรงดังชั่งในสุขและทุกข์ ในยศและมิใช่ยศ เรามีใจเสมอในอารมณ์ทุกอย่าง นี้เป็นอุเบกขาบารมีของเรา" ดั่งนี้ และในทศชาติชาดก เฉพาะ **นารทชาดก** ท่านแสดงถึงบารมีข้อนี้ คือข้ออุเบกขาบารมีนี้ เรื่องย่อมีว่า พระเจ้าอังคติราชแห่งแคว้นวิเทหะ ทรงฟังคำสอนของคุณาชีวกแล้ว ทรงเห็นผิดไปตามว่าบุญบาปไม่มีเป็นต้น พระรุจาราชธิดาถวายคติธรรมที่ชอบก็ไม่ทรงละมิจฉาทิฏฐินั้น พระพรหมนารทะได้ทราบอธิษฐานขอให้ช่วยของพระราชธิดา จึงได้ลงมาแสดงธรรม จนพระเจ้าอังคติราชถอนความเห็นผิด เรื่องนี้แสดงว่า พระพรหมนารทะได้บำเพ็ญสมาธิจนได้ **ฌานสมาบัติ** มาแล้ว องค์สำคัญของฌานชั้นสูงก็คืออุเบกขาอันบริสุทธิ์ จึงถือชาดกนี้ว่าแสดงอุเบกขาบารมี

และนอกจากนี้ยังแสดงว่า ท่านผู้ได้อุเบกขาแล้วก็มิใช่ว่าจะเฉยเมย เมื่อถึงคราวจะช่วยทำอะไรก็ช่วย และช่วยทำได้ดีมากยิ่งกว่าผู้ที่ไม่มีอุเบกขา เพราะช่วยโดยปราศจากอคติ มุ่งธรรมเป็นที่ตั้ง ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า *"แยกตนออกมาเป็นคนกลาง ที่เรียกว่ามีอาการมัธยัสถ์เป็นกลาง พิจารณาถึงกรรมเป็นหลัก หมายถึงพิจารณาหาความจริงว่าอะไรผิดอะไรถูก ใครผิดใครถูกอย่างไร"* ดังที่เรียกว่าโดยยุติธรรม ฉะนั้น ธรรมคืออุเบกขานี้จึงเป็นธรรมอันสำคัญ

มีใจเป็นอุเบกขา

และก็ควรมีความเข้าใจว่า อุเบกขานั้นไม่ใช่หมายความว่า ความวางเฉยไม่ทำอะไร ดังที่คนโดยมากมักจะมีความเข้าใจกัน แต่หมายความว่ามีความวางเฉยทางใจ คือวางจากความยึดถือด้วยอำนาจของอคติ คือ **ฉันทาคติ** ลำเอียงเพราะความรัก **โทสาคติ** ลำเอียงเพราะความชัง **โมหาคติ** ลำเอียงเพราะความหลง **ภยาคติ** ลำเอียงเพราะความกลัว แต่มีใจมัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่ถือว่านี่เป็นพวกเรา นี่เป็นพวกเขา คือถือเราถือเขาดั่งนี้ และไม่ได้ถือว่าผู้นี้เป็นญาติของเรา ผู้นี้ไม่ใช่ญาติของเรา ผู้นี้เป็นศัตรูของเรา ผู้นี้ไม่เป็นศัตรูของเรา แต่ถือความถูกต้องอันปราศจากอคติ ดั่งนี้เป็นกลาง **วาง** ก็คือวางอคติ และ **เฉย** ก็คือหมายความว่าไม่เข้าไปวุ่นวายในเรื่องที่เป็นไปตามปกติเหล่านี้ โดยที่ไม่ไปยึดถือดังกล่าวนั้น และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว จึงกระทำงานออกไปทางกายทางวาจาทางใจโดยสุจริตยุติธรรม ดั่งนี้แหละคือเรียกว่ามีใจเป็น

อุเบกขา ไม่ใช่หมายความว่าไม่ทำอะไร แต่หมายความว่ามีใจที่วางเป็นอุเบกขาได้ อีกประการหนึ่งที่พึงเข้าใจก็คือว่าต้องวางลงไปดั่งนี้ ด้วยอำนาจของปัญญา คือด้วยความรู้ ได้แก่ความรู้ถูกต้องตามความเป็นจริง ว่านี่เป็นสิ่งที่ไม่สมควร นี่เป็นสิ่งที่สมควร ดั่งนี้ จึงปฏิบัติไปได้โดยถูกต้อง และก็วางใจได้โดยถูกต้องดั่งนี้ ไม่เข้าไปวุ่นวายให้เสียความเป็นธรรม เสียความยุติธรรม ดั่งนี้แหละเป็นอุเบกขาที่ถูกต้อง ดังในเรื่องชาดกที่ยกเอาท่านพระพรหมนารทะมาแสดงนี้ เมื่อถึงคราวท่านก็ลงมาช่วยแสดงธรรม สั่งสอนพระเจ้าอังคติราชถอนความเห็นผิดได้ แสดงว่าท่านเป็นผู้ที่วางใจเฉย อันถูกต้องด้วยปัญญา และก็นำเอาความที่ถูกต้องนั้นมาแสดงสั่งสอน เป็นการที่ได้กระทำงานที่คนอื่นทำไม่ได้ ให้บังเกิดความสำเร็จขึ้นได้ เพราะฉะนั้น อุเบกขาอันนี้ จึงต้องเข้าใจให้ดี และเมื่อเข้าใจให้ดีแล้ว ปฏิบัติให้ถูกต้องแล้วก็เป็นประโยชน์มาก

เข้าใจและปฏิบัติในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อ

อนึ่ง ควรจะเข้าใจในธัมมะใน **พรหมวิหารธรรม** ทั้ง ๔ ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังที่ได้แสดงมาทั้ง ๔ ข้อแล้ว ทั้งในข้ออุเบกขาในวันนี้ วิธีปฏิบัตินั้นท่านสอนให้ผู้ปฏิบัติ ๆ ดั่งนี้ คือทีแรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย นี้คือเมตตาที่มีอาการเป็นความคิดเกื้อกูล ต่อจากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีทุกข์ร้อน ก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ นี้คือกรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นครั้นได้เห็นเขามีสุข ไม่มีทุกข์ ก็พลอยยินดี บันเทิงใจ นี้คือมุทิตา ซึ่งมีอาการพลอยยินดี และเพราะไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไปจากนั้น ก็อุเบกขาคือดูอยู่เฉย ๆ ด้วยความรู้ นี้คืออุเบกขา ซึ่งมีอาการมัธยัสถ์เป็นกลาง มีอุปมาเหมือนอย่างมารดามีบุตร ๔ คน คนหนึ่งที่ยังเป็นเด็กเล็ก มารดาก็มุ่งความเจริญ คือให้เติบโตยิ่งขึ้น เทียบกับเมตตา คนหนึ่งเป็นไข้ มารดาก็พยาบาลให้หายไข้ เทียบกับกรุณา คนหนึ่งกำลังเจริญวัย มารดาก็ชื่นชมยินดี เทียบกับมุทิตา อีกคนหนึ่งทำงานตั้งตนได้แล้ว มารดาก็ไม่ต้องขวนขวายช่วยอะไรอีก เทียบกับอุเบกขา แม้ในเรื่องที่ช่วยไม่ได้แล้ว ก็พึงใช้อุเบกขาเช่นเดียวกัน แต่เมื่อยังช่วยได้ก็ต้องใช้กรุณา ฉะนั้น ธัมมะทั้ง ๔ ข้อนี้ เมื่อใช้ให้ถูกต้องด้วยกาลและกิจ ย่อมอำนวยประโยชน์โดยส่วนเดียว ส่วนความหัดคิดแผ่ใจไปใน ๔ ข้อนี้ พึงทำเสมอ

๑ ตุลาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๗ ทศพิธราชธรรม ข้ออวิโรธนะ

ขอบใจนวกภิกษุทั้งหลายที่ได้มามอบสักการะและวัตถุสักการะมงคลในโอกาสนี้ เนื่องด้วยในพรรษกาลนี้ ท่านทั้งหลายได้มาอุปสมบทบวชเรียน พระอุปัชฌาย์อาจารย์ทั้งหลายก็ได้ให้การอบรม เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้รับประโยชน์จากการเข้ามาบวชนี้อย่างเต็มที่ และท่านทั้งหลายก็ได้ปฏิบัติกิจวัตรทั้งหลายมาโดยลำดับด้วยดี และในโอกาสนี้ก็ได้มาแสดงความปรารถนาดีเป็นพิเศษ จึงขออำนาจการปฏิบัติดีของท่านทั้งหลาย และความที่มามอบแสดงเจตนาดี ในโอกาสที่ชีวิตนี้ก็ล่วงไปได้ปีหนึ่ง แต่อันที่จริงนั้นก็ล่วงไปทุก ๆ วัน และเมื่อมีชีวิตที่ยืนยาวต่อไปก็อาจที่จะบำเพ็ญประโยชน์ได้มาก เพราะฉะนั้น จึงขอให้ท่านทั้งหลายได้รับเจตนาดีที่ท่านทั้งหลายมอบให้ เป็นพรเป็นมงคลแก่ท่านทั้งหลาย ให้เจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ ประสบความสำเร็จในกิจที่พึงทำ ในผลที่พึงได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกท่านเทอญ

อวิโรธนะ ความไม่ผิด

จะแสดง **ทศพิธราชธรรม** ข้อที่ครบ ๑๐ คือ **อวิโรธนะ** ที่แปลว่า ความไม่ผิด สำหรับธัมมะชั้นนี้ควรหมายความว่า รู้ว่าผิดแล้วไม่ดื้อขืนทำ คือไม่ยอมทำผิดทั้งรู้ ๆ ผิดในที่นี้หมายถึงผิดจากข้อที่ถูกที่ควรทุกอย่าง เช่นผิดจากความยุติธรรมด้วยอำนาจอคติ ผิดจากปกติ คือเมื่อประสบความเจริญหรือความเสื่อม ก็รักษาอาการกายวาจาไว้ให้คงที่ ไม่ให้ขึ้นลงเพราะยินดียินร้าย คนสามัญทั่วไปในชั้นต้นยังทำผิดอยู่ เพราะไม่รู้ว่าผิด ถ้ายอมปล่อยไปเช่นนั้น ไม่ศึกษา ก็จักเป็นผู้ไม่รู้จักชอบ ไม่รู้จักผิด ไม่อาจปฏิบัติถูกดีได้ ผู้ปกครองผู้เป็นหัวหน้า เมื่อทำผิดด้วยอำนาจชอบบ้าง อำนาจชังบ้าง อำนาจหลงบ้าง อำนาจกลัวบ้าง ผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อนอยู่เป็นทุกข์ ผู้อยู่ในปกครองเมื่อทำผิดเช่นนั้น ผู้อยู่ในปกครองด้วยกันตลอดถึงผู้ปกครองเอง ก็เดือดร้อนอยู่เป็นทุกข์ แต่ถ้าผู้ปกครองผู้เป็นหัวหน้ามีใจกอปรด้วยธรรม มุ่งความถูก พยายามศึกษาพิจารณาให้รู้จักผิดและชอบแล้ว พยายามทำการงานให้ถูกต้องตามคลองธรรมไม่ให้ผิด และแนะนำพร่ำสอนผู้อยู่ในปกครองให้ประพฤติเช่นนั้นด้วย

ผู้อยู่ในปกครองก็พยายามทำให้ถูกต้องตามคลองธรรม ไม่ให้ผิด ต่างฝ่ายก็จักอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข

กล่าวโดยเฉพาะ ข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทรงตั้งอยู่ในขัตติยราชประเพณี ไม่ทรงประพฤติผิดจากราชธรรมจรรยานุวัตรนิติศาสตร์ราชศาสตร์ ไม่ทรงประพฤติให้คลาดจากความยุติธรรม ทรงอุปถัมภ์ยกย่องคนผู้มีคุณความชอบควรอุปถัมภ์ยกย่อง ทรงบำราบคนมีความผิดควรบำราบในทางที่เป็นธรรม ไม่ทรงอุปถัมภ์ยกย่องและบำราบคนนั้น ๆ ด้วยอำนาจอคติ ๔ ประการ มีฉันทาคติเป็นต้นก็ดี เมื่อมีลาภยศสรรเสริญสุข ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาถึงพระองค์ ก็ไม่ทรงแสดงความยินดี ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นดูหมิ่นได้ว่า ทรงมัวเมาอยู่ในสิ่งนั้น เมื่อมีความเสื่อมลาภเสื่อมยศต้องนินทาได้ความทุกข์ร้อน ซึ่งไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาถึงก็ไม่แสดงความยินร้ายเสียพระราชหฤทัยให้ปรากฏ ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นดูหมิ่นได้ว่าทรงหาขันติคุณมิได้ หรือเป็นเหตุให้ผู้น้อยซึ่งอยู่ในพระบรมเดชานุภาพพลอยตกใจแตกตื่นอลหม่าน ทรงรักษาพระอาการคงที่อยู่ ไม่แสดงให้ผิดจากปกติเดิมก็ดี ดังนี้จัดเป็นอวิโรธนะ ที่แปลว่าความไม่ผิด อันเป็นบทที่ครบ ๑๐

ทรงปฏิบัติในทางที่ไม่ผิด

การเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมภูมิประเทศตามชนบทต่าง ๆ เพื่อทอดพระเนตรสภาพที่แท้จริงของพื้นที่ ทรงใช้เวลาพิจารณาข้อมูลเบื้องต้นอย่างละเอียดถี่ถ้วน ข้อมูลดังกล่าวได้มาจากการที่พระองค์มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรในท้องถิ่น การที่ได้ทรงมีโอกาสทอดพระเนตรพื้นที่ ๆ ประสบปัญหาตามสภาพความเป็นจริง สถิติข้อมูลกับรายงานทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนา และรายงานของเจ้าหน้าที่ที่ตามเสด็จพระราชดำเนิน ตลอดจนใจความฎีการ้องทุกข์ที่ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายในบางโอกาส โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเข้าเฝ้าละอองธุลีพระบาทกราบบังคมทูลรายงานและขอพระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมเพื่อนำไปปฏิบัติและส่งรายงานมาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นระยะ ๆ ตามปกติ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงติดตามผลงาน โดยทอดพระเนตรผลงานความก้าวหน้า หรือทรงแก้ไขอุปสรรคให้ลุล่วงไปด้วยดีในพื้นที่เดิม จนกระทั่งโครงการเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ทรงชำนาญในการวางแผนจากแผนที่ ประกอบกับภาพถ่ายทางอากาศเป็นพิเศษ เนื่องจากทรง

ศึกษาประโยชน์จากแผนที่ โดยทรงตรวจสอบความถูกต้องกับพื้นที่จริงตลอดเวลา การที่ได้ทรงใกล้ชิดกับราษฎร ก็สามารถที่จะทรงทราบข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็ทำให้ทรงทราบข้อที่จะพึงทำ และพระราชทานพระราชดำริโดยถูกต้อง ไม่ผิด จึงทำให้โครงการต่าง ๆ ได้เป็นไปโดยถูกต้อง และให้เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายที่ประสงค์ และนอกจากนี้ แนวพระราชดำริที่ให้ตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น ๖ แห่งด้วยกัน กระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ ตามที่ได้แสดงมาแล้วในครั้งก่อน ก็เป็นเครื่องแสดงว่า เป็นการที่โปรดให้ทรงปฏิบัติในทางที่ไม่ผิดให้ถูกต้อง เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็จะทำให้บังเกิดผลตามเป้าหมาย

โครงการพระราชดำริฝนหลวง

อันข้อที่น่าจะยกมาเป็นนิทัสสนะอย่างดีอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือการทำฝนหลวง ซึ่งได้โปรดให้มีการค้นคว้าทดลองในการทำฝนหลวงนี้มาโดยลำดับ จนถึงสามารถทำฝนให้ตกได้ และยังได้มีโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม ซึ่งกำลังทดลองค้นคว้ากันอยู่ในบัดนี้ เพื่อเสริมโครงการพระราชดำริฝนหลวงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็ล้วนเป็นการปฏิบัติในทางที่ไม่ผิดทั้งนั้น อันจะทำให้บังเกิดผลดังเป้าหมาย ประธานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม สภาวิจัยแห่งชาติ ได้เขียนแจ้งถึงการปฏิบัติกระทำเกี่ยวแก่ฝนหลวง และเกี่ยวแก่จรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม ซึ่งกำลังทดลองปฏิบัติกันอยู่ อันเป็นข้อที่น่าฟัง จึงจะขอนำมาอ่านเป็นการสาธกถึงพระราชปฏิปทาที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่ผิด เพราะว่าเกิดจากความที่โปรดให้ค้นคว้าทดลองจนประสบผลดังกล่าว คำชี้แจงเรื่องนี้ของประธานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม สภาวิจัยแห่งชาติ มีดังต่อไปนี้

๑. ประวัติความเป็นมาของการทำฝนหลวงในประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยพสกนิกรในท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรมักจะประสบกับความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำบริโภคและเพาะปลูกอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูเพาะปลูก ชาวไร่ชาวนาจะประสบกับความทุกข์ยากเนื่องจากปัญหาฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานาน ทำให้พืชผลเสียหายเสมอมา จึงทรงมีพระ-

ราชดำริที่จะนำเอาวิธีการทำฝนหลวงมาแก้ไขความเดือดร้อนของเกษตรกรดังกล่าว โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล ผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำการค้นคว้าพัฒนาการทำฝนหลวงให้ได้ผล และในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ กระทรวงเกษตรฯ ได้ตั้งคณะปฏิบัติการซึ่งมี ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล เป็นหัวหน้าคณะ ได้ทำการทดลองทำฝนหลวงเป็นครั้งแรกได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้ทำการทดลองวิจัยต่อมา เพื่อให้ช่วยเหลือเกษตรกรได้ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาก่อตั้งสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวงขึ้น สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และได้ปฏิบัติงานช่วยเหลือราษฎรที่ประสบภาวะแห้งแล้งอย่างได้ผลเสมอมาจนถึงปัจจุบัน

๒. ขั้นตอนการทำฝนหลวง

กรรมวิธีในการทำฝนหลวงในปัจจุบัน มี ๓ ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ขั้นก่อกวน หมายถึงการปฏิบัติที่เร่งหรือเสริมธรรมชาติ ให้มวลอากาศเกิดการยกตัวขึ้นเนื่องจากความร้อน ซึ่งเป็นขบวนการเริ่มต้นของการเกิดเมฆฝนในเขตร้อน และเป็นการเสริมสร้างแกนธรรมชาติ ให้มีปริมาณและประสิทธิภาพที่เหมาะสมกับปริมาณความชื้นที่มีอยู่ในแต่ละวัน เพื่อเร่งอัตราและปริมาณการก่อตัวของเมฆ

ถ้าหากจะอธิบายเป็นภาษาธรรมดาที่บุคคลทั่ว ๆ ไปเข้าใจก็คือ เป็นขั้นตอนของการก่อกวนสภาพของอากาศให้เกิดเมฆขึ้นมา หรือถ้าหากมีเมฆอยู่แล้วตามธรรมชาติก็จะทำให้เกิดมากขึ้น การจะกระทำในขั้นก่อกวนนี้ตรงที่ใดหรือบริเวณใด สิ่งสำคัญที่สุดคืออุณหภูมิของอากาศ ทิศทางและความเร็วของลม และความชื้นของอากาศ ขั้นตอนนี้จะใช้เครื่องบินโปรยสารเคมีเป็นบริเวณที่กว้างขวางมาก นับเป็นสิบ ๆ ตารางกิโลเมตรหรือมากกว่า

ขั้นตอนที่ ๒ ขั้นเลี้ยงให้อ้วน หมายถึงการปฏิบัติที่เร่งหรือเสริมให้เมฆก้อนเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากขั้นตอนที่ ๑ ซึ่งเป็นขั้นก่อกวน ให้เกิดการรวมตัวกันและก่อยอดสูงขึ้น หรือเป็นการเพิ่มขนาดและความหนาแน่นของไอน้ำในก้อนเมฆให้มากขึ้น พร้อมที่จะตกเป็นฝน

หรือจะพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ เป็นขั้นตอนที่รวบรวมเมฆที่เกิดขึ้นในขั้นที่ ๑ ให้มีขนาดใหญ่โตขึ้น มีปริมาณน้ำฝนมาก ถ้าหากมองเมฆในขั้นนี้จะเห็นว่า เมฆ

ก่อตัวในทางตั้ง มองดูเหมือนภูเขาที่มีฐานเป็นสีเทาหรือดำคล้ำ พร้อมที่จะตกลงมาเป็นฝน

ในขั้นตอนนี้ก็ใช้เครื่องบินโปรยสารเคมีเช่นเดียวกัน

ขั้นตอนที่ ๓ ขั้นโจมตี เป็นขั้นตอนสุดท้าย เป็นการโจมตีหรือบังคับหรือกระตุ้นกลุ่มเมฆที่เจริญเติบโตจากการปฏิบัติในขั้นตอนที่ ๒ ขั้นเลี้ยงให้อ้วน ซึ่งกำลังเคลื่อนตัวเข้าปกคลุมพื้นที่เป้าหมายให้ตกเป็นฝน ทั้งนี้รวมทั้งการเสริมกลุ่มฝนที่กำลังตกอยู่ให้หนาแน่นขึ้น และตกเป็นเวลานานขึ้น กลุ่มเมฆที่จะทำการโจมตีนั้นจะต้องมีขนาดใหญ่พอ ซึ่งจะพิจารณาได้จากยอดเมฆที่สูงเกินกว่า ๘,๐๐๐ ฟุตขึ้นไป หรือมีความหนาจากฐานเมฆถึงยอดเมฆไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ ฟุต และฐานเมฆจะมีสีเข้มจนเป็นสีเทาดำ และเรียบเกือบเป็นเส้นตรง แต่สภาพภายในเมฆฝนชนิดนี้จะมีสภาพแปรปรวนที่รุนแรง จะมีกระแสลมหมุนเวียนที่รุนแรงมาก หรือจะพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ การโจมตีเมฆฝนให้ตกลงมาเป็นฝน ตามที่ที่ต้องการจะให้ฝนตก

ในขั้นตอนนี้ก็จะใช้เครื่องบินโปรยสารเคมีเหมือนกัน

๓. การใช้จรวดในการทำฝนเทียม

ความเป็นมา

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ คณะกรรมการบริหารสภาวิจัยแห่งชาติได้แต่งตั้งอนุกรรมการวิจัยและพัฒนาจรวดเพื่อการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ขึ้น โดยมีปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เป็นประธานอนุกรรมการฯ ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิทยาศาสตร์จากพลเรือน ทหาร เข้าร่วมเป็นอนุกรรมการฯ คณะอนุกรรมการชุดนี้ได้ทำโครงการวิจัยจรวดทางทหารมาได้ระยะหนึ่ง ผลงานเป็นที่น่าพอใจ จึงได้พิจารณาเห็นว่าน่าจะนำเอาความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับเหล่านี้มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศในทางสันติ มิใช่ทางทหารแต่เพียงอย่างเดียว จึงได้หยิบยกเอาโครงการตามพระราชดำริการทำฝนหลวง เพื่อแก้ปัญหาฝนแล้งให้แก่เกษตรกรของประเทศมาพิจารณา เพราะตามข้อเท็จจริงแล้ว การทำฝนหลวงของสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าจะได้ผลดียิ่งและเต็มขีดความสามารถแล้วก็ตาม ก็ยังไม่เพียงพอแก่ความต้องการของเกษตรกร เนื่องจากยังมีอุปสรรค ข้อขัดข้องในเรื่องของการขาดแคลนงบประมาณ กำลังคน เครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์อื่น ๆ อีกมาก จึงได้มีแนวความคิดที่จะนำเอาการวิจัย

พัฒนาจรวดเพื่อการวิจัยทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในกิจกรรมฝนเทียม เป็นการเสริมการปฏิบัติการของสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง ให้สามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกรได้อย่างทั่วถึงและทันต่อเหตุการณ์ยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นการประหยัดงบประมาณ และมีความปลอดภัยในการปฏิบัติงานอีกด้วย

ดังนั้น ในวันที่ ๓๐ กรกฎาคม **๒๕๒๕** คณะอนุกรรมการฯ ดังกล่าว จึงได้มีมติเป็นเอกฉันท์แต่งตั้งประธานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม สภาวิจัยแห่งชาติ[๑] ขึ้นเพื่อวิจัยโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม และให้เลือกคณะกรรมการทำงานขึ้นเอง โดยสภาวิจัยแห่งชาติได้อนุมัติงบประมาณให้ดำเนินการได้

เป้าหมายของโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม

๑. จรวดฝนเทียมจะต้องสามารถใช้ร่วมกัน หรือทดแทนการทำงานของเครื่องบินในการทำฝนหลวง ซึ่งจะต้องให้ผลในทางประหยัดและคุ้มค่า

๒. ลูกจรวดเมื่อยิงขึ้นไปแล้ว จะต้องไม่มีชิ้นส่วนใดตกลงมาเป็นอันตรายต่อบุคคล ทรัพย์สินหรือยวดยานพาหนะที่สัญจรไปมา รวมทั้งพืชไร่และสัตว์เลี้ยง

๓. สารเคมีที่ใช้ในการทำฝนเทียม จะต้องไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มนุษย์ สัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำ น้ำดื่มน้ำใช้ ฯลฯ

๔. จรวดจะต้องมีลักษณะง่ายต่อการใช้ สะดวกในการนำไปมาทุกสภาพอากาศและภูมิประเทศ

๕. นำทรัพยากรที่มีอยู่ภายในประเทศมาใช้ให้มากที่สุด จะทำการซื้อจากต่างประเทศเท่าที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

ขั้นตอนของการใช้จรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม

ทางคณะทำงานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม ได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง กระทรวงเกษตรฯ พิจารณาแล้วเห็นว่า

– การใช้จรวดฝนเทียมในขั้นก่อกวนและขั้นเลี้ยงให้อ้วนนั้นไม่เหมาะสม เพราะการใช้สารเคมีจะต้องโปรยในพื้นที่ ๆ กว้างขวาง สารเคมีจะต้องกระจายอย่างทั่วถึง มีความหนาแน่นสม่ำเสมอ จึงจำเป็นจะต้องใช้เครื่องบินดำเนินการ

---

[๑]พล.ท. สุพิทย์ วรอุทัย เลขานุการกองบัญชาการทหารสูงสุด

– สำหรับขั้นโจมตีซึ่งใช้เครื่องบินนั้น ตามปกติธรรมดาจะบินใต้เมฆ เหนือเมฆ ซึ่งก็ไม่เหมาะ จำกัดด้วยขีดความสามารถของเครื่องบินที่ไม่มีสมรรถนะเพียงพอในการโปรยสารเคมีให้เข้าไปในก้อนเมฆ ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้เครื่องบินบินรอบ ๆ ฐานเมฆ โดยโปรยในทิศทางต้นลม เพื่อให้สารเคมีที่โปรยนั้นถูกพัดเข้าไปในก้อนเมฆ จะเห็นว่าการทำในลักษณะนี้ สารเคมีที่ใช้นั้นส่วนหนึ่งสูญเสียไป ไม่เข้าไปในเมฆ ๑๐๐%

– การที่เครื่องบินไม่สามารถบินฝ่าเข้าไปในก้อนเมฆฝนได้นั้น เพราะสภาพของเมฆฝนที่อยู่ในขั้นที่ ๓ หรือขั้นโจมตีนั้น ที่เห็นเป็นภูเขาสูง สภาพภายในจะเป็นลักษณะอากาศแปรปรวน มีกระแสลมรุนแรง ฯลฯ อย่าว่าแต่เครื่องบินโดยสารพลเรือน แม้แต่เครื่องบินทหารที่มีสมรรถนะสูง ๆ ก็ไม่กล้าเสี่ยงที่จะบินฝ่าเข้าไปในก้อนเมฆ จะใช้บินอ้อมหรือข้ามไป ทั้งนี้เพราะถ้าฝ่าเข้าไปในเมฆแล้ว จะเกิดการเสี่ยงอันตรายต่อนักบินและตัวเครื่องบิน

ดังนั้น การใช้จรวดแทนเครื่องบินในขั้นโจมตี คือขั้นที่ ๓ นี้ จะให้ผลคุ้มค่าและเหมาะสมอย่างยิ่ง

คุณลักษณะโดยทั่วไปของจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม

๑. ลำตัวจรวดทำด้วยเหล็กไม่มีสนิม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๕๗ มม. ยาวประมาณ ๗๕ ซม.

๒. ดันขับจรวดชนิดเชื้อเพลิงแข็ง ฐานคู่

๓. ชนวน เป็นชนวนแบบไฟฟ้า

๔. มีร่มที่จะพยุงส่วนของจรวดที่เป็นโลหะให้ลอย ตกลงมาอย่างช้า ๆ เพื่อลดอันตราย หรือมิให้เกิดอันตราย

๕. บรรจุสารเคมีประมาณ ๑ กิโลกรัม

๖. น้ำหนักของลูกจรวด (รวมสารเคมี) ประมาณ ๗ กิโลกรัม

ประโยชน์ที่จะได้รับเมื่อโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมสำเร็จ

๑. ใช้กับเมฆที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว ที่มีสภาพที่เหมาะสม ให้ตกลงยังเป้าหมายที่ต้องการ ทันเวลา เช่นบริเวณอ่างเก็บน้ำ เหนือเขื่อน

๒. การใช้จรวดฝนเทียม จะลดอันตรายหรือลดอัตราการเสี่ยงของนักบิน

๓. เป็นการทดแทนหรือเสริมขีดความสามารถในการทำฝนหลวงในปัจจุบัน

ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และเพียงพอกับความต้องการของเกษตรกร

๔. จรวดสามารถนำไปใช้ได้ในทุกสภาพภูมิประเทศ และสภาพภูมิอากาศ (ถ้าใช้เครื่องบินยังมีขีดจำกัดทั้งสนามบินและสภาพอากาศสำหรับการบิน)

๕. ต้นทุนการผลิตถูกกว่า เป็นการประหยัดงบประมาณอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้เครื่องบิน

๖. ทำให้ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่สามารถคิดค้นต้นแบบจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมสำเร็จ

๗. เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และเทคโนโลยีของประเทศ

สรุป การทำฝนหลวงในประเทศไทย นอกจากจะสามารถแก้ไขภาวะแห้งแล้งของการเพาะปลูกหรือการเกษตรแล้ว ยังสามารถแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ อีกด้วย เช่น

– การเพิ่มปริมาณน้ำเก็บกักในระบบชลประทาน อ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อนต่าง ๆ เพื่อการเกษตรและการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ

– บรรเทาภาวะน้ำเน่าในแม่น้ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง

– เป็นการผลักดันน้ำเค็มบริเวณปากน้ำเจ้าพระยา

– บรรเทาการขาดแคลนน้ำบริโภคในถิ่นทุรกันดาร

– การนำเอาเทคนิคการทำฝนหลวงไปประยุกต์ทดลองทำลายหมอกที่ปกคลุมบริเวณภาคเหนือในฤดูหนาว เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และแก้ไขปัญหาการคมนาคมอีกด้วย

ขั้นตอนการวิจัยจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม

ขั้นที่ ๑ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจรวด และการออกแบบตัวอย่างจาก

– ศึกษาความเป็นไปได้ในเบื้องต้น

– ออกแบบตัวอย่างจรวดและส่วนประกอบ

– ออกแบบฐานยิง

ขั้นที่ ๒ ทดสอบการทำงานของจรวด

– ให้สามารถยิงจากพื้นสู่อากาศได้

– ควบคุมการทำงานของชนวน ทำงาน ณ จุดที่ต้องการ

– การทำงานของร่ม

– การทำงานของฐานยิง

ขั้นที่ ๓ ทดสอบการใช้สารเคมีกับจรวด

– ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสารเคมีที่ใช้

– การกระจายของสารเคมีหลังจากการระเบิดของจรวดในอากาศ

– ปริมาณของสารเคมีและส่วนประกอบของสารเคมีที่เหมาะสม

– การจัดทำตารางยิง

ขั้นที่ ๔ ทดสอบการปฏิบัติการ

– ทดลองการใช้จรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมกับเมฆจริง

– ทดลองปฏิบัติการร่วมกับสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง โดยใช้จรวดแทนเครื่องบินในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ

การดำเนินการทดลองตามขั้นตอน

จากการทดลองตามขั้นตอนงานวิจัยที่วางไว้ ตั้งแต่ปี **๒๕๒๕** จนถึงปัจจุบัน เป็นการทดลองอยู่ในขั้นที่ ๔ คือการทดสอบขั้นสุดท้ายที่ใช้จรวดทำการยิงกับเมฆจริง ซึ่งในขั้นนี้จะทำการทดสอบว่า เมื่อยิงจรวดเข้าไปในเมฆที่อยู่ในขั้นที่ ๓ คือขั้นโจมตีแล้ว ฝนจะตกหรือไม่

– จากการทดลองยิงครั้งแรกที่ยิงกับเมฆจริง ซึ่งสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวงได้ปฏิบัติการตามขั้นตอนของการทำฝนหลวง คือขั้นที่ ๑ ก่อกวน ขั้นที่ ๒ เลี้ยงให้อ้วนแล้ว ให้คณะทำงานโครงการฯ ทำการยิงจรวดในขั้นที่ ๓ คือขั้นโจมตี ในระหว่างการทดลองในวันที่ ๑๘–๒๒ กันยายน ๒๕๓๐ ที่เขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี ปรากฏว่าฝนตกลงในเขื่อนหลังจากทำการยิงตามแผนที่ได้วางไว้ และขณะนี้กำลังวิเคราะห์ตามทางวิชาการอยู่ว่า ฝนที่ตกนั้นเกิดจากการยิงหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม คณะทำงานมีความมั่นใจในเบื้องต้นว่าการวิจัยได้ **ประสบผลสำเร็จ** แล้ว เพียงแต่ว่าจะทำการทดลองซ้ำในครั้งต่อไปเพื่อให้เกิดความมั่นใจ

– จำนวนจรวดที่ใช้ทำการยิงตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบันประมาณ ๒๐๐ นัด ทั้งนี้ไม่รวมถึงการทดสอบทาง Static (ที่พื้นดินและโรงงาน) ซึ่งมีจำนวนมาก

– การทดลองในภาคสนามนั้น ใช้พื้นที่ในจังหวัดลพบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดตาก จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดชลบุรี โดยทำการทดลอง

ยิงในสนามยิงปืนของกองทัพบก เรือ อากาศ และบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก และเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี ออกทำการทดลองประมาณ ๓๐ ครั้ง

การดำเนินงานของคณะทำงานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมในปัจจุบัน สรุปได้ว่าได้ผลประมาณ ๙๐% ของแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ อีก ๑๐% ที่เหลือ คือ การทดลองยิงซ้ำกับเมฆจริง เพื่อหาว่าจะใช้จรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมจำนวนเท่าใดต่อปริมาณเมฆเท่าใดจึงจะเหมาะสม และทำการหาตารางยิงเป็นการเพิ่มเติม ปรับปรุง **ตัวอย่างจรวด**ที่ใช้ยิงให้สมบูรณ์ ทำเป็น **ตัวต้นแบบ** โครงการนี้ก็จะสามารถปิดโครงการได้ในปี ๒๕๓๐ หลังจากนั้นถ้าหากมีงบประมาณ ก็จะออกปฏิบัติการร่วมกับสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวงเพื่อหาประสบการณ์ต่อไป

๔. **บทสรุป**

๑. คณะทำงานจะพยายามให้โครงการนี้สำเร็จภายในธันวาคม ๒๕๓๐ เพื่อให้ทันฉลองในวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมนี้เป็นโครงการที่เสริมโครงการตามพระราชดำริการทำฝนหลวง

๒. การที่คณะทำงานตั้งชื่อหรือเรียกว่าจรวดฝนเทียมนั้น มีผู้สนใจซักถามว่า **ทำไมไม่เรียกว่าจรวดฝนหลวง** เป็นการถวายพระเกียรติฯ สำหรับข้อสงสัยในปัญหานี้นั้น ทางคณะทำงานมีความตั้งใจและมีจุดยืนที่แน่วแน่ ที่ไม่เห็นด้วยกับการอ้างอิงสถาบันฯ ในงานปัจจุบันที่ยังเป็นงานวิจัยหรือยังไม่ประสบความสำเร็จ คณะทำงานเห็นว่า โครงการตามพระราชดำรินั้นจะต้องเป็นโครงการที่ทำสำเร็จแล้ว และทำคุณประโยชน์แล้วตามพระราชประสงค์ เช่น โครงการตามพระราชดำริการทำฝนหลวง ซึ่งสำเร็จดำเนินการแล้วเป็นประโยชน์ต่อพสกนิกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ จึงได้เรียกว่าการทำฝนหลวง

สำหรับโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมนั้น ถ้าประสบผลสำเร็จ ก็จะเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่ง และเป็นการเสริมการทำฝนหลวงตามพระราชดำริ เมื่อถึงตรงจุดนั้น ทางคณะทำงานมีแนวความคิดที่จะขอพระราชทานเรียกชื่อจรวดว่า "*จรวดฝนหลวง*" เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีอันเป็นมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในปี ๒๕๓๐ นี้ และเป็นสิริมงคลแก่

คณะทำงานโครงการนี้สืบต่อไป ดังนั้นจะเห็นว่า ตลอดระยะเวลาในระหว่างทำการวิจัย จะใช้ว่าจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม และเรียกชื่อตัวอย่างจรวดที่ทำการทดลองว่า *"พิรุณ"* และเมื่อได้ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานชื่อเรียกว่า **จรวดฝนหลวง** และได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็จะได้เรียกชื่อว่าจรวดฝนหลวงต่อไป เป็นการเทิดพระเกียรติในโอกาสอันเป็นมหามงคลนี้

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างเรื่องหนึ่ง ของการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกิจในทางที่เรียกว่าไม่ผิด ตามทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ นี้ และในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ไม่ผิดนี้ เมื่อพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าเป็นข้อรวมของทุก ๆ ข้อได้ด้วย เพราะธัมมะทุก ๆ ข้อที่เป็นราชธรรมนั้น ล้วนเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดทั้งนั้น คือเป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้องสมควร ถ้าไม่ปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติผิดในข้อนั้น แต่ถ้าปฏิบัติในข้อนั้นและทุก ๆ ข้อได้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติได้ถูกต้องไม่ผิด เพราะฉะนั้น ข้อสรุปคือข้อที่ว่าไม่ผิดนี้จึงเป็นข้อที่สำคัญในทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนั้น

อนึ่ง ทศบารมีข้อครบ ๑๐ คือ **อุเบกขา** ทศพิธราชธรรมข้อครบ ๑๐ คือ **อวิโรธนะ** ไม่ผิด ชื่อของธัมมะต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาโดยความแล้วก็จะเห็นได้ว่า ทั้ง ๒ ข้อนี้ต้องปฏิบัติสัมพันธ์กัน ปฏิบัติด้วยกัน คือในการปฏิบัติทำอุเบกขานั้น ก็ต้องปฏิบัติให้ได้ไม่ผิดด้วย จึงจะเป็นอุเบกขาที่ถูกต้อง เช่นเป็นอุเบกขาพรหมวิหารเป็นต้น และในการปฏิบัติไม่ผิดซึ่งเป็นทศพิธราชธรรมนั้น ก็จะต้องปฏิบัติให้ประกอบด้วยอุเบกขา ซึ่งมีความหมายแม้ในข้อที่ว่ามัธยัสถ์เป็นกลางไม่ลำเอียงไปด้วยอคติทั้ง ๔ คือ ไม่ลำเอียงไปเพราะชอบ ชัง หลง กลัว หากว่าขาดอุเบกขา คือมีความลำเอียงไปเพราะข้อใดข้อหนึ่งเสียแล้ว การปฏิบัตินั้น ๆ ก็เป็นการปฏิบัติผิดขึ้นทันที เพราะฉะนั้น บารมีข้อที่ ๑๐ คือ อุเบกขา และทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ความไม่ผิด จึงมีความสัมพันธ์กัน ต้องปฏิบัติด้วยกัน

๒ ตุลาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๘ สรุปบารมีและราชธรรม

ในพรรษกาล พ.ศ. ๒๕๓๐ นี้ ได้แสดงนำด้วย **ไตรสิกขา** แล้วก็ได้แสดง **บารมี** ๑๐ ข้อ และ **ทศพิธราชธรรม** ๑๐ ข้อ เป็นคู่กันไปโดยลำดับ เมื่อรวมเข้าแล้วก็เป็น ๒๐ ข้อ แสดงข้อละวันจนจบครบ ๒๐ ข้อ วันนี้จะได้กล่าวสรุปและเพิ่มเติมในข้อที่ควรเพิ่มเติม อันรวมอยู่ในบทสรุปนี้

ชั้นของบารมีแบ่งตามสิ่งที่สละ

บารมี ๑๐ นี้ท่านแบ่งออกเป็น **บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี** ซึ่งมีความหมายว่า บารมีที่เป็นปกติสามัญ และบารมีที่ยิ่งไปกว่าปกติสามัญ และบารมีที่อย่างยิ่งหรือว่าสูงสุด อย่างละ ๑๐ ข้อ จึงเป็นบารมี ๓๐ และหลักในการแบ่งนั้น ตามที่พระอาจารย์ได้แสดงแบ่งกันมา ก็มักแสดงแบ่งโดยถือเอาสิ่งที่สละเพื่อพระโพธิญาณเป็นหลักในการแบ่ง คือสามารถสละทรัพย์และคนที่รัก สิ่งที่รัก เพื่อพระโพธิญาณได้ก็เรียกว่าบารมีสามัญ ปกติสามัญ สามารถสละอวัยวะร่างกายเพื่อพระโพธิญาณได้ก็เป็นอุปบารมี สามารถสละชีวิตได้เพื่อพระโพธิญาณก็เป็นปรมัตถบารมี ตามหลักทั่วไปที่ท่านแสดงนี้ก็เป็นหลักอันหนึ่ง ซึ่งกำหนดเอาสิ่งที่สละนี้เป็นหลัก เพราะฉะนั้นแม้เป็นชาดกเรื่องสัตว์ดิรัจฉาน เมื่อสละชีวิตเพื่อพระโพธิญาณได้ ก็ชื่อว่าบำเพ็ญปรมัตถบารมีได้ในชาตินั้น แต่ทว่ามิได้สละถึงชีวิตแล้ว ก็ไม่ชื่อว่าเป็นปรมัตถบารมี แม้ในชาดกเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งมุ่งแสดงทาน แต่ว่าพระเวสสันดรนั้นไม่ได้สละชีวิตเพื่อพระโพธิญาณ จึงไม่จัดว่าพระเวสสันดรได้บำเพ็ญ **ทานปรมัตถบารมี** แต่ว่าในชาดกที่เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ที่สละชีวิตได้ดังที่ได้แสดงเล่ามาแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นการบำเพ็ญทานปรมัตถบารมี

มหาปริจจาคะ ๕

และก็น่าวิจารณ์ในสิ่งที่สละดังที่กล่าวมานั้น ใน **ปัญจมหาปริจจาคะ** คือการบริจาคใหญ่ของพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ท่านแสดงไว้ว่ามี ๕ คือ

หนึ่ง **ธนปริจจาคะ** สละทรัพย์

สอง **อังคปริจจาคะ** สละอวัยวะ

สาม **ชีวิตปริจจาคะ** สละชีวิต

สี่ **ปุตตปริจจาคะ** สละบุตร

ห้า **ทารปริจจาคะ** สละภริยา

ในปริจจาคะทั้ง ๕ นี้ จะเรียงตามลำดับอะไร ถ้าเรียงตามลำดับข้อที่สละง่ายไปหายาก การสละชีวิตก็มาเป็นที่ ๓ การสละบุตรมาเป็นที่ ๔ การสละภรรยามาเป็นที่ ๕ ดูคล้ายกับว่าสละบุตรยากกว่าสละชีวิต และสละภริยาก็ยิ่งยากไปกว่าสละบุตร ในข้อสละภริยาซึ่งเป็นข้อยากนี้ ได้มีธรรมเนียมที่ถือกันมาตั้งแต่เก่าก่อนพุทธกาลหรือในครั้งพุทธกาล ว่าภริยานั้นเป็นภัณฑะที่ไม่พึงแจก ไม่พึงแบ่งให้ใครก็รวมถึงว่าไม่พึงสละด้วย เพราะฉะนั้น ก็มักจะขออะไร ๆ กันซึ่งเป็นอย่างอื่น แต่ว่าไม่มีการขอภริยาของใคร เช่นดังที่มีเรื่องเล่าว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้รู้ลักษณะของสิริ คือมิ่งขวัญ จึงเรียกว่า สิริลักขณพราหมณ์ อันสิรินั้นอาจารย์ไทยเรามักแปลกันว่ามิ่งขวัญ แต่ว่าอาจารย์อรรถกถาท่านอธิบายว่า อิสสริยะ คือความเป็นใหญ่ เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่เป็นสิ่งที่มีอยู่ มีความหมายเหมือนอย่างคำว่าที่เราพูดกันว่า โชคดี ความมีโชค ดังได้มีพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า *"สิริโภคานมาสโย สิริเป็นที่มานอน คือเป็นที่บังเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของโภคทรัพย์ทั้งหลาย"* ทางพุทธศาสนาแสดงว่าสิริดังกล่าวนี้ เป็นวิบาก คือเป็นผลของบุญ หรือของบารมีที่บุคคลได้ทำแล้ว บุญหรือบุญบารมีนี้เป็นเหตุให้ผู้ทำบุญ ผู้บำเพ็ญบารมี มีสิริ หรือศรี ที่เราแปลว่า มิ่งขวัญหรือความเป็นใหญ่ประจำตน และทางพุทธศาสนาก็แสดงว่า เป็นสิ่งที่โจรก็ลักไม่ได้ น้ำไฟเป็นต้นก็ทำอันตรายไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระสูตรหนึ่งเรียกว่า **บุญนิธิ** หรือ **ปุญญนิธิ** แปลว่า ขุมทรัพย์คือบุญ อันหมายถึงวิบากคือผลของบุญ ที่จะอำนวยสมบัติต่าง ๆ ให้ตามควรแก่ประเภทของบุญที่บุคคลได้ทำไว้แล้ว เช่นคนที่ทำทานไว้แล้ว ทานที่ทำนี้ย่อมเป็นบุญ เป็นบุญบารมีที่จะให้เกิดผล เป็นการได้สมบัติต่าง ๆ การได้สิ่งต่าง ๆ เมื่อสิ่งที่ให้นั้นเป็นโภคทรัพย์ เช่นให้อาหาร ให้เสื้อผ้า ให้ที่อยู่อาศัย ให้ยาแก้ไข้ และสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ ตามที่ผู้รับต้องการ ก็เป็นบุญที่ให้เกิดผล เป็นความที่เป็นผู้ไม่ขัดข้อง ขาดแคลน หรือว่าเพียบพร้อมด้วยโภคทรัพย์ มีอาหาร ผ้านุ่งห่มเป็นต้น ดั่งที่ได้ให้เขาไว้แล้วนั้น ซึ่งผลของบุญอันนี้ย่อม

จะบังเกิดขึ้นแก่ผู้ทำบุญไว้แล้วในโอกาสนั้น ๆ ผลดีดังที่กล่าวมานี้แหละ เรียกว่า สิริ หรือศรี มิ่งขวัญ หรือความเป็นใหญ่ อันทำให้ผู้ที่มีอยู่ย่อมได้ทรัพย์ต่าง ๆ มา และเมื่อได้มาแล้ว ก็ย่อมดำรงอยู่ ไม่วิบัติเสียหายไปโดยง่าย หรือแม้ว่าวิบัติเสียหายไปแล้ว ก็ย่อมจะได้มาอีก บุคคลเช่นนี้แหละเรียกว่าเป็นผู้ที่มีสิริหรือมีศรี ดังที่เราเรียกว่ามีโชคหรือมีโชคดีนั้น

พราหมณ์ที่เรียกชื่อว่าสิริลักขณพราหมณ์นั้น ได้คิดถึงเศรษฐีผู้บำรุงพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลที่ชื่อว่าอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านเศรษฐีผู้นี้ได้สร้างพระเชตวันถวายพระพุทธเจ้า ในกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศล และได้บำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยอาหารเป็นต้นต่าง ๆ ได้บำรุงพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี และท่านเศรษฐีผู้นี้เกรงใจพระพุทธเจ้าว่า ถ้าตนไปถามปัญหาธรรมหรือขอให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรด พระพุทธเจ้าจะทรงลำบาก ก็ไม่อยากให้พระพุทธเจ้าทรงลำบากเหน็ดเหนื่อย ท่านก็ไม่ถามอะไร แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงทราบความดำริของท่าน ก็โปรดแสดงธรรมแก่ท่านเศรษฐีในคราวที่สมควรแสดงทุกคราว ท่านเศรษฐีนี้ได้บำเพ็ญทานจนทรัพย์หมดไปคราวหนึ่ง และท่านก็พยายามบำเพ็ญต่อไปด้วยสิ่งที่มีอยู่ อันเป็นของที่ไม่ประณีต เช่นที่เรียกกันว่าข้าวปลายเกรียน ถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ก็กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า บัดนี้ทรัพย์หมด ไม่สามารถจะถวายของดี ๆ ได้ ก็ถวายได้แต่ของที่ไม่ดี เท่าที่จะสามารถถวายได้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า *“เมื่อเจตนาประณีต สิ่งที่บริจาคนั้นก็ประณีต ถ้าเจตนาไม่ประณีต สิ่งที่บริจาคนั้นแม้จะดีอย่างไรก็ไม่ประณีต เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเศรษฐีมีเจตนาประณีต สิ่งที่ถวายนั้นแม้จะเป็นของเลวไม่ดีก็ประณีตตามเจตนา”* และต่อมาก็บังเอิญทำให้ท่านได้ทรัพย์จากแผ่นดินที่เกิดพังทะลายขึ้นในที่ของท่าน มีทรัพย์ใต้ดินอยู่เป็นอันมาก ทำให้ท่านได้ทรัพย์นั้นมา กลับเป็นเศรษฐีขึ้นอีก แล้วก็ทำบุญต่อไปอีก สิริลักขณพราหมณ์นั้นได้คิดถึงประวัติของท่านเศรษฐีดั่งนี้ จึงคิดว่าท่านเศรษฐีนี้จะต้องมีสิริอยู่ในบ้าน เราควรจะไปหาท่านเศรษฐี คิดหาทางขโมยสิริของท่านเศรษฐีมา เราจะได้มั่งมีบ้าง เป็นเศรษฐีบ้าง จึงได้ไปหาท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านเศรษฐีก็ต้อนรับเป็นอย่างดี แล้วก็ถามถึงความประสงค์ที่ท่านพรามหณ์ผู้นี้มา ท่านพราหมณ์ก็ตอบว่า ที่บ้านท่านพราหมณ์นั้นมีไก่อยู่ตัวหนึ่ง ขันไม่เป็นเวลา ทำให้ท่านพราหมณ์และพวกศิษย์ลำบาก จึงใคร่ที่จะขอไก่ของท่านเศรษฐี โดยที่เมื่อพราหมณ์เข้าไปในบ้านของ

ท่านเศรษฐีนั้นแล้ว ก็ได้นั่งพิจารณาว่าสิริของท่านเศรษฐีนั้นอยู่ที่ไหน ก็เห็นว่าอยู่ที่หงอนของไก่ของท่านเศรษฐี ที่มีสีขาวปลอดเหมือนอย่างสังข์ขัด จับอยู่ที่สุวรรณ-บัญชร เป็นหน้าต่างทองของท่านเศรษฐี ท่านเศรษฐีเมื่อได้ถูกขอไก่ ท่านก็บอกว่าท่านให้ เมื่อท่านหลุดปากออกไปว่าให้ ศรีก็ออกจากหงอนไก่ไปอยู่ที่แก้วมณี ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูงเหนือศีรษะ พราหมณ์นั้นก็ทราบว่าศรีออกจากหงอนไก่ไปอยู่ที่แก้วมณีนั้นแล้ว ก็ออกปากขอแก้วมณี ท่านเศรษฐีก็บอกว่าให้ ครั้นท่านเศรษฐีออกปากว่าให้อีก ศรีก็ออกจากแก้วมณีนั้นไปอยู่ที่ไม้เท้าอารักข์ ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูง ท่านพราหมณ์ก็ทราบก็ออกปากขอไม้เท้าอารักข์ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูงนั้น ท่านเศรษฐีก็ออกปากยกให้ เมื่อท่านเศรษฐีออกปากว่าให้ ศรีก็ออกจากไม้เท้าอารักข์นั้นไปอยู่บนศีรษะของนางปุญลักขณาเทวีซึ่งเป็นภริยาของท่านเศรษฐี พราหมณ์นั้นก็สำนึกขึ้นมาว่า อันภรรยานั้นเป็นภัณฑะที่ไม่พึงแจก ไม่พึงสละยกให้ใคร ๆ ก็เป็นอันว่าหยุดขอ แล้วก็บอกความจริงแก่ท่านเศรษฐีนั้น แล้วก็ลากลับไป คือท่านแสดงเรื่องนี้ขึ้นมาเป็นเครื่องสาธกว่า อันสิริหรือศรีนั้นเป็นสิ่งที่ยกให้ใครไม่ได้ ใครก็ขโมยไม่ได้ อยากที่จะยกให้ใครก็ยกไม่ได้ ใครจะมาต้องการขโมยไปก็ขโมยไม่ได้ ไม่เป็นอันตรายหรืออะไร ๆ ทั้งหมด และก็ให้คติปฏิบัติอันหนึ่งว่า ภริยานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงแบ่งสละให้ใคร เป็นที่นับถือกันตั้งแต่ในครั้งก่อนพุทธกาลมาจนถึงในครั้งพุทธกาลนั้น แม้นักขอทั้งหลาย ขอสิ่งอื่น แต่ว่าเมื่อถึงภริยาแล้วก็ไม่ขอ เพราะถือเป็นธรรมเนียมกันมา พราหมณ์ก็ถือธรรมเนียมนี้

ในเรื่องพระเวสสันดรนั้น ก็มีเล่าถึงพราหมณ์มาขอ จนถึงชูชกขอพระโอรสธิดาของพระเวสสันดร คือพระชาลี พระกัณหาชินา แต่ว่าก็ไม่ปรากฏว่ามีใครมาขอพระนางมัทรี แต่ก็มีแสดงว่าพระอินทร์ได้แปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็ประทานถวายพระอินทร์ พระอินทร์ก็ถวายคืนและก็สั่งว่าอย่าไปให้ใครต่อไป ในเรื่องนี้พระอินทร์มาขอพระนางมัทรีเพื่อป้องกันไม่ให้ใครมาขอต่อไป ดังเรื่องที่เล่าไว้นั้นก็ได้ หรือว่าอาจจะตีความอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้ายังมิได้บริจาคภริยาก็เป็นอันว่ายังไม่ได้บำเพ็ญมหาปริจจาคะครบทั้ง ๕ บริจาคทรัพย์ก็แล้ว อวัยวะก็แล้ว ชีวิตก็แล้ว บุตรก็แล้ว แต่ภริยายังไม่เคยบริจาค เป็นอันว่าไม่ครบ ๕ และถ้าพระ-อินทร์ไม่มาขอ ก็อาจจะไม่มีพราหมณ์คนไหนมาขอเพราะว่าพราหมณ์เขาถือคติอันนี้เหมือนกัน เพราะเป็นภริยาแล้วเป็นสิ่งที่ไม่พึงบริจาคสละให้แก่ใคร พราหมณ์ก็ถือ

กันอย่างนี้ ดังเรื่องที่เล่าเมื่อกี้นี้ ศรีออกจากอะไรต่ออะไรมาอยู่บนศีรษะของภริยาของท่านเศรษฐี แล้วก็พราหมณ์นั้นก็เลยหยุดขอ เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงสละบริจาคแก่ใคร ไม่ควรจะขอ เพราะอาจจะถือคตินี้ และถ้าไม่มีใครมาขอ พระโพธิ-สัตว์ก็ยังบำเพ็ญมหาบริจาคไม่ครบ ๕ พระอินทร์จึงได้มาขอพระนางมัทรี เพื่อทำให้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมหาบริจาคได้ครบทั้ง ๕ ดังที่กล่าวมานั้น เพราะฉะนั้นการเรียงลำดับของมหาปริจจาคะทั้ง ๕ นั้น ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตร ภริยา น่าจะเห็นว่าท่านเรียงมาตามลำดับที่บริจาคง่ายขึ้นไปหายากโดยลำดับ เพราะว่าทรัพย์ก็เป็นของตัวเอง อวัยวะก็ของตัวเอง ชีวิตก็ของตัวเอง เมื่อปลงใจได้แล้วก็ย่อมจะสละได้ แต่ว่าบุตรนั้นเป็นอีกคนหนึ่ง ภริยานั้นเป็นอีกคนหนึ่งข้างนอก และก็เป็นที่รักอย่างยิ่งด้วยกัน เพราะฉะนั้น บริจาคบุตรจึงน่าจะยากกว่า และบริจาคภรรยานั้นนอกจากมีธรรมเนียมว่าห้ามไม่ให้บริจาคสละให้ใครแล้ว ก็ยังเป็นที่รัก แล้วก็บริจาคยากอีกเหมือนกัน จึงได้เรียงไว้เป็นที่สุด ฉะนั้น หากว่าตามนัยะมหาบริจาคทั้ง ๕ นี้ ก็น่าจะเป็นการจัดบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมีได้อีกอย่างหนึ่ง คือ ปรมัตถบารมีนั้นน่าจะเป็นขั้นบริจาคบุตร บริจาคภรรยา ถ้าหากว่าถือเอาสิ่งที่สละเป็นเกณฑ์ แต่นี่ก็เป็นข้อที่วิจารณ์ไป

ชั้นของบารมีแบ่งตามภูมิธรรม

แต่ว่าการจัดแบ่งชั้นบารมีตามที่กล่าวมานี้ ถ้าพิจารณาดูแล้ว ก็น่าจะมีหลักที่แบ่งได้อีกอย่างหนึ่ง คือแบ่งตามภูมิธรรม บารมีปกติสามัญนั้น คือบารมีที่บำเพ็ญอย่างปกติสามัญ เป็น **ปกติบารมี** บารมีที่บำเพ็ญได้อย่างยิ่งขึ้นไป เป็น **วิเสสบารมี** หรือ **อุปบารมี** บารมีที่บำเพ็ญอย่างยวดยิ่งที่สุดเป็น **ปรมัตถบารมี** หรือ **อติวิเสสบารมี** คือว่านอกจากคำว่าบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมีแล้ว ยังอาจใช้ได้อีกว่า ปกติบารมี วิเสสบารมี อติวิเสสบารมี ดังที่แบ่งคุณนามออกเป็น ๓ ปกติ วิเสส อติวิเสส เช่นว่าดี นี่เป็นปกติ ดีกว่าเป็นวิเสส ดีที่สุดอติวิเสส เพราะฉะนั้น บารมีที่พระ-โพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญมานั้น ที่บำเพ็ญมาในชาติที่ห่างไกล ทรงเวียนว่ายตายเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง แม้เกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในวรรณต่าง ๆ เป็นวรรณต่ำก็มี เป็นวรรณสูงหรือเป็นขัตติยะก็มี เป็นพราหมณ์ก็มี และบำเพ็ญมาต่าง ๆ ซึ่งวิธีที่บำเพ็ญนั้นก็มียิ่งบ้างมีหย่อนบ้าง อย่างที่คนปกติทั่วไปทำความดี มีเหมาะบ้าง

ไม่เหมาะบ้าง เพราะที่ชื่อว่าดีนั้น จะต้องเป็นอย่างสังฆคุณที่ว่าดีแล้วก็ตรง และก็เป็นธรรม และก็ชอบยิ่ง แต่ว่าการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชั้นต้นนั้น ก็ยังไม่ครบลักษณะเหล่านี้ทั้งหมด ก็เป็น **ปกติบารมี** และเมื่อทรงบำเพ็ญดียิ่งขึ้น ๆ เป็นบารมีที่สมบูรณ์มากขึ้น ปรากฏเป็นพระนิสัย อัธยาศัย สันดาน ที่ดีมากขึ้น ๆ ๆ ไปโดยลำดับจนใกล้จะเต็มที่ ก็เป็น **อุปบารมี** และเมื่อเต็มที่ได้ตรัสรู้ นั่นเป็น **ปรมัตถ-บารมี** ดังจะพึงเห็นได้ในพระชาติสุดท้ายเมื่อทรงเป็นพระสิทธัตถราชกุมาร โอรสพระเจ้าสุทโธทนะนั้น ก็เรียกได้ว่าทรงเริ่มจับบำเพ็ญบารมี ในเมื่อทรงเห็นเทวทูตทำให้มุ่งพระโพธิญาณ แต่ว่าความดีที่ทรงบำเพ็ญมาตั้งแต่ประสูตินั้น ก็จัดว่าเป็นบารมีได้ แต่ที่ชัดว่าเพื่อพระโพธิญาณนั้นก็ตอนที่ทรงเห็นเทวทูต แล้วก็ทรงมุ่งพระ-โพธิญาณแสวงหา **โมกขธรรม** ก็คือมุ่งพระโพธิญาณ ออกทรงผนวช แล้วก็ทรงแสวงหาทาง ทรงศึกษาในสำนักท่านดาบสทั้งสอง ทรงออกไปบำเพ็ญทุกรกิริยาก็ยังควรนับว่าเป็นบารมีปกติเรื่อยไป จนถึงเมื่อทรงเห็นว่าทางทั้งหมดที่ทรงทำมานั้นทรงดำเนินมานั้นไม่ถูก แล้วก็ทรงหวนระลึกถึงสมาธิจิตที่ทรงได้ คือสมาธิจิตที่ทรงได้เมื่อเป็นพระราชกุมาร ก็ทรงเริ่มจับบำเพ็ญสมาธิจิตอันบริสุทธิ์นั้น ก็ทรงได้สมาธิที่เป็น **เอกัคคตา** มาถึงขั้นนี้ควรจะเป็นบารมีเรื่อยมาก่อน จนมาถึงขั้นสมาธิที่เป็นเอกัคคตา จึงเริ่มเข้าอุปบารมี ไปจนทรงชนะมาร ทรงได้พระญาณที่ ๑ คือ **ปุพเพนิวาสานุสติญาณ** พระญาณที่ระลึกถึงขันธ์เป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนได้ ที่เรียกว่าระลึกชาติได้ ทรงได้ **จุตูปปาตญาณ** ความระลึกถึงความจุติคือเคลื่อน อุปบัติคือเข้าถึงชาตินั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม ดังนี้ก็เป็นที่สุดของภูมิบารมี ทรงได้ **อาสวักขยญาณ** ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะทั้งหลาย ได้ตรัสรู้ นี้เป็นปรมัตถ-บารมี และเมื่อทรงได้ปรมัตถบารมี คือทรงได้อาสวักขยญาณ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ถ้าแบ่งดั่งนี้ก็เป็นอันว่าได้แบ่งตามหลักภูมิธรรมที่หย่อนและยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

มรรค ๘ เป็นข้อสรุปของบารมี ๑๐ ประการ

และในพระชาติสุดท้ายนั้น การแสดงถึงทางปฏิบัติที่ทรงปฏิบัติมา ไม่ใช้คำว่าบารมี และเมื่อทรงพบทางตั้งแต่ทรงเริ่มจับสมาธิจิตอันถูกต้อง และก็ได้ทรงมี **สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ** อยู่แล้ว ทรงได้ **สัมมาวายามะ สัมมาสติ**

สัมมาสมาธิ อันเป็นส่วนที่เพิ่มขึ้น จึงได้ทรงได้ **สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ** เป็นตัวปัญญา ก็เป็นอันว่าทรงได้ **มรรคมีองค์ ๘** ที่ตรัสแสดงไว้ในปฐมเทศนา เพราะฉะนั้น จึงมีแสดงแต่มรรคมีองค์ ๘ ที่เป็น **มัชฌิมาปฏิปทา** นี้ ไม่ใช้คำว่าบารมี แต่ว่าผู้ปฏิบัติผู้ศึกษาธรรมก็พึงต้องเข้าใจเอาว่า บารมีนั้นเองมาเป็นมรรคมีองค์ ๘ มรรคมีองค์ ๘ นั้น ก็มาจากบารมีต่าง ๆ ที่ทรงบำเพ็ญมานั่นเอง มาประกอบกันเข้าเป็นมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น เมื่อมาเป็นมรรคมีองค์ ๘ แล้ว ทรงปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ นี้บริบูรณ์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นี่เป็นอันว่ามรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง เป็นข้อสรุปของบารมีทั้ง ๑๐ นั้น มาเป็นมรรคมีองค์ ๘ เพราะฉะนั้น เมื่อจัดตามภูมิธรรมที่ปฏิบัติพึงเห็นได้ดั่งเช่นที่แสดงมานี้ ข้อสรุปนี้ก็เป็นไปตามการวิจารณ์ธรรม

ราชธรรม ๓ ชั้น

และในส่วนราชธรรมนั้น ก็อาจจะแบ่งการปฏิบัติได้เป็นขั้น **ปกติราชธรรม** ขั้น **วิเสสราชธรรม** ขั้น **อติวิเสสราชธรรม** เช่นเดียวกับบารมีที่แบ่งออกเป็น ๓ ชั้นนั้นได้เหมือนกัน เมื่อปฏิบัติราชธรรมไปโดยปกติสามัญก็เป็นปกติราชธรรม ปฏิบัติไปได้อย่างดียิ่งขึ้นก็เป็นวิเสสราชธรรม เมื่อปฏิบัติได้อย่างดีที่สุดก็เป็นอติวิเสสราชธรรม และได้กล่าวเทียบบารมีกับราชธรรมเป็นคู่ ๆ ไปแล้วว่า ย่อมเนื่องกัน เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นผู้ทรงบำเพ็ญบารมี ก็ชื่อว่าปฏิบัติในราชธรรมนั้นด้วย และพระราชาผู้ทรงปฏิบัติในราชธรรม ก็ชื่อว่าได้ทรงบำเพ็ญบารมีด้วย เพราะว่าล้วนเป็นข้อธรรมที่ถึงจิตใจทั้งนั้น ทำจิตใจให้สูงด้วยคุณธรรมด้วยกัน ปลูกสันดาน นิสัย อัธยาศัยที่ดีที่บริสุทธิ์ด้วยกัน เพราะฉะนั้น คติของชาวไทยเรามาแต่โบราณ จึงได้มีความนับถือในพระมหากษัตริย์ เหมือนอย่างเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งด้วยเหมือนกัน และท่านผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์เอง ก็ย่อมจะทรงทราบถึงคตินิยมหรือคติพิเศษอันนี้ และมีมากพระองค์ที่ทรงยอมรับในคติปฏิบัติอันนี้ จึงได้มีปรากฏจารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ว่า ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณไปด้วยพร้อมกันกับทรงปฏิบัติราชธรรม ดังที่เล่ามาแล้วในข้างต้น ก็เรียกว่าเป็นคตินับถือของคนไทยเรามาตั้งแต่โบราณกาล และเมื่อพิจารณาดูตามเค้าของธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ก็จะเห็นว่า เมื่อปฏิบัติในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแล้ว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในอีกฝ่ายหนึ่งด้วย เช่นปฏิบัติในราชธรรมก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในบารมีด้วย ปฏิบัติใน

บารมีก็ย่อมปฏิบัติในราชธรรมด้วย และโดยที่เป็นหลักธรรมซึ่งอันที่จริงนั้นเป็นกลาง ๆ ปฏิบัติได้ทุกคน เพราะฉะนั้น จึงเป็นหลักธรรมที่บุคคลที่ต้องการทำความดีพึงปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ได้ จะปฏิบัติตามหลักธรรมในทศบารมี หรือปฏิบัติตามหลักธรรมในทศพิธราชธรรมก็ได้ เพราะว่าย่อมสัมพันธ์กัน ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

ธรรมในบารมีและราชธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

และก็กล่าวโดยสรุปอย่างยิ่งได้ว่า ทุกข้อทั้ง ๑๐ ข้อนั้นต้องสัมพันธ์กันทั้งหมดทั้งบารมีและทั้งราชธรรม จะขาดข้อใดข้อหนึ่งแล้วก็เป็นอันว่าไม่สมบูรณ์ด้วยกันทุกข้อ เมื่อปฏิบัติในข้อหนึ่ง ก็มีข้ออื่น ๆ ประกอบเข้าด้วย ข้อที่ปฏิบัตินั้นจึงจะสมบูรณ์ เช่นปฏิบัติในข้อทานก็ต้องมีอีก ๙ ข้อประกอบเข้าด้วย ข้อทานจึงจะสมบูรณ์และข้ออื่นก็เช่นเดียวกัน เป็นอันว่าความเป็นปรมัตถบารมีนั้น จะต้องเป็นความสมังคีของธรรมทั้งหมดนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เหมือนอย่างที่เราบริโภคอาหารที่มีอาหารนานาชนิด ก็นำเข้าไปในปาก แล้วก็ต้องเคี้ยว อาหารทุกอย่างนั้นก็รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จากการเคี้ยวของฟันจนละเอียด รวมกันเข้าแล้วก็กลืนลงไปแล้วก็ย่อยออกไปเลี้ยงร่างกาย ตอนที่ย่อยออกไปเลี้ยงร่างกายนั้นแบ่งไม่ถูกแล้วว่าอันไหนเป็นผัก อันไหนเป็นน้ำพริก อันไหนเป็นแกงส้ม แกงเผ็ดอะไรเป็นต้นเหล่านี้รวมกันหมด เมื่อรวมกันหมดได้ดั่งนี้แหละจึงจะเป็นปรมัตถบารมี เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ก็ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ เมื่อเป็นพระราชาก็ทำให้เป็นพระราชาผู้ประเสริฐสุดได้ เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปเข้ามาจริง ๆ แล้ว ทุกข้อนั้นต้องประมวลเข้ามาทั้งหมดคือต้องปฏิบัติทุกข้อ ให้ทุกข้อมีอยู่ทั้งหมด เมื่อยกข้อใดข้อหนึ่งขึ้นว่า อีกข้ออื่นทุกข้อต้องรวมเข้ามา ต้องมีรวมอยู่ด้วยทั้งนั้น และเมื่อรวมประมวลกันได้อย่างดีที่สุดแล้ว อันนี้แหละที่เป็นสามัญบารมี แล้วก็เป็นอุปบารมี เป็นปรมัตถบารมี หรือเป็นปกติ เป็นวิเสส อติวิเสส ดังที่กล่าวมานั้น

ทุกคนพึงปฏิบัติในบารมีและราชธรรมตามควรแก่ฐานะ

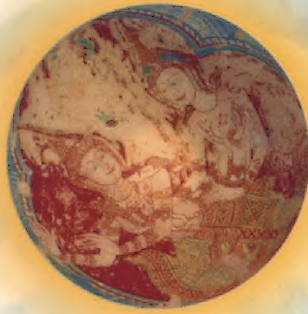
และบารมีและทศพิธราชธรรมนี้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นหลักธรรมที่ทุก ๆ คนควรปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งจะเป็นได้ทั้งบารมี และเป็นได้ทั้งทางทศพิธ-

ราชธรรม และสำหรับที่ยกเอาพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ที่จะต้องทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า ยกเอาพระราชาซึ่งทรงปฏิบัติในราชธรรมเหล่านี้ ก็เพื่อแสดงถึงธรรมของพระโพธิสัตว์และของพระราชา จึงต้องใช้ว่าโพธิสัตว์บารมีหรือราชธรรม แต่เมื่อทุกคนนำมาปฏิบัติ ก็ชื่อว่าเป็นธรรมของผู้ปฏิบัตินั้น ๆ ได้ตามภาวะฐานะของตน ดังเมื่อได้ประมวลชนออกเป็นฝ่ายผู้ปกครองและฝ่ายผู้อยู่ในปกครอง ฝ่ายปกครองก็ปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมเหล่านี้ในการปกครองประชาชน ประชาชนผู้อยู่ในปกครองก็ปฏิบัติสนองตามหลักธรรมในทศพิธราชธรรมนี้ ฝ่ายปกครองปฏิบัติในทานคือเป็นผู้ให้ ทางฝ่ายผู้อยู่ในปกครองก็ต้องให้ตอบ ดั่งเช่นที่ฝ่ายปกครองเป็นผู้ให้การอุปการะต่าง ๆ แก่ประชาราษฎร ในด้านความปลอดภัยในด้านอาชีพเป็นต้น ฝ่ายที่อยู่ในปกครองก็ต้องเสียภาษีอากรให้แก่ฝ่ายปกครอง แปลว่าต้องมีการให้และการให้ตอบแก่กันและกันดั่งนี้ ดังที่ได้เคยแสดงมาแล้ว แปลว่าทุก ๆ คนต้องปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้นจึงจะอยู่ด้วยกันเป็นสุข และเมื่อเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา แม้ไม่ตั้งความปรารถนาจะเป็นพระโพธิสัตว์ ไม่ปรารถนาพระโพธิญาณ ก็พึงปฏิบัติตามหลักบารมีเหล่านี้ ก็จะเป็นบุญบารมี เป็นบุญนิธิ ขุมทรัพย์คือบุญ ซึ่งทุกคนปฏิบัติเท่าไหร่ก็ได้เท่านั้น และชื่อว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติพระพุทธศาสนา เข้าถึงพระพุทธศาสนาด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อว่าตามหลักธรรมแล้วจึงเป็นของกลางทั่วไป ซึ่งทุกคนควรปฏิบัติตามควรแก่ฐานะของตน

และเนื่องด้วยในปี ๒๕๓๐ นี้ เป็นปีที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ทางรัฐบาลและทางคณะสงฆ์จึงได้กำหนดงานปฏิบัติต่าง ๆ เป็นการเฉลิมฉลอง และการต่าง ๆ ที่กำหนดปฏิบัตินั้น ก็เป็นไปเพื่อที่ให้บังเกิดประโยชน์ในทุก ๆ ส่วน แล้วก็พร้อมกันที่น้อมใจถวายเป็นพระราชสักการะเทิดพระเกียรติ เป็นพระราชกุศล เพื่อให้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระราชวงศ์ พร้อมด้วยประเทศชาติศาสนาประชาชนทั้งปวงได้มีความสมบูรณ์พูนสุข มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รักษาเทิดทูนไว้ซึ่งสถาบันชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ประเทศชาติไทยนี้ได้สถิตสถาพรอยู่ด้วยสถาบันทั้ง ๓ นี้ตลอดไป เพราะฉะนั้น ในพรรษกาลนี้จึงได้แสดงหลักของธัมมะอันเกี่ยวข้องกับวโรกาสอันเป็นมหามงคลนี้ คือ ทศบารมีและทศพิธราชธรรม

จึงขอให้ท่านทั้งหลายได้กำหนดหลักธรรมเหล่านี้ แล้วนำไปปฏิบัติแล้วเผยแพร่เพื่อให้บังเกิดผล เป็นความดี เป็นความสุข เป็นความเจริญ แผ่ออกไปตั้งแต่ตนเอง แผ่ออกไปถึงผู้อื่น ตามที่สามารถจะทำได้ และเมื่อสามารถทำได้กว้างขวางออกไปเท่าใดก็จะทำให้เกิดความดี เป็นความสุขมากขึ้นเท่านั้น และก็พร้อมกันน้อมถวายเป็นพระราชกุศล เป็นพระพรชัยมงคล

๔ ตุลาคม ๒๕๓๐

รตนตฺตยานุภาเวน **กตปุญฺญสฺส เตชสา**

ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ได้ทรงกระทำแล้ว

ภูมิพโล มหาราชา **ชยตํ ชยมงฺคเล**

อตีตราชเทเวหิ **สพฺพรฏฺเฐหิ รกฺขิโต**

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระอดีตมหาราชและเทพทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งประชารัฐทั้งปวง

ทีฆายุตาทิสมฺปนฺโน **ธาตุ รชฺเช ชยํ จิรํ**

ราชินีวํสวิปุโล **ธมฺมิโก สพฺพปูชิโต**

จงทรงถึงพร้อมด้วยพระสรรพพรชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษายืนยาวเป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชวงศ์ ทรงตั้งอยู่ในธรรม อันปวงชนบูชาเทิดทูน

ทยฺยรฏฺฐสฺส กาเรตุ **รชฺชํ ธมฺเมน สพฺพทา**

นาโถ สาเธตุ สพฺเพสํ **ภิยฺโย อตฺถหิตํ สุขํ**

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหารประเทศชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประสาธน์ให้สำเร็จประโยชน์หิตสุขแก่ปวงชนทุกหมู่เหล่า ยิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

ราคา 180.00 บาท